

C:\Users\Plazma\Desktop\A\Antoine_de_Saint-Exupery-citadela.PDB

PDB Name: citadela
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXT
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 7.8.2003
Modification Date: 7.8.2003
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

I

Byl jsem až příliš často svědkem, jak se dal soucit nepravou cestou. Ale my, kdo vládneme lidem, jsme se naučili zpytovat jejich srdce a věnovat pozornost jen tomu, co si jí opravdu zaslouží. Odmítám cítit lítost nad okázalými bolestmi, jež trápi srdce žen, a stejně tak nad umírajícími, a stejně tak nad mrtvými. A vím proč. V jedné době mého mládí ve mně probouzeli soucit žebráci a jejich vředy. Najímal jsem pro ně ranhojiče a nakupoval balzámy. Karavany mi přivázely z jednoho ostrova zlaté masti, po nichž kůže znovu přirůstá k masu. To všechno až do dne, kdy jsem pochopil, že si na svém zápachu zakládají jako na vzácném přepychu, kdy jsem je přistihl, jak se škrabou a pomazávají lejnem, jako by hnojili zemi, aby z ní vydobyli purpurový květ. Chlubili se jeden druhému svou hnilobou, byli pyšní na almužny, které dostali, neboť ten, kdo vydělal nejvíc, připadal sám sobě jako velekněz, vystavující tu nejkrásnější modlu. Pokud svolili poradit se s mým lékařem, pak jen v naději, že ho ohromí morovým zápachem a velikostí svého vředu. Mávali svými pahýly, aby si vydobyli místo na světě. A přijímali léčbu jako poctu, polichocené si nechávali čistit a omývat údy, ale sotvaže nemoc zmizela, připadali si náhle bezvýznamní a jaksí zbyteční, neboť už svým tělem nic neživil. A první jejich starostí bylo, vzkřísit znovu vřed, který z nich žil. A vyšňoření opět nemocí, vítězoslavní a marniví se vraceli s miskou v ruce zpátky na cestu karavan, aby tu ve jménu svého nečistého boha vydírali pocestné. Byla i doba, kdy jsem měl soucit s mrtvými. Domníval jsem se, že člověk, kterého obětuji v poušti, upadá v beznadějnou samotu. Neměl jsem ještě potuchy, že není samoty pro toho, kdo umírá. V té době jsem ještě neznal jejich odevzdanost. Potom jsem však zažil, jak sobec nebo lakomec, kdykoli ochotný křičet, že ho okrádají, v poslední hodině žádal, aby se kolem něho shromáždili jeho blízcí, a s pohrdavou rovností jim rozdělával majetek jako bezcenné hračky dětem. Nebo jak raněný ve chvíli, kdy byl skutečně zlomen, odmítl jakoukoli pomocnou ruku, protože by to mohlo být pro jeho druhy nebezpečné, ačkoli jindy by ve zcela nepatrném ohrožení malomyslně křičel o pomoc. Podobné sebezapření obdivujeme. Já však i tady nalezl jen skrytou známku pohrdání. Víím, že se člověk dokáže podělit o polní láhev, třebaže sám už usychá v slunci, anebo o kůrku chleba v nejhorším hladu. Hlavně však proto, že už je nepotřebuje, a tak s královskou lhotejností nechává kost ohryzat druhému. Zažil jsem, jak ženy oplakávaly padlé bojovníky. Ale to jsme je oklamali my sami! Víš přece, s jakou slávou a hlukem se navracejí ti, kdo přežili, jak vykřikují o svých úspěších a jako důkaz nebezpečí, které podstoupili, přinášejí smrt těch druhých, smrt, které říkají strašlivá, protože mohla potkat je. I mně se v mládí líbilo nést kolem čela tuhle aureolu sečných ran, jež utržili druzí. Vracel jsem se a oháněl mrtvými kamarády a jejich strašnou beznadějí. Avšak koho si vybrala smrt, kdo už jen zvrací krev nebo si přidržuje vnitřnosti, ten jediný odhaluje pravdu --- že totiž hrůza ze smrti neexistuje. Vlastní tělo mu náhle připadá jako zbytečný nástroj, který dosloužil a on ho odhazuje. Zničené tělo, které se ukazuje ve svém opotřebení. A když to tělo žízní, pro umírajícího už je to jen žízeň, již bude dobré se zbavit. A zbytečné je všechno, co mu kdy patřilo, co zdobilo, živilo, oslavovalo to zpolá cizí tělo, z něhož je už jen jakési domovní příslušenství, něco jako osel přivázaný ke kůlu.

V tu chvíli nastává agónie, a to už se vědomí jen kolébá, jak je střídavě vyprazdňuje a zase naplňuje vlny paměti. Odcházejí a přicházejí jako odliv a příliv a odnášejí a zase přinášejí veškerou zásobu obrazů, ulity vzpomínek, mušle znějící veškerými kdy zaslechnutými hlasy. Zvednou se, zalíží poznovu srdeční řasy a všechny city zase ožijí. Ale obratník už chystá rozhodující odliv, srdce se vyprázdňuje a vlny i se všemi svými zásobami se navrátí v Boha. Ano, viděl jsem, jak lidé před smrtí utíkali, už předem zděšení tím setkáním. Avšak neklamte se, nikdy jsem neviděl, že by propadl hrůze ten, kdo umírá.

Proč bych je tedy měl litovat? Proč bych měl mařit čas a plakat nad jejich dokonáním? Poznal jsem až příliš dobře, co je to dokonalost mrtvých. Nemohlo být nic křehčího než smrt oné zajatkyne, kterou mi dali pro potěšení, když mi bylo šestnáct; umírala, už když ji přinášeli, měla tak krátký dech a v pokrývkách dusila kašel jako uštvaná gazela, už přemožená, ale dosud nic netušící, protože se ráda usmívala. Ale ten úsměv byl jako vítr na řece, stopa snu, brázda labutě, a den ze dne byl čistší, vzácnější, prchavější, až z něho zbyla jen prostá, přechistá linka po labuti, která odlétla.

Stejně i smrt mého otce. Mého otce, který dosáhl naplnění a proměnil se v kámen. Říká se, že prý vrahovi zbělely vlasy, když jeho dýka, místo aby to pomíjivé tělo zbavila obsahu, je naplnila takovou vznešeností. Za svítání vraha našli, jak ukrytý v královské komnatě, lapený do léčky ticha, které sám způsobil, tváří v tvář ne své oběti, nýbrž mohutné žule sarkofágu, sražený pouhou nehybností mrtvého, pokorně leží na tváři.

Tak se můj otec skrze královraždu ocitl rázem na věčnosti a s jeho posledním zaškytnutím uvázl na tři dny dech všem.

A jazyky se nerozvázaly a s ramen nespadla tíha, dokud jsme ho neuložili do země. A třebaže nikdy nevládl, nýbrž tvrdě doléhal a vrýval svou stopu, ve chvíli, kdy jsme ho spouštěli na skřípějících provazech do jámy, připadal nám tak plný významů, že se nám zdálo, jako bychom ani nepohřbívali mrtvolu, ale ukládali sklizeň do stodoly. Byl na těch provazech těžký jako první dlaždice chrámu. A my ho nepohřbili, ale zabudovali do země, konečně proměněného v to, čím je: v základ. To on mě poučil o smrti a přinutil mě ještě v mládí hledět jí zpřímá do tváře, protože on nikdy neklopil oči. Můj otec byl z krve orlů.

Bylo to v onom prokletém roce, kterému se pak říkalo "sluneční hody", protože slunce v tom roce rozšířilo poušť. Žhnulo na písek mezi hromadami kostí, na suchá křoviska, průsvitnou kůži mrtvých ještěrek, na trávu pro velbloudy, změněnou v žíně. To slunce, pod kterým vyrůstají stvolky květin, pohltilo, co samo stvořilo, a trůnilo nad těmi rozsetými mrtvolami jako dítě mezi hračkami, jež rozbilo. Vysálo dokonce i podzemní zásoby a vypilo vodu ze studní, i tak už vzácných. Vysálo dokonce i zlatou barvu písku, až natolik zbělel a ztratil obsah, že jsme tu končinu nazvali Zrcadlo. Protože ani zrcadlo nic neobsahuje a obrazy, jimiž se naplní, jsou bez váhy i trvalosti. Protože jako solné jezero, i zrcadlo někdy spaluje oči.

Když někdy zbloudí velbloudáři a chytí se do téhle léčky, jež nikdy nevrátí, co jednou má, zprvu to nepoznají, protože není ničím nápadná, a vlekou tudy svůj vlastní přízrak jako stín v slunci. Myslí, že jdou, a zatím už jsou přilepeni k té světelné pasti, myslí, že žijí, a zatím už je pohltila věčnost. Pobízejí svou karavanu kupředu, tam, kde už žádné úsilí nezmůže neživou dálku. Jdou k studni, která neexistuje, těší se svěžím soumrakem, a zatím je to už jen zbytečný odklad. Možná si, ach, ti naivní, nařikají na délku noci, a noci nad nimi už brzy poplynou jako mžikání víček. Hrdelními hlasy si spílají pro různé drobné nespravedlnosti a nevědí, že spravedlnost je už nad nimi vykonána. Zdá se ti, že tu vidíš spěchající karavanu? Jen počkej dvacet století a potom se přijď podívat!

Příznaky pohlcené zrcadlem, propadlé v čas a změněné v písek, tak jsem je našel já, když mě vzal tehdy otec na koně a vyjeli jsme, abych se poučil o smrti. "Zde byla studna" řekl.

Na dně jednoho z těch svislých komínů, tak hlubokých, že se v nich zračí jen jediná hvězda, bylo ztvrdlé i bláto a zajatá hvězda tu zhasla. A jedna jediná zmizelá hvězda dokáže zničit putující karavanu stejně spolehlivě jako nepřátelská léčka.

Marně se muži i zvířata namačkali okolo těsného ústí jako okolo přervané pupeční šňůry, aby vydobyli z břicha země vodu pro svou krev. Spustili až na samé dno propasti nejspolehlivější dělníky, ti však nadarmo ryli ve ztvrdlé kůře. Jako zaživa přibodnutý hmyz, který ve smrtelném třesu roztrousil okolo sebe hedvábí, pel a zlato svých křídel, karavana, přibitá k zemi jedinou prázdnou studnou, začínala už bělet v nehybnosti rozbitých spřežení, vysypaných vaků, diamantů rozházených jako smetí a těžkých zlatých prutů naplň už zavátých pískem.

Jak jsem tak na ně hleděl, otec hovořil:

"Představ si svatební hostinu, když hosté i milenci odejdou.

Za svítání vyvstane nepořádek, který tu zanechali. Rozbité džbány, převržené stoly, vyhaslý oheň, na všem je ustrnulý otisk zmatku. Ale z těch známek," řekl, "se o lásce nic nedozvíš.

Když bude nevzdělanec převracet v rukou korán a potěškávat ho, prohlížet kresbu písmen a zlato iluminací, nikdy tím nezachytí podstatné. Protože podstatným tu není nicotný předmět, nýbrž božská moudrost. Tak jako není na svíci podstatný vosk, který zanechává stopu, nýbrž světlo." Protože jsem se však roztřásl při pohledu na ty zbytky božího hodování na širé, pusté rovině, podobné dávným obětním stolům, otec dodal:

"To, co má význam, nelze v popelu vidět. Už se nad těmi mrtvolami nezdržuj. Není tady nic jiného, než povozy navěky uvízlé v blátě, protože neměly vůdce." "Ale kdo mě tedy poučí?" vykřikl jsem. A otec odpověděl:

"Podstatu karavany odhalíš, když se karavana octne v nesnází. Nehleď na marný šum hlasů a dávej pozor: když se jí položí do cesty propast, obejde ji, když před ní vyroste skála, vyhne se jí, když je písek moc jemný, zamíří tam, kde je tvrdý, ale vždycky se zase vrátí do původního směru. Když praská v solném údolí sůl pod vahou břemen, pohléd', jak se všichni číní, jak pomáhají zvířatům z bláta a tápavě hledají pevnější vrstvu, ale i tentokrát se zase rychle a v pořádku navrátí v původní směr. Když sklouzne nějaký náklad, lidé se zastaví, posbírají rozbité bedny, naloží je jinam, přitáhnou uzel skřípějícího provazu, aby je lépe upevnili, a zase pokračují stejnou cestou. Někdy se stane, že vůdce zemře. Obklopí ho. Potom ho zahrabou do písku. Začnou se dohadovat. Nakonec dosadí nového vůdce a zase vykročí za stejnou hvězdou. A tak se karavana pohybuje stále tím jedním nutným směrem, kterým je ovládána. Je jako kámen, který se sune po neviditelném svahu."

Městští soudci jednou odsoudili jakousi mladou ženu pro nějaký zločin a dali ji přivázat v poušti ke kůlu, aby tu na slunci vysvlékla svou něžnou tělesnou schránku.

"A teď ti ukážu, k čemu směřuji lidé," řekl otec.

A vzal mě zase na koně.

Zatím co jsme jeli, přes mladou ženu se překlonoil den a slunce pilo její teplou krev, sliny i pot z podpaží. I vláhu světla z očí. Když jsme s otcem dojeli na okraj vyhrazené pláň, snášelo se už krátké milosrdenství noci a žena čněla u paty skály bílá a nahá, křehčí než stéblo, které se živilo vláhou a teď je odříznuto od hutných vodních zásob, hluboce mlčících pod zemí. Lomila rukama jako popínavý stvol, který už praská v ohni, a usedavě volala k Bohu o smilování.

"Poslechni si ji," řekl otec. "Odhaluje podstatné ..." Ale já jsem byl dítě a měl jsem strach: "Možná že trpí," řekl jsem, "a možná se i bojí ..." "Bolest a strach jsou nemoci chléva, příslušející pokornému stádu," řekl otec. "Ona je přesáhla. Odhaluje pravdu." Slyšel jsem ji, jak nařikala. Zajatá v noci bez hranic, přivolávala večerní lampu v domě, světlici, která by jí zase navrátila celistvost, dveře, jež by se za ní pevně zavřely. Vydána všanc vesmíru bez tváře, volala po dítěti, jež člověk před spaním obejmě, po dítěti, které je třeští světa. Vystavená na pusté pláni každému, kdo jde kolem, zpívala o známém, uklidňujícím zvuku manželova kroku večer na prahu. Rozprostřená v nesmírně bez jediného zachytného bodu, prosila, aby ji vrátili hráze, v nichž jediných lze existovat, ten jeden jediný uzlíček vlny, aby ji učesala, miskou, aby ji umyla, dítě, aby je uspala, to jedno jediné a žádné jiné. Zpitá večerní modlitbou spolu s ostatní vsí, dovolávala se svým nářkem věčností domova,

Když odsouzené sklesla hlava na rameno, vysadil mě otec zase na koně. A ujížděli jsme pryč.

"Uvidíš, jak budou večer pod stany reptat a vyčítat mi krutost," řekl otec. "Já jim však každý pokus o vzpouru tvrdě zarazím. Já člověka kuji." Přesto jsem tušil, že je můj otec dobrý. "Chci, aby milovali živé vody studánek," řekl nakonec. "A zelenou hladinu ječmene, slitého nad letní popraskanou zemí. Chci, aby slavili koloběh ročních dob. Aby se živili tichem a pomalým rytmem, jako když dozrává ovoce. Aby dlouho oplakávali a dlouho uctívali mrtvé, protože dědictví přechází z jednoho pokolení na druhé jen zvolna a já nechci, aby svůj med cestou poztráceli. Chci je mít jako větev olivové palmy. Jako větve, jež čeká. Teprve pak se v nich projeví mocný a vyrovnaný boží rytmus, přicházející jako vánek do větví stromu. Ten rytmus je vede a navrací od jitra k noci, od léta k zimě, od zrání ke sklizni, od mládí k stáří a od stáří pak zase k novým dětem. Neboť tak jako o stromu, ani o člověku se nic nedozvíš, pokud ho rozložíš v jeho trvání a rozdělíš v jeho různosti. Strom není nejprve semeno, pak stvol, pak pružný kmen a nakonec mrtvé dřevo. Máš-li ho poznat, nesmíš ho dělit. Strom je síla. která se pozvolna snoubí s nebem. A tak je to i s tebou, můj malý človíčku. Bůh ti dal život, dává ti růst, plní tě postupně touhami, smutky, radostmi, bolestmi, hněvem i odpuštěním, a pak tě navrací v sebe. Ty ale nejsi jednou školák, pak manžel, jednou dítě, pak stařec. Jsi ten, kdo se naplňuje. A dokážeš-li pochopit, žeš větví, která se houpe, jsouc pevně připoutána k palmě, pak ve svém pohybu okusíš věčnost. A všechno kolem tebe stane se věčným. Věčná bude zpívající studánka, jež napájela tvé předky, věčné bude světlo v očích tvé milé, až se na tebe usměje, věčná bude svěžest nocí. Čas není stroj, v němž se přesypá písek, ale žnec, který váže svůj snop."

II

A tak jsem pochopil, že ani utrpení, ani smrt v lůně božím, dokonce ani žal nad mrtvými nejsou z vrcholku nejvyšší věže citadely k politování. Neboť když uctíváme něčí památku, pak ten, kdo odešel, je přítomnější a mocnější než živý. A pochopil jsem lidskou úzkost a zželelo se mi lidí.

A rozhodl jsem se je uzdravit.

Mám soucit jen s tím, kdo se probudí uprostřed velebné noci v domnění, že je pod ochranou božích hvězd, a náhle pocítí, že putuje.

Zakazuji se ptát: neboť vím, že není odpovědi, jež by uhasila žízeň. Kdo se ptá, hledá především propast.

Trestám neklid, který žene zloděje k zločinu, protože dovedu v zlodějích čist a vím, že je nemohu spasit, zbavím-li je bíd. Myslí si, že touží po cizím zlatě, ale mýlí se. Zlato se skvěje jako hvězda. A jejich láska, neznalá sebe samé, jde jenom za tím světlem, a to se nikdy nedá polapit. Jdou od odlesku k odlesku a rabují statky, které k ničemu nejsou, jako kdyby chtěl blázen polapit měsíc a nabírat by

černou vodu ze studně, v níž se zrcadlí. Jdou a házejí ten nanicovatý nakradený popel do krátkého ohně radovánek. A bledí jako před milostnou schůzkou, strnulí strachem z poplachu vracejí se opět na svá noční stanoviště a domnívají se, že někde tady je uloženo to, co je snad jednou naplní.

Když takového člověka propustím na svobodu, zůstane věrný své modle a druhý den ho moji zbrojnoši za praskotu větví znovu najdou v cizích zahradách. S bušícím srdcem a naplněným pocitem, že právě tuhle noc se k němu štěstěna sklání.

V první řadě je ovšem zahrnuji láskou, neboť v nich nacházím víc horoucnosti než u počestných kramářů. Jsem však stavitel měst. Rozhodl jsem se položit tady základy citadely. Sevřel jsem do hranic putující karavanu. Byla jen zrnem na loži větru. Větr unáší semeno cedru jako vůni. Já větru vzdoruji a zasazuji semeno do země, aby se cedry košatily pro slávu boží.

Lásce je třeba předmětu. Jen toho mohu zachránit, kdo miluje, čím je, a koho lze nasýtit.

Proto také uzavírám ženu do manželství a cizoložnou manželku dávám kamenovat. Chápu zajisté její žížeň a vím, jak veliká je přítomnost, které se dovolává. Umím v ní číst, když stojí večer, v době otevřené zázrakům, opřená na terase, ze všech stran obklopená širým obzorem a vydaná mukám své něhy jako osamělému katu. Cítím ji, jak se všecka chvěje, vyvržená sem jako pstruh na písek, a čeká na sytívanou plnost mořské vlny, na modrý kabát kavalíra. Obrací se svým voláním do širé noci. Aby je vyslyšel kdokoli, kdo se objeví. Marně však bude střídát jeden kabát za druhým, nikdo se nenajde, kdo by ji naplnil. Jako když volá břeh, aby se na něj rozlily osvěžující vlny moře, a vlna vlnu střídá donekonečna. A jedna za druhou mizí. K čemu by tedy bylo, kdyby zákon dovoloval měnit manžela. Kdo kolem lásky rád jen krouží, ten nikdy nezažije skutečné setkání ...

Zachránit mohu jen tu ženu, která je schopná se uskutečnit a uspořádat okolo vnitřního dvora, tak jako narůstá cedr okolo svého zrna a košatí se ve svých mezích. Zachránit mohu jen tu, která nemiluje v první řadě jaro, nýbrž uspořádání určitého květu, v němž je jaro uzavřeno. Která nemiluje v první řadě lásku, nýbrž tu a tu určitou tvář, do níž se láska oblékla.

Pro onu manželku rozptýlenou do večera znám proto buď smrt nebo pouta. Určím jí hranice v podobě ohřívadla a kotlíku a mísy ze zlaté mědi, aby v tom seskupení pozvolna odhalila určitou tvář, kterou pozná, která jí bude blízká, určitý úsměv, patřící jen sem. Tak se jí pomalu objeví Bůh. Bude tu křičící dítě, aby je nakočila, vlna pro její prsty, aby ji učesala, bude tu oheň, aby ho rozdýmala. Od toho okamžiku bude spoutaná a připravena sloužit. Neboť jsem ten, kdo kolem vůně buduje schránku, aby se nerozptýlila. Jsem zvyk, jenž přináší ovoce. Jsem ten, kdo nutí ženu, aby nabyla tváře a existovala, abych později nepředal Bohu pod jejím jménem jen slabý, větrem rozvátý povzdech, nýbrž určitou horoucnost, určitou něhu, určitou bolest ...

Dlouho jsem takto rozjímal, co je to mír. Jeho pramenem není nic jiného než zrozené děti, svezené sklizně, uspořádaný dům. Jeho pramenem je věčnost, kam se navracejí dokonalé věci. Mír plných stodol, spících ovcí, urovnaného prádla, mír dokonalosti, mír toho, co je dobře uděláno a odevzdáno Bohu jako dar.

Poznal jsem totiž, že člověk je zcela podoben citadele. Rozboří zdi, aby dosáhl svobody, ale zbude z něho jen stržená a hvězdám otevřená pevnost. A vyvstane úzkost z nebytí. Necht' vystaví svou pravdu na vůni pražícího se révovi nebo na ovci, kterou je třeba ostříhat. Pravdu je třeba hloubit jako studnu. Rozptýlenému pohledu se ztrácí obraz Boha. A mnohem víc než cizoložná manželka, otevřená příslibům noci, toho ví o Bohu moudrý člověk, který našel svou celistvost a nezná nic než váhu rouna. Citadelo, vystavím tě v srdci člověka.

Neboť je čas vybírání zrna, ale když bylo jednou vybráno, je také čas radování z rostoucí setby. Je čas tvoření, ale je také čas pro stvoření. Je čas šarlatového blesku, který protrhne nebeské hráze, ale je také čas cisteren, do nichž se protržené vody shromáždí. Je čas dobývání, ale pak přichází čas trvání říší: a já, služebník boží, miluji, co je věčné. Nenávidím to, co se mění. Zacpávám ústa člověku, jenž se v noci zvedá a vrhá do větru svá proroctví jako strom zasažený nebeskou setbou, který se láme a praská a zapálí svým ohněm les. Děsí mne, když se Bůh hýbe. Jen ať zas usedne nehybný na věčnosti! Neboť je čas geneze, ale je také čas, šťastný čas, zvyku!

Je třeba usmiřovat, vzdělávat a zušlechťovat, jsem ten, kdo spájí rozpukanou zemi a zahlazuje lidem stopy po sopce. Jsem trávník sklenutý přes propast. Jsem sklep, jenž zlatí plody. Jsem pramice, které Bůh světil do péče jednu generaci, a převážím ji z jednoho břehu na druhý. Bůh ji pak zase přijme z mých rukou takovou, jak mi ji světil, možná o něco zralejší, moudřejší, zkušenější v ciselování stříbrných konvic, jinak však nezměněnou. Uzavřel jsem svůj lid do své lásky.

Proto držím ruku nad tím, kdo převzal v sedmé generaci křivku lodního kýlu či linku štítu a vede ji dál k dokonalosti. Držím svou ruku nad tím, kdo po svém předku pěvci podědil anonymní báseň a sám ji recituje dál a sám se dál mýlí a tak jí přidává svou šťávu, svůj otisk, svou pečeť. Miluji těhotnou ženu, či ženu, která kojí, miluji stádo, které se množí, miluji návrat ročních dob. Neboť jsem především ten, který bydlí. A tebe, citadelo, můj příbytku, zachráním před záměry písku a kolem dokola tě vyzdobím polnicemi, které budou troubit proti barbarům!

III

Neboť jsem odhalil velkou pravdu. Že totiž lidé bydlí a smysl věcí se pro ně mění podle smyslu domu. A že cesta, ječmenné pole i křivka kopce jsou pro člověka jiné podle toho, jestliže vytvářejí či nevytvářejí panství. Neboť všechna ta různorodá hmota se potom rázem sjednotí a dolehne k srdci. A člověk neobývá stejný vesmír, jestliže bydlí anebo nebydlí v královstvím božím. Mýlí se nevěřící, když se nám smějí a domnívají se, že dosáhnou hmatatelných bohatství tam, kde jich není. Neboť když touží mít stádo, pak je to z pýchy. A radosti pýchy už samy rozhodně nejsou

hmatatelné.

Podobně ti, kdo se domnívají, že vypočítáváním jednotlivých částí objeví mé království. "Jsou tam ovce a kozy," říkají, "a ječmen, příbytky a hory --- a co víc?" Jsou chudí, neboť nic víc nemají. A je jim zima. Jsou jako člověk, který čtvrtí mrtvolu a říká: "Tady se podívejte, co je život: jen směsice kostí a krve, svalů a vnitřností." Zatímco životem bylo světlo v očích, a to už nelze vyčíst z jejich popela. Zatímco mým královstvím zdaleka nejsou ovce a pole a příbytky a hory, nýbrž to, co jim vládne a co je spojuje. Nýbrž vlast mé lásky. A když to vědí, jsou šťastní, protože bydlí v mém domě.

A zvyky jsou v plynutí času totéž co domov v prostoru. Je dobré, když nám plynoucí čas nepřináší pocit opotřebování a zmaru, nýbrž naplnění. Je dobré, je-li čas stavbou. Kráčím pak od jedné slavnosti ke druhé, od svátku k svátku, od vinobraní k vinobraní, jako jsem kráčival v dětství od poradního sálu k sálu odpočinku v rozlehlém otcově paláci, kde každý krok měl smysl.

Zákon mnou přikázaný je cosi jako tvar zdi a rozložení nábytku v mém domě. Hlupák mi přišel říci: "Zbav nás svého útlatku a staneme se většimi." Věděl jsem však, že by tím především ztratili vědomí určité tváře, a tím, že by ji přestali milovat, i vědomí sebe samých, a proto jsem se rozhodl obohatit je o tu lásku i proti jejich vůli. Neboť mi navrhovali, aby se jim tam lépe procházelo, strhnout zdi otcova paláce, kde každý krok měl smysl. Bylo to rozlehlé obydlí s jedním křídlem vyhrazeným pro ženy a skrytou zahradou, kde zpíval vodotrysk. (A takto přikazuji vybudovat srdce každému domu, aby tam bylo možné něčemu se přibližovat a něčemu vzdalovat. Aby tam bylo možné vcházet i vycházet. Protože jinak by člověk nebyl nikde. A jestliže člověk není, rozhodně to neznamená, že je svobodný.) Také tam byly stodoly a chlévy. Stalo se někdy, že stodoly byly prázdné a chlévy bez dobytka. Otec však zakazoval, aby se jedněch použilo místo druhých. "Stodola," říkal, "je především stodola, a jestliže přestaneš vědět, kde jsi, pak už nebydlíš v domě. Nezáleží na tom," říkal také, "je-li užitek větší nebo menší. Člověk není dobytek na výkrm a láska pro něj znamená víc než užitek. Nemůžeš milovat dům, který je bez tváře a kde kroky nemají smysl."

Byl tam sál vyhrazený jen pro velká poselstva a jeho dveře se otvíraly pouze v den, kdy na obzoru vyvstal písečný prach zvířeny jezdců a v dálce se objevily rudé praporce rozvířené větrem jako moře. Pro drobná, bezvýznamná knížata zůstával zavřený. A byl tam jiný sál určený soudu a jiný pro mrtvé. A jeden pokoj byl prázdný a nikdo nikdy neodhalil, k čemu je --- a možná k ničemu, jen k tomu, aby upozornil, že existuje tajemství, a že nikdy nelze všechno proniknout.

Po chodbách běhali otroci s břemeny a odhrnovali těžké závěsy, které jim klouzaly po ramenou. Stoupali do schodů, otvírali dveře a po jiných schodech kráčeli zase dolů. a podle toho, jak se přiblížili anebo vzdálili ústřednímu vodotrysku, hleděli se chovat více či méně tiše, až potom na hranicích ženského království znejistěli jako stíny, neboť by je stálo život, omylem tam vstoupit. A ženy samotné: mírné, drzé či plaché, podle toho, jaké místo v domě zaujímaly.

Slyším, jak hlupák říká: "Kolik promarněného místa, kolik nevyužitého bohatství, kolik pohodlí, ztraceného z nedbalosti! Ty zbytečně zdi je třeba zbourat a zrušit ty strmé schody, po kterých se tak špatně chodí. Pak bude člověk volný." A já mu odpovím: "Potom se lidé promění v dobytek na trhu a ze strachu, aby se nenudili, začnou si vymýšlet stupidní hry, jež budou zase podléhat pravidlům, ale ta pravidla budou postrádat velikosti. Protože palác může být půdou poezie. Jakou však napsat báseň nad nicotnou hrou v kostky? Ještě dlouho by možná žili ze stínu těch zdí, jejichž nostalgickou připomínku by jim přinášely básně, pak by však zmizel i stín a přestali by básním rozumět." A v čem by potom našli potěšení?

Podobně by byl člověk ztracen v týdnu, který by neměl dny, anebo v roce, který by neměl svátky, který by neměl tvář. A podobně i člověk bez řádu, který by žárlil na svého souseda, kdyby ho soused v něčem převyšoval, a hleděl by ho strhnout na svou úroveň. Kdyby lidé vytvořili takový nehybný močál, jakou radost by potom měli? Snažím se znovu vytvořit silová pole. Buduji v horách přehradu, abych zadržel vody. Jsem nespravedlivý, neboť se stavím na odpor přirozeným sklonům. Nastoluji znovu řád tam, kam se lidé nakupili jako vody, vody, které se rozlily v močál. Spínám oblouky klenby. Na dnešním bezpráví buduji zítřejší spravedlnost. Znovu vytyčuji směry tam, kde se každý uvelebil na místě a nazývá to zahnívání štěstím. Pohrdám hnijícími vodami takové spravedlnosti a přináším svobodu pro člověka, zrozeného z krásné nespravedlnosti. Takto zušlechťuji říši.

Neboť dobře vím, jak uvažují. Obdivovali člověka, tak jak ho zformoval otec. "Kdo by si dovolil utlačovat takovou dokonalost?" řekli si. A ve jménu člověka takovým útlakem zformovaného zrušili útlak. Pokud trval ještě v srdci, působil dál. Potom se na něj pozvolna zapomnělo. A ten, kdo měl být zachráněn, zemřel.

Nenávidím proto ironii, neboť není z člověka, nýbrž z darmochleba. Darmochleb říká: "Jinde vypadají vaše zvyky jinak. Proč je tedy nezměnit?" Tak jako by řekl: "Kdo vás nutí ukládat sklizeň do stodoly a stádo zahánět do chléva?" Ale je to on sám, kdo se dal oklamat slovy, neboť neví nic o tom, co slova nemohou zachytit. Neví, že lidé bydlí v domě.

A jeho oběti začnou dům bourat, protože už ho nepoznávají. Tak lidé promrhají to nejvzácnější, co mají: smysl věcí. A připadají si báječní, když o svátcích nedodržují zvyky, když zrazují své tradice a slaví nepřitele. Jistěže při té svatokrádeži v nitru přece jen cosi pociťují. Pokud je to ještě svatokrádež. Pokud je to ještě vzpoura proti čemusi, co na

ně vyvíjí určitý tlak. A žijí z toho, že jejich nepřítel ještě dýchá. Stín zákonů jim dosud vadí natolik, aby měli pocit, že jsou proti zákonům. Brzy však zmizí i stín. A oni už potom nepocítí vůbec nic, protože zapomněli i na to, jak chutná vítězství. A zívají. Proměnili palác v tržiště, ale když vyprchala radost z toho, že tady mohou hulvátsky dupat, nevědí náhle, co na tom tržišti dělají. A začnou neurčitě snít o stavbě domu s tisíci dveřmi, se závěsy, jež kloužou po ramenech, s lenivými předpokoji. A dokonce sní i o tajné místnosti, která by vtiskla tajemství celému obydlí. A nevědomky, protože už na něj zapomněli, oplakávají otcův palác, kde měl každý krok smysl. A protože jsem tohle pochopil, nehodlám připustit, aby se věci takto drolily, a neposlouchám ty, kdo mi vykládají o přirozených sklonech. Vím příliš dobře, že přirozeným sklonem se ledovec rozlévá v močál, horské výčnělky ztrácejí ostrost a říční proud se v ústí do moře rozbíjí v tisíce protichůdných vln. Vím příliš dobře, že moc se přirozeným sklonem rozpadá a jeden člověk se stává rovným druhému. Já však vládnu, a tedy volím. Neboť vím, že i cedr vítězí nad působením času, který by ho měl rozložit v prach, a v odporu k síle, která ho táhne dolů, buduje z roku na rok pyšný chrám svého listí. Jsem život a přináším řád. Buduji ledovce navzdory úmyslům bažin. Co mi záleží na tom, kvákají-li žáby o bezpráví. Vyzbrojuji člověka, aby opět existoval.

Nestarám se proto o hloupého žvanila, který vyčítá palmě, že není cedrem, a cedru, že není palmou: směšuje smysl knih a míří k chaosu. Vím, že má žvanil ve svém nesmyslném vědění pravdu, protože palma i cedr by skutečně splynuly v jedno a rozpadly se v prach, kdyby nebylo života. Ale život se staví na odpor zmatku i přirozeným sklonům. A z prachu pozvedá cedr.

Pravdou mých příkazů je člověk, který se z nich zrodí. Nehledá smysl zvyků, zákonů a jazyka své říše v nich samých. Když člověk klade kámen ke kameni, vytváří tím ticho. A to se z kamenů vyčíst nedalo. Vím, že lásku oživují právě břemena a pouta. Vím, že člověk, který rozčtvrtí mrtvolu a zváží kosti a vnitřnosti, nemůže nic poznat. Neboť kosti a vnitřnosti samy o sobě nejsou k ničemu, stejně jako inkoust a hmota knihy. Cenu má pouze moudrost, která je v knize uložená, není však těžce podstaty s knihou. A přit se nemíním, neboť tu není nic, co by se dalo dokázat. Jazyku mého lidu, chci té zachránit před hnilobou. Vzpomínám, jak jednou navštívil otce nevěrec: "Přikazuješ, aby ve tvé zemi používali k modlení růženec o třinácti zrnkách. Proč zrovna třináct? Když ten počet změníš, se spásou člověka to přece nemá co dělat?" A dokazoval rafinovanými důvody, proč by se lidé měli modlit s růžencem o dvanácti zrnkách. Byl jsem dítě, řečnická obratnost na mne působila a snesené argumenty se mi zdály tak skvělé, že jsem hleděl na otce s pochybností, dokáže-li pádně odpovědět.

"Řekni mi," pokračoval ten člověk, "v čem může mít růženec o třinácti zrnkách větší váhu ..."

"Růženec o třinácti zrnkách," odpověděl otec, "má váhu všech hlav, které jsem dal v jeho jménu stít ..." A Bůh nevěrece osvětil a on uvěřil.

IV

Příbytku člověka, jak by bylo možné založit tě na rozumové úvaze? Kdo by tě mohl vybudovat cestou logiky? Existuješ i neexistuješ, jsi i nejsi. Jsi složen z různorodých látek, ale kdo tě chce poznat, musí tě objevit, jako kdyby chtěl člověk poznat svůj dům, a proto by ho zboural. Zbude mu hromada kamení, cihel a tašek, ale ten chládek, ticho a soukromí, které v nich nacházel, už nenajde a nebude vědět, co si s tou hromadou cihel a kamení a tašek pocit, neboť tu bude chybět objevitelský duch, který jim vládl, srdce a duše stavitele. Neboť kamení chybí srdce a duše člověka.

Ale protože lze rozumovat pouze o cihlách, kamení a taškách, a ne o duši a srdci, které jim vládnu a svou mocí je proměňují v ticho, protože pravidlům logiky a zákonům čísel se duše a srdce vymykají, jsem tu já a má vůle. Já, stavitel. Já, který mám duši a srdce. Já, který mám jediný tu moc proměnit kámen v ticho. Přicházím a hnětu ono těsto, které je pouze hmotou, podle tvůrčího obrazu, který mi vnuká Bůh a který leží mimo cesty logiky. Buduji svou civilizaci, veden představou jejího budoucího tvaru, tak jako jiný buduje svou báseň a hledá odstín věty a jedno slovo mění za jiné, aniž musí ten odstín či záměnu zdůvodňovat, neboť je veden jen jejím budoucím tvarem, který má uložený v srdci.

Neboť já vedu lid. A určuji zákony a stanovím svátky a přikazuji lidem obětovat, a z jejich ovcí, koz a příbytků a hor dobývám civilizaci podobnou otcově paláci, kde měl každý krok smysl.

Co by beze mne vytvořili z hromady kamení přenášené sem a tam, než zas jen hromadu kamení, a ještě hůře uspořádanou? Já vládnu a volím. A vládnu jediný a sám. A oni se pak mohou modlit v tichu a stínu, za který vděčí mým kamenům. Kamenům, uspořádaným podle obrazu mého srdce.

Já vedu lid. Jsem vládce. Na mně leží odpovědnost. A na nich žádám, aby mi pomáhali. Pochopil jsem, že vládcem není ten, kdo zachraňuje druhé, nýbrž ten, kdo je žádá, aby byl od nich zachráněn. Neboť jednota, kterou jsem vydobyl z ovcí a koz a příbytků a hor, je založena na mně, na obraze, který v sobě nosím. A oni se do něho zamilují, jako by před nimi rozeplal v slunci své svěží paže jakýsi mladý bůh, kterého zprvu nepoznali. A náhle milují i dům, který jsem vytvořil podle své touhy. A skrze dům i mne, stavitele. Tak jako člověk nemiluje na soše hlínu, cihlovou červeň anebo bronz, nýbrž sochařův postup. A připoutává svůj lid k domovu, aby ten domov poznávali. A nebudou ho znát, dokud ho nenapojí vlastní krví. Dokud ho nevyzdobí vlastními oběťmi. Budou mu muset obětovat všechno až po krev, po vlastní tělo, protože jejich smysl bude spočívat v něm. Potom ta božská stavba dostane pro ně tvář a nebudou ji moci

nepoznat. A pocítí k ní lásku. A jejich večery budou naplněny horoucností. A jednou, až začnou synové otvírat oči a uši, první starostí otců bude, odhalit jim onu tvář, aby se nepropadla v rozličnost věcí. A dokázal-li jsem vybudovat svůj příbytek dost rozlehlý, aby dal smysl i hvězdám, pak vyjdou v noci na práh a zvednou hlavu děkující Bohu, že ta plavidla vede tak dobře. A jestliže ho zbuduji dost trvalý, aby obsáhl i život v celém trvání, pak půjdou od svátku k svátku, jako by šli z jedné síně do druhé, vědouce, kam jdou, a v rozličnosti života budou odhalovat tvář boží.

Citadelo, vybudoval jsem tě tedy jako loď. Sbil jsem tě hřebíky, vystrojil a pustil po proudu času jako po větru, který už vane jen příznivým směrem. Plavidlo lidí, bez něhož by se nesetkali s věčností! Ale vím, jaká nebezpečí mé lodi hrozí. Věčný nepokoj temného moře tam venku, A možnost jiných obrazů. Neboť strhnout chrám a z jeho kamenů vystavět jiný je vždycky možné. A ten jiný není o nic pravdivější ani falešnější, správnější ani nesprávnější. A nikdo katastrofu nepozná, protože ticho se nedá z hromady kamení vyčíst. Přeji si proto, aby hlavní žebrovní lodi pevně sklenuli. Jen tak ji mohu uchovat od jednoho pokolení k druhému. Nikdy nemohu zušlechtit chrám, budu-li neustále znovu začínat.

V

Přeji si proto, aby hlavní žebrovní lodi pevně sklenuli. Stavba lidí. Neboť okolo lodi je slepá příroda, dosud beztvářá a plná síly. A kdo zapomene na sílu moře, tomu se může dostat klidu až přespříliš.

Domnívají se, že příbytek, který jim byl dán, je absolutní sám o sobě. Natolik se stává samozřejmým, co bylo jednou ukázáno. Když člověk bydlí na lodi, přestává vidět moře. Anebo když je zahlédne, je to jen ozdoba lodi. Taková je moc ducha. Moře se mu zdá stvořené k tomu, aby unášelo loď.

Klamou se však. Určitý sochař jim ukázal v kameni určitou tvář. Ale jiný jim mohl ukázat jinou. Ostatně znáš přece souhvězdí: toto je Labuť. Někdo by ti v ní ukázal ležící ženu. Ale přichází pozdě. Už nikdy neunikneme Labuti. Objevená Labuť nás drží v moci.

Ale považovat ji omylem za absolutní znamená přestat ji chránit. A já vím, odkud mne ohrožuje hlupák. A žonglér. Ten, který příliš lehkými prsty modeluje tváře. Kdo vidí do hry, tomu se ztrácí smysl panství. Dávám ho proto zajmout a rozčtvrtit. Jistěže ne kvůli právníkům, kteří mi dokazují, že je v nepravu, V nepravu totiž není. Nemá však ani pravdu, a já mu proto nedovolím, aby se považoval za chytřejšího, bližšího pravdě než moji právníci. Neprávem si totiž myslí, že má pravdu. Neboť i on vydává nové, pomíjivé a třpytivé výtvary vlastních rukou za absolutní, ale chybí jim váha, čas, prastarý řetěz víry. Jeho stavba se dosud neuskutečnila. Má ano. A proto odsuzuji kejklře, a tím zachraňuji svůj lid od hniloby.

Neboť ten, kdo přestane být pozorný a zapomene, že bydlí na lodi, je už předem odzbrojen a brzy spatří, jak se moře vzedme a smete svou vlnou jeho hlupácké hříčky. Přesně takový obraz mé říše se mi jednou ukázal, když jsem se za jedné výpravy plavil s částí svého lidu po širém moři.

Byli uzavřeni na palubě korábu uprostřed moře. Občas jsem se mezi nimi mlčky procházel. Krčili se nad mísami s jidlem, dávali pít dětem nebo se hroužili v modlitbu nad zrnky růžence. Stali se obyvateli loď. Loď se jim stala příbytkem.

Jednu noc se však živly zvedly. A když jsem v tichu své lásky mezi ně přišel, spatřil jsem, že se nic nezměnilo. Císelovali prsteny, soukali vlnu anebo tiše hovořili a neúnavně tkali to společenství lidí, to předivo svazků, v němž potom stačí, aby jeden zemřel a každý cosi ztratí. Naslouchal jsem jejich hovoru v tichu své lásky, nedbaje na slova, na jejich rozklady o kotlicích či nemocech, neboť jsem věděl, že smysl věcí nespočívá v předmětu, nýbrž v cestě. A byl tu člověk, který se dovedl tak vážně usmát, že se tím celý dával ... a jiný se zase nudil a neměl tušení, že to je z úzkosti anebo z nepřítomnosti Boha. A tak jsem na ně hleděl v tichu své lásky.

Těžké, nepoznatelné rameno moře je zatím prostupovalo svým pomalým a strašným pohybem. Byly okamžiky, kdy všechno utkvělo na vrcholu vzednuté vlny jakoby v nepřítomnu. A celá loď se chvěla, jako by kování puklo, jako kdyby se už byla roztříštila, a pokud tohle rozplynutí věcí trvalo, ustávali v modlení, hovoru, krmení dětí i císelování ryzího stříbra. Dřevem pokaždé projelo z jednoho konce na druhý jediné zaskřípění jako úder hromu. Loď jako by se zhroutila do sebe, nalehla do základů, div nepopraskaly, a lidé při tom drtivém pádu vrhli.

A tiskli se k sobě pod odporným kymácením olejových lamp jako ve stáji, která se hroutí. Aby nepropadli strachu, poslal jsem jim vzkaz: "Ti, kteří pracují se stříbrem, ať mi zhotoví císelovaný džbán. Ti, kteří připravují jídlo pro ostatní, ať si dají víc záležet. Zdraví ať pečují o nemocné. Ti, kdo se modlí, ať se ještě víc pohrouží v modlitbu ..."

A člověku, jehož jsem našel, jak se opírá bledý o trám a skrze silnou ucpávku naslouchá zakázanému hlasu moře: "Běž do podpalubí spočítat mrtvé ovce. Když jsou tak poděšené, snadno se stane, že jedna druhou zadusí ..." Odpověděl:

"Bůh hněte moře. Jsme ztraceni. Slyším, jak hlavní žebra loď praskají ... Ty nemá nikdy být slyšet, neboť jsou základ a výztuž. Stejně tak svěřujeme základům zeměkoule své domy a řady olivových palem a něhu chundelatých ovcí, které za večera zvolna přezvykují boží trávu. Je dobré pečovat o palmy, ovce a jídlo a lásku v domě. A špatné je, když nás leká sám základ. Když to, co je hotové, začne být znovu tvarováno. A teď začíná hovořit to, co má mlčet. Co se z nás stane,

jestliže začnou blekotat hory? Já to blekotání jednou slyšel a nikdy na ně nezapomenu ..." "Jaké blekotání?" řekl jsem.

"Kdysi, pane, jsem bydlel ve vsi postavené na klidném temeni kopce, pevně zasazené mezi nebem a zemí, ve vsi zbudované, aby trvala. A také trvala. Roubení studní, kamenné prahy, oblý lem kašen se dlouhým užíváním nádherně leskly. Jedné noci se však v našich podzemních základech cosi probudilo. Pochopili jsme, že nám země pod nohama ožila a kypí. Co bylo hotové, začalo být znovu tvarováno. A dostali jsme strach. Nebáli jsme se ani tak o sebe, jako o to, co bylo předmětem naší práce. O to, v co jsme se během života proměňovali. Já jsem byl ciselér a strachoval jsem se o veliký džbán, na němž jsem pracoval už celé dva roky. V ten džbán se proměnily dva roky mého bdění. Jiný se třásl o tlusté vlněné koberce, které s potěšením tkal. Denně je na slunci rozvínoval. Byl pyšný, že cosi ze svého zkomatělého těla smění za tohle vlnění, které se zdálo tak hluboké. Jiný se strchoval o olivové palmy, které zasadil. Vím určitě, že nikdo z nás se nebál smrti, ale chvěli jsme se o drobné, hloupé předměty. Uvědomili jsme si, že život nemá smysl, leda když je postupně směňován. Smrt zahradníka se stromu nedotkne. Je-li však ohrožen strom, zahradník umírá dvakrát. A byl mezi námi i starý vypravěč, který znal ty nejhezčí příběhy z pouště a sám je ještě zkrášlil. A znal je jen on sám, neboť neměl synů. A když se země začala hroutit, chvěl se o ubohé příběhy, které už nikdo nezazpívá. A země žila a kypěla a začal se tvořit mohutný okrový příval a valit se dolů. Řekni mi, co může člověk ze sebe výměnou nabídnout, aby tím dodal krásy okrovému přívalu, který se pomalu sune a všechno pohlcuje? Co může na tom pohybu vybudovat? Domy se pod tím nápořem pomalu stáčely a trámy, takřka nepostřehnutelně zkroucené, rázem pukaly jak sudy černého prachu. Jinde se začaly zdi nejprve chvět a pak se naráz sesuly. A ti z nás, kdo to přežili, ztratili smysl sebe samých. Krom vypravěče, který zešlel a zpíval. Kam nás to vezeš? Ta loď se potopí i s ovocem naší práce. Cítím, jak čas tam venku ubíhá naprázdno. Cítím ubíhat čas. Běh času nikdy nemáme takto cítit, čas má zpevňovat a dávat zrát a stárnout. Má zvolna shromažďovat dílo. Zpevňuje však nyní něco, co by pocházelo od nás a co přetrvává?"

VI

Odebral jsem se mezi svůj lid a myslel na směnu, která už není možná, jestliže v průběhu generací nezůstává nic stálého, a na čas, který pak ubíhá nadarmo jako přesýpací hodiny. A říkal jsem si: ten příbytek není dost rozlehlý a dílo, za něž se ten lid směňuje, ještě pořád není dost stálé. Myslel jsem na velká, nezničitelná, mnohoúhelná mauzolea faraónů, postupující oceánem času, který je zvolna drolí v prach. Myslel jsem na panenské rozlohy písku, po kterých putují karavany, a ze kterých někdy vyvstane prastarý chrám, zpola už potopený a se stožáry strženými neviditelnou modrou bouří, napůl ještě plující, ale už odsouzený. A říkal jsem si: dost stálý není ani ten chrám s celým tím nákladem zlacení a vzácných předmětů splacených dlouhými lety lidských životů, ta schrána mezi tolika pokolení se všemi zlatými filigrány, s posvátným zlacením, za něž se zvolna směnili někdejší tvůrci, s vyšívanými pokrývkami, nad kterými si stařeny po celý dlouhý život ničily oči, aby pak svařštělé, kašlající a podlomené smrtí nechaly po sobě tuhle královskou vlečku. Tu rozvíjející se pláň. Když ji dnes lidé spatří, říkají: "Jak je ta výšivka krásná! Jaká je krásná ..." A já vidím, že ty stařeny vetkaly ve svou proměnu své vlastní hedvábí. Aniž tušily, že jsou tak nádherné.

Ale na to, co po nich zbude, je třeba zhotovit velikou truhlu. A povoz, aby to odvezl. Neboť si vážím především toho, co trvá déle než člověk. A tím uchovávám smysl jeho směny. A budu velkou svatyní, do které uloží vše, co z něho přetrvává.

Dodnes ta pomalá plavidla nacházím v poušti. Ještě pořád pokračují v cestě. A pochopil jsem ono podstatné, že je především nutno vybudovat loď, vystrojit karavanu a vystavět chrám, který je trvalejší než člověk. A plni radosti se potom budou směňovat za cosi cennějšího, než jsou oni sami. Zrodí se malíři, sochaři, rytci a ciseléři. Nečekej však nic od člověka, jestliže nepracuje pro věčnost, ale jen pro vlastní život. Zbytečně bych je pak učil stavitelství a jeho pravidlům. Jestliže staví domy jen proto, aby v nich žili, k čemu je dobré směňovat život za dům? Za dům, který má sloužit jen jejich životu a dál už ničemu? Říkají, že je dům užitečný, a nehlídají na dům jako takový, nýbrž jen na pohodlí. Dům jim slouží a oni se v něm zabývají shrabováním bohatství. Ale umírají jako žebráci, neboť po sobě nezanechali ani vyšitou pokrývku ani posvátné zlacení v úkrytu kamenné lodi. Místo aby se směňovali, chtěli, aby se jim sloužilo. Když potom odejdou, nezůstává nic.

Procházel jsem se tedy na sklonku večera, kdy všechno ztrácí soudržnost, mezi lidmi svého národa a pozoroval je, jak v ošumělých, starých šatech postávají na prahu svých skrovných chatrčí a odpočívají po své včelí práci. A nezajímal mě ani tak oni samotní, jako spíš dokonalost medového koláče, na němž po celý den společně pracovali. Nad jedním z nich jsem se zamyslel. Byl slepý a navíc přišel o nohu. Byl velmi starý, blízce smrti, při každém pohybu zasténal jako kus starého nábytku a odpovídal jenom pomalu, protože při svém vysokém stáří už nedokázal jasně hovořit, ale v tom, zač se směňoval, byl čím dál zářivější, jasnější, chápavější. Dosud totiž pokračoval roztrfšenýma rukama v práci, jež se změnila v elixír čím dál jemnější chuti. A nádherně tak unikl ze svého starého, zkomatělého těla a byl čím dál tím šťastnější, nezranitelnější. Čím dál tím nesmrtnější. Ruce měl plné hvězd a vůbec netušil, že umírá ...

Po celý život pracovali, aby zvětšili bohatství, které ničemu nesloužilo, a se vším všudy se proměnili v nezničitelnou výšivku ... neboť jen jednu část práce obětovali užitku a všechny ostatní části ciselování, nádhře kovu, dokonalosti kresby, něže křivky, věcem, které k ničemu nejsou, leda k tomu, aby do sebe pojaly směněnou část. Jež je trvalejší než tělo.

A tak se večer zvolna procházím mezi svým lidem a halím ho v ticho své lásky. A pouze o ty se strachuji, kdo hoří

marným plamenem, o básníka plného lásky k básním, ale neschopného napsat tu svou, o ženu zamilovanou do lásky, ale neschopnou volit, a proto neschopnou se uskutečnit, o lidi naplněné úzkostí, které bych mohl z úzkosti vyléčit, kdybych jim umožnil onen dar, vyžadující obět' a volbu a zapomení na vesmír. Neboť jeden určitý květ je v první řadě odmítnutím všech květů ostatních. A jen za té podmínky je krásný. Podobně tomu je s předmětem směny. A hlupák, který stařeně vyčítá, že místo výšivky by mohla tkát něco jiného, dává přednost nicotě před tvorbou. Tak jdu a cítím, jak nad vůněmi tábora, kde všechno zraje a v tichosti nabývá tvaru, pozvolna a skoro neuvědoměle stoupá modlitba. Aby se plod, výšivky anebo květina uskutečnily, musí se nejprve vykoupat v čase. Během těch dlouhých procházek jsem pochopil, že kultura mě říše naprosto nespočívá v hodnotě potravy, ale v požadavcích a horoucnosti práce. Nevzniká z držení věcí, nýbrž z daru. Kulturním člověkem je především tvůrce, který se obrozuje skrze svůj předmět a stává se věčným, a proto se nebojí smrti. Kulturním člověkem je také ten, kdo bojuje a směňuje se za říši. Ale ten, kdo sám nic nevytvořil, může své oči žít samou dokonalostí a obklopit se přepychem nakoupeným u kupců, a stejně to bude marné. Známe takové pokleslé rasy. Sami už básně nepiší, pouze je čtou, sami už neobdělávají půdu, ale spoléhají na své otroky. Právě proti nim a jejich tvůrčí ubohosti se znovu a znovu objevují v jižních pouštích živoucí kmeny, aby dobývaly jejich mrtvé bohatství. Nemám rád lidi lenivého srdce. Ti, kdo výměnou nic nenabízejí, nemohou se ničím stát. Život jim nedá uzrát. Čas pro ně plyne jako hrst písku a vede je k zmaru. A co mám jejich jménem předat Bohu? Poznal jsem jejich bídu, když se rozbila nádrž, dřív než se naplnila. Neboť smrt děda, který se stal zemí, když předtím sebe celého směnil, je cosi nádherného a pohrůbíván je nástroj, jenž přestal sloužit. Viděl jsem však mezi svým lidem umírat děti, jež mlčky, s přivřenými očima lapaly po dechu a uzamykaly pod svými dlouhými brvami poslední zbytek ohně. Neboť Bůh se podobá ženě a spolu se zralým ječmenem sebere někdy i květy. A když pak sváží snopy plné zrní, najde v nich i tenhle zbytečný přepych,

"To umírá Ibrahimův chlapec" říkali lidé. A já se vydal, jimi nepoznan, svým volným krokem do Ibrahimova domu, neboť jsem věděl, že kdo se uzavře do ticha lásky, ten může pochopit i skrze šalebná slova. A oni byli tak zaujati sledováním jeho agónie, že si mne vůbec nevšimli. V domě se mluvilo tiše a papuče se jen šouraly, jako by tu byl kdosi velice vystrašený, koho by mohl polekat každý jasnější zvuk. Báli se pohnout, otevřít anebo zavřít dveře, jako by tu hořel lehký, třepotavý olejový plamínek. A když jsem spatřil jeho krátký dech, drobné zaťaté pěsti, horečný, křečovitý spěch a tvrdohlavě zavřené oči, jež odmítaly hledět, skutečně jsem poznal, že už uniká. Hleděl jsem, jak se ho všichni kolem snaží zkonejšit, jako by ochočovali divoké zvířátko. Podávali mu hrnek mléka jakoby s úzkostí. Třeba zatouží po mléce, třeba ho dobrá vůně mléka na jeho cestě zastaví a on se napije. A domlouvali se s ním jako s gazelou, která chodí jíst z ruky. Ale on zůstával nesmírně vážný a nepohnutý. To, co teď potřeboval, nebylo mléko. Stařeny tedy potichu, tak tiše, jako by hovořily k hrdličkám, začaly zpívat píseň, kterou mívá rád --- tu o devíti hvězdách, jež se koupají ve studánce --- on však už byl zřejmě příliš daleko a neslyšel. Ani se ve svém běhu neotočil. Tak nevěrný byl, neboť umíral. Žebrali alespoň o jeden pohyb, o jeden pohled, jakým se cestující ohlédne po příteli, aniž zpomalí cestu ... o jedno znamení, že je poznává. Obraceli ho na loži, otírali mu zpocenou tvář, nutili ho, aby se napil, --- a to vše patrně proto, aby ho probudili ze smrti.

Odcházel jsem, zatím co mu dál strojili léčky, jen aby zůstal na živu. Ach, jak snadno jim ten devítiletý chlapec uniká! A podávali mu hračky, aby ho připoutali pomocí radosti. Když je však položili příliš blízko k němu, neúprosně je svou drobnou rukou odstrčil, jako když člověk odhrne křoví, které ho zadržuje v běhu. Vykročil jsem pryč a na prahu se otočil. To všechno zde byl pouze okamžik, záblesk, jedna tvář města mezi ostatními. Omylem tu bylo zavoláno na malé dítě a ono se usmálo a odpovědělo. Právě se otočilo ke zdi. Jeho přítomnost tady byla už křehčí než přítomnost ptáka ... a zanechal jsem je, aby dál udržovali ticho, kterým se snažili ochočit umírající dítě.

Kráčel jsem uličkou. Skrze dveře jsem slyšel, jak lidé peskují služebné. V domech se uklízelo, připravovala se zavazadla na cestu nocí. Nezajímalo mne, zdali je to peskování spravedlivé nebo ne. Slyšel jsem pouze horoucnost. O kus dál u kašny plakala malá dívka, čelo zabořené do lokte. Položil jsem jí zlehka ruku na vlasy a zvedl její tvář k sobě, ale po příčině jejího smutku jsem se nezeptal, neboť jsem věděl, že ji nemůže znát. Smutek vždy vzniká z plynutí času, který nezformoval svůj plod. Je smutek nad tím, že dny utíkají, nebo nad ztraceným náramkem, a tedy nad časem, který ztratil směr, anebo nad smrtí bratra, a tedy nad časem, který už k ničemu není. A smutek téhle dívky, až jednou doroste, bude smutkem nad odchodem milého, a tedy, aniž si to bude uvědomovat, smutkem nad ztracenou cestou ke skutečnosti, ke kotlíku a pevně zamčenému domu a dětem, volajícím po mléce. A čas náhle poběží skrze ni naprázdno jako v přesýpacích hodinách. Náhle se ukázala na prahu jakási žena a zářivými očima mi pohlédla rovnou do tváře. Celá prostoupená radostí snad nad tím, že jí usnulo dítě, nebo nad voňavou polévkou, nebo prostě nad něčím návratem. A že má náhle čas pro sebe. A šel jsem kolem onoho ševce, který měl pouze jednu nohu a zdobil zlatým vyšíváním papuče, a přestože už neměl hlas, pochopil jsem, že zpívá: "Čím je to, ševče, že jsi tak šťastný?"

Odpověď jsem však už neposlouchal, věděl jsem, že by se mýlil, že by hovořil o tom, kolik vydělá peněz, anebo o jídle, které ho čeká, anebo o odpočinku. Neboť nevěděl, že jeho štěstí spočívá v tom, že se on sám proměňuje ve zlaté papuče.

VII

Objevil jsem totiž ještě jinou pravdu. A sice tu, že je marnou iluzí, když se lenivci domnívají, že mohou v klidu obývat svůj dům. Neboť každý příbytek je ohrožen. Tak jako onen chrám vydaný severnímu větru, který jsi vybudoval na horách a který postupně zchátral jako stará lodní příď a začíná se hroutit. A stejně jako chrám už zanesený pískem, jenž

se ho pozvolna zmocní. Na místech jeho základů najdeš jen poušť, širou jako moře. Podobně je tomu i s každou jinou stavbou a především s mým neviditelným palácem sestávajícím z ovcí a koz a příbytků a hor, s mým palácem, který je však vystavěn především z mé lásky, a zemře-li král, v němž je ona tvář soustředěna, palác se opět rozpadne v hory a kozy a příbytky a ovce. A ztracen v rozličnosti věcí, bude od té chvíle už jen neuspořádanou hmotou, připravenou pro nové sochaře. A přijdou sochaři tam z pouště, aby mu znovu zformovali tvář. Přijdou s určitým obrazem v srdci a stará písmena knihy uspořádají podle nového smyslu. Já sám jsem jednal podobně. Nádherné noci mých válečných výprav, nikdy vás nemohu dost oslavit! Postavil jsem na panenském písku trojúhelník tábora a pak vystoupil na vyvýšené místo, abych tu vyčkal noci. Měřil jsem potom pohledem tu černou skvrnu, sotva větší než náves, na níž jsem utábořil své vojáky, výstroj a zbraně, a myslel hlavně na to, jak jsou křehcí. Ano, co mohlo být bědnějšího nad tu hrstku lidí, polonahých pod modrým plátnem, ohrožených mrazivou nocí, v níž se už ukazovaly hvězdy, ohrožených žízní, neboť s měchy se muselo šetřit devět dnů, dokud nepřijdeme k studni, ohrožených pouštním větrem, který se dovede zvednout jako bouře, ohrožených konečně i možností ran, jež zanechají lidské tělo jako nahnilý plod. A člověk je pak dobrý leda k zahození. Co mohlo být bědnějšího nad ty ranečky modré látky sotva vyztužené kovem zbraní a ležící nahé na nepřátelské pláni? Co však záleželo na tom, že byli křehcí! Já jsem je svazoval a chránil, aby se nerozptýlili a nezhylnuli. Už jenom tím, že jsem dal na noc postavit ten trojúhelníkový útvar, rozlišil jsem jej od ostatní pouště. Můj tábor se zavřel jako pěst. Jako když se uchytí ve skalnaté zemi cedr a zachraňuje před zkázou košatě větve. Protože ani cedr nezná, co je to spánek, a dnem i nocí bojuje uvnitř svého mohutného těla a v nepřátelském vesmíru se vyživuje právě prvky vlastní zkázy. Cedr se každým okamžikem sám znovu vytváří. I já jsem každým okamžikem znovu vytvářel svůj příbytek, aby trval. A z toho seskupení, jež by se dalo rozptýlit pouhým fouknutím, jsem vydobyl ležení ve tvaru trojúhelníku, nezničitelné jako věž a trvalé jako lodní příď. A z obavy, aby tábor neusnul a v zapomenutí se zase nerozložil, dal jsem kolem něho rozestavět hlídky, aby naslouchaly zvukům z pouště. A stejně jako cedr, který pohlcuje kámen a proměňuje ho v cedr, živil se můj tábor hrozbami zvenčí. Buď pochválena ona za noci probíhající směna, při níž se tiší poslové nikým neslyšení sedávají okolo ohňů a hovoří o kmenech, které postupují od severu, anebo o pohybu jižních kmenů, pronásledujících ukradené velbloudy, anebo o rozruchu, který někde vznikl kvůli nějaké vraždě, anebo, a to hlavně, o plánech těch, kdo mlčky čekají pod svými stany na to, až přijde noc. I ty jsi zažil příchod takových posílů, vyprávějících o tomto mlčení! Chvála buď těm, kdo náhle vyvstanou okolo našich ohňů a hovoří slovy tak pochmurnými, že jsou ohně rázem zasypány pískem a muži nalehnou na pušky a začnou tábořiště zdobit věncem střelného prachu.

Neboť tou chvílí, kdy nastane noc, dějí se neobyčejné věci! Každý večer jsem takto pozoroval své vojsko a viděl, že je zajaté v pláni jako loď, ale loď, která trvá, protože den ji odhalí zas nedotčenou a rozjásanou probuzením jako kohoutí zpěv. A když pak opět sedají k jízdě, je slyšet výkřiky hlasů, zvonící ve svěžím ránu jako měď. A muži, opojení rodícím se dnem, se zhluboka nadechují jako znovuzrození a vychutnávají drsnou rozkoš širé pouště.

Vedl jsem je dobýt oázu. Každý, kdo nerozumí lidem, hledal by náboženství oázy v oáze samotné. Ale ti, kdo v oáze žijí, nic o svém příbytku nevědí. Musí být objeven v srdci pirátské tlupy rozežrané pískem. Té lásce jsem je učil. Říkal jsem jim: "Najdete tam voňavou trávu, zpěv studní a ženy v dlouhých pestrých závojích, jež budou před vámi prchat, podobné stádu hbitých laní, sladko je však bude polapit, neboť jsou k zajetí stvořené ..." Říkal jsem: "Ony si myslí, že vás nenávidí, a zuby nehty vás budou odstrkovat. Stačí však, aby vaše dlaň spočinula v modrých prstencích jejich vlasů, a budou vaše!" Říkal jsem: "Stačí, když užijete své síly se vši něhou, a už se nepohnou z místa. Ještě pořád o vás nebudou chtít nic vědět a budou zavírat oči, vaše mlčení však na ně nalehne jako stín orla. Teprve potom k vám konečně otevrou oči a vy je naplníte slzami.

Stanete se jejich nekonečnem, jak by pak na vás mohly zapomenout?"

Na závěr jsem ještě řekl, abych je pro ten ráj nadchl: "Uvidíte tam palmové háje a ptáky všech barev ... Oáza se vám vzdá, neboť si náboženství oázy přinášíte v srdcích, kdežto ti, jež odtud vyháníte, nejsou už oázy hodni. Dokonce i jejich ženy si myslí, že plní jen smutnou, běžnou povinnost, když perou prádlo v potoce, zurčícím přes kulaté bílé oblázky. A zatím je to slavnost. Ale vy, zkornatělí pískem a vysušení sluncem a přesolení žhavou kůrou solných údolí, vy je pojmete za manželky a s rukama v bocích budete potom hledět, jak perou prádlo v modré vodě, a vychutnávat vítězství.

Dík tomu, že jsou kolem vás nepřátelé, kteří vám dodávají tvrdosti, jste dnes uprostřed písku trvalí jako cedr, a budete trvat i v oáze, jestliže se pro vás oáza nestane úkrytem, kde se člověk uzavře a zapomene, nýbrž nepřetržitým vítězstvím nad pouští.

Zvítězili jste nad jejím lidem, neboť se uspokojen svým bohatstvím sobecky uzavřel. Věnc písku, svírající oázu, považovali pouze za její ozdobu a smáli se nepříjemným dotěrům, kteří se je snažili pohnout, aby před prahem svého království studní znovu vztyčili hlídky, jež tam usnuly. Hnili v iluzi štěstí, jež viděli v majetku. Štěstí však spočívá jen v žáru činů a v tvůrčím uspokojení. Ti, kdo se přestali za něco směňovat a berou svou potravu od jiných, ať byla jakkoli jemná a vybraná, ano, ti zjemněli, kdo naslouchají cizím básním a vlastní básně nepíší, ti, kdo se těší z oázy, aniž jí sami poskytují cokoli živého, a kdo sahají po zpěvech dodaných odjinud, ti přivazují sami sebe ke chlěvskému žlabu a proměnění v pouhý dobytek, jsou zralí pro otroctví."

Řekl jsem jim: "Dobytním oázy se pro vás v podstatě nic nezmění. Je to jen jiná forma táboření v poušti. Neboť má říše je ohrožena ze všech stran. Její látkou není nic jiného, než známě seskupení koz, ovcí, příbytků a hor, ale kdyby se roztrhl uzel, který je svazuje dohromady, zbude jen neuspořádaná stavební hmota, vydaná napospas drancování."

VIII

Zjistil jsem, že se lidé mýlí v otázce úcty. Sám jsem se totiž vždycky zajímal jen o práva, která má skrze člověka Bůh. A zajisté i sám žebřák, i když jsem jeho význam nepřeháněl, byl pro mne vždy jakýmsi vyslancem božím. Odmítal jsem však připustit, že by snad Žebřák se svým vředem a šeredností měl právo být uctíván pro sebe samého jako nějaká modla.

Nemohlo být nic hnusnějšího než ona městská čtvrť, vybudovaná na svahu kopce a spadající až k moři jako stoka! Z chodeb vedoucích do uliček se valila mdlá oblaka otráveného dechu. Otrhaní lidé jako malátné bubliny, které se pravidelně rozstříkují na hladině močálu, vyvstávali z těch hnilobných hloubek jen proto, aby si vyšeptalými hlasy a bez nějakého skutečného hněvu spílali. Viděl jsem tam malomocného, jak se oplzle smál a špinavým hadrem si vytíral oko. Byl především sprostý a z nízkosti se vysmíval sám sobě.

Otec přikázal, aby čtvrť podpálili. A všichni ti otrhanci se zuby nehty drželi svých plesnivých děr a začali se bouřit, dovolávající se svých práv. Práva na malomocenství uprostřed plísně.

"Je to přirozené," řekl otec, "protože spravedlnost podle nich znamená ponechat všechno tak, jak to je." S křikem se začali dožadovat svého práva na hnilobu. Z hniloby vyrostli, a byli tedy pro ni. "Necháš-li rozmnožit šváby," řekl otec. "zrodí se práva

švábů, je zřejmé, jaká. A zrodí se písně, které je budou slavit. A zpívat o velikém dramatu švábů, ohrožených vyhynutím."

"Být spravedlivý ..." řekl otec, "k tomu je třeba volit. Spravedlivý k archandělu, nebo spravedlivý k člověku? Spravedlivý k ráně, nebo k zdravému tělu? Proč bych měl poslouchat člověka, který mi cosi vykládá ve jménu svého moru?

Ale budu ho léčit kvůli Bohu. Neboť i on je příbytkem božím. Ale ne tak, jak si přeje, neboť to z něho hovoří vřed.

Až ho však očistím a omyji a poučím, pak bude jeho přání jiné a on sám zavrhne člověka, jakým byl. Proč bych měl tedy být spojencem tomu, kterého on sám zavrhne? Proč bych mu měl bránit, jak si to přeje malomocný hrubec, aby se zrodil a nabyl krásy?

Proč bych měl stranit tomu, co je, proti tomu, co bude? Proč bych měl stranit tomu, co živoří, proti tomu, co je mocné a co trvá?"

"Spravedlnost je podle mne v tom," řekl otec, "vážit si člověka kvůli pokladu, který v sobě opatruje. Tak jako si vážím sám sebe. Neboť i v tom druhém se odráží stejné světlo. Třeba v něm bylo sebedůvěry patrné. Spravedlnost, to znamená chápat člověka jako prostředek a jako cestu. Má láska spočívá v tom, že mu pomáhám, aby se sám v sobě zrodil.

Ale nad hnilobou v té stoce spadající k moři mě přepadá smutek. Bůh je tam už tolik poničený! ... Čekám na nějaké jejich znamení, jež by mi naznačilo, že je v nich člověk, ale nic nepřichází."

"Ale já jsem přesto viděl," řekl jsem otci, "jak se některý z nich dělil o vlastní chleba, nebo jak pomáhal jinému, ještě nemocnějšímu, nést pytel, anebo jak se slitoval nad nemocným dítětem ..."

"Dávají všechno na jednu hromadu," řekl otec, "a na té břečce zakládají lásku k bližnímu. To, čemu říkají láska. O všechno se dělí. Stejně se dovedou sběhnout i šakalové kolem zdechliny, ale oni to chtějí vynášet jako veliký cit. Chtějí nám namluvit, že tu je nějaký dar! Hodnota daru však závisí na tom, komu je adresován. Tady je adresován tomu nejnižšímu. Jako alkohol opilci. Takový dar je nemoc. A když já přináším zdraví, pak musím do toho těla říznout ... a ono mě nenávidí.

Nakonec ve své lásce k bližnímu dávají přednost hnilobě ... Ale co když já dávám přednost zdraví? Když ti někdo zachrání život," pokračoval otec, "nikdy neděkuji. Nepřeháněj svou vděčnost. Čeká-li od tebe zachránce vděčnost, je nízký. Myslí si snad, že posloužil tobě? Jestli za něco stojíš, pak tím, že ti zachoval život, posloužil především Bohu. A dáváš-li najevo přehnanou vděčnost, pak v tobě není dost skromnosti a zároveň ani dost pýchy. Neboť to významné, co zachránil, nebyla tvá náhodná osobní maličkost, ale dílo, na němž spolupracuješ a jež má v tobě současně svou oporu. A protože on sám je podřízen stejnému cíli, nemáš vůbec proč mu děkovat. Poděkováním za to, že tě zachránil, je mu jeho vlastní námaha. Právě to je jeho spolupráce na díle. A nemáš ani dost pýchy, neboť ses dal ovlivnit nejnižšími z jeho pohnutek. Lichotíš jeho malosti a stáváš se tak jeho otrokem. Protože kdyby byl ušlechtilý, musel by tvou vděčnost odmítnout.

Nic jiného mě nezajímá," řekl otec, "kromě nádherné spolupráce jednoho skrze druhého. Můžeš mi posloužit ty, může mi posloužit kámen. Kdo je však vděčný kameni za to, že posloužil za základ chrámu?"

Oni však spolupracují jen za jediným cílem, a tím jsou oni sami. A tahle stoka spadající k moři ani neživí zpěvy, ani nerodí mramorové sochy, ani neslouží za kasárna dobyvatelům. Jde jim jen o to, jak se co nejlépe spolčit, aby mohli týť ze svých zásob. Ale neklam se. Zásoby musí být, jsou však mnohem nebezpečnější než hlad. Rozdělili si všechno ve dvojí čas, který však nemá žádný smysl: v dobývání a užívání. Ale viděl jsi někdy strom, aby vyrostl a pak si zakládal na tom, že je stromem? Strom prostě roste. Říkám ti: lidé, kteří se usadí v tom, čeho dobyli, jsou předem mrtvi ..."

Láska k bližnímu v duchu mé říše znamená spolupráci.

Žádám na lékaři, aby se vydal na vyčerpávající cestu pouští, jestliže je tam v dálce kdosi, komu by mohl opravit jeho nástroj. I kdyby to byl jen prostý štěrkař, který přece také potřebuje svaly, má-li roztloukat kámen. A i kdyby ten lékař měl sebevětší cenu. Vždyť nejde o to, vzdávat hold průměrnosti, nýbrž o to, opravit nástroj. A oni mají oba jednoho a téhož vůdce. Podobně ti, kdo pečují o těhotné a pomáhají jim. Když slouží těhotné ženě v jejích bolestech a dávení, je to především kvůli synovi. A ona nemá proč děkovat, leda ve jménu syna. Těhotná žena však náhle vyžaduje, aby se jí pomáhalo, protože dává a trpí bolestmi. Kdyby však sto jen o to, nechám je vyhladit, neboť jejich dávení je odporné. Jejich význam je pouze v tom, čemu slouží, a proto není třeba, aby děkovaly. Vždyť spolu s tím, kdo jim pomáhá, všichni jsou služebníky zrození a děkování tady nemá smyslu.

Podobně tomu bylo, když přišel za mým otcem jeden vojevůdce:

"Na tobě samotném mi málo záleží! Jsi velký jen vzhledem k říši, které sloužíš. Vyžaduji, aby si té vážili, protože skrze tebe si budou vážit říše."

Ale zároveň jsem cítil, že je otec dobrý. "Kdokoli jednou hrál velkou roli," říkal otec, "kdokoli jednou požíval úcty, nemůže být snížen. Kdokoli jednou panoval, nemůže být své vlády zbaven, nemůžeš proměnit v žebráka toho, kdo žebrákům dával, protože by to bylo, jako bys zničil samotnou výztuž a tvar své lodi. A proto vyměřuji trest podle toho, kdo je viníkem. Když se dopustí poklesku člověk, který si podle mne zasloužil povznesení, nechám ho popravit, ale neudělám z něho otroka. Setkal jsem se jednou s kněžnou, která pracovala jako prادلena. Její družky se jí smály: 'Kde máš své království, pradelno? Dříve jsi mohla stínat hlavy, a nyní po tobě smíme beztrestně plivat ... A je to spravedlivé!' Neboť spravedlnost podle nich znamenala odplatu.

Prادلena mlčela. Možná že byla pokořená i v sobě samé, hlavně však vzhledem k čemusi, co bylo větší než ona. Celá ztuhlá a bledá se skláněla nad prádlem. A družky do ní beztrestně strkaly loktem. Přitom v ní nebylo nic vyzývavého, byla ve tváři krásná, mírných pohybů a tichá a já jsem pochopil, že se její družky nevysmívají ženě, ale jejímu úpadku. Neboť dostane-li se ti do drápů člověk, jemuž jsi snad předtím záviděl, roztrháš ho. Dal jsem ji proto předvolat:

'Nic jiného o tobě nevím krom toho, že jsi vládla. Ode dneška je život i smrt tvých družek pradelen ve tvých rukou. Navracím ti tvou vládu. Jdi.'

Když potom opět zaujala své místo nad prostým lidem, bylo pod její důstojnost vůbec si na urážky vzpomenout. A když pak její družky od prádla už nenacházely potravu pro svá vnitřní hnutí v jejím úpadku, našly ji v její vznešenosti a začaly ji cítit. Pořádaly k oslavě jejího návratu na trůn veliké slavnosti, a když procházela kolem nich, padaly na tvář, samy zušlechtěny tím, že se jí kdysi dotkly prstem."

"A proto" říkal otec, "nevystavuji nikdy knížata urážkám lidu a hrubosti žalávníků. Ale nechám jim štít hlavu uprostřed velkého cirkusu, za zvuku zlatých polnic."

"Když člověk ponižuje," říkal otec, "pak jen proto, že je sám nízký."

"Vládce," říkal, "nebudiž nikdy od svých podřízených souzen."

IX

Takto ke mně hovořil otec: "Přinuť je, aby společně budovali věž, a uděláš z nich bratry. Chceš-li však, aby se nenáviděli, předhod' jim zrno." Říkal mi také:

"Především mi musí přinášet plody své práce. Vylévat proud svého obilí do mých stodol. Ve mně nechť zbudují své sýpky. Když mlátí obilí, až se zlatá slupka rozletuje do všech stran, nechť to činí k mé slávě. Jejich práce nebude pak jen kvůli obživě, ale stane se zpěvem. Až budou potom ohýbat záda pod těžkými pytli a ponesou je do mlýna, nebo až je budou zabílené od mouky odtud vynášet, náhle už nebudou tak ubozí. Váha pytle jim dodá velikosti jako modlitba. A se smíchem a radostí ponesou pak snop jako blyskotavý, hrotitý svícen, plný zrna. Neboť kultura je založena na tom, co se od lidí vyžaduje, ne na tom, co se jim poskytuje. Je pravda, že budou potom z toho obilí brát a žít se jím. Tato

stránka věci není však pro člověka důležitá. Lidská srdce nejsou živa z obilí. Ale z toho, co sama obilí dají.

Znovu ti opakuji, že lid, který recituje básně jiných a je živ z obilí jiných nebo zve stavitele a platí jim za to, aby mu stavěli města, takový lid si zaslouhuje opovržení. Takový lid nazývám lenivým. Nenacházím už okolo něho onu zlatou aureolu prachu, která vzniká při mlácení obilí. Je správné, když spolu se svým darem i cosi získávám, abych tak mohl dávat pořád dál. Budiž pochválena směna mezi darem a odměnou, směna, jež člověku umožňuje, aby šel dál svou cestou a stále znovu dával. Jestliže se však díky odměně obnovuje tělo, srdce je živo jen z daru. Viděl jsem, jak tanečnice komponují tanec. A když byl tanec vytvořen a zatančen, nikdo si samozřejmě z té práce neodnesl žádné plody, aby je mohl uložit jako sklizeň. Tanec pomine jako oheň. A přesto nazývám kulturním pouze ten národ, který si vytváří tance, třebaže tanec nelze sklidit a uložit na sýpku. A národ, který si rovná na poličkách předměty zrozené z cizí práce, i kdyby to byly předměty jakkoli jemné, a i kdyby se ten národ třeba uměl nadchnout pro jejich dokonalost, nazývám nevzdělaným. Člověk," říkal otec, "je v první řadě ten, kdo tvoří. A pouze lidé, kteří spolupracují, jsou bratři. A jenom ti jsou živí, kdo v klidu neusedli v nastrádané sklizni." Kdosi mu jednou namítl:

"Čemu však říkáš tvořit? Máš-li na mysli nějaké význačné objevy, je toho schopný jen málokdo. A ty pak mluvíš jen pro několik lidí. A co ostatní?" Otec odpověděl:

"Tvořit, to může znamenat i jeden nepovedený krok v tanci. I určitou nezdařenou ránu dlátem do kamene. Není příliš důležité, s jakým osudem se ten či onen pohyb setká. Tobě, ty slepý, krátkozraký, se taková námaha zdá neplodná, ale poodstup. Zahleď se z větší dálky na pohyb v této městské čtvrti. A uvidíš pouze velikou horoucnost a zlatistý prach práce. Nepodařená gesta už nepostřehneš. Neboť ten lid, skloněný nad dílem, chť nechť buduje své paláce, cisterny, visuté zahrady. Dílo se rodí jakoby nutné z čaromoci jeho prstů. A já ti říkám, že se rodí stejně tak z pohybů, které selhaly, jako z těch, které se podařily, neboť člověka nemůžeš dělit, a necháš-li žít jen velké sochaře, pak žádné velké sochaře nebudeš mít. Který šílenec by si zvolil řemeslo, v němž je tak malá naděje k životu? Velký sochař se rodí z podhoubí špatných. Špatní sochaři jsou mu schodištěm, po kterém stoupá vzhůru. Krásný tanec se rodí z vášně k tanci. A vášně k tanci si žádá, aby tančili všichni --- i ti, kdo tančí špatně --- protože jinak se vášně ztrácí a zbývá akademická ustrnulost a podívaná beze smyslu.

Neodsuzuj je pro jejich chyby jako historik, který soudí uzavřené období. Vždyť kdo by vyčítal cedru, že je dosud jen semenem, stvolem či nakřivo pučícím proutkem? jenom ho nech. Od jedné chyby ke druhé se nakonec zvedne cedrový les a bude za větrných dnů rozsévat kadidlo svých ptáků."

Na závěr ještě dodal:

"Jak už jsem říkal. Jeden selže a druhý uspěje, ty si však nelam nad těmi rozdíly hlavu. Plodná je pouze ona veliká spolupráce jednoho skrze druhého. Pohyb, jenž selhal, poslouží pohybu druhému, který se podaří. A úspěšný pohyb pak ukáže společný cíl i tomu člověku, jehož pohyb selhal. Kdo najde boha, najde ho pro všechny. Neboť má říše je jako chrám a já jsem lidí vyzval. Vybídl jsem je, aby jej budovali. Proto je ten chrám jejich. A jak se rodí, dobývá i z nich samých jejich nejvyšší smysl. A vymýšlejí zlačen. A vymyslel je i ten, který hledal a neuspěl. Neboť nové zlačen se zrodilo především z horoucnosti."

A jindy říkal:

"Nikdy nechťj mít říši, kde by bylo vše dokonalé. Vybraný vkus je vlastnost muzejního hlídače. A pohrdáš-li špatným vkusem, pak nebudeš mít ani obrazy, ani tanec, ani paláce, ani zahrady. Budeš se tvářit znechuceně nad špinou pozemské práce. Tvá dokonalost tě od ní uchrání, nebude totiž obsahovat vůbec nic. Chťj říši, kde bude prostě všechno horoucí."

X

Mé vojsko bylo znavené, jako by bylo neslo těžký náklad. Důstojníci za mnou přicházeli:

"Kdy se vrátíme domů? Ženy v dobytých oázách se nevyrovnají ženám u nás doma." Jeden z nich mi řekl:

"Pane, sním o té, která je stvořena z mého času, z mých šarvátek. Chťl bych se vrátit a v klidu obdělávat zemi. Je jedna pravda, pane, do jejíž hloubky nemohu dál proniknout. Dopřej ml růst v tichu mé vesnice. Cítím, že potřebuji rozjímat nad svým životem.

A já pochopil, že potřebuji ticho. Neboť jen v tichu se může lidská pravda ujmout a zapustit kořeny. Neboť s významem času je to stejné jako při kojení dítěte. I sama mateřská láska se skládá zprvu z kojení. Vidí snad někdo v tom okamžiku dítě růst? Nevidí. Jen ti, kdo přijdou odjinud, řeknou: "To ale vyrostlo!" Kdežto matka a otec jeho růst nepostřehli. Dítě se uskutečnilo v čase. A v každém okamžiku bylo tím, čím mělo být.

A moji muži teď potřebovali čas, i kdyby jenom proto, aby porozuměli stromu. Aby den co den usedali na schodech zápraží tváří v tvář vždy témuž stromu a jeho stále stejným větvím. A strom se náhle začne odhalovat. Vždyť onen

básník tehdy u večerního ohně v poušti vyprávěl prostě o svém stromu. A moji muži ho poslouchali, třebaže leckteří z nich jakživi nespátřili nic jiného než trávu pro velbloudy a trpasličí palmy a křoví. "Ty nevíš," říkal jim, "co je to strom. Viděl jsem jeden strom, jak vyrostl náhodou uvnitř opuštěného domu, ve skrýši bez oken, a vydal se na cestu za světlem. Tak jako člověk potřebuje být zalit vzduchem a kapr vodou, strom potřebuje být zalit světlem. Kořeny je uchycen v zemi a korunou ve hvězdách, a tak je prostředníkem směny mezi lidmi a hvězdami. Ten strom se narodil slepý a rozvinul uprostřed tmy své mocné svalstvo a tápal a vrávorál ode zdi ke zdi a celé to drama otiskl do svého pokrouceného těla. Pak náhle prorazil vikýř, který byl obrácen k slunci, a vyrazil zpřímá jako dřík sloupu, a já s odstupem historika sledoval jeho vítězný pohyb.

V nádherném kontrastu k uzlinám, které si nastřádal na těle, když se rozpínal v rakvi, klidně se nyní košatil a přímo napájen nebem, bohatě živěn bohy, rozkládal své listí doširoka jako stůl prostřený slunci.

A denně jsem ho na úsvitu vídal, jak se od vršku koruny až k patě celý probouzí. Byl totiž plný ptáků. A vždycky za úsvitu začal ožívat a zpívat, a když pak vyšlo slunce, pustil své bohatství k nebi jako starý dobrácký pastýř, a až do večera zůstával prázdný, můj stromdům, můj stromzámek ..." Vyprávěl a my jsme věděli, že na strom je nutno se dívat dlouho, aby se takto v člověku zrodil, A tomu muži, jenž nesl v srdci tu masu listí a ptáků, každý záviděl. "Kdy už," ptali se mě, "kdy už skončí válka? I my bychom rádi nějaké věci porozuměli. A je čas, abychom se uskutečnili ..."

A když někdo z nich polapil ještě mladou pouštní lišku, kterou mohl sám krmít, nebo gazelu --- pokud se někdy náhodou stalo, že nezemřela --- dával jí žrát a pouštní liška mu byla pro své šelmovství a hedvábnou houstnoucí srst a hlavně proto, že chtěla jíst a tím si naléhavě žádala válečnickovy péče, den ze dne milejší. A válečník žil v marné iluzi, že do toho malého zvířátka vkládá cosi ze sebe, jako by bylo jeho láskou živeno, utvářeno a z ní složeno. Liška pak jednoho dne utekla do pouště za voláním lásky, a srdce muže zůstalo rázem prázdné. A jednou zemřel jeden z mužů, neboť se během přepadení příliš chabě bránil. Když jsme se dozvěděli o jeho smrti, přišla mi znovu na mysl tajemná věta, kterou jednou řekl, když mu utekla liška a kamarádi mu radili, aby polapil jinou, protože uhodli, že je smutný. "To chce mnoho trpělivosti," řekl. "Ne k tomu, aby ji člověk chytil, ale aby ji miloval." Ale teď už je unavily i lišky a gazely. Pochopili, že je taková směna marná, neboť v lišce, jež utekla za láskou, nemohou pouští nic dát.

"Mám syny," řekl mi jiný, "a rostou a já je ničemu nenaučím. Nic do nich neuložím. A kam půjdu, až jednou zemřu?"

V tichu své lásky jsem pozoroval svou armádu, jak se začíná vytrácet do písku a propadat se do něho jako vodní proud zrozený z bouře, který nezachránila spodní jílová půda, takže neplodný zemře, aniž se promění podél svých břehů ve stromy, v trávu, v potravu pro člověka. Mé vojsko zprvu toužilo proměnit se pro dobro říše v oázu, aby můj palác zkrásněl o daleká sídla, aby se o něm mohlo jednou říkat: "Jaký půvab mu dodávají ty palmy na jihu, ty nové palmové háje. ty vesnice, kde lidé vyřezávají slonovou kost ..."

Ale nic z toho jsme ve svých bojích nedobyli a každý myslel na návrat. A obraz říše se v lidech rozpadal jako tvář, kterou už člověk neumí vidět a která se ztrácí v rozličnosti světa.

"Co na tom záleží," říkali, "jestliže zbohatneme o tuhle neznámou oázu? Co tím můžeme získat? Co nám může dát, až se pak vrátíme domů a zavřeme se na své vsi? Může být k něčemu jedině člověku, který v ní bude žít, nebo který bude sklízet datle z jejích palem či prát své prádlo v živé vodě jejích řek ..."

XI

Mýlili se, co jsem však mohl dělat? Když pohasne víra, znamená to, že zemřel Bůh a stal se zbytečným. Když jejich horoucnost opadla, znamená to, že se rozkládá sama říše, neboť právě z té horoucnosti je stvořená. Ne že by byla sama o sobě klamem. Ale když určitou řadu olivových palem a chatrč poskytující útulek nazývám panstvím a když ten, kdo na ně s láskou hleděl a všechny pohromadě je choval v srdci, v nich náhle vidí jen obyčejné palmy a mezi nimi jakousi ztracenou chatrč, dobrou jen k tomu, aby se v ní člověk schoval před deštěm, kdo může potom to panství zachránit, aby nebylo prodáno a rozptýleno? Vždyť prodejem se přece chatrč ani palmy nijak nezmění? Hledte, jak majitel panství prochází po cestách za ranní rosy, docela sám. a aniž ze svého majetku cokoli bere. Aniž v čemkoli užívá svého vlastnictví. Docela tak, jako kdyby nic neměl, neboť jeho majetek mu v tu chvíli nijak neslouží. Jak se po dešti boří při chůzi do bláta, jako by kráčel dělník, a jak rozhrnuje holí mokré listí jako ten nejposlednější z tuláků. A jak se z hloubi úvozu dokonce po svém panství ani nerozhledne, ale prostě jen ví, že je tu pánem.

Ale kdybys ho potkal a kdyby na tebe pohlédl, pak je to on, a nikdo jiný. Klidný a sebejistý, opírá se o svou spolehlivou podstatu, třebaže mu v tu chvíli k ničemu není. Ničeho neužívá, ale nic mu nechybí. Je pevně opřen o základy pastvin, ječmenných polí a palmových hájů, které mu patří. Pole odpočívají. Stodoly dosud spí. Ještě se nerozstříkuje světlo obilí okolo mlatců. On však to všechno chová v srdci. Nekráčí tudy kdokoli, ale pán, jenž se zvolna prochází mezi svou vojtěškou ...

Slepý je ten, kdo vidí člověka jen v jeho jednání, kdo myslí, že se člověk zjevuje jen v činu či v hmatatelné zkušenosti nebo v tom, jakých požívá výhod. Pro člověka není důležité to, co mu v určitém okamžiku patří. Ten člověk na procházce nemá ani hrst klasů, které by promnul v dlani, ani plod, který by utrhl. Ten, kdo mne následoval do války, je

plný vzpomínek na svou milovanou, třebaže se jí nemůže dotknout, ani ji vidět nebo sevřít v náručí, a třebaže ona na něho dokonce ani nemyslí, protože v tu časnou ranní chvíli tam v dálce na svém loži ani nežije pro svět, zatím co on vdechuje širou poušť a cítí onu sílu, jež ho táhne. Je jako nepřítomná, jako mrtvá. Spí. A přesto nese ten muž břemeno její existence, břemeno něhy, která zde není, která spí v zapomenutí sebe samé jako zrno na sýpce, břemeno vůní, které sám nevdechuje, břemeno vodotrysku, který sám neslyší, který však přesto ševlí a tvoří srdce jeho domu, a také břemeno říše, kterým se odlišuje od všech ostatních.

Anebo potkáš přítele, jenž v sobě nese své nemocné dítě. Nemocné někde daleko. Nemůže jeho horečku rozpoznat dlaní, neslyší jeho nářek. Nic to v tu chvíli na jeho životě nemění. A přesto se ti bude zdát, jako by mu tíha dítěte drtila srdce.

Stejně tak člověk, který pochází z říše a nemůže ji ani obejmout pohledem, ani užívat jejího bohatství nebo z ní získat sebemenší výhodu. Říše však dodává velikosti jeho srdci, stejně jako je tomu s majitelem panství či s otcem nemocného dítěte anebo s člověkem, který je bohat láskou, zatímco jeho milovaná je kdesi v dálce a dokonce spí. Pro člověka má cenu pouze smysl věci.

Ovšem, přijde za mnou kovář z mé vsi a řekne mi: "Co se mne přímo netýká, na tom mi nezáleží. Když mám svůj čaj a cukr a dobře živeného osla a po boku ženu, a když mé děti prospívají na duchu i na těle, jsem zcela šťastný a nic víc nežádám. K čemu všechno to utrpení?" Jak by však mohl být šťastný, kdyby byl na světě sám a měl pouze svůj dům? Kdyby žil se svou rodinou pod stanem ztraceným v poušti? Vedu ho proto k tomu, aby poznal svůj omyl:

"Když najdeš večer pod ostatními stany přátele, když ti mají co povědět a vyprávějí ti, co je nového v poušti ..." Vždyť jsem vás viděl, na to nezapomeňte! Viděl jsem vás okolo nočních ohňů, jak opékáte skopce nebo kozu, a vaše hlasy ke mně zaléhaly. V tichu své lásky jsem se k vám zvolna přiblížil. Jistěže, hovořili jste o synech, jak jeden roste a jiný jak je nemocný, hovořili jste o domě, ale nepřiliš naléhavě. A začali jste ožívat, teprve když k vám přisedl cestující z daleké karavany a rozvinul před vámi zázraky dalek, když vám vyprávěl o bílých slonech toho a toho knížete a o svatbě ženy na tisíc kilometrů odtud, ačkoli jste sotva znali její jméno. Anebo o pohybu nepřátel. Anebo o nějaké kometě, urážce, lásce či odvaze čelit smrti, anebo o nějaké nenávisti vůči vám či o nějakém velkém trápení. Náhle jste byli plni prostoru a spjati s tolika věcmi a váš stan, milovaný a nenáviděný, ohrožený a chráněný, nabyl pojednou smyslu. A byli jste jati v zázračné předivo, které i vás proměnilo v cosi širšího, než jste byli vy sami ...

Neboť potřebujete prostor, a ten ve vás může uvolnit jedině řeč.

Vzpomínám, jak otec jednou usadil v táboře na severu města tři tisíce berberských uprchlíků, a co se z nich stalo. Nechtěl, aby se pomísili s našimi. Protože byl dobrý, živil je a poskytl jim oblečení, cukr a čaj. Nevyžadoval však od nich za svou štedrost žádnou práci. O živobytí se tedy nemuseli starat a každý z nich si mohl říci: "Co se mne přímo netýká, na tom mi nezáleží. Když mám svůj čaj a cukr a dobře živeného osla a po boku ženu, a když mé děti prospívají na duchu i na těle, jsem zcela šťastný a nic víc nežádám ..."

Ale kdo by jim uvěřil, že byli šťastni? Když mne chtěl někdy otec poučit, zajeli jsme se k nim podívat. "Vidíš," říkal mi, "proměňují se v dobytek a začínají zvolna hnít ... ne v těle, ale v srdcích."

Všechno pro ně totiž začalo ztrácet smysl. I když nehraješ v kostky zrovna o vlastní jmění, je dobře, můžeš-li si vysnit, že kostky představují panství a stáda, zlato a diamanty, které nemáš. Které jsou jinde. Ale přijde chvíle, kdy už kostky nedokážou představovat nic. Potom už není hra možná.

A naši chráněnci si už náhle neměli co říci. Vyčerpali rodinné historky, které se podobaly jedna druhé. Už si navzájem nelíčili, jaký má kdo z nich stan, neboť stany se podobaly jeden druhému. Necítili už strach ani naději a nic nového nevymýšleli. Ještě užívali řeči pro nejzákladnější věci: "Půjč mi své ohřívadlo," mohl říci jeden a druhý: "Kde je můj syn?" A po čem by také toužilo lidství, ležící na slámě u žlabu? Ve jménu ceno by bojovalo? Ve jménu chleba? Ten dostávali. Ve jménu svobody? V hranicích svého světa měli naprostou svobodu. Dokonce se v oné neomezené svobodě, jaká někdy vyhloubí v boháči vnitřní prázdno, přímo utápěli. Ve jménu vítězství nad nepřáteli? Ale oni už neměli nepřátele! Otec mi řekl:

"I kdybys přišel s bičem, docela sám šel táborem a mrskal je po tvářích, nevyrazíš z nich nic jiného než ze psí smečky, která vrčí a couvá a ráda by kousla. Ale nikdo se neobětuje a nepokouše tě. Uděláš nad nimi kříž. A budeš jimi pohrdat ..." Také mi řekl:

"Jsou to už pouze lidské kostry. Člověk zde není. Mohou tě zbaběle zavraždit zezadu, protože lidská chátra umí být nebezpečná. Ale tvůj pohled nesnesou." Zatím se jako nemoc uhnízdil mezi nimi nesvár. Zmatený nesvár, který je nerozdělil na dva tábory, ale postavil všechny proti všem, protože každý, kdo jedl svůj příděl, okrádal všechny ostatní. Hlíдали jeden druhého, jako když obcházejí psi kolem žrádla, a ve jménu své spravedlnosti se dopouštěli vražd, neboť viděli spravedlnost hlavně v rovnosti. A kdokoli se v něčem odlišoval, byl množstvím rozdrčen.

"Lidský dav," řekl otec, "nenávidí obraz člověka, neboť dav je zmatený, směřuje do všech stran současně a brání tvůrčímu úsilí. Pravda, je špatné, když jeden člověk drtí stádo. Ale to největší ztročení je jinde: když stádo drtí člověka." A tak byla ve jménu jakýchsi nejasných práv každá noc plná mrtvol s rozpáranými břichy. Za úsvitu je vředycky odtáhli na okraj tábora, jako by vyhazovali odpadky, a naše káry, jako by byly službou z mrchoviště, je odvážely pryč. Vzpomínal jsem na otcova slova: "Přinut' je, aby společně budovali věž, a uděláš z nich bratry. Chceš-li však, aby se nenáviděli, předhod' jim zmo." A viděli jsme, jak postupně začínali ztrácet schopnost slova, neboť jim už k ničemu nebylo. A procházeli jsme s otcem mezi tvářemi jakoby nepřítomnými, které se na nás dívaly, vyjevené a prázdné, aniž nás poznávaly. Z úst jim vycházelo už jenom jakési nejasné vrčení, kterým se lili dožadováni jídla. Živořili bez jakékoli lítosti, touhy, lásky či nenávisti. A brzy se přestali i mýt a zbavovat se hmyzu. Hmyz se rozmnožil. Začaly se objevovat nádory a vředy. A tábor začal otravovat vzduch. Otec se obával moru. A jistě se také zamýšlel nad lidským postavením. "Musím probudit archanděla, který přidušen spí pod tím hnojištěm. K nim účtu necítím, ale skrze ně mám účtu k Bohu ..."

XII

"V tom je totiž," říkal můj otec, "veliké tajemství člověka. Když lidé ztratí to podstatné, nevědí, co ztratili. Stejně jako to nevědí lenivci, kteří se krčí v oázách nad svými zásobami. Ano, to, co ztratili, se samozřejmě nedá vyčíst z hmoty, neboť ta se nezměnila. Pořád dál před sebou vidí stejnou směsici ovcí a koz a příbytků a hor, jenže to všechno už netvoří panství ...

Když lidé ztratí smysl říše, nepostřehnou, že sami kornatější, ztrácejí svou podstatu a odnímají věcem cenu. Věci zůstanou na pohled stejné, co je však diamant nebo perla, když po nich nikdo netouží? Totéž, co broušené sklo. I dítě v kolébce ze sebe cosi ztrácí, přestane-li být darem říši. V první chvíli to však nevíš, neboť se jeho úsměv v ničem nezmění.

Nevidí, že jsou ochuzeni, neboť jimi užívané předměty zůstávají stejné. Co to však znamená, užívat diamantu? Co je to ozdoba, jestliže není slavnost? Co je to dítě, jestliže tu není říše a nesníš o tom, jak z něho uděláš bojovníka, pána či stavitele? Jestliže má být dítě jen ranečkem masa? Už nepoznávají ten neviditelný prs, který je živil dnem i nocí. Neboť říše živí tvé srdce stejné, jako tě živí svou láskou a proměňuje ti smysl věcí tvoje milá, přestože tam kdesi v dálce spí a odpočívá jako mrtvá. I když ten daleký lehoučký dech nemůžeš ucítit, přesto tam je a svět je pro tebe zázrak. Tak jako když se majitel prochází za ranní rosy panstvím a se vším všudy, až po spánek svých nájemců, je nese v srdci.

Tajemství člověka je v tom, že když ho opustí milá, je celý zoufalý, ale když sám přestane milovat nebo ctít říši, nic o svém ochuzení neví. Prostě si řekne: 'Nebyla tak krásná, nebo tak milá, jak jsem snil ...' a odchází, kam ho náhoda zanes. Ale svět pro něho už není zázrakem. A jítro už není jítrem návratu či jítrem probuzení v jejím náručí. Noc už není velikou svatyní lásky. Už není tím velikým pastýřským pláštěm, pod kterým oddechovala spící milá. Všechno zešedlo. Všechno ztvrdlo. Ale člověk o svém neštěstí neví a nepláče pro svou ztracenou plnost. Raduje se ze svobody, která je svobodou nebytí.

Stejně je tomu, když zemře v člověku říše. 'Jak jsem byl ve své horoucnosti hloupý, slepý,' říká. A má samozřejmě pravdu. Mimo něj. venku, není nic jiného, než různorodé seskupení koz, ovcí, příbytků a hor. Říše byla výtvořem jeho srdce.

Kam se poděje krása ženy, jestliže tu není muž, kterého by vzrušila? Kam lesk diamantu, když po něm nikdo netouží? Kam se poděje říše, není-li těch, kdo by jí sloužili?

Neboť když člověk, který umí z obrazu číst a nosí ho v srdci a je s ním životně spjatý jako nemluvně s prsem, když člověk, který v tom obraze má svůj klenbový svorník, svůj smysl a význam a možnost velikosti, prostoru a plnosti, když je takový člověk od svého pramene odříznut, zůstane jako rozpolcený, zhroucený a zemře na úbytě jako strom, kterému odsekli větev. Nedokáže už najít sebe sama. Ale v tu dobu, kdy v něm obraz hyne a kdy on hyne s ním, nijak netrpí a přizpůsobí se své prostřednosti, neboť o ní nemá tušení.

Proto je třeba neustále udržovat v bdělém stavu to, co je v člověku velké, a obracet člověka k jeho velikosti. Neboť to podstatné, z čeho je člověk živ, nepramení z věcí, nýbrž z uzlu, který věci svazuje. Člověk není živ z diamantu, nýbrž z určitého vztahu mezi diamantem a lidmi. Ani z písku, nýbrž z určitého vztahu mezi pískem a kameny. Ani ze slov v knize, nýbrž z určitých vztahů mezi slovy knihy, ze vztahů, které znamenají lásku, báseň, boží moudrost

A když vás vyzývám, abyste spolupracovali a byli pospolu a vytvářeli onu velkou tvář, skrze niž každý z vás získá, a která je v každém z vás určitým dílem obsažena, a když vás já, syn říše, uzavírám v království své lásky, jak byste tím mohli nebýt povzneseni, a jak byste se chtěli zpěčovat? Tvář je krásná právě jen tím, jak každá její část nachází ozvuk v částech ostatních. Teprve pak se ukáže, a užasnete. Tak jako báseň, nad níž vám vyhrknou slzy. Nic jiného v ní není než hvězdy, studánky, smutek. Ale to všechno jsem uhnětl! podle svého ducha a stalo se to piedestalem božství, které každou část ovládá a v žádné není cele obsaženo."

Můj otec onomu rozloženému lidu poslal jednou pěvce. Pěvec usedl večer na náměstí a dal se do zpěvu. Zpíval o

věcech, jež nacházejí ozvuk jedna v druhé. Zpíval o překrásné kněžně, za níž je třeba putovat dvě stě dnů sluncem a písek, bez jediné studny. A studna, která neexistuje, se mění v oběť lásky a milostné opojení. A voda v měsích se mění v modlitbu, neboť vede k milé. Říkal: "Toužil jsem po sladkém dešti a palmovém háji ... ale ještě víc po té, která mě zahalí do svého úsměvu ... a už jsem nedokázal rozlišit, co je horečka a co láska ..."

A probudila se v nich touha po žízni a hrozili pěstmi směrem k mému otci: "Ty zrádče! Připravil jsi nás o žízeň, která je opojnou obětí lásky!"

Zpíval o tom, jakou hrozbou se všechno stane, když je vyhlášena válka a písek se promění v hnízdo zmijí. Každá duna je náhle obdařena mocí nad životem a smrtí. A oni začali prahnout po nebezpečí smrti, kterým ožije písek. Zpíval o nádhře nepřítele, očekávaného ze všech stran a přejíždějícího za obzorem z jednoho konce na druhý jako slunce, o kterém nikdo neví, odkud vyvstane. A oni začali prahnout po nepříteli, který by je obklopil svou velkolepou nádhrou jako moře.

A když začali prahnout po lásce, kterou zahlédli v podobě tváře, z pouzder vyskočily dýky. A plačice radostí, hladili své šavle. Svě zapomenuté, zašlé a rezavé zbraně, ve kterých jako by pojednou našli ztracenou mužnost; neboť jen ony člověku pomáhají vytvářet svět A to byl signál k povstání, krásnému jako požár. A všichni zemřeli jako muži!

XIII

Podobně jsme to zkoušeli se zpěvem básníků u mého vojska, neboť se začínalo rozkládat. Došlo však k podivné věci: básníci nezapůsobili a vojáci se jím smáli.

"Ať nám zpívají o našich pravdách," říkali. "O vodotrysku v našem domě a o vůni večerní polévky. Co je nám do tohohle tlachání?"

A právě tehdy jsem pochopil i další pravdu: že ztracené moci nelze znovu nabýt. Že obraz říše přestal být plodný. Obrazy umírají stejně jako rostliny, jež vyčerpaly svou sílu a staly se mrtvou hmotou, která se vbrzku rozloží a promění v půdu pro nové rostliny. Odebral jsem se do ústraní. abych se nad tím tajemstvím zamyslel. Neboť nic není více anebo méně pravdivé. Nýbrž jen více anebo méně účinné. A já už nedržel v rukou zázračný uzel jejich rozličnosti. Vyklouzl mi. A má říše se rozpadala jaksi sama od sebe, neboť když bouře zláme větev cedru a cedr uschne v písečném větru a podlehne poušti, není to proto, že písek nabyl větší síly, ale proto, že se cedr vzdal a otevřel svou bránu barbarům (...)

Zatímco skřípěl písek a zvedal se a běžel přes duny, které se rozvínovaly a o kus dál zas vrstvily, já po celou tu noc bděl nad muži. Po celou tu bezvěkou noc, v níž luna vyvstávala a zase mizela v narudlé, větry unášené mlze. Poslouchal jsem, jak na sebe ze tří konců trojúhelníkového tábora dosud volají hlídky --- ale jejich hlasy už byly jen dlouhými, pateticky osamělými výkřiky, jimž chyběla víra. A říkal jsem Bohu: "Není tu nic, co by je do sebe pojalo ... Jejich někdejší řeč je opotřebována. Vězňové mého otce byli bezvěrci, měli však okolo sebe pevnou říši. Otec jim poslal pěvce, za kterým stála říše. Proto je dokázal svým všemocným slovem za jedinou noc obrátit. Ta moc však nepramenila z něho, nýbrž z říše.

Ale já pěvce nemám a chybí mi pravda a chybí mi plášť. abych byl pastýřem. Mají se tedy navzájem pobít a zamořit noc hnilobou svých probodaných břich, zbytečnou jako malomocenství? Ve jménu čeho je mám sjednotit?"

Tu a tam začali vyvstávat falešní proroci a kolem nich se vytvářely skupinky. Nebylo těch věrných mnoho, ale měli zase pocit života a byli hotovi umírat za svou víru. Pro jiné žádnou cenu neměla. A jedna víra stála proti druhé. Vznikaly drobné sekty, které se navzájem nenáviděly, neboť měly ve zvyku rozdělovat vše na omyl a pravdu. Co není pravda, je omyl, co není omyl, je pravda. Kdežto já vím, že omyl naprosto není opakem pravdy, nýbrž je to jen jiné uspořádání, jiný chrám, zbudovaný z týchž kamenů, ani pravdivější, ani falešnější, pouze jiný, a když jsem viděl, jak jsou hotovi umírat pro iluzorní pravdy, krvácelo mi srdce. A řekl jsem Bohu: "Což mi nemůžeš ukázat pravdu, která by jejich částečným pravdám vládla a všechny je pojala do svého lůna? Vždyť udělám-li z těchto trav, které se navzájem požírají, jediný strom, oživovaný jedinou duší, pak jedna větev bude brát sílu z druhé a celý strom bude jediná nádherná spolupráce a košacení v slunci. Nebo snad nemám dost široké srdce, abych je obsáhl?"

Čestní lidé byli k smíchu a kupci triumfovali. Prodávalo se. Najímaly se nevěstky. Rabovaly se zásoby ječmene, které jsem nastřádal na doby hladu. Vraždilo se. Ale nebyl jsem natolik naivní, abych si myslel, že zánik říše je důsledkem tohoto úpadku mravů. Bylo mi jasné, že onen úpadek je naopak důsledkem toho, že zaniká říše. "Pane," řekl jsem. "ukaž mi obraz, za který by se v srdcích směnili. A skrze jednoho každého získají všichni novou sílu. Ctnost bude potom znamením toho, že jsou."

XIV

(...) Neboť moc naprosto neplyne z přísnosti. Ale jen z prosté řeči. Přísnost je samozřejmě nutná, aby tu novou řeč vnutila, neboť žádnými argumenty ji dokázat nelze a není ani pravdivější, ani falešnější, pouze jiná. Jak ale vnutit přísností řeč, jež by sama v sobě lidi rozdělovala, neboť by si v ní protirečili? Vnutit takovou řeč by znamenalo vnutit rozkol, a přísnost by ztratila zbraň. Má vůle to dokáže, budu-li prostý. Pouze tak mohu člověka přimět, aby se stal

jiným, aby byl volnější, jasnější, šlechetnější a horoucnější, aby byl ve svém usilování sjednocen sám se sebou. A až se uskuteční a odvrhne kuklu, kterou kdysi byl, okouzlen úžasne nad vlastní nádherou a stane se mým spojencem a bude za mou přísnost bojovat. A základem mé přísnosti je pouze ona jí přisouzená role. Je to monumentální brána, kterou stádo prochází, aby se proměnilo a stalo jiným. Možná je pohání i bič. Nejsou však hnáni násilím: jsou obráceni na víru.

Prísnost však není nikdy účinná, jestliže ti, kdo překročili práh, se náhle cítí jako vysvěcení ze sebe samých, jestliže necítí, jak se v nich po odhození kukly rozvírají křídla, a jestliže se místo toho, aby slavili bolest, která jim dala vzniknout, cítí smutní a jako bezruční a ohlížejí se po onom břehu, který opustili.

Řeky se potom začnou naplňovat lidskou krví, smutně zbytečnou.

Důkazem mého omylu mi byli pravé lidé, které jsem dal popravít, neboť to znamenalo, že jsem je neuměl přesvědčit. Proto jsem složil tuto modlitbu: "Pane, můj plášť je příliš krátký a já jsem špatný pastýř, neschopný poskytnout lidu ochranu. Jedny uspokojím a druhé poškodím.

Vím, že každé usilování je krásné. I to, které chce svobodu, i to, které chce řád. I to, které chce chleba pro děti, i to, které si žádá chleba obětovat. I to, které chce vědu, jež zkoumá, i to, které chce úctu, jež přijímá a ustavuje. I to, které chce hierarchii, jež nastoluje zbožnění, i to, které chce podílnictví všech. I to, které chce čas k rozjímání, i to, které chce práci, aby čas naplnila. I to, které chce duchovní lásku, jež nenávidí tělo a činí člověka větším, i to, které chce konejšivý soucit. I to, které chce válku, zasévající zrno, i to, které chce mír, jenž zrno sklízí. Ale vím také, že tyto rozpory jsou jenom rozpory řeči, a kdykoli se člověk pozvedne a zahledí se na ně z větší výšky, rozpory zmizí.

Pane, chci zbudovat vznešenost svých vojáků a krásu chrámů, za niž se lidé směňují a která dává smysl jejich životu. Ale dnes večer, když jsem se procházel v poušti své lásky, potkal jsem plačící děvčátko. Pozvedl jsem mu hlavu, abych mu viděl do očí. A jeho smutek mne omráčil. Kdybych ten smutek odmítl znát, odmítl bych tím část světa. A nedokončil bych své dílo. To neznamena, že bych se snad chtěl odvracet od velkých cílů, ale kéž je to děvčátko utěšeno! Neboť jen tehdy bude svět v pořádku. I ono je znamením světa."

XV

Válka je obtížná věc, jestliže není výrazem určité touhy nebo přirozeného tíhnutí k něčemu. Moji neochvějně tupí vojevůdci studovali obratné taktiky a místo jednání diskutovali a hledali dokonalost. Neboť byli poctiví a pracovití, ale postrádali boží jiskru. A proto neměli úspěch. Dal jsem je svolat a promluvil jsem k nim: "Nemůžete zvítězit, neboť hledáte dokonalost. To je však muzeální věc. Nechcete připustit omyl, a než si troufnete jednat, chcete vědět, zda je účinek toho a toho pohybu zaručený. Kde jste však slyšeli, že by se budoucnost dala zaručit? Takovým postojem zbrzdíte u sebe doma nejen rozkvět malířů, sochařů a vůbec všech, kdo přinášejí něco plodného, znemožníte si i vítězství. Pravím vám: věž, město nebo říše rostou jako strom. Jsou projevem života, neboť k jejich zrození zde musí být člověk. A člověk si myslí, že se řídí výpočtem. Myslí si, že kameny vytryskly vzhůru zásluhou rozumu, a zatím je vynesla do výšky jeho touha. A zatím je město obsaženo v něm, v obraze, který sám chová v srdci, podobně jako je strom obsažen v semeni. A jeho výpočty jsou pouze pláštěm touhy. Ilustrací. Strom nevysvětlíte tím, že ukážete na vodu, kterou vypil, na živiny, jež načerpal ze země, a na slunce, které mu dalo sílu. A nevysvětlíte město, řeknete-li: 'Tady je důvod, proč se ta klenba nezřítí ... výpočty stavitelů ...' Má-li se zrodit město, dobří počtáři se najdou vždycky. Jsou ale pouze služebníky. Postavíte-li počtáře na první místo a budete čekat, až se z jeho rukou začnou rodit města, žádné město z písku nevystane. Počtář ví, jak se město rodí, ale neví, proč. Vezměte však nevzdělaného dobyvatele a vrhněte ho spolu s jeho lidem na drsnou, skalnatou zemi; až se sem později vrátíte, bude se v slunci skvět město s třiceti kupolemi ... A kupole se budou tyčit jako větve cedru. Neboť v město s kupolemi se promění dobyvatelova touha a on si najde jako své prostředky, dráhy a cesty tolik počtářů, kolik mu bude libo.

Ale vy," řekl jsem, "vy válku prohrajete, neboť po ničem netoužíte. Neponouká vás žádný sklon. A místo abyste spolupracovali, navzájem se ve svých nesouvislých rozhodnutích ničíte. Pohledte na tíhu kamene. Kámen se valí na dno rokliny. Neboť všechna prašná zrnka, z nichž je kámen uhněten, spolupracují jedno s druhým a všechna tíhnou k jednomu cíli. Pohledte na vodu v nádrži. Naléhá na stěny a čeká na svou příležitost. Neboť jednou se příležitost najde. Voda se opírá neúnavně dnem i nocí. Jako by spala, a přece žije. Stačí maličká prasklina a dá se na pochod a vlná, narazí na překážku, pokud možno ji obejde, a když cesta nikam nevede, voda zdánlivě zas usíná, dokud jí další prasklina neotevře novou cestu. Nikdy tu novou příležitost nezmešká. A nevyzpytatelnými cestami, které by žádný počtář nemohl propočítat, čistě jen oním tlakem se nádrž vyprázdní a vodní zásoby jsou pryč. Vaše vojsko je jako moře, jež nenaléhá na hráze. Jste těsto bez kvasu. Země bez semene. Dav bez jakýchkoli přání. Místo abyste vedli, úradujete, jste pouze tupí svědci. A do stěn říše se naopak opírají temné síly, které se bez úředníků snadno obejdou, a ty vás zatopí svým přívalem. A vaši historici, ještě tupější než vy, budou pak vysvětlovat příčiny katastrofy, a prostředkům, kterými protivník vyhrál, budou říkat moudrost, výpočet a věda. Ale já říkám, že když voda podemele hráze a pohltí města lidí, neví, co to je moudrost, výpočet ani věda.

Já však chci budoucnost vytesat, jako když tvůrce údery dláta dobývá své dílo z mramoru. Šupiny, které skrývaly tvář boží, jedna za druhou opadávají. A druzí říknou: "Ten bůh byl v mramoru. Sochař ho našel. Jeho práce byla

prostředkem.' Ale já pravím, že se sochař nezabýval výpočty, nýbrž jen tesal kámen. Ten úsměv ve tváři se rozhodně nezrodil ze směsi potu a jisker a úderů dláta a mramoru. Ten úsměv nepochází z kamene, nýbrž z tvůrce. Osvobod' člověka a člověk bude tvořit."

(...) A proto jsem se nezabýval problémy vojevůdců, kteří za mnou chodili a chtěli, abych hledal příčiny nešvarů v jednání lidí a abych nastolil pořádek přísností. V tichu své lásky jsem procházel ležením a hleděl, jak se lidé nenávidí. Pak jsem se vzdálil, abych se obrátil s modlitbou k Bohu:

"Hle, Pane, jak jsou rozděleni, jakmile přestali budovat říši. Je totiž omyl si myslet, že byli nejprve rozděleni, a proto přestali budovat. Porad' mi, jakou věž je mám nechat stavět, aby se za ni ve svém rozličném usilování směňovali. Aby promlouvala k celému jejich nitru, aby si žádala každého z nich úplně celého a ve vši jeho velikosti, a aby mu tím přinášela naplnění. Můj plášť je příliš krátký a já jsem špatný pastýř, který je nedokáže vzít všechny pod svou ochranu. Jeden druhého nenávidí, neboť je jim zima. Neboť nenávist není nic jiného než neuspokojení. Každá nenávist má svůj hluboký smysl a ten ji vede. Rozličné trávy se nenávidí a navzájem požírají, ale ne tak strom, který je jeden a každá jeho větev roste tím, že prospívají větve ostatní. Půjč mi jen kousek svého pláště, ať pod něj mohu shromáždit své vojáky, dělníky, učence, manžele a manželky a také plačící děti ..."

XVI

Vítr slov se mi vždycky zdál planý a pohrdal jsem jím. A slovnímu žonglérství jsem nevěřil. Když na mne moji nenapravitelně tupí vojevůdci naléhali: "Lid se bouří, musíš být obratný ...", posílal jsem je pryč. Neboť obratnost je jenom prázdné slovo. V tvorbě se kličkovat nedá. Člověk vytváří to, co dělá, a nic jiného. A sleduješ-li určitý cíl a přitom předstíráš jiný, nazve tě obratným jedině ten, kdo se dal obelstít slovy. Neboť vytváříš koneckonců to, k čemu směřuješ právě v tuto chvíli. I kdyby ses tím zabýval jen proto, abys proti tomu bojoval. Když vedu válku proti nepříteli, utvářím svého nepřítele. Činím ho pevným a tvrdým. A marně budu tvrdit, že jsem zesílil útlak jen ve jménu budoucích svobod, neboť vytvářím především útlak. V životě kličkovat nelze. Strom také neoklameš: roste podle toho, jaký mu dáš směr. Všechno ostatní je pouze vítr slov. A jestliže obětují své pokolení pro štěstí pokolení budoucích, obětoval jsem tím lidi. Ne tyto zde či ony, ale všechny. Prostě jsem na ně uvalil neštěstí. Všechno ostatní je pouze vítr slov. A vedu-li válku proto, abych dosáhl míru, vytvářím válku. Mír není stav, jehož by se dalo dosáhnout válkou. Jestliže uvěřím v mír dosažený zbraní, pak zemřu, sotva odzbrojím. Mír mohu nastolit jen tehdy, pokud ho sám vytvářím. Jen tehdy, pokud přijímám a vstřebávám a pokud se má říše stát pro každého výrazem jeho jedinečných přání. Neboť jeden a týž obraz může každý milovat po svém. A pouze nedokonalost řeči obrací lidi proti sobě, neboť předmět lidské touhy se v ničem nemění. Nikdy jsem nepotkal člověka, který by si přál zmatek, podlost či zkázu. Ten znepokojující obraz, který by člověk rád vytvořil, je stejný od jednoho konce světa na druhý, jen cesty, jimiž se ho lidé snaží dosáhnout, jsou různé. Jeden věří, že svoboda poskytne člověku možnost rozvinutí, druhý, že násilí ho učiní velkým, a tak velikost člověka je cílem obou dvou. Jeden věří, že láska k bližnímu sjednocuje, druhý dobrým srdcem pohrdá, neboť v něm vidí jen úctu k vředu a chce, aby lidé budovali věž a navzájem tak vytvářeli jeden druhého. A oběma jde o lásku. Jeden věří, že řešením všech problémů je blahobyt, neboť člověk zbavený povinností bude mít čas, aby vzdělával srdce, rozum a duši. Druhý se zase domnívá, že hodnota lidského srdce, rozumu a duše naprosto nespočívá v potravě, nýbrž v daru, který je od člověka vyžadován. Věř, že krásné jsou jen chrámy, které si vyžádal Bůh, a které jsou mu odevzdány jako výkupné. A oba přitom touží zušlechtit duši, rozum a srdce. A oba mají pravdu, neboť jak by mohlo otroctví a krutá, otupující dřina učinit člověka velkým?

A jak by mohly učinit člověka velkým povolnost, úcta k hnilobě a plané dílo, dílo, které je pouze lenošnou kratochvílí?

A hle, jak vinou slov, jež selhávají, sahají ve jméno jedné a téže lásky po zbraních. A je tu válka, což je hledání a boj a nesouvislý pohyb nutným směrem. Stejně jako ten básníkův strom, který se narodil slepý a tápal po zdech svého vězení, až prorazil konečně vikýř a vzpřímený a slavný vytryskl rovnou k slunci.

Mír nevymáhám násilím. Kdybych si nepřítele pouze podrobil, naopak bych ho tím i s jeho nenávistí vytvářel. Veliké je pouze přivést k víře, a přivést k víře, to znamená přijmout. Nabídnout každému oblek podle míry, aby se v něm cítil volný. Neboť protimluvy plynou jenom z nedostatku génia. Modlím se proto znovu:

.Osvi' mne, Pane. Dej, ať jsem moudřejší, ať dokážu nastolit smír, aniž bych pod nátlakem těch či oněch obětoval něco, po čem horoucně toužím. Ať ho nastolím pomocí nové tváře, která by se jim jevila stejnou. Tak jako na lodi, Pane! Jedni, nevědomí, napínají lana na levoboku a zápasí s druhými, kteří je napínají na pravoboku. A ve své nevědomosti se nenávidí. Kdyby však věděli, pracovali by společně a obě strany by sloužily větru."

Mír je strom, který narůstá dlouho. A stejně jako cedr, i my musíme vstřebat ještě mnoho kamenité půdy, než ho vytvoříme v jeho jednotě ...

Budovat mír je jako budovat dostatečně velký chlév, aby tam mohlo ulehnout k spánku celé stádo. Jako budovat dostatečně prostorný palác, aby se v něm mohli shromáždit všichni i se všemi zavazadly. Mají-li tu zůstat, nesmějí být o nic připraveni. Budovat mír znamená dosáhnout, aby mi Bůh propůjčil pastýřský plášť, pod který by se lidé ukryli i s veškerými svými touhami. Tak jak to umí matka v lásce ke svým synům. Jeden je něžný a nesmělý. Druhý vášnivě živý.

A třetí třeba hrbatý, bedny a nezdařený. Ale všichni ve vši své rozličnosti hovoří k jejímu srdci. A všichni jsou ve své rozličné lásce matčinou slávou. Avšak mír je strom, který se buduje dlouho. A já nemám tolik světla, kolik je třeba. Dosud není nic zřejmé. Volím a zavrhuji. Bylo by příliš snadné pěstovat mír, kdyby byli už nyní jeden jako druhý.

(...) Moji vojevůdci nikdy pořádně nepochopili, co je to láska.

Dívají se, jak je zamilovaný člověk nadšený svítáním, neboť se mu spolu s probuzením vrací jeho láska. Dívají se, jak je svítáním nadšený bojovník, neboť se mu spolu s probuzením vrací jeho vítězství. Už teď je cítí, jak se v něm rozpíná, a je mu do smíchu. A moji vojevůdci se domnívají, že onu sílu má v sobě ráno, a ne láska. Kdežto já říkám, že bez lásky nelze nic dělat. Nemohou tě bavit kostky, jestliže nejsou obdařeny určitým lákavým smyslem, A svítání, které tě pouze navrácí zpátky v tvoji bídu. tě také nemůže těšit. Nebudeš s radostí umíral pro studnu, která k ničemu není.

Ano. čím těžší je práce, které ve jménu lásky věnuješ své síly, tím je tvé nadšení větší. Čím víc dáváš, tím se stáváš větším. Ale ztrácet neznamená dávat. Moji vojevůdci viděli, jak člověk s radostí dává, ale nevyvodili z toho tu prostou věc, že tu je někdo, kdo přijímá. A nepochopili, že k tomu. aby se člověk nadchl, nestačí o všechno ho připravit.

Vzpomínám, jak jsem přistihl jednoho raněného, který byl plný hořkosti a řekl mi:

.Zemřu, pane. Obětoval jsem krev. A nic jsem za to výměnou nezískal. Skolil jsem nepřítele střelou do břicha, a než ho jeho druh pomstil, díval jsem se. jak umírá. Bylo to, jako by mu smrt přinášela naplnění, tak velice byl oddán své víře. Jeho smrt něco platila. Já však jen poslechl rozkazu desátníka, a nikoho jiného, kdo by tím na oplátku něco získal, a proto umírám důstojně, ale nerad," A pokud šlo o všechny ostatní, ti utekli.

XVII

Proto když jsem onoho večera vystoupil na vrchol černé skály a hleděl na temné skvrny tábora v širé pláni, tábora, který měl dosud tvar trojúhelníku a na svých třech vrcholech hlídky, který byl sice dosud zásoben puškami a střelným prachem, ale neměl už dech a byl rozdrolený jako mrtvý strom, odpouštěl jsem lidem. Neboť jsem pochopil. Když housenka vytvoří kuklu, umírá. Když rostlina vyžene do semene, umírá. Kdokoli prochází proměnou, poznává smutek a úzkost. Všechno je v něm náhle zbytečné. Kdokoli prochází proměnou, ten je jen pohřbívání a lítost, I tento dav čekal na svou proměnu, neboť opotřeboval svou starou říši a nebylo nikoho, kdo by ji omladil. Nikdo nemůže vyléčit housenku nebo rostlinu, nebo dítě, které mutuje a v potřebě štěstí touží vrátit se do dětství a vidět, jak hry, které je nudí, mají zase barvu. a jak je opět sladká matčina náruč i příchut' mléka --- ale hry jsou už bezbarvé, mateřské paže už nejsou útočištěm a mléko už nemá tu chuť --- a dítě smutné odchází. Lidé svou starou říši opotřebovali a nevědomky se dožadují nové. Hoch, který dospěl a odvykl matce, nepozná klidu, dokud si nenajde ženu. fen ta mu opět vrátí jeho jednotu. Ale kdo dokáže ukázat lidem jejich říši? Kdo pouhou silou ducha dokáže vytesat z různorodého světa novou tvář a přiměl je, aby tím směrem pohlédli a tu tvář poznali? A až ji poznají, aby ji milovali? To není práce pro logika, ale pro tvůrce a sochaře. Neboť mramoru může dát. tvar pouze ten, kdo nemá zapotřebí se ospravedlňovat a vtiskne mu schopnost probouzel lásku.

XVIII

Proto jsem povolal stavitele a řekl jim: „Na vás záleží, jak bude vypadat budoucí město. Ne ve svém duchovním významu, ale v tom, jakou se projeví tvář. Souhlasím s vámi v tom, že lidé potřebují dobré obydlí. Takové, aby nacházeli ve městě pohodlí, aby nemrhali silami ve zbytečných a marných složitostech. Ale vždycky jsem dělal rozdíl mezi důležitým a nutným. Je jistě nutné, aby se člověk nasytil, protože nedostává-li se mu jídla, přestává být člověkem a klást si otázky. Ale důležitější je láska, smysl života a povědomí Boha. Nezajímá mne onen druh člověka, který zakládá na sádlo. Neptám se, bude-li člověk či nebude šťastný a usazený v pohodlí a blahobytu. Ptám se především, jaký z toho štěstí, bezpečí a blahobytu vznikne člověk. Před zbohatlými kramáři, nadmutými samým bezpečím, dávám přednost kočovníku, který na svém věčném úteku pronásleduje vítr, a protože slouží tak širému pánu, stává se den ze dne krásnějším. Kdybych musel volit a zjistil, že pouze tomu druhému z nich je dopřáno poznat boží velikost, kdežto prvnímu ne, pohroužil bych se se svým lidem do pouště. Mám rád, když člověk ze sebe vydává světlo. Nezajímá mne tloušťka svíce. Měřím její hodnotu jen plamenem.

Nikdy jsem neviděl, že by byl kníže méně než přístavní dělník, generál méně než četař, mistr méně než nádeníci, i kdyby žili nádeníci v daleko větším blahobytu. A že by stavitelé hradeb z bronzu byli méně než ti, kdo staví své zdi z hlíny. Nezavrhuji schodiště dobývání, které člověku dovoluje, aby stoupal výš. Nikdy však nesměšuji prostředek s cílem, schodiště s chrámem. Schodiště k chrámu je nutné, jinak by chrám zůstal prázdný. Důležitý je však pouze chrám. Je nutné, aby člověk žil a aby nacházel okolo sebe prostředky, které mu umožňují růst. Ale to všechno je pouze schodiště k člověku. Duši mu vybuduji v podobě baziliky, neboť jen ona je důležitá. Neodsuzuji vás tedy, že hledíte k tomu, co je užitečné. Ale proto, že užitečné považujete za cíl. Kuchyně jsou samozřejmě v paláci nutné, ale cenu má nakonec jen palác, kterému mají kuchyně sloužit. A svolal jsem vás, abych se vás zeptal: Jaký podíl ve vaší práci zaujímá to, co má význam?"

A stojíte přede mnou němí.

A říkáte: 'Odpovídáme na lidské potřeby. Poskytujeme přístřeší.' Ano, jako se odpovídá na potřeby dobytčete, kterému podestýláme v chlévě. Je pravda, že člověk potřebuje zdi, aby se do nich ukryl jako zrna v půdě a jako ono se uskutečňoval. Ale potřebuje také Mléčnou dráhu a široou hladinu moře, i když mu souhvězdí nebo oceán v tu chvíli k ničemu nejsou. Neboť co znamená k něčemu být? Známe lidi, kteří podstoupí dlouhý a namáhavý výstup na horu, kteří si rozedřou kolena i dlaně a celí vyčerpání šplhají, jen aby dosáhli temene před svítáním, aby se napili z hlubin dosud modravé pláň, jako když člověk hasí žízeň vodou v jezeře. A když jsou nahoře, posadí se a hledí a oddechují. A srdce jim radostně buší a nacházejí tady ten nejlepší lék na své znechucení.

A známe i lidi, kteří potřebují moře a zvolna postupují s karavanou k moři. A když dojdou na mys a stojí nad široou, tichou a temnou hladinou, ukrývající před jejich pohledem bohatství vodních řas a korálů, nadechnou se štiplavé soli a okouzleně žasnou nad divadlem, které jim v tu chvíli k ničemu není, neboť moře nelze uchopit. Omyli však své srdce z otroctví malicherných věcí. Možná že hleděli s nechutí, jako vězňové za mřížemi, na kotlík, kuchyňské náčiní, ženiny nářky, mateční horninu všedních dnů, ze které je možno vyčistit tvář a smysl věcí, ale která se může někdy stát i hrotem, zakalit se a uzavřít.

Nabírají si tedy z bohatství širé hladiny a blaženost kterou zde našli, si odnášejí domů. A dům je pojednou jiný, neboť je kdesi pláň, nad níž svítá, a moře. Všechno se rozevě v cosi daleko širšího. Všechno se promění v putování, v cestu a okno k čemusi jinému, než je vlastní já. Proto mi nechtějte tvrdit, že by člověku stačily jen obyčejné zdi. Vždyť kdyby člověk nikdy neviděl hvězdy a kdyby bylo ve vaší moci vybudovat pro něj z obřích trámů Mléčnou dráhu za podmínky, že stavba té kupole pohltí jmění, řekli byste snad, že by toho jmění bylo škoda? Říkám vám tedy: jestliže vystavíte chrám, který je neúčelný, protože neslouží ani za kuchyni, ani k odpočinku, ani k zasedáním konšelů, ani k shromažďování vody, ale prostě jen k povznesení lidského srdce, k uklidnění smyslů a k tomu, aby čas zrál, neboť chrám je jako sklepení srdce, v němž člověk usedne, aby se na pár hodin pohroužil ve spravedlivý mír. v poklid vášní a spravedlnost, jež nevydělává, jestliže tedy vystavíte chrám, kde se bolest způsobená vředem mění v píseň a obětí dar, kde se hrozba smrti mění v přístav, zahlédaný ve vodách konečně uklidněných, bude snad vaši námahy škoda?

Kdyby bylo možné lidem, kteří si za bouřlivých dnů rozdírají dlaně obsluhovaním plachet, kteří dnem i nocí tvrdě zápasí s vlnami a jsou už jedno jediné živé maso rozežrané solí, kdyby bylo možné občas jim otevřít klidné, zářivé vody přístavu, ve kterém už není žádný pohyb, žádné nárazy, námaha a krutý boj, nýbrž jen ticho vod, jež lehce zčeří nanejvýš mohutný koráb, který sem vjede na své pouti, bude snad tvé práce škoda? Vždyť po všem tom kadeření vln, po všem tom mořském čerání je jim ta stojatá voda sladká.

Vidíš, co všechno můžeš člověku poskytnout, a závisí to jen od tvého ducha. Chut' vody v přístavu, chut' ticha i nádherných nadějí můžeš vybudovat pouhým uspořádáním svých kamenů.

Tvůj chrám je potom bude zvát a oni budou usedat v jeho tichu. A budou nacházet sami sebe. Neboť jinak by je zvaly pouze kramářské boudy. Prodavači by na ně volali jen jako na ty, kteří kupují. A nezrodili by se ve své velikosti. A nepoznali by svou rozlehlost.

Řekneš ovšem, že tuční kramáři jsou spokojeni a nežádají si nic jiného. Je však snadné uspokojit toho, kdo nemá srdce dost prostorné.

Ano, v řeči hlupáků se o vaší práci hovoří jako o něčem zbytečném. Ale jak bezpečně vyvrací podobné úvahy samo chování lidí! Pohleďte jen, jak se sbíhají ze všech konců světa za kamennými výtvoři, jaké vy už dnes neděláte. Za těmi sýpkami pro duši a srdce. Viděli jste snad někdy, aby se člověk trmácel světem kvůli návštěvě skladiště? Člověk ovšem zboží užívá, ale jen proto, aby mohl žít, a pokud si myslí, že je to jeho přednostní touha, mýlí se sám v sobě. Jeho cesty směřují k jiným cílům. Lidé cestují, to znáš. Ale zamyslel ses někdy nad jejich cíli? Ano, občas je to nějaká blažená zátočina, nějaká sněhem oděná hora nebo nějaká sopka, narůstající vlastním výtrusem, ale především jsou to ta pískem zavátá plavidla, která jediná někam vedla. Obcházejí je a prohlížejí a skoro nevědomky sní o tom, jaká by na nich byla plavba. Neboť sami neputují k ničemu. A chrámy už nejsou pro ně příbytkem, už nejsou kuklou, jež by ty davy nesla a proměňovala v ušlechtlejší rasu. Tihle vystěhovali už nemají plavidla a už se nemohou proměnit a během cesty na palubě kamenné lodi učinit ze svých zprvu ubohých a tupých duší duše bohaté a ušlechtilé. Proto všichni ti návštěvníci obcházejí chrám zavátý pískem a vstupují dovnitř a kráčeji po velkých, zářivých dlaždicích, doleskla vyhlazených kroky, cosi hledají a slyší v monumentálním tichu jen ozvěnu vlastních hlasů a ztracení v lese žulových sloupů věří prostě spolu s historií, že zde hledají poučení, ačkoli by mohli pochopit podle bušení svých srdcí, že od sloupu k sloupu, od sálu k sálu, od lodě k lodi hledají kapitána, že se nevědomky chvějí v srdcích zimou a volají o pomoc, která však nepřichází, čekají na proměnu, která však nenastane, neboť jsou zasuti do sebe samých a chrámy jsou zde už jenom mrtvé a zpola zaváté pískem, jsou to už jenom ztroskotaná plavidla, špatně ochraňující svá bohatství ticha a stínu, a zatopená ze všech stran vodou, s velkými modrými výseky nebe mezi zhroucenou klenbou a se skřípotem písku v trhlínách zdí. A touží po hladu, jemuž se nikdy nedostane nasycení ...

Říkám vám tedy, musíte stavět, neboť hluboký les a Mléčná dráha a pohled z horského temene na modrou pláň je pro člověka dobrý. Co je však rozloha Mléčné dráhy a modré pláň a moře vedle té rozlohy, dýchající z temného srdce kamenů, které stavitel dokázal naplnit tichem? A když vy, stavitelé, přestanete hledět k užtku, stanete se většími i vy.

Zrodit se můžete jen v uskutečňování opravdového díla, neboť jenom takové dílo, které neslouží vám, ale naopak vás donutí, abyste sloužili vy jemu, z vás vydo. bude všechny síly. A umožní vám, abyste vystoupili sami ze sebe. Jak by se mohli zrodit velcí stavitelé nad díly, jež sama veliká nejsou?

Stanete se velkými jen tehdy, pokud kameny, které hodláte obdařit mocí, nebudou předmětem soupeření, útlukem pro pohodlí nebo čímkoli jiným, určeným k hmatatelnému užitku, ale podstavcem, schodištěm a lodí plující k Bohu."

XIX

Moji nenapravitelně tupí vojevůdci mě neustále unavovali snášením důkazů. Shromáždění jako na sněmu, rokovali o budoucnosti. A doufali, že tak se stanou obratnými. Vyznali se totiž především v dějepise a znali jedno za druhým všechna data mých výbojů a porážek i všech narození a úmrtí. Proto se jim zdálo samozřejmé, že události vyplývají jedna z druhé. Viděli dějiny člověka v podobě dlouhého řetězu příčin a následků, který měl kořeny v první řádce knihy historie a pokračoval pořád dál až ke kapitole, v níž stálo psáno pro budoucí pokolení, že šťastným vyústěním onoho průběhu stvoření je právě tato konstelace vojevůdců. A jak už nabrali dech, od jednoho důsledku ke druhému chtěli dokazovat i budoucnost. Nebo za mnou přicházeli se spoustou pádných důkazů: "Tak a tak musíš jednat v zájmu lidského štěstí nebo míru nebo blaha říše. My jsme vědci," říkali, "studovali jsme historii ..."

Já jsem však věděl, že věda může být jen o tom, co se opakuje. Když člověk zasadí semeno cedru, především ví, že strom poroste, stejně jako ví, že kámen bude padat, když ho pustí z ruky, protože cedr je opakováním cedru a padající kámen opakováním padajícího kamene, i kdyby člověk po onom určitém kameni, který chce upustit, nebo po onom určitém semenu, které chce zasadit, sahal poprvé. Kdo by však dokázal předvídat osud cedru, který se mění od kukly ke kukle, od semene v strom a od stromu v semeno? Tady jde o genezi, pro kterou ještě žádný příklad nemám. V cedru tu vzniká nový druh, v němž se neopakuje nic z toho, co bych znal. A já nevím, kam směřuje. A stejně tak nevím, kam směřují lidé. Když moji vojevůdci hledají a nalézají příčinu následku, který už mají před očima, je to samozřejmě v jejich logice. Neboť, jak říkají, každý následek má příčinu a každá příčina následek. A cestou od příčiny k následku se zvolna zabořují v omyl. Je totiž něco jiného jít zpátky od následků k příčinám, anebo kupředu od příčin k následkům. I já jsem dodatečně vyčetl z panenského písku, rozprostřeného jako pudr, příběh svého nepřítele. Věděl jsem totiž, že každému kroku předchází jiný krok, který ho umožňuje, a že řetěz pokračuje od jednoho článku k druhému, aniž může jen jediný článek chybět. Kdyby se byl nezvedl vítr, nezvířil písek a nesmazal popsanou stránku, mohl jsem od stopy k stopě, krásně jako na školákově tabulce, postupovat zpátky až k původu věci či sledovat karavanu a překvapit ji v rokli, kde se rozhodla zastavit. Ale nedostalo se mi při té četbě žádného poučení o tom, jak ji předběhnout. Neboť pravda, která jí vládne, je jiné podstaty než písek, který jsem měl k dispozici. Znat stopy znamená znát pouze neplodný odlesk, neříkající nic o nenávisti, strachu nebo lásce, které člověku vládnou především.

"Ale i tady," řeknou vojevůdci ve své nenapravitelné tuposti, "lze pořád všechno dokázat. Zná-li nenávist, lásku či strach, které těm lidem vládou, mohou jejich hnutí předvídat. Takže budoucnost je v přítomnosti obsažena ..." Na to jim odpovím, že jeden krok navíc, který ještě karavana neudělala, mohou předvídat vždycky. Patrně bude opakováním kroku předchozího jak ve směru, tak v délce. Věda je o tom, co se opakuje. Ale karavana může změnit přání a snadno vyklouzne z cesty, kterou jsem jí svou logikou narysoval ...

A protože mi pořád nerozuměli, vyprávěl jsem jim o velkém odchodu.

Bylo to v místech solných dolů. Lidé tu mezi nerosty živořili, jak se dalo, neboť k životu zde žádná možnost nebyla. Slunce se opíralo a žhnulo a z nitra země vystupovaly místo průzračné vody jen solné žíly, které by byly vodu stejně zničily, nebýt už studny vyschlé. Lidé, přišli sem odjinud s naplněnými měchy, tu zajatí mezi hvězdami a kamennou solí spěšně pracovali a vylupovali motykami průzračné krystalky, které představují život a smrt. A zase se obraceli zpátky ke šťastnějším krajům a jejich úrodným vodám, jako by s nimi byli svázáni pupeční šňůrou. Slunce tu bylo štiplavé, tvrdé a bílé jako hlad. A z písku okolo solných dolů se místy zvedaly ebenové skály tvrdé jako černý diamant, do jejichž hřebenů se marně zakusovaly větry. A člověk, který by znal staleté tradice té pouště, by si mohl myslet, že hory budou takto stát a trvat další staletí. Že se budou dál ohlazovat jako pod příliš slabým pilníkem, lidé že budou dál těžít sůl a karavany že sem budou dál putovat s vodou a potravinami a odvážet ty galejníky zpátky ...

Avšak jednoho rána obrátili lidé pohled k horám. A spatřili, co ještě nikdy neviděli.

Neboť větry, které se po celá staletí zakusovaly do skály, v ní čirou náhodou vytesaly jakousi obří tvář, jež vyjadřovala hněv. A pod vysokým modrým nebem, nad pouští, nad podzemními ložisky soli a nad těmi lidmi, připoutanými k půdě nelidštější než slaná voda oceánů, k půdě ze ztvrdlé soli, se nyní tyčila černá, zuřivá, ve skále vytesaná tvář, jež otvírala ústa k prokletí. A když to lidé spatřili, dali se s hrůzou na útěk. Zvěst o té události se donesla i na dno studní, a jak se dělníci vynořovali na povrch horniny, každý pohlédl nejdříve k horám a se sevřeným srdcem pak spěchali ke stanům, jakž takž poskládali náradí a s hartusením na ženu, dítě i otoka začali svůj předem odsouzený majetek strkat před sebou pod neúprosným sluncem po stezkách k severu. Nebyla tu však žádná voda a všichni zahynuli. A předpovědi logiků, že se budou hory ohlazovat a lidé že budou trvat, se ukázaly planými. A jak by také mohli předem vědět, co se zrodí?

Když postupuji zpět do minulosti, rozebírám chrám na kameny. Postup je prostý a dá se předvídat. Stejně jako když

rozložím zničené tělo na kosti a vnitřnosti, nebo chrám na pouhé kamenu nebo panství na kozy, ovce, příbytky a hory ... Ale když postupuji směrem do budoucna, musím vždy počítat se zrodem nových bytí, která přibudou k základní látce a nedají se nijak předvídat, neboť s ní nejsou téže podstaty. O těchto bytích říkám, že jsou jedna a prostá, neboť umírají a mizí, jsou-li rozdělena. Ticho je cosi, co je přidáno kamenům a co umírá, jsou-li kameny rozděleny. Tvář je cosi, co je přidáno mramoru či jednotlivým prvkům tváře a co umírá, když se mramor rozbil nebo když se prvky rozložily. Panství je cosi, co je přidáno ovcím a kozám, příbytkům a horám ... Předvídat nemohu, mohu však budovat. Neboť budoucnost je nutno stavět. Dokážu-li svou dobu v její různorodosti sjednotit do jediné tváře, jsou-li mé ruce božskými rukama sochaře, pak se má touha uskuteční. Ale byl by omyl, kdybych řekl, že jsem to dokázal předvídat. Tvořil jsem totiž. V rozličnosti okolí jsem ukázal určitou tvář a vnutil ji lidem, takže jim bude vládnout. Jako království, které si od nich někdy žádá i krev.

A tak jsem došel k další pravdě, že totiž starat se o budoucnost je klam a marnost. A že má cenu pouze taková činnost, kterou je vyjadřován přítomný svět. A že vyjadřovat znamená budovat z přítomné rozličnosti jedinou tvář, která té rozličnosti vládne, že to znamená vytvářet pomocí kamenů ticho. Jakákoli jiná snaha je pouze vítr slov ...

XX

Ale hlavně se mi vyjevilo cosi naléhavého, pokud jde o lidské dědictví o dědictví, které si lidé navzájem předávají od jednoho pokolení k druhému. Neboť když v tichu své lásky procházím městem, tu vidím ženu, jak mluví s milencem a s bojácnou něhou se na něj usmívá, a tu zas druhou, očekávající návrat bojovníka, a další, která peskuje služku, a jinde člověka, který rozhrnul dav a pomstychtivě se tyčí a ochraňuje slabého, nebo jak jiný prostě vyřezává ze slonoviny a začíná znovu a znovu a krok za krokem se přibližuje dokonalosti, kterou nese v sobě. A hledím na své město, které usíná a zkomírávají tichne jako cimbál, do něhož někdo udeřil, a ještě trochu doznívá a uklidňuje se jako roj včel, který rozvířilo slunce, ale včelám pak nalehl na křídla večer a vrátil vůni zpátky do květů a včely už nenašly v loži větru brázdy, jež by je vedly. A vidím, jak světla zhasínají a jak usínají ohně zakryté popelem, a jak každý zase vrátil všechno své domů, ten sklizeň do stodol, ten děti, které si hrály na zápraží, ten svého psa či osla, ten svou šateckou stoličku, a jak mé město konečně odpočívá, urovnané jako ten oheň pod popelem, a jak všechny úvahy, modlitby, plány a všechno nadšení a všechny úzkosti a všechna hnutí srdce, které toužilo uchopit anebo zavrhnout, a všechny nerozřešené problémy, které mají být rozřešeny, a všechny nenávisti, které už přede dnem nikoho nezabijí, a všechna usilování, která už před svítáním nic nového neobjeví, a všechny modlitby, jimiž byl člověk spojen s Bohem, vidím, jak to všechno zůstalo poodložené, zbytečné jako krámské schůdky, pozastavené a jako mrtvé, ale ne vyhaslé, neboť to obrovské dědictví, které v tu chvíli k ničemu není, naprosto není ztraceno, nýbrž jen poodloženo a přenášeno dál. A když pak slunce opět rozvíří roj, vrací mu zase jeho dědictví zpátky a každý se zas podjímá své práce, své radosti i svého trápení, své nenávisti či své touhy. A když se můj včelí roj opět vrací ke svým bodlákům a lilím, ptám se sám sebe: co tyto zásoby obrazů znamenají? ... A zdá se mi naprosto zřejmé, že kdybych měl před sebou lidstvo dosud bez ducha a chtěl je vychovat a vzdělat a naplnit tímž tisícovým různým pohybem, most jazyka by na to nestačil.

Neboť si jistě cosi předáváme, ale slova našich knih ten statek neobsahují. A vezmu-li děti a budu-li je učit a vzdělávat každé v libovolném směru, část dědictví tím ztratím. Stejně by tomu bylo s mou armádou, pokud by nevznikl nepřetržitý kontakt od člověka k člověku, jímž se armáda mění v jakousi nepřetržitou dynastii. Jistěže budou dostávat příkazy od svých desátníků. Jistěže budou podléhat autoritě svých velitelů. Ale slova, jimiž budou desátníci nebo velitelé hovořit, jsou jen nesmírně nedostatečné schránky, jež mají předávat od jednoho k druhému zkušenost, kterou nelze nijak vyčíslit ani ji vyjádřit jakýmkoli vzorcem. A kterou nelze naprosto tlumočit slovy nebo knihou. Běží zde totiž o vnitřní postoje a jednotlivá hlediska a o kladení odporu a o nadšení a soustavy vztahů mezi myšlenkami a věcmi ... A kdybych je chtěl vysvětlit či ukázat, rozeberu je na jednotlivé části a nic z nich nezbude. Tak jako království, které si žádá lásky, a o kterém ničeho neřeknu, budu-li hovořit o kozách, ovcích, příbytcích a horách, neboť jeho vnitřní poklad se nepředává slovy, nýbrž posloupností lásky. Od lásky k lásce si toto dědictví předávají. Kdyby však bylo jen jednou přerušeno spojení mezi pokoleními, ta láska zemře. A bude-li v armádě jen jednou přerušeno spojení mezi staršími a nováčky, pak zbude z armády jen fasáda prázdného domu, který se zhroutí při prvním úderu, a přerušíte-li spojení mezi mlynářem a jeho synem, ztratíte to, co je ve mlýně nejvzácnější: jeho duch a a horoucnost a tisícové přílohy ruky, které se nedá vyjádřit slovy, a tisíc postav, které lze těžko vysvětlit rozumem, a přesto existují --- neboť ve věcech, tak jak jsou, je uloženo víc rozumu než ve slovech ---, ale vy si myslíte, že svět se dá přebudovat jen pouhou četbou drobné knížky, jež představuje pouze odrazy a odlesky, neúčinné a prázdné ve srovnání s úhlem zkušenosti. Děláte z člověka primitivní, nahé zvíře, neboť jste zapomněli, že se lidstvo ve svém postupu podobá stromu, že roste a pokračuje skrze jednoho k druhému, tak jako pokračuje síla stromu skrze suky a pokřivení a členění větví. Lidstvo je jedno veliké tělo, a když se dívám z výšin svého města, nevím, co to je smrt, neboť tu a tam opadá listí, tu a tam se zrodí pupence, ale pevný kmen trvá skrze to všechno dál. Ty jednotlivé dílčí bolesti se nijak nedotknou podstatného a chrám jak vidíš, pokračuje v růstu, sýpka se stále vyprazdňuje a zase plní, báseň získává na kráse a oblé roubení fontány se leskne čím dál víc. Ale když řadu pokolení přerveš, bude to, jako bys chtěl člověka začít uprostřed jeho života, jako bys v něm smazal všechno, co věděl, cítil a chápal a po čem toužil a čeho se bál, a tuto sumu poznání, které se stalo tělem, nahradíš potom bídnými knižními formulkami, a když potlačíš mizu, která stoupala kmenem, předáš lidem jen to, co lze kodifikovat. A protože řeč, která chce zachytit, zkresluje, a když chce poučit, zjednodušuje, a když chce pochopit, zabíjí, připravíš je tím o potravu, kterou jim přináší život.

Kdežto já říkám: je dobré podporovat v obci vznik dynastií, jestliže beru ranhojiče pouze z malé skupiny, která však

vládne celým dědictvím, a ne jen několika slovy, budu mít nakonec geniálnější ranhojiče, než kdybych vybíral ze všeho lidu a sáhl po synech vojáků a mlynářů. To však neznamená, že bych chtěl brzdit nadání. Takový kmen pak vytvoří dost pevné jádro, aby se na ně mohla naroubovat i cizí větev. Ta nadání se stanou novými živinami, které má dynastie vstřebat a proměnit v sebe.

Tím jsem byl opět poučen, že logika zabíjí život. A že sama o sobě nic neobsahuje ...

Kdežto ti výrobci formulek se v člověku mýlili. Formulku, která je jen plošným stínem cedru, si pletli s cedrem v celém jeho objemu, váze a barvě a s celým jeho břemenem ptáků a listů, s tím vším, co chabý vítr slov nevyjádří a nepojme ...

Neboť směřují formulku, která označuje, s označovaným předmětem.

A tak jsem pochopil, že je marné a nebezpečné bránit protimluvům. A to jsem také řekl vojevůdcům, kteří mi stále vykládali o řádu, ale pletli si řád, neboli moc, s muzeálním pořádkem.

Já však říkám, že řád je strom. Řádem je tady jednota vládnoucí rozličnému. Vždyť na jedné větvi je ptačí hnízdo a na druhé není. A na jedné je plod a na té druhé není. Jedna větev se zvedá k nebi a druhá se ohýbá k zemi. Moji vojevůdci však vidí před sebou vojenské přehlídky a uspořádané jsou pro ně pouze věci, které se jedna od druhé neliší. Kdybych je nechal jednat, zdokonalili by svaté knihy, jejichž řádem je boží moudrost, tak, že by zavedli pořádek do písmen, na kterých pozná každé dítě, že jsou promíšená. Dali by vedle sebe napřed všechna A, pak všechna B a všechna C ... a měli by knihu, která je v pořádku. Knihu pro vojevůdce.

A jak by také mohli strpět něco, co nelze formulovat, nebo co ještě nedosáhlo cíle, nebo co je v rozporu s nějakou jinou pravdou? Jak by mohli vědět, že v řeči, která formuluje, ale neumí zachytit, mohou stát dvě pravdy proti sobě? Že si nijak neprotiřečím, jestliže budu mluvit o lese nebo o panství, přestože les zasahuje do více panství, a žádné přitom zcela nepokrývá, a panství do více lesů, a přitom ani jeden nezahrnuje celý? Jedno tu nepopírá druhé. Ale když budou moji vojevůdci vyznávat panství, nechají popravít básníka, který by oslavoval les. Je totiž něco jiného sebe sama popírat a něco jiného si protiřečit, a já znám jen jednu pravdu, a tou je život, a uznávám jediný řád, a tím je jednota vládnoucí hmotě. A nepokládám za příliš důležité, je-li ta hmota nesourodá. Mým řádem je všeobecná spolupráce jednoho skrze druhého, a tento řád mě nutí k neustálé tvorbě. Nutí mě totiž vytvářet řeč, která by do sebe pojala protimluvy. Řeč, která je sama životem. Vytvářet řád nikdy neznamená něco zamítat. Neboť budu-li hned od začátku zamítat život a srovnám příslušníky svého kmene do jedné řady jako sloupky podél cesty, pořádek, kterého dosáhnou, bude zajisté dokonalý. Stejně když odsoudím své lidi, aby byli pouze kolonií mravenců. Co by mne však mohlo na mravencích zajímat? Miluji člověka, osvobozeného vlastní vírou a oživovaného bohy, které v něm ustavím v podobě domu, panství, říše, království božího, aby se mohl stále směřovat za cosi širšího, než je on sám. Proč bych je tedy nenechal, aby se mezi sebou přeli, když vím, že zdařilý pohyb je složen ze všech ostatních, které se minuly cílem, a když také vím, že člověk ke svému povznesení potřebuje tvořit, a ne opakovat. Jinak by pouze spotřebovával hotovou sklizeň. Vždyť přece vím, že všechno, dokonce i tvar lodního kýlu, musí růst a žít a proměňovat se, neboť jinak je to jen cosi mrtvého, muzeální předmět nebo rutina. A mezi kontinuitou a rutinou je rozdíl. A je rozdíl mezi stálostí a smrtí. Nelze vybudovat stálost cedru nebo říše, jestliže jsou zchátralé. "Toto je dobré," říkají moji vojevůdci, „a nebude se to tedy měnit!“ Ale já nenávídím lenivce a dokončeným městům říkám mrtvá.

XXI

Přikázal jsem proto povolat vychovatele a řekl jim: "Vaším úkolem není zabíjet v lidských mláďatech člověka, ani dělat z nich mravence, kteří mají žít v mraveništi. Nepovažují za důležité, bude-li člověk více nebo méně uspokojen. Důležité je, bude-li více nebo méně člověkem. První pro mne není otázka, bude-li člověk nebo nebude šťasten. A nejsou pro mne důležitá tučná břicha lenivců, kteří jsou jako dobytek v chlévě.

Nebudete je přecpávat prázdnými formulkami, nýbrž obrazy, které jsou nositeli struktur.

Nebudete je sytit především mrtvými znalostmi. Ale ukujete jim styl, aby mohli věci uchopit.

Nebudete jejich způsobilost posuzovat podle schopností, které snad projeví v tom či onom směru. Neboť nejdále dojde a nejúspěšnější bude ten, kdo nejvíc zápasil sám se sebou. Budete proto přihlížet především k lásce. Nebudete zdůrazňovat užitek. Ale lidskou tvorbu, aby určitý člověk hobloval své prkno poctivě a věrně, a on je pak ohobluje lépe.

Budete učit úctě, neboť ironie je věcí darmochleba a znamená, že byly zapomenuty tváře.

Budete bojovat proti poutům, která člověka svazují s hmotnými statky. Budete vytvářet z lidského mláďete člověka, a to tak, že je budete učit především směně, neboť kde není směny, zbývá jen zkornatění. Budete učit rozjímání a modlitbě, neboť jimi se duše stává širší. A lásce. Neboť co může nahradit lásku? A sebeláska je opak lásky. Trestat budete především lež a také udavačství, i když to obojí může být zajisté člověku prospěšné a obci zdánlivě také. Ale silní se rodí pouze z věrnosti. A není možné být věrný na jedné straně a na druhé ne. Věrný člověk je věrný vždycky. A

není věrný ten, kdo dokáže zradit druhá, s nímž pracuje. Já potřebuji silné město a nehodlám opřít jeho sílu o lidskou hnilobu.

Budete učit smyslu pro dokonalost, neboť každé dílo je putováním k Bohu a dokončeno může být až smrtí. Nebudete ve svém učení klást na první místo milosrdenství či odpuštění. To obojí by totiž mohlo být špatně pochopeno a stát se pouhou měkkostí před urážkou a vředem. Nýbrž budete učit nádherné spolupráci všech skrze všechny a skrze jednoho každého. Pak bude chirurg spěchat pouští, aby dal do pořádku třebas jenom koleno prostého dělníka. Neboť tu půjde o prostředek. A oba dva potom budou mít jednoho vůdce."

XXII

Zamyslel jsem se především nad velikým zázrakem přerodu a proměny člověka. Neboť byl ve městě jeden malomocný.

"Hle, propast," řekl mi otec.

A zavedl mne na předměstí k jakémusi chudému a špinavému poli. Okolo pole plot a v samém středu pole nízký dům, v němž, odříznut takto od lidí, bydlel malomocný. "Myslíš, že bude křičet zoufalstvím?" řekl otec. "Jenom se dívej, až vyjde ven, jak bude zívát.

Přesně tak, jako člověk, ve kterém zemřela láska. Přesně tak, jako člověk, kterého rozložilo vyhnanství. Neboť ve vyhnanství se člověk nerozdírá, ale chátrá. Sytí se pouhými sny a hraje s prázdnými kostkami. I když má třeba plné břicho. Je však už jenom králem v království stínů. Člověka zachraňuje pouze nutnost," řekl otec. "S jalovými kostkami nemůžeš hrát. Sny tě nemohou uspokojit z toho prostého důvodu, že nekladou odpor. Zbraně, jimiž se člověk ohání v prázdných snech mládí, jsou klamně. Prospěšné je jen to, co klade odpor. Neštěstím toho malomocného není, že hnije, ale právě to, že mu nic neklade odpor. Lenoší tady, uzavřen ve svých zásobách."

Lidé z města se na něj občas chodili dívat. Seskupovali se okolo pole jako cestovatelé, kteří vystoupili na horu a naklánějí se nad kráter sopky. A blednou, když slyší, jak se země pod jejich nohama chystá říhnout. Seskupovali se tady okolo čtvercového pole, na němž žil malomocný, jako kdyby tu bylo jakési tajemství. Ale žádné tajemství zde nebylo.

"Jen si nedělej iluze," řekl mi otec. "Nemysli si, že je ten člověk zoufalý, že v noci nespí a lomí rukama a bouří hněvem proti Bohu nebo proti sobě či lidem. Není v něm totiž nic, jen čím dál větší nepřítomnost. Co by mohl mít společného s lidmi? Teče mu z očí a paže z něho visí jako větve. Z celého města už k němu doléhá pouze vzdálený šum. Život už ho vyživuje jen matnou podívanou. Podívaná nic není. Žít můžeš jen z toho, co přetváříš. Ne však z toho, co je do tebe ukládáno jako do skladiště. Kdyby ten člověk mohl vzít bič a šlehat koně a nosit kameny a pomáhat při stavbě chrámu, žil by. Ale jemu je všechno dáváno."

Mezitím se vytvořil jakýsi zvyk. Obyvatelé dojatí jeho ubohostí sem denně chodili a přes hranici zjezenou ostny házeli své obětiny. Malomocný byl náhle obsluhován, obskakován a zdoben jako modla. A vykmován těmi nejlepšími jídly. A o svátečních dnech mu dokonce hrála na počest hudba. Ale zatím co on potřeboval všechny, jeho nepotřeboval nikdo. Všechny statků mohl užívat, ale sám neměl žádné, aby je mohl dát.

"Jako dřevěné modly, které zahrnuješ dary," řekl otec. "Věřící u nich zažehují světla. Voní tu posvátné kadidlo. A ve vlasech je zdobí drahé kamení. Říkám ti však, skrze všechny ty zlaté náramky a drahé kamení se stane větším pouze onen dav, který je svým modlám obětuje, kdežto dřevěná modla zůstane dřevem. Nic totiž sama nepřetváří. Aby strom žil, musí brát hlínu a vytvářet z ní květy."

A viděl jsem, jak malomocný vyšel z brlohu a přejel po nás mrtvým pohledem. Byl všemu tomu hluku, který se mu snažil zalichotit, nepřístupnější než vlnám moře. Odpadl od nás a byl už navždy nedostupný. A pokud dal někdo z lidí najevo soucit, pohlédl na něj s jakýmsi neurčitým pohrdáním ... Už nebyl s námi. Zhnusila se mu hra bez vkladu. Neboť co je to soucit, který nevezme do náruče, aby ukonejšil? A pokud ho cosi živočišného přece jen ještě popouzelo k hněvu nad tím, že se stal touhle podívanou a jarmareční zajímavostí --- i když to po pravdě nebyl hněv příliš hluboký, neboť my, kdo jsme se tu kupili jako děti okolo kádě, v níž krouží jediný pomalý kapr, my už jsme nepatřili do jeho světa ---, co zase na druhé straně záleželo na jeho hněvu nám? Vždyť co je to hněv, který nemůže uhodit a vypouští jen prázdná slova do větru? Tak jsem pochopil, že při svém blahobytu nemá vlastně vůbec nic. A vzpomněl jsem na malomocné dole na jihu, jak vydírali oázy z výše svých koní, neboť jim tamější zákon nedovoloval slézt ze sedla. Podávali jen misku, upevněnou na konci hole. A s tvrdým pohledem, jako by hleděli i nehleděli, neboť byli v krajinách šťastných tváří jen štvanci ... Proč by je také mělo vzrušovat štěstí, které bylo jejich světu stejně cizí jako tiché hry drobných živočichů někde na pasci? Proto ten chladný, nevidoucí pohled. Když potom zvolna projížděli okolo krámů, spustili z koně na provaze koš. A trpělivě čekali, dokud ho prodáváč nenaplnil. S trpělivostí tak ponurou, až naháněla strach. Neboť ve své nehybnosti už pro nás představovali jen zvolna bující nemoc. A taviči pec a kotlík a překapávací hniloby. Už pro nás byli jen průchozím místem, nepřístupným polem a příbytkem zla. Na co však čekali? Na nic. Sám v sobě člověk na nic nečeká, čeká jen od druhého. A čím je tvář řeč primitivnější, čím hrubší jsou tvé svazky s lidmi, tím méně můžeš poznat očekávání i nudu. Co mohli tito lidé, tak absolutně od nás odříznutí, od nás čekat?

Neočekávali nic.

"Pohled," řekl otec. "už nedokáže ani zívát. Vzdal se i pocitu nudy, neboť ta u lidí znamená, že očekávají."

XXIII

Připadali mi tedy hlavně nešťastní. Když přišla noc, byla jako loď, na niž Bůh uzavřel cestující bez kapitána. Napadlo mne, že lidi rozdělím. Toužil jsem totiž pochopit, co je to štěstí. přikázal jsem rozhoupat zvony. "Sem pojdte, kdo jste plni štěstí." Neboť štěstí v sobě člověk cítí jak šťavnatý plod. A spatřil jsem ženu, jak tiskla ruce k hrudi a nakláněla se vpřed jako naplněná. Zůstali stát po mé pravici. "A sem vy, nešťastní," řekl jsem. A dál jsem pro ně rozhoupal zvony. "Postavte se po mé levici." A když jsem je oddělil, snažil jsem se pochopit a ptal se: "Odkud se bere zlo?"

Na počty totiž nevěřím. Smutek ani radost se nedají násobit. A trpí-li v mém lidu jen jediný člověk, je jeho utrpení tak velké, jako by trpěl všechen lid. A zároveň je špatné, když se ten jeden člověk neobětuje pro dobro lidu. Stejně tak radost. Když se vdává královna dcera, tančí všechen lid. To vypučel květ stromu. A já strom soudím podle jeho špice.

XXIV

Šírá mi připadala má samota. Žádal jsem si pro svůj lid ticha a pomalého rytmu. A pil jsem z oněch zásob na dně duše a z onoho soužení na vrcholku hory až k hořkosti. Dole pode mnou byla večerní světla města. Ono nesmírné volání, kterým je město až do chvíle, dokud se všichni neshromáždí, jeden s druhým nesejdou a nezavrou se v domech. Viděl jsem, jak se postupně zavírají, podle toho, jak zhasínala okna, a věděl jsem o jejich lásce. I o jejich pocitu prázdna, jenž vzniká, jestliže se láska nesměňuje za něco širšího, než je ona sama.

Poslední osvětlená okna prozrazovala nemocné. Byly tu dva či tři vědy jako hořící svíce. A to světlo v dále patřilo snad někomu, kdo setrval nad dílem a nedokázal usnout, dokud nesvázal svůj snop. A v několika dalších oknech bezbřehé a beznadějné čekání. Neboť Bůh svezl svou denní sklizeň a někteří se už nikdy neměli vrátit. Byli tu tedy i lidé podobní hlídkám, obrácení k noci, jako by hleděli v tvář moři. "Hle, svědci života," pravil jsem k sobě, "hledící v tvář neproniknutelnému moři. Na přední stráži. Je nás tu několik, kdo bdíme nad lidmi a hvězdy nám zůstávají dlužný odpověď. Je nás tu několik vzhůru, kdo jsme vsadili na Boha. Je nás tu mezi lenivými několik, kdo neseme břemeno města, vystaveni krutému bičí mrazivého větru, jenž padá z hvězd jako studený plášť."

Kapitáni, moji druhové, nadchází pro vás tvrdá noc. Neboť ti ostatní, ti spící, nevědí ničeho o tom, že život je proměna a praskot uvnitř cedru a bolestivý přerod. Je nás tu několik, kdo neseme to břemeno za ně, je nás tu několik, kdo stojí na hranici, kdo stravování bolestí veslují zvolna ke dni, anebo vyhlíží jako na stožární hlídce odpověď na své otázky, anebo ještě doufají v manželčin návrat ..." V tu chvíli jsem však pochopil, že úzkost a horoucnost mají společnou hranici. Neboť úzkost a horoucnost nakonec spadají v jedno. Obě jsou pocitem prostoru a šíře. "Bdí tedy se mnou jen horoucní a ti, kdo cítí úzkost," řekl jsem si. "Ti ostatní nechť tedy klidně spí. Oni tvořili ve dne a není jejich posláním stát na přední stráži ..." Město spalo té noci neklidně, neboť za svítání měl jeden muž odpykat jakýsi zločin. Říkalo se o něm, že je neviný. A městem procházely hlídky, jež měly zabránit aby se shromažďoval dav. Cosi totiž vyhánělo lidi z příbytků a tvořily se hloučky.

A já si říkal: "Ten požár zapálilo utrpení jediného člověka. Ten vězeň v žaláři vyšlehl nade všemi jako pochodeň." Zatoužil jsem ho poznat. Vydal jsem se k vězení. Spatřil jsem je, jak se hranaté a černé rýsuje na pozadí hvězd. Vrata, jež zbrojnoši přede mnou otevřeli, se zvolna otáčela v pantech. Zdi mi připadaly přehnaně tlusté a na okénkách byly mříže. I tady byly temné hlídky, přecházely po chodbách a přes dvůr nebo vyvstávaly před mým krokem jako noční zvěř ... A všude zatuchlý pach a hluboká podzemní ozvěna, kdykoli někdo upustil klíč nebo šel po dlaždicích. Říkal jsem si: "Jak nebezpečný musí být člověk, ten slabý, křehký tvor. kterému dokáže přivodit smrt i pouhý hřebík, jestliže ho bylo třeba zavalit takovou horou!" Všechny kroky, které jsem slyšel, chodily po jeho břiše. A ležela na něm všechna váha těch zdí, těch podzemních chodeb a sloupů. Říkal jsem si: "Ten člověk je duší vězení. Jeho smyslem, středem a pravdou. A přitom z něho není vidět víc, než prostá hromada hadrů, jež leží za mřížemi a možná spí a ztěžka oddechuje. A přesto tak, jak je, je kvasem města. A jak se obrací ode zdi ke zdi, vyvolává zemětřesení."

Otevřeli mi příklop v podlaze a já se díval. Věděl jsem, že tu je cosi. co musím pochopit. Spatřil jsem ho. A napadlo mě: "Nemá si možná co vyčítat, jen lásku k lidem. Ale kdo příbytek buduje, dává příbytku tvar. Jistěže může být každý tvar vhodný. Ale ne všechny najednou. potom by žádný příbytek nebyl."

Tvář vydobyta z kamene je vystavena na těch, jež byly zamítnuty. Všechny mohou být krásné. Ale ne všechny naráz. I jeho sen je pravděpodobně krásný. Jsme oba na horském hřebeni. Jen my dva, on a já. Jsme této noci na hřebeni světa. Nacházíme zde jeden druhého a jsme jedno. Nic nás v té výšce už nerozděluje. Chce spravedlnost, stejně jako já. A přesto zemře ..." Mé srdce trpělo.

Má-li se však touha proměnit v čin, má-li se síla stromu stát větví, má-li se žena stát matkou, je třeba volit. Právě z nespravedlnosti volby se rodí život. Vždyť i tu krásnou ženu milovalo natisíce mužů. A ona je odsoudila k beznaději, aby se mohla uskutečnit. To, co je, je vždycky nespravedlivé. Pochopil jsem, že každá volba je především krutá.

Zavřel jsem dveře a odcházel chodbami pryč. Pln úcty a lásky: "K čemu by bylo, dopřát mu život v otroctví, když je veliký právě svou pýchou?" Míjel jsem hlídky, žalárníky a ranní metaře. A všichni ti lidé sloužili vězni. A všechny ty těžké zdi hlídaly svého vězně jako rozpadlá zřícenina, jejíž smysl je v ukrytém pokladu. Ohlédl jsem se ještě jednou k vězení. Stálo tam se svou věží v podobě koruny vržené k hvězdám jako loď, která veze svůj náklad, jako loď, zcela určená sloužit, a já si říkal: "Kdo se mu může rovnat?" Když pak jsem byl daleko, unaven putováním nocí, tou tlamou prachárny ...

Myslel jsem na lid ve městě: "Ano, budou ho oplakávat. Ale je dobré i to, když pláčou."

A rozvažoval jsem o písničkách, o tom rozruchu a myšlenkách svého lidu. "Pohřbí ho," říkal jsem si. "Ale pohřbít nelze. To, co je pohřbíváno, je semeno. Život přemoci nemohu a ten vězeň bude mít jednoho dne pravdu. Dám ho pověsit. Jeho smrt bude však opěvována. A to volání najde odezvu v někom, kdo bude chtít usmířit rozdělené. Ale co mohu usmířit já?"

Musím do sebe vstřebávat v rámci určité hierarchie, ale ne současně v rámci hierarchie jiné. Nesmím směšovat blaženost se smrtí. Směřuji k blaženosti, proto však nesmím odmítat rozpory. Musím je přijmout. Tohle je dobré, tohle špatné, léká mě taková břečka, taková limonáda pro slabochy, která jen oklešťuje. Větším se stanu jen tehdy, pokud svého nepřítele uznám."

XXV

Přemýšlel jsem nad maskou tanečnice. Nad jejím utkvělým, urputným a znaveným výrazem. Říkal jsem si: "V dobách, kdy byla říše velká, to byla maska. Dnes je to jenom příklop prázdné schránky. Člověk už v sobě nemá patos. Neexistuje bezpráví. Nikdo už netrpí pro svou věc. A co znamená věc, pro kterou nikdo netrpí?" Člověk chtěl cosi získat. Získal to. A je teď šťastný? Štěstí bylo přece v oné cestě za něčím. Pohleďte na rostlinu, která vytváří květ. Je šťastná, že vytvořila květ? Je pouze dovršená. A nemůže si přát už nic, jen smrt. Vím, co je touha. A pracovní vášeň. A pocit úspěchu. A potom odpočinek. Ale odpočinek není potrava a nelze z něho žít. Něco jiného je potrava a něco jiného cíl. Někdo utíká rychleji a vyhraje. Ale z vyhraného běhu nemůže být živ. Stejně jako nemůže ten, kdo miluje moře, být živ z jediné bouře, kterou přemohl. Ta jedna přemožená bouře je jedno tempo ruky v jeho plavbě. Jedno tempo, které volá po dalším. A radost z vytváření květu, z přemáhání bouře a z budování chrámu je něco jiného než radost z květu, který je hotový, z bouře, kterou jsme přemohli, z chrámu, který už jsme postavili. Čekat, že najdeme radost v něčem, co jsme původně odsuzovali, myslet si, že by se mohl válečník těšit radostmi lenivce, je iluze. Ale válečník přesto bojuje zdánlivě za to, z čeho je lenivec živ. Nemá však právo být zklaman, jestliže se pak stane lenivec i z něho. Neboť naříkat nad tím, že touha nikdy nedosáhne uspokojení, je klam. Je to klam, pokud jde o předmět touhy. Řekneš, že to, co věčně pronásleduješ, se věčně vzdaluje ... To jako by si stěžoval strom: "Stvořil jsem květ a teď je z něho semeno a ze semene strom a ze stromu zas květ ..." A ty jsi zase přemohl bouři a bouře se změnila v odpočinek, ten odpočinek je však zas jen přípravou k bouři. Říkám ti: neexistuje boží milost, která by tě ušetřila uskutečňování ... Toužíš být: budeš až v Bohu. On tě navrátí zpátky do své stodoly, až se skrze své činy pozvolna uskutečníš a uhněteš, neboť člověk, víš, člověk se rodí dlouho. Mysleli si, že cosi získali a něco mají, a zůstali stát na cestě, aby se, jak tomu říkají, těšili ze sklizeň. A ztratili tím všecko. Žádná sklizeň totiž neexistuje. Kdo by to mohl vědět líp než já, já, kdysi tak dlouho lapený do ženských osidel, neboť tam kdesi v cizích končinách vychovávali a vonnými mastmi pěstili ženu, o níž jsem věděl, že bych ji mohl získat. A téhle závratí jsem říkal láska. A zdálo se mi, že zemřu žízni, když ji nedosáhnou.

A byla svatba s hlučnými slavnostmi, jež měly v očích všeho lidu barvu lásky. A byly rozhazovány koše květů, rozstříkované vůně a do ohně házeny diamanty, zaplacené utrpením, potem a lidskou krví, diamanty zrozené z davu jako kapička vůně získaná z celých nákladů květů, a každý, nevěda ani proč, toužil se rozplynout v lásce. Tu ale stála na terase ona, má něžná zajatkyně, v závojích, do nichž se opíral vítr. A já, muž, já, vítězný bojovník, jsem konečně držel svou válečnou odměnu. A náhle jsem před ní nevěděl, co dál ...

"Má holubice," hovořil jsem k ní, "má hrdličko, má štíhlonohá gazelo ..." a hledal jsem slova, kterými bych ji, neuchopitelnou, uchopil. Rozplývala se totiž jako sníh. Dar, na který jsem čekal, nebyl ničím. A volal jsem: "Kde jsi?" Neboť jsem ji už nenalézal. "Kde je hranice?" A proměnil jsem se v hradbu a pevnost. Ve městě zatím planuly radostné ohně k oslavě lásky. Zatím co já, strašlivě osamělý, jsem na ni hleděl, jak svlečená spí. "Zmýlil jsem se v kořisti, zmýlil jsem se ve svém běhu. Prchala tak rychle a já ji zastavil, abych se jí zmocnil ..." A když jsem ji chytil, náhle tu nebyla ... Zároveň jsem však pochopil svůj omyl. To, co jsem pronásledoval, byl právě jenom ten běh, a byl jsem stejný blázen jako člověk, který by nabral vodu do džbánu a pak by ho zamkl do skříně, protože miluje zpěv fontán ...

"Dokud se tě však nedotýkám, budu tě jako chrám. A vytvářím tě plnou světla. A v tvém mlčení jsou uzavřeny celé krajiny. A dokážu svou láskou přesáhnout tebe i sebe. A skládám písně k oslavě tvé říše. A když zavíráš oči, zavírá víčka svět. A když tě držím malátnou v náručí, jsi jako město, jsi pouze jeden stupeň mé cesty k Bohu. Stvořená k sežehnutí, k strávení, ale ne k zadržení ..." A brzy na to propukl v paláci pláč a celé město se obléklo ve smutek, protože jsem vzal tisíc ozbrojenců a bránou města jsem zamířil k poušti. Neboť jsem nebyl uspokojen. Jak už jsem říkal, bolest jediného člověka je bolestí celého světa. A láska jedině ženy, třeba i nevímjak hloupé, vyváží Mléčnou dráhu se všemi hvězdami. A já tě svírám v náručí jako křivku své lodi. Proto ten odjezd na širé moře: strašlivé rameno lásky ...

A tak jsem poznal hranice své říše. Ale právě v těch hranicích měla svůj výraz, neboť miluji jen to, co klade odpor. Strom nebo člověk, to je především ten, kdo klade odpor. Právě proto jsem přirovnal k příkrovům prázdných schránek ony urputné basreliéfy tanečnic, jež byly maskou, jen pokud halily urputnost a vnitřní nepokoj a poezii, dceru rozporů. Miluji toho, kdo se projevuje odporem, kdo se uzavře a mlčí, kdo si na mučidlech zachovává tvrdost a sevřené rty, toho, kdo nepodleh mukám ani lásce. Toho, kdo uměl dát něčemu přednost a být natolik nespravedlivý, že něčemu svou lásku nedopřál. Tebe, který jsi jako děsivá věž, jež nikdy nebude dobytá ...

Nenávidím totiž, co je snadné. Není člověkem, kdo neklade odpor. Pak zbývá leda mraveniště, do kterého se už neotiskuje Bůh. Pak je to člověk bez kvasu. A zde je právě to podivuhodné, co se mi zjevilo ve vězení. Silnější než ty, než já, než my všichni, než moji žalárníci, mé padací mosty a hradby. Zde bylo to tajemství, které mě trápilo podobné jako tehdy v lásce, když jsem tu ženu držel poddanou a nahou. Lidská velikost a současně i malost, neboť vím, že velký je člověk ve víře a ne ve vzdorné pýše.

XXVI

A tak jsem pochopil, že člověk není hoden zájmu nejen tehdy, když se neumí obětovat, když není schopen vzdorovat svodům a přijmout smrt --- neboť v takovém případě ztrácí tvar ---, ale i tehdy, když je rozplynut v davu a davem ovládán a podřízen jeho zákonům. Vždyť tak jako divoký kanec či samotářský slon, i každý člověk má právo mlčet na svém vrcholku hory a nebýt odtud vytrhován davem vedeným nenávistí ke všemu, co se podobá cedru na vrcholku hory.

Člověk, který chce pomoci řeči, pomocí logických výkladů uchopit a vyjádřit člověka, mi připadá jako dítě, které se postaví s kbelíčkem a lopatkou u paty Atlasu a představuje si, že horu uchopí a přenesení jinam. Člověk je tím, čím je, a ne tím, co je vyjádřeno. Samozřejmě že každé vědomí směřuje k tomu, aby se vyjádřilo, ale vyjádřit se je dílo těžké, pomalé a křivolaké --- a je omyl si myslet, že to, co nelze vyslovit, neexistuje. Neboť vyslovit a pojmout má jeden a týž smysl. Až dodnes jsem se však naučil pojmout z člověka jen chabou část. A to, co jsem jednoho dne dokázal pojmout, existovalo nicméně už včera. A lichotil bych si, kdybych si představoval, že to, co z člověka nemohu vyjádřit, není hodno zájmu. Vždyť ani horu nemohu vyjádřit, jen označit. A označit a uchopit je dvojí. Označit mohu tomu, kdo už zná, kdyby však neznal, jak bych mu dokázal tlumočit horu se všemi jejími rozsáhlými, v nichž se kutálí kameni, a s polí levandule a s horským hřebenem, který se vlní pod hvězdami? A poznám, kdy to není zborcená pevnost či bárka postrádající směr, jejíž provaz lze libovolně odvázat od železného kruhu a vézt ji, kam se zachce ---, nýbrž kdy to je nádherná existence, jež má své vnitřní zákony tíže a své mlčení, velebnější než mlčení hvězdného soustrojí.

Je zde tedy ten svrchovaný rozpor, že obdivuji člověka poddaného a zároveň člověka nepoddajného, který projevuje to, čím je. A třebaže ten problém chápu, nedokážu ho formulovat. Neboť právě ti lidé, kteří jsou podřízeni nejtvrďší disciplíně a půjdou na smrt na mé jediné znamení, kteří planou pro mou víru a zároveň jsou poslušností tak utuženi, že jim mohu vmést do tváře urážku a vládnout jim jako dětmi, právě ti lidé projeví nakonec v činu, ve srážce s protivníkem, tvrdost kalené ocele a ušlechtilý hněv a odvahu před smrtí.

Pochopil jsem, že člověk má prostě dvě tváře. Že ten obdivuhodný člověk, který nám připadá nepoddajný jako zrno, či ta nepodmanitelná žena, která je v mém náručí nepřítomná jako loď na širém moři, že takový člověk, kterého nazývám mužem, protože nesmlouvá, nevyjednává a neustoupí, ani se z obratnosti, lačnosti či únavy nevzdá části sebe a nevymačkám z něho olej tajemství, kdybych ho drtil třeba mlýnským kamenem, že takový člověk, který nese v srdci onu tvrdou olivovou pecku a já ho nedám utlačovat davem ani tyranem, neboť se v srdci stal diamantem, že takový člověk má vždycky ještě jednu tvář. Pokorný, poslušný a plný úcty, víry a odevzdání, je moudrým synem určité duchovní rasy a přechovavatelem jejích ctností ...

Ti však, o nichž jsem myslel, že jsou svobodní a že v nevyléčitelném osamění rozhodují pouze sami o sobě, ti nejsou ničím vedeni, chybí jim vítr ve stěžňoví a jejich odpor je vždy jen rozmar beze vší souvislosti. A protože takový dobytek nenávidím a nenávidím člověka, který je zbaven vlastní podstaty i vnitřní vlasti, a protože ani jako vládce, ani jako pán nechci svůj lid vyklestit a proměnit ho v poslušné a slepé mravence, pochopil jsem, že ho svou vůlí mohu a musím oživit, a ne zničit. A že to není měkkost bastarda, když je v mém kostele měkký a poslušný a ke druhému laskavý, neboť jen takto může být úhelným kamenem na hranicích mé říše. Neboť od člověka samotného nelze nic čekat, pouze od nádherné spolupráce jednoho skrze druhého ...

Stejně tak onen muž drcený tíhou hradeb a hlídáný dozorcí, onen muž, kterého bych mohl ukřižovat, a přesto neodvolá a moji kati z něho vyrazí nanejvýš pohrdavý srnčí. Byl by omyl, kdybych v něm viděl jen vzpurnost. Čerpá svou sílu prostě z jiné víry a má i druhou tvář, která je něžná. Je tu i jiný jeho obraz, obraz člověka, který usedne a s rukama na kolenou a sladkým úsměvem naslouchá, a jsou tu řadla, která ho odkojila. A stejně tak ta žena, kterou jsem zavřel ve věži. Zajatá v kleci obzoru přechází sem a tam a nelze ji znásilnit ani uchopit a nevyřkne slovo lásky, jak je to na ní žádáno. Je prostě z jiné končiny, a z jiného ohně, ze vzdáleného kmene a plná vlastní víry. Nedosáhnu jí, pokud nedocílím jejího obrácení. Nejvíce nenávidím takové lidi, kteří vůbec nejsou. Psí syny, kteří považují za svobodu, když svobodně mění a zapírají vlastní názory (a jak by mohli také vědět, že něco zapřeli, když jsou sami sobě soudci?). Kterí svobodně kličkují a křivě přísahají a odvolávají a mění názor, jen když jim, jsou-li hladoví, ukážu žlab.

Byla tedy noc svatby a noc na smrt odsouzeného. A já měl pocit života. Zachovávejte tvar a buďte stálí jako lodní kýl, a to, co čerpáte zvenčí, proměňujte v sobě jako cedr. Já jsem rámeček a výztuž a tvůrčí čin, z něhož se rodíte, a nyní musíte růst a pevně zapustit kořeny jako mohutný strom, který se košatí do vlastních větví, a ne do větví jiného stromu, a vytváří své vlastní jehličí či listí, a ne jehličí či listí jiného stromu ...

Chátrou však nazývám ty, kteří jsou živi z činů druhých lidí a podle nich se mění jako chameleóni a hledí s láskou jen tam, odkud jim plynou dary, a mají rádi potlesk a soudí sami sebe z pohledu davů: nikde je nelze najít, nejsou podobní citadele, uzavřené nad vlastním pokladem, a nepředávají své heslo z pokolení na pokolení, ale nechávají své děti naopak vyrůstat, aniž je hnětou. A vyrážejí po světě jako houby.

XXVII

V tom roce zemřel panovník, který vládl v sousedství mé říše. Právě ten, s nímž jsem tvrdě bojoval, až jsem po mnoha bojích pochopil, že se o něho opírám jak o hradbu. Vzpomínám ještě, jak jsme se setkávali. V poušti byl vztyčen purpurový stan; zůstal prázdný a my dva jsme se tam odebrali. Vojska čekala opodál, neboť není dobré, když se lidé smísí. U Dav žije pouze břichem. A všechno zláčení oprýská. Žárlivě na nás hleděli, opření o jistotu svých zbraní, dojatí, ne však lacině rozněžněli. Otec měl pravdu, když říkal: "Nevyhleďavej člověka na jeho povrchu, ale až v sedmém patře jeho duše a jeho srdce a ducha. Když se budete navzájem hledat ve svých nejnižších hnutích, zbytečně jen prolíjete krev."

Tak jsem to také pochopil a přícházel jsem za ním oprostěný a obezděný trojí hradbou samoty. Usedli jsme na písek, tvář v tvář. Nevím, kdo z nás, zda on či já, byl tehdy mocnější. Ale moc se v té posvátné samotě měnila v uměřenost. Každý z nás mírnil své pohyby, jež jindy otfášaly světem. Hovořili jsme o pastvinách. "Mám pětadvacet tisíc kusů dobytka," řekl, "a dobytek hyne. U tebe přšlo." Nemohl jsem však připustit, aby k nám zanesli své vlastní, cizí zvyky a pochybnost, jež plodí hnilobu. Jak bych mohl přijmout na svém území pastýře z jiného světa? Odpověděl jsem: "Mám pětadvacet tisíc lidských mláďat, která se musí učit vlastním modlitbám, a ne modlitbám jiných, neboť by jinak nenabyla tvaru ..." A mezi našimi národy rozhodly zbraně. A byli jsme jako dva pohyby moře, které se přelévá sem a tam. Třebaže jsme se do sebe opírali celou vahou, žádný z nás nepostoupil kupředu, neboť jsme byli oba na vrcholu a každou porážkou jsme svého nepřítele zocelili. „Přemohl jsi mne, jsem teď o to silnější." Přesto jsem jeho velikost nijak nepodceňoval. Ani visuté zahrady jeho hlavního města. Ani vonné látky jeho obchodníků. Ani jemnou práci jeho ciselérů. Ani mocné vodní přehrady. Podceňuje pouze člověk nízkého ducha, neboť jeho pravda vylučuje pravdy ostatní. Ale my dva jsme věděli, že pravdy mohou žít vedle sebe, a nepovažovali jsme za žádné ponížení připustit pravdu druhého, i kdyby to mělo znamenat, že jsme se sami mýlili. Pokud vím, nepohrdá jablono vinnou révou, ani palma cedrem. Ale každý z nich hledí být co nejtvrdší a zachovává si své kořeny. A chrání si svůj tvar a podstatu, neboť je v nich nedocenitelné bohatství, které se nesmí znehodnotit "Skutečnou směnou," říkal mi, "je skříňka na voňavku nebo semeno či onen darovaný žlutý cedr, který naplňuje tvůj dům vůní mého domu. Nebo můj válečný pokřik, který k tobě zalehne z mých hor. Nebo i vyslanec, pokud byl dlouho vychováván, formován a zocelován, aby tě uměl současně odmítnout i přijmout. Odmítne tě v tvých nižších polohách. Ale najde tě tam, kde už je nad vši nenávisť jen úcta k člověku. Jediná úcta, která má cenu, je úcta k nepříteli. Úcta přítel má cenu jen tehdy, pokud dovedou brzdit svou vděčnost, své díky a všechna hrubá hnutí. Jestliže umíráš pro přítele, nesmíš se rozněžňovat ..." A také bych lhal, kdybych chtěl tvrdit, že mi byl přítelem. Přesto jsme při každém setkání cítili hlubokou radost, ale tady už lidská hrubozrnnost svádí slova z cesty. Má radost nesměřovala k němu, nýbrž k Bohu. On představoval cestu k Bohu. Naše setkání byla svorníkem klenby. A nepotřebovali jsme si nic říkat.

Ať mi Bůh odpustí, že jsem jeho smrt oplakal. Znal jsem ostatně svou bednou nedokonalost a říkal jsem si: "Pláču, protože nejsem ještě dost čistý." A představoval jsem si v duchu, že pro něho by má smrt byla něco podobného, jako když se propadne do tmy kus země. Hleděl by na to mohutné zakymáčení světa, jako by se díval na soumrak. Nebo jako topící se člověk, když se svět proměňuje pod spícím zrcadlem vod. "Podle tvé vůle, Pane," řekl by svému Bohu, "přichází noc a přichází den. Co je však z toho svázaného snopu, z té uplynulé doby, ztraceno? Já žil." A pojal by mne ve svůj nevýslovný klid. Já jsem však nebyl dosti čist a neměl jsem ještě v dostatečné míře smysl pro věčnost. A podoban ženám, cítil jsem povrchní tesknost, jako když uvadnou za večerního větru růže v mých živoucích růžových sadech. Neboť v nich uvadám i já. Cítím, že spolu s nimi umírám.

Během života jsem pohřbil v písku své velitele, sesadil ministry, ztratil ženy. Nechal jsem za sebou stovky vlastních obrazů, jako když had svléká kůži. Ale stejně jako se navrací slunce, které je mírou a kyvadlem dne, nebo léto, jež měří, jak se vyvažuje rok, moji vojáci vždy znovu, od setkání k setkání, od smlouvy k nové smlouvě vztyčovali v poušti stan. A my jsme se tam odebírali. Byl z toho jakýsi slavnostní zvyk, provázený vždy oním suchým úsměvem a klidem v sousedství smrti. A oním tichem, jež nepochází z člověka, nýbrž z Boha.

Ale teď jsem byl sám, sám odpovědný za celou svou minulost a beze svědka, který by mne viděl žít. Všechny ty činy, které jsem neuznal za vhodné vysvětlovat lidu, dovedl on, můj soused, pochopit, všechny ty vnitřní bouře, které jsem nepředváděl pohledům, dovedl on ve svém mlčení vytušit. Všechnu tu tíhu odpovědnosti, o které nikdo nevěděl --- neboť bylo lepší, když ve mně viděli jen svrchovanou moc --- dovedl on, můj soused, zvážit, ačkoli byl přítom povznesen nad soucit a přesahoval jej a myslel jinak než já. A nyní usnul v purpurovém písku, přehrnl přes sebe

písek jako rubáš důstojný sebe, a nyní umlkl a zavřel oči nad svou sklizní a po tváři se mu začal rozlévat onen zádušný, Bohem prodchnutý úsměv v uspokojení nad tím, že snop je svázán. Jak jsem byl ve svém rozrušení sobecký! Já, slabý člověk, jsem přisuzoval význam dráze vlastního osudu, která žádný význam nemá, říši jsem poměřoval sebou, místo abych se v říši rozplynul, a považoval jsem ten horský hřeben za jakési vyústění svého osobního života. Té noci jsem poznal hranici, na níž se dělí vody, neboť jsem zvolna vyšplhal po úbočí a po druhém úbočí jsem sestupoval dolů a nechal jsem na druhé straně všechny své velitele, všechny své ženy, všechny své nepřátele i toho

jediného, jenž mi byl možná přítelem, a nikoho už nepoznávaje, ani jedinou tvář, poprvé jsem se cítil star a ke všem jsem byl lhostejný, neboť jsem se stal lhostejným sám sobě --- a byl jsem od té chvíle zcela sám ve světě plném lidí, které jsem nepoznával.

Právě tehdy jsem se však dokázal vzchopit. "Je možné, že jsem rozbil svou poslední slupku," pomyslel jsem si, "a snad se stanu čistým. Nebyl jsem nikterak velký, neboť jsem hleděl na sebe. A tahle zkouška mi byla seslána, neboť jsem začínal měknout. Mé srdce bylo plné nízkých hnutí. Navrátím však svému mrtvému příteli všechnu jeho důstojnost a nebudu ho již oplakávat. Budu jen vědět, že byl. A písek mi bude připadat bohatší, neboť jsem uprostřed té širé pouště vídával často jeho úsměv. A tímhle jediným úsměvem získá cosi v mých očích i úsměv každého jiného člověka. O tenhle jediný úsměv se každý jiný úsměv stane bohatším. Budu v člověku vidět nástin čehosi, co nikdy žádný kameník z kamene nevytesal, skrze ten kámen poznám však lépe lidskou tvář, neboť jsem kdysi do jedné tváře hleděl, a hleděl jsem jí přímo do očí. Vracím se tedy ze své hory zpátky: už se neobávěj, můj lide, opět jsem navázal nit. Nebylo správné, že jsem potřeboval člověka. Ruka, která mne uzdravila a znovu sešila, je pryč, ale šev drží. Vracím se dolů ze své hory a potkávám ovce a jehňata. Hladím je. Před Bohem jsem na světě sám, ale když hladím ta jehňata, nad nimiž srdce otvírá svá zřídla, skrze každé jednotlivé jehňátko jako bych hladil veškerou lidskou slabost, a zase vás nacházím." A svému sousedu jsem vytkl místo, odkud nikdy nevládl lépe. Pevné postavení mrtvého, V poušti je nyní každoročně vztyčen stan a lid se modlí. Armáda stojí ve zbrani s nabitými puškami, jezdci objíždějí, aby hlídali poušť, a kdo by se do té končiny odvážil, bude sťat. Jdu tam pouze já sám. Odhrnu plátno stanu, vejdu dovnitř a usednu. A po zemi se rozhostí ticho.

XXVIII

Byl večer, a já opět pozoroval město, jež se rozsvěcovalo. Tu bílou, chvílemi modravou tvář s doutnajícími světly, jimiž byly uvnitř ozářeny příbytky. A rozložení jeho ulic. A ticho, které se v něm počínalo šířit jako v podmořských skalách. A jak jsem tak s obdivem hleděl na kresbu ulic a náměstí a na ty chrámy, rozseté tu a tam jako duchovní sýpky, a na temný šat kopců kolem dokola, město mi náhle připadalo, ačkoli bylo tak plné lidí, jako uschlá rostlina s useknutými kořeny. Jako prázdná sýpka. Už to nebyla živoucí bytost, jejíž každá část nachází ozvuk v druhé, už tady nebylo srdce, jež k sobě svádí krev, aby ji rozlilo zpátky do celé hmoty, už tady nebylo jediné celistvé tělo, které se společně raduje ve dnech svátků a tvoří jedinou píseň. Byli tu jen parazité usazení v cizích ulitách, každý sám pro sebe ve vlastním vězení, a nikdo nespolutracoval. Už to nebylo město, ale jen skořápka města, plná mrtvých, kteří se považovali za živé. Řekl jsem si: "Hle strom, který uschne. Hle plod, který shnije. Hle krunýř, skrývající mrtvou želvu." A bylo mi zřejmé, že město potřebuje novou mizu. Aby se všechny větve opět spojily s kmenem, který je vyživuje. Aby se sýpky a cisterny opět naplnily zásobami ticha. A že to musím být já. Kdo jiný by měl milovat lidi?

XXIX

Stejně tomu bylo s hudbou, kterou jsem poslouchal, a které oni nemohli rozumět. A vyvstal přede mnou tento prostý rozpor: buďto jim poskytněš písně, jimž rozumějí

--- a neučiní žádný pokrok ---, buďto je budeš učit vědět, kterou chápou --- a nic tím nezískají ---, buďto je spoutáš zvyky, jež u nich trvají už tisíce let, a nebude v nich pak strom, který by rostl a vytvářel plody a nové květy --- ale bude v nich zato klid modlitby, moudrost a spánek v Bohu

---, nebo se naopak zaměříš k budoucnosti a budeš je postrkovat a znepokojovat a nutit je, aby své zvyky opustili

--- a brzy povedeš jen stádo vystěhovalců, z nichž se vytratilo dědictví. Armádu věčných kočovníků, která se nikdy nikde neusadí.

Každý vzestup je však bolestný. A každá proměna je bolest. Nemohu proniknout do hudby, pokud mi nejdřív nezpůsobí bolest. Neboť hudba je beze všech pochyb právě plodem mé bolesti a já nevěřím v ty, kdo se těší ze sklizně nashromážděné jinými. Nevěřím, že stačí poskytnout dětem člověka koncert, báseň či přednášku, aby byly hned blažené a opojené láskou. Neboť člověk, toť zajiště schopnost k lásce, ale též k bolesti, A k nudě. A k špatné náladě, zachmuřené jako deštivé nebe. Dokonce ani ti lidé, kteří mají pro báseň cit, nežijí jenom v radosti z básně, neboť jinak by nikdy nevypadali smutní. Uzavřeli by se do básně a plesali by. Celé lidstvo by se uzavřelo do básně a plesalo by a už by nemuselo tvořit člověk je však uzpůsoben tak, že se raduje jen z toho, čemu dává tvar. Že může báseň vychutnat, jenom když se k ní povznese. Tak jako krajina, spatřená z vrcholku hor, zakrátko v srdci zvětrá, neboť má smysl jen tehdy, je-li vytvořena z únavy, z určitého rozpoložení svalů, a když sis odpočinul a prahneš po další chuži, začne tě náhle nudit a nemá ti už co dát, stejně je tomu s básní, pokud se nezrodila z tvého úsilí. I báseň jiného člověka je totiž

zas jen plodem tvého úsilí, tvého vnitřního vzestupu. A plné sýpky vytvářejí pouze lenivce bez lidské hodnoty. Po lásce nemohu sáhnout, jako by byla kdesi v zásobě: je to především práce mého srdce. Nijak mne nepřekvapuje, že tolik lidí nechápe, co je to panství, chrám, anebo báseň či hudba, a že se před ně posadí a říkají: "Co je tu jiného, než větší nebo menší množství rozličného? Není tu nic, co by bylo hodno mi vládnout." Jsou to lidé takzvané rozumní, skeptičtí a plní ironie, která pochází z darmochleba, a ne z člověka. Lásku ti neposkytuje určitá tvář jako dar, stejně jako ta šťastná pohoda nebyla v krajině, nýbrž v tvém stoupání vzhůru. V tom, že jsi zmohl horu. Že jsi zakotvil nebi.

Stejně je tomu s láskou. Že by ji člověk mohl potkat, je pouhá iluze, neboť lásce je třeba se učit. Klame se ten, kdo bloudí životem, aby se nechal dobývat, kdo zná jen citové vzrušení z krátkých vznětů a doufá, že potká onu velikou horečku, která ho zapálí pro celý život. Jeho srdce dosáhne jen chabého vítězství, neboť je duševně chudý a zmohl jen maličký pahorek.

Stejně tak nelze spočinout v lásce, pokud se den ze dne neproměňuje, jako je tomu v mateřství. Ty však chceš ve své gondole usednout a stát se zpěvem gondoliéra na celý život. A v tom se mýlíš. Neboť co není vzestupem či přechodem, to ztrácí význam. Pokud se zastavíš, najdeš jen nudu, neboť krajina už ti nebude mít co říci. A místo abys zavrhl sebe, zavrhneš ženu. proto na mne nikdy nepůsobily argumenty nevěře a logika, kteří mi říkali: "Ukaž mi tedy to panství, říši či Boha, neboť vidím a hmatám pouze kamení a různou hmotu a věřím jen v to kamení a různou hmotu, jichž se mohu dotknout" Ale nikdy jsem se také nedomýšlel, že bych je mohl poučit a ukázat jim tajemství, neboť je příliš křehké, než aby se dalo formulovat. Stejně jako je nemohu přenést na vrchol hory a ukázat jim pravdu krajiny --- protože v takovém případě nebude pro ně krajina vítězstvím ---, a jako jim nemohu dát vychutnat hudbu, jestliže se jí nezmocnili především sami. Obrací se na mne, aby se bez námahy poučili, tak jako jiný hledá ženu, která by do něho vložila lásku. To však není v mé moci. Vezmu je však a zavřu a budu je trápit studiem, neboť vím, že co je snadné, je právě proto neplodné. A výsledek práce budu měřit podle námahy a potu. Dal jsem proto svolat vychovatele a řekl jim: "Neklamte se. Nesvěřil jsem vám děti člověka, abych později zvažoval množství jejich znalostí, nýbrž proto, abych se mohl radovat z jejich vzestupu. Nezajímá mne žák, jenž pozná, nesen na nosítkách, tisíce horských vrcholů a obhlédne tak tisíce krajin, neboť za prvé nepozná ani jedinou krajinu doopravdy, a za druhé je i ten tisíc krajin sotva zrnkem prachu v nesmírnosti světa. Zajímat mne bude ten, který si pocvičí svaly výstupem na horu, byť byla jedna jediná, neboť pak bude připraven pochopit i všechny další krajiny, i celý ten tisíc krajin špatně naučených, a pochopí je lépe než ten druhý, než ten falešný vědec.

A budu-li ho chtít probudit k lásce, poskytnu mu k tomu základy cvičením v modlitbě."

Jejich omyl pramení z toho, že viděli, jak člověka vedeného k lásce roznítilo, když odhalil určitou tvář. A vidí v tom zásluhu té tváře. A jak člověka roznítilo, když se zmocnil básně, a vidí v tom zásluhu básně.

Ale znovu ti opakuji; když řeknu "hora", mohu tím označit horu pro tebe, který ses prodíral jejím křovím, sklouzával po jejích srážech, potil se na jejím kamení a trhal její květy a potom volně vydechl na hřebeni. Označil jsem. avšak nic jsem neuchopil. A řeknu-li "hora" tučnému kramáři, nemohu do jeho srdce nic vnést.

A není-li básní, neznamená to, že by pominula účinnost básně. Není-li lásky, že by pominula účinnost tváře. A že by přestal působit Bůh, není-li již v lidském srdci ona rozloha orné půdy zajaté ve své noci, na které by se pod pluhem zvedly cedry a květy.

Sledoval jsem totiž opravdu pozorně lidské vztahy a dobře jsem rozpoznal nebezpečí rozumu: toho rozumu, který si myslí, že řeč uchopuje. A že v hádce existuje odpověď. To, co je ve mně, nemohu totiž naprosto tlumočit prostřednictvím řeči. Není slov, jež by to sdělila. Mohu to pouze označit, a sice do té míry, do jaké jsi to už pochopil jinými cestami než pomocí řeči. Zázrakem lásky anebo proto, že jsi zrozen ze stejného boha a že se mi podobáš. Jinak ten svět, který je ve mně pohroužen, jen přitahuji za vlasy. A jak mi dá náhoda a má neobratnost, ukážu jej pouze z té či oné stránky, podobně jako když označím horu a vyjádřím tím, že je vysoká. Ale hora je cosi docela jiného a já chtěl hovořit o tom, jak velebná je noc, viděná z hvězdného chladu.

XXX

Když někomu píšeš, posíláš po lodi náklad. Ale jen málo plavidel dosáhne cíle. Moře je pohlť. Jen málo vět si v průběhu dějin zachová ozvuk. Mnohé jsem snad označil, ale jen málo uchopil.

A zase je zde ten problém: spíše než označovat, je třeba učit, jak věci zachytit. Je třeba učit postupům k uchopení. Není tak důležité, co ten člověk, na kterého mi ukazuješ, ví. Totéž ví i slovník. Jde o to, jaký ten člověk je. Někdo napíše báseň s veškerou horoucností, úlovek mu však na širém moři uteče. Nic z hloubek nevylovil. Označil pro mne jaro, ale nestvořil je ve mně natolik, aby mé srdce z toho jara žilo.

Poslouchal jsem všechny ty logiky, historiky a kritiky, kteří si všimli, že když je dílo silné, vyjadřuje se jeho síla plánem, neboť vše, co je silné, stává se plánem. Ale když hledím na město a vidím především plán, pak je to proto, že se mé město vyjádřilo a je hotové. Z plánu však nevyrostlo.

XXXI

(...) Napíšeš hymnus na ticho. Ty, které rozezníváš plody. Ty, které obýváš hrobky, sklepy a stodoly. Nádobo medu z píce včel. Moře odpočívající ve své plnosti. Ty, do něhož uzavírám své město z výše hor. Utichl jeho ruch a pokřik a zvonění jeho kovadlin. To všechno je již pozastaveno v nádobě večera. Oko boží, bdící nad naší horečkou, pláští boží, rozestřený nad lidským hemžením. Ticho žen, které se staly tělem, v němž zraje plod. Ticho žen pod bohatstvím jejich těžkých ňader. Ticho žen, ty ticho všech marností dne i života, v němž jsou dny svázány. Ticho žen, ty svatyně a trvání. Ticho, v němž se odehrává jediný běh k zítřku, který někam vede. Žena poslouchá, jak dítě v břiše kope. Ticho, ty pokladnice, do níž jsem uzamkl všechnu svou čest i krev.

Ticho člověka, který se opřel o lokty a přemýšlí a od té chvíle pouze přijímá, aniž vydává, a vydobývá jádro i myšlenek. Ticho, které mu dovoluje poznat a které mu dovoluje nevědět, neboť je někdy dobré, když člověk neví. Ticho, které je odmítnutím červu, parazitů a plevelu. Ticho, které tě chrání, když rozvíjíš myšlenky. Ticho myšlenek samotných. Odpočinek včel, neboť med je hotov a bude už jen uloženým pokladem. A bude zrát. Ticho myšlenek, které si chystají křídla, neboť je špatné, když tvé srdce či duch nedoznají klidu. Ticho srdce. Ticho smyslů. Ticho vnitřních slov, když bylo vše řečeno, vše uděláno. Neboť je dobré, když nalézáš Boha, Boha, který je tichem věčnosti. Ticho boží, podobné spánku pastýře, tomu nejsladšímu ze všech spánků, přestože jehňátka ovci jsou zdánlivě ohrožena, neboť kdo potom pod hvězdnou oblohou jedno od druhého rozezná, když není pastýře a není stáda a všechno je jen spánek, hebký spánek?

Ach, Pane, kéž jednoho dne, až uplyne veškerý čas a ty budeš svázet to, co jsi stvořil, kéž tomu zvatlavému lidskému rodu otevřeš svou velikou bránu, a kéž ho srovnáš do své věčné stáje, a kéž nás vyléčíš z otázek tím, že jim odebereš smysl!

Bylo mi totiž dopřáno pochopit, že veškerý pokrok člověka spočívá v postupném odhalování, že jeho otázky nemají smysl. Vypτάval jsem se učenců, Pane, a oni sice našli pár odpovědí na otázky kladené loni, ale usmívali se dnes sami sobě, neboť pravda jim vyvstala v podobě otázky, jež byla zahlazena.

Dobře vím, Pane, že moudrost nespočívá v odpovědi, nýbrž v napravení vrtkavosti jazyka, a moudří jsou pro mne dva milenci, sedící bok po boku s nohama spuštěnými z nízké zidky před sadem pomerančovníků a dobře vědoucí, že se jim na otázky včera kladené nedostalo jedině odpovědi. Víím, co je láska. Láska znamená, že už se nekladou žádné otázky.

A tak postupně, od jednoho překonaného rozporu k druhému, putuji k tichu otázek a tím k blaženosti. Ach, mluvkové! Do jaké propasti zavedli lidi. Blázen, kdo čeká od Boha odpověď. Jestliže tě Bůh přijme, jestliže tě uzdraví, pak jediné tak, že smaže svou rukou tvé otázky, jako by odstranil horečku. Tak tomu jest. Až budeš jednoho dne, Pane, svázet do stodoly, co jsi stvořil, otevři nám svá vrata dokořán, ať smíme vstoupit tam, kde už se nebude odpovídat, neboť žádné odpovědi nebude, kde bude už jen blaženost, ten klenbový svorník všech otázek, ta tvář, jež skýtá uspokojení. A ten, kdo kdysi usedal se spuštěnými nohama po boku své milé, když byla ještě šťvanou gazelou, lehounce oddechující na jeho srdci, objeví rozlohu sladké vody, širší než mořská hladina, kterou už tehdy dávno vytušil ze zpěvu studánky. Ticho, ty lodní přístave. Ticho boží, přístave všech lodí.

XXXII

Bůh mi poslal ženu, která velmi roztomile, prostě a se šveholivou krutostí lhala. A já se nad ní sklonil jako nad svěžím mořským větrem. A řekl jsem: "Proč lžeš?"

Dala se do pláče a všeka se topila v slzách. A já o těch slzách přemýšlel.

"Pláče," říkal jsem si, "neboť se nevěří jejímu lhaní. Nevěřím totiž, že lidé hrají komedii. Nevidím v komedii smysl. Ovšem, ta žena chce být považována za jinou. Tohle drama mě však netrápí. Drama je to pro ni. neboť by tolik chtěla být tou druhou. A ženy, které ctnost jen předstírají, k ní mají často větší úctu než ty, jež žijí počestně a jsou tak ctnostné jako ošklivé. Kdežto ty první velice touží být počestné a milované, ale nedovedou se ovládnout, nebo je spíš ovládají druzí. A neustále se bouří. A aby byly krásné,

Důvody založené na slovech nejsou nikdy ty pravé. Proto takovým ženám vyčítám jedinou věc: že se špatně vyjadřují. A proto jsem na ty lži také nic neřikal. Neboť jsem v tichu své lásky neposlouchal hluk slov, ale jen úsilí. Tu námahu lapené lišky, která zápasí s pastí. Či ptáka, který se do krve rozdírá o klec. A obrátil jsem se k Bohu se slovy: "Proč jsi ji nenaučil mluvit řečí, jíž se lze dohovířit?" Vždyť kdybych jí naslouchal, namísto lásky bych ji musel dát pověsit. A přitom v sobě má cosi dojemného, v temnotách vlastního srdce si do krve rozdírá křídla a bojí se mne jako ty mladé pouštní lišky, kterým jsem dával po kouscích maso a ony se chvěly, kousaly a maso mi vytrhly, aby si je odnesly do pelechu." "Jsem čistá, pane," říkala mi, "ale oni to nevědí." Věděl jsem ovšem velmi dobře, jaký nepokoj v mém domě vyvolává. Ale přesto jsem v srdci cítil hřeb boží krutosti. "Pomoz jí plakat. Naplň ji slzami. Ať znavena sama sebou spočine na mém rameni: není v ní dostatek únavy." Neboť ji v dokonalosti jejího stavu špatně poučili a já ji zatoužil osvobodit. Ach ano, Pane, minul jsem se svým úkolem... Vždyť ani malé děvčátko není bez významu. Ta plačící žena není snad celým světem, ale je znamením světa. Cítí úzkost, že se neuskuteční. Že shoří a rozplyne se v dým. Že ji řeka cestou strhne a už ji nikdo nedokáže zachytit. Přicházím však já, jsem vaše země a chlév a váš smysl. Jsem arcíumluva

řeči, jsem dům, rámeček a výztuž. "Nejdřív mne vyslechni," pravil jsem jí. I tuto ženu je třeba přijmout. A všechny lidské děti a hlavně ty, jež nevědí, že vědět je jim možné ... "Chci vás vést za ruku vstříc vám samotným ... Jsem plodné období lidí."

XXXIII

Ten večer, kdy jsem sestupoval z hory po onom svahu, kde jsem už nikoho nepoznával, jako člověk, uložený už němými anděly pod zem, ten večer jsem poznal útěchu stáří. A byl jsem jako strom těžký větvemi, celý už sukovatý a svažetý a v pergamentu prstů jakoby už provoněný časem a skoro nezranitelný, jako bych se už uskutečnil. A takto jsem k sobě hovořil: "Je možné, aby člověka takhle zestárlého vyděsil tyran zápachem muk, tím zápachem zkyslého mléka, a aby v něm cokoli proměnil, když má ten člověk už celý život za sebou jako rozpadlý plášť, držící sotva na nitce? I já už mám své pevné místo v paměti lidí. A nemělo by už pro mne smysl čehokoli se zřít." Poznal jsem také útěchu osvobození z pout, jako bych celé to zkornaté tělo proměnil v jakási neviditelná křídla. Jako bych se procházel, konečně ze sebe zrozen, ve společnosti onoho archanděla, kterého jsem se tolik nahlídal. Jako bych byl odhodil svou starou schránku a byl náhle neobyčejně mladý. Nebylo to však mládí stvořené z nadšení či touhy, nýbrž z neobyčejného jasu. Bylo to ono mládí, na které čeká věčnost, a ne to, na které čeká za svítání zmatek života. Skládalo se z prostoru a času. Připadal jsem si náhle věčný, jako bych se konečně uskutečnil.

Podobal jsem se také člověku, který na své cestě zvedl dívku, probodenou dýkou. Nese ji v sukovitých pažích zhroucenou, odevzdanou jako náruč růží, tichounce uspanou zábleskem ocele a skoro s úsměvem opírající bledé čelo o okřídlené rameno smrti, ale nese ji k planině, k lidem, kteří ji uzdraví.

"Ty spíš krasavice, kterou naplním svým životem, neboť mi už nezáleží na lidských marnostech, hněvech a pachtění, ani na majetku, který bych mohl získat, ani na bolestech, jež by mne mohly potkat, ale jen na tom, za co se smějuji. A nesu teď své břemeno k ranhojičům v pláni a stanu se světlem očí, kadeří vlasů na čistém čele, a jestli ji, až se uzdraví, naučím modlitbě, celá se vzpřímí vnitřní dokonalostí jako stvol květu, pevně podpíraný kořeny ..."

Mé tělo praská jako stará skořápka a už mi není vězením. Pozvolna sestupuji z horského svahu a připadá mi, že vleču za sebou jako široký plášť všechny kopce a pláně a tu a tam, jako zlaté hvězdy, světelné body příbytků. Ohýbám se jako strom obtěžkaný dary.

Žehnám ti, můj spící lide, ještě spi.

Kéž slunce ještě počká, než vás vytrhne ze sladké noci! Kéž ještě smí mé město odpočívat, než začne za svítání protahovat krovky, aby se připravilo do práce. Kéž ještě ti, které zasáhla včera bolest a nyní užívají božího odkladu, kéž ještě nemusí vzít znovu na bedra smutek či bídu či odsouzení či právě propuknuvší malomocenství. Kéž ještě spočívají v božím lůně, které všem odpouští a všechny přijímá.

Nyní vás ponesu na bedrech já. Bdím nad tebou, můj lide, ještě spi.

XXXIV

Cítil jsem na srdci tíhu, jako bych nesl na bedrech svět. Osamělý, s pažema zkříženýma na prsou opřený ve večerním větru o strom, byl jsem zárukou všem, kdo ve mně potřebovali najít svůj smysl, neboť ho ztratili. Ztratila ho matka, které zemřelo dítě. Stojí nad jámou, jako by stála nad minulostí, která se stala zbytečnou. Je jako houština lián okolo kvetoucího stromu, který je náhle mrtvý. "Co nyní s liánami?" říká si, "co nyní s mlékem, jež ve mně stoupá?"

Anebo člověk pomalu stravovaný leprou, který je náhle odříznut od lidského společenství a neví, co si počít se vzněty srdce, kdysi v něm zvolna vypěstovanými. Nebo ten člověk, kterého znáš, přebývajícím ve vlastním národu: začal tisíce prací, vyžadujících, aby dlouho žil, podobně jako strom, který trpělivě rozložil síť kořenů, a náhle vidí, že vysílá jen marné výhonky a že se nemá na zemi kde zachytit. Anebo člověk, kterému shořela stodola, či rytec, který ztratil pravou ruku. Anebo kdokoli, komu pohasl zrak.

Ležela na mém srdci tíha všech lidí, kteří se nemají o co opřít. Všechny, kdo jsou zavrženi nebo odtrženi od svých blízkých, i onoho člověka, který je už jen uzlem bolesti a převrací na lůžku ze strany na stranu tělo, nyní už zbytečné jako rozbitý vozík, a volá možná po smrti, smrt ho však nechce. A on křičí: "Proč to, Pane! Proč!" To vše jsou vojáci rozpadlé armády. Já je však shromáždím a povedu k vítězství. Vždyť každá armáda může dosáhnout vítězství, i když různého druhu. A oni všichni uprostřed ostatních jsou pouze jedním krokem života. Uvadlá květina vypustí semeno, hníjící semeno vyžene stvol a z každé rozpuklé kukly vyletí křídla. Jste půda a potrava a prostředek k nádhernému vzestupu k Bohu!

XXXV

"Není vám hanba," řekl jsem, "za všechnu tu nenávisť, rozkol a hněvy? Nepozvedejte pěst pro krev prolitou včera, neboť jste možná z té události vyšli obrozeni, tak jako vyjde dítě z roztrženého lůna či z rozervané kukly křídlatý, krásnější živočich, co však můžete získat ve jménu včerejších pravd, které už ztratily podstatu? Zkušenost mě totiž

naučila, že když se dva popadnou do křížku a rvou se, že se to vždycky podobá krvavé zkoušce lásky. A plod, který se zrodí, nepochází z jednoho ani z druhého, ale z obou dvou. A oběma jim vládne. A oba v něm nacházejí usmíření až do dne, kdy v novém pokolení podstoupí opět krvavou zkoušku lásky.

Samozřejmě, že mají z porodu hrůzu. Ale když hrůza pomine, přichází slavnost. A v novorozeném dítěti se oba znovu shledají. Když vás uchopí a ukolébá noc, hleďte, jak se podobáte jeden druhému. A platí to i o těch, kdo vlečou ve vězení obojek na smrt odsouzených: ani ti se v ničem neliší od ostatních. Je pouze třeba, aby se našli v lásce. Každému z nich odpustím, že zabil, neboť nemíním rozlišovat na základě úskoků řeči. Tento člověk zabil z lásky ke svým lidem, neboť o život se hraje pouze z lásky. A z lásky ke svým zabil i ten druhý. Toto se naučte chápat a přestaňte nazývat opak svých pravd omylem a opak omylu pravdou. Vězte, že táž uchvacující jistota, která vás nutí zlézat vaši horu, uchvátila i toho druhého, který také zlézá svou horu. I jeho vede táž jistota, která přiměla vás, abyste v noci vstali. A když ne táž, pak stejně silná. Vy však v tom člověku neumíte vidět nic jiného než to, co vás popírá. A on zas vidí ve vás jen popření sebe. A oba dobře víte, že ve svém nitru nejste tímto ledovým či nenávisným popřením, nýbrž že ve vás cosi jiného, obraz určité tváře, tak zřejmě, prosté a čisté, že pro ni podstoupíte smrt. Každý z vás si tak našel falešného, neskutečného protivníka a navzájem se nenávidíte. Ale já, který vám vládnu, já pravím, že všichni milujete tutéž tvář, byť špatně poznanou a špatně odhalenou.

Proto ze sebe smyjte krev. Na otroctví se nic vystavět nedá, nanejvýš vzpoura otroků. Přisností se nic nezíská, chybí-li sklon k obrácení. A jestliže obětovaná víra neměla žádnou cenu a je tu sklon k obrácení, k čemu prisnost? Proč byste tedy, až nadejde den, sahali po zbraních? Co můžete získat tím masakrem, při kterém ani nevíte, koho zabijíte? Neuznávám tuto primitivní víru, na níž se mohou shodnout leda žaláři.

Proto není radno polemizovat. Nikam to totiž nevede. Budeš-li polemizovat s lidmi, kteří se mýlí a ve jménu své vlastní jistoty odmítají tvou pravdu, potom zas ty ve jménu své vlastní jistoty odmítneš pravdu jejich. Přijmi je. Vezmi je za ruku a ved'. Řekni jim: "Máte pravdu, ale přesto na onu horu vystupme," a nastolíš ve světě řád a oni volně vydechnou v prostoru, který dobyli.

Nemá totiž smysl, když někdo tvrdí: "Toto město má třicet tisíc obyvatel," a druhý mu odpovídá: "Má jich jen dvacet pět tisíc," protože nakonec se na určitém počtu mohou dohodnout. A jeden z nich se prostě mýlil. Nýbrž: "Toto město je práce architekta a je pevné. Loď, která unáší lidi." A druhý: "Toto město je píseň lidí pracujících na jednom díle ..."

Nebo když jeden říká: "Plodná je svoboda, neboť jen z ní se rodí člověk a životodárné rozpory." A jiný: "Svoboda znamená hnilobu a plodné je násilí, neboť násilí je vnitřní nutnost a základní princip cedru." A začnou navzájem prolévat krev. Toho však nelituj, neboť zde je bolest porodu a vnitřní muka a volání Boha. Řekni každému z nich: "Máš pravdu." Neboť mají pravdu. Ale vyved' je po jejich hoře o kus výš. Sami by totiž další výstup odmítli, neboť to vyžaduje velikou námahu svalů a srdce, ale bolest je nyní donutí a dodá jim odvahy. Neboť když tě ohrožují krahujci, utečeš o kus výš. Neboť jsi-li strom, budeš hledat slunce ve výškách. V tom s tebou spolupracují i tvoji nepřátelé, neboť na světě vlastně není nepřítel. Nepřítel ti vytyčuje meze, dává ti tvar a pevnost. A řekneš jim: "Svoboda i násilí jsou pouze dvě stránky téže nutnosti, nutnosti být tím a tím člověkem a ne jiným." Mohu být tím a tím člověkem, nemohu však být jiným. Mohu užívat té a té řeči, nemohu však do ní mísit řeč jinou. Mohu se řídit pravidly určité hry v kostky, nesmím však zničit hru tím, že její pravidla naruším pravidly hry jiné. Mohu budovat, ale ne vykrádat a špatným užíváním zničit vlastní zásoby jako člověk, který špatně píše a hledí zapůsobit právě svými prohřešky, čímž sobě samému zamezuje možnost vyjádření, protože zničí-li u lidí smysl pro styl, nikdo už nad jeho knihou nic nepocítí. Stejně jako když přirovnám krále k oslu, a dokud je král v úctě a úctyhodný, je to k smíchu. Pak se však náhle stane, že se král ztotožní s oslem. A já už vyslovím jen samozřejmost.

A všichni to vědí, neboť ti, kdo hájí svobodu, žádají vnitřní mravnost, aby byl člověk přece jen něčím řízen. Celník je uvnitř, říkají. A ti, kdo hájí násilí, zase soudí, že násilí znamená svobodu ducha, neboť máš pak možnost svobodně ve svém domě procházet předpokoji, vykračovat si sály z jednoho do druhého, otvírat dveře, stoupat či scházet po schodech. A čím víc zdí a překážek a závor, tím větší je tvá svoboda. A čím víc omezení ti ukládá tvrdý kámen, tím širší máš možnost volby mezi různými činy. Ale když táboříš bez ladu a skladu v jedné místnosti, neexistuje pro tebe svoboda, nýbrž jen rozklad.

A všichni nakonec sni o jednom a též městě. Jeden však žádá, aby směl člověk zůstat, jaký je, a jako takový jednat. A druhý, aby byl člověk hněten, neboť se tím uskuteční a bude moci jednat. A oba ctí stejného člověka. Oba dva se však i mýlí. První věří, že je člověk věčný a že existuje o sobě. A neví, že takovým a ne jiným jej učinilo dvacet let vzdělávání, násilí a cvičení. A že schopnost milovat pochází především z modlitby, a ne z vnitřní svobody. To je jako s hudebním nástrojem, na který ses nenaučil hrát, nebo s básní, jejíž jazyk sis neosvojil. A mýlí se i ten druhý, neboť věří ve zdi, a ne v člověka. Jako by věřil v chrám, místo v modlitbu. Vždyť v kamenech chrámu má cenu pouze ticho, které jim vládne. A totéž ticho v duši člověka. A duše člověka, která to ticho obsahuje. To je ten chrám, před nímž padám na tvář. On si však udělal svou modlu z kamene a klaní se kameni jakožto kameni ... Stejně je tomu s říší. Má říše nemá být bohem, který by zotročil lidi. Neobětují člověka říši. Buduji naopak říši, abych jí naplnil člověka a vdechl mu život, a člověk pro mne platí víc než říše. A jestliže jsem člověka podřídil říši, pak proto, abych ho zbudoval. Nespoutal jsem však člověka proto, abych vybudoval říši. Zanech tedy už řeči, jež nikam nevede, a nauč se rozlišovat příčinu od následku a pána od

sluhy. Neboť existují jen vztahy a struktury a vnitřní závislosti. Já, který vládnu, jsem svému lidu podřízen víc, než je mně samotnému podřízen kterýkoli z mých poddaných. Když vyjdu na terasu, otevřen jejich nočnímu sténání, koktání a bolestnému křiku i radostnému ruchu, které chci proměnit v chvalozpěv boží, jsem tu v postoji služebníka. Jsem posel, který je shromažďuje a nese. Jsem otrok, který vleče jejich nosítka. Jsem jejich tlumočník.

Jsem jejich klenbový svorník, a tedy uzel, který je spojuje a váže ve tvar chrámu. Jak by mi to mohli mít za zlé? Cítí se snad kameny uražené, že nesou klenbový svorník? ...

O těchto věcech se nikdy nepři, je to marné.

Nepři se ani o lidech. Vždy totiž směřuješ následky s příčinami. Jak mohou vědět o tom, co jimi prochází, když neexistuje řeč, jež by to zachytila? Může snad kapka vody v sobě rozpoznat řeku? A řeka přesto plyne. Může snad poznat jednotlivá buňka stromu, že je stromem? A ten strom přesto roste. Může snad vědět jednotlivý kámen něco o chrámu? A ten chrám přesto stojí, uzavřen nad svým tichem jako sýpka.

Jak mohou lidé poznat vlastní činy, jestliže nepodstoupili osamělý, tvrdý výstup na horu, aby se pokusili v tichu uskutečnit? Ano, tvar stromu může znát patrně jen Bůh. Oni však vědí jen tolik, že chtějí jeden doprava a druhý doleva. A jeden hledí pobít druhého, který mu vadí a překáží, ačkoli žádný z nich neví, kam směřuje. Stejně nepřátelské jsou k sobě stromy v tropech. Drtí se navzájem a ukrádají si svůj podíl slunce. Les však přesto roste a pokrývá horu černou kožesinou, z níž se za úsvitu rozlétají ptáci. Což je možné, aby řeč jednotlivce zachytila život? Každého roku se rodí pěvci, hovořící o tom, že nemohou být války, protože nikdo netouží trpět, opustit ženu a děti, dobývat území, z něhož nic nebude mít, a potom zemřít na slunci pod rukou nepřitele, s náloží olova v břiše. A můžeš se zeptat každého z mužů. Odmítne každý. A říše za pouhý rok přesto zas pozvedne zbraně a tihle všichni, kteří válku odmítali, neboť se v pochodech jejich chudého jazyka zdála nemožná, ti všichni se v duchu čehosi mravního, co nelze vyslovit, sjednotí k činu, který pro žádného z nich neměl původně smysl. Vyrostle strom, neznalý sebe sama. A pozná ho jen ten, kdo zdolá horu a odtud prorokuje. Když roste nebo umírá to, co lidi přesahuje, pak to zajisté --- neboť jde o lidi --- lidmi prochází, aniž to dovedou vyslovit. Znamením toho je však jejich beznadě. A když umírá říše, poznáš to z toho, že ten či onen ztratil v říši víru. A byl by omyl činit ho za to umírání odpovědným: on totiž na tu nemoc pouze ukázal. Jak ale dokážeš rozlišit příčiny od následků? Když se rozkládá morálka, poznáš to podle zpronevěřilosti hodnostářů. Můžeš je klidně opravit: byly to pouze plody hniloby. Smrt však nepřemůžeš tím, že pohřbíš mrtvolu.

Pravda, pohřbeny být musí, a ty je pohřbíš. Co je zkažené, je třeba odříznout. Zapovídám ti však, abys vedl polemiky o lidech. Není to důstojné. Oškliví se mi slepci, kteří se vzájemně urážejí pro své vady. Proč bych měl mařit čas a poslouchat je, jak si nadávají? Když se má armáda obrátí na útek, svaluje generál vinu na armádu a ona zase na generála. A všichni dohromady na špatné zbraně. A celá armáda svaluje vinu na obchodníky. A obchodníci na armádu. A všichni dohromady zase na někoho jiného. Na to já odpovídám: "Mrtvé větve je třeba odříznout, neboť jsou známkou smrti." Je však absurdní, vinit je z toho, že zemřel strom. Větve umírají, protože umírá strom. Mrtvá větve je pouze znamením.

Proto vidím-li je hnít, prostě je odříznu a dál se o ně nestarám. Svůj pohled zaměřím jinam. Zde totiž nehnijí lidé, nýbrž člověk, který je v nich. A já se skláním nad nemocným archandělem ...

Vím dobře, že lékem je zpěv a ne nějaké výklady. Dokázaly snad někdy lékařské výklady vzkřísit život? Lékaři říknou: "Zemřel z toho a toho důvodu ..." Jistěže onen člověk zemřel z nějaké poznatelné příčiny, na nějakou poruchu vnitřností. Ale život byl cosi jiného než uspořádané vnitřností. Když sis vše pěkně zchystal cestou logiky, je to jako s olejovou lampou. Vykoval jsi ji a sesadil, ale nevydá světlo, dokud je nezapálíš.

Miluješ proto, že miluješ. Pro lásku není důvodu. Není léku, kromě tvorby. Jednoty pro ně dosáhneš jedině v jejich srdcích. A hlubokým důvodem k jednání jim bude právě ten zpěv, který jim uložíš.

Zítřka se z něho samozřejmě stane důvod, příčina, pohnutka a článek víry. Logikové se budou sklánět nad sochou, aby vypočítali důvody, proč je krásná. A protože bude skutečně krásná, jak by se mohli mýlit. Tu krásu však poznali jinými cestami než cestou logiky.

XXXVI

V tom pro vás budiž velká útěcha, že není třeba čehokoli litovat. Ani cokoli zavržovat. Můj otec říkal: "Tvá minulost je pro tebe jako krajina, která má tady ponoří, tam řeku a ty do ní svobodně rozestavuješ budoucí města s přihlédnutím k tomu, co už je. Kdyby to, co už jednou je, nebylo, vymýšlel by sis města snů, což je snadné, neboť snu se nic nestaví na odpor. Ale tak snadno vystavěná města by se zároveň ztrácela a rozpívala v libovůli. Nestěžuj si na své základy, že jsou takové a ne jiné. Hodnota základů spočívá především v tom, že jsou. Jako můj palác, mé dveře, mé zdi.

Stěžoval si snad někdy dobyvatel, že se na území, jehož dobyl, v jednom místě tyčí hora a jinde že se vine řeka? K vyšívání potřebuji osnovu, ke zpěvu nebo k tanci pravidla a k jednání člověka, stojícího na pevné půdě."

"Stěžuješ-li si na utrženou ránu, mohl bys právě tak litovat, že ses narodil, nebo že ses nenarodil v jiné době. Neboť celá tvá minulost není nic jiného než zrození dneška. Je prostě taková. Vezmi ji, jaká je, a nechtěj přeskupovat hory. Jsou, jaké jsou."

XXXVII

Cenu má pouze cesta. Pouze ona trvá, kdežto cíl je iluze poutníka, krácejícího od hřebene k hřebeni, jako by smysl byl v dosaženém cíli. A právě tak nemůžeš pokročit, pokud nepřijmeš, co je. Z čeho ustavičně vycházíš. A v odpočinek nevěřím. Neboť drásá-li člověka nějaký rozpor, není správné volit nejistý a nehodnotný klid za cenu slepého přijetí jednoho ze dvou prvků rozporu. Vyhýbá se snad cedr větru? Co by tím získal? Větr ho drásá, ale i otužuje. Kdo by dokázal oddělit dobré od zlého, byl by věru moudrý. Hledáš, jaký dát životu smysl, ale smyslem je především stát se sám sebou, a ne pominout rozpor a tak dosáhnout ubohého klidu. A když tě něco drásá a staví se ti na odpor, dopřej si volnost růstu, neboť to zapouští kořeny a proměňuje se. Buď blahoslavena ta otevřená rána, z níž se zrodíš: vždyť žádná pravda se neukazuje a není k dosažení v tom, co je zjevné. A pravdy, jež se ti nabízejí, jsou určeny jen k pohodlí a podobají se práškům na spaní.

Pohrdám lidmi, kteří se sami otupují, aby zapomněli, nebo se pro osobní klid sami zjednodušují a udusí v srdci některou z tužeb. Pamatuj si, že každý neřešitelný protimluv, každý nesrovnatelný rozpor tě nutí růst, abys ho do sebe pojal. Nabíráš v uzlu svých kořenů beztvorou zemi, její křemen a humus, a k slávě boží buduješ cedr. Jen takový chrámový pilíř dosáhl slávy, který se zrodil v průběhu dvaceti pokolení ze svého střetávání s lidmi. A chceš-li růst ty sám, střetuj se se svými rozpory: vedou tě k Bohu. To je ta jediná možná cesta. A proto rosteš, přijmeš-li utrpení. Jsou však i malátné stromy, které pouštní vítr neuhněte. Jsou i malátní lidé, kteří se nedokáží přesáhnout. Zabijí nejprve velkou část sebe sama, a pak své štěstí hledají v prostřednosti. V jediné hospodě zůstanou na celý život. Sami sebe nedonosili. Je mi lhostejné, co se s takovými lidmi stane, i zdali vůbec žijí, Krčí se nad svou ubohou sklizní a nazývají to štěstím. Nechtějí vidět nepřítele venku ani v sobě samých. Nechtějí slyšet hlas boží, ten hlas, který je potřebou, hledáním a nevyslovitelnou žizní. Nehledají slunce, nepodobají se stromům v houštinách lesa, stromům, které nikdy nezískají slunce do zásoby nebo zálohy, neboť svým stínem dusí jeden druhého, ale přesto se zvedají za sluncem stále výš jako nádherné hladké pilíře, které vytryskly ze země a cestou za svým bohem se proměnily v sílu. Bůh není dosažitelný, ale nabízí se člověku a člověk se v prostoru vytváří jako koruna z větví.

Nehleď proto na názory množství, neboť tě obracejí zpátky k tobě samotnému a brání ti v růstu. Každý opak pravdy nazývají omylem, zjednodušují tvé rozpory a podněty tvého vzestupu odmítají jako nepřijatelné, neboť je mají za plody omylu. Touží, abys žil uzavřen ve vlastní sklizni, abys byl parazit, vykradač sebe sama a vyřízený člověk. Co by tě v takovém případě nutilo hledat Boha, vytvářet svou píseň a stoupat stále výš, abys navracel horské krajině pod svými nohama řád, či abys v sobě zachránil slunce, jež nelze získat jednou provždy, nýbrž je třeba vydávat se za ním denně?

Nech je hovořit. Jejich rady vycházejí z povrchního srdce, které tě chce mít především šťastného. Příliš rychle ti chtějí poskytnout mír, jehož lze dosáhnout teprve smrtí, tou chvílí, kdy ti tvá sklizeň konečně k něčemu je. Neboť to není sklizeň pro život, ale med včel pro zimu věčnosti.

A kdyby ses mě zeptal: "Mám toho člověka probudit, nebo ho nechat spát, aby byl šťastný?" odpovím ti, že o štěstí nic nevím. Kdyby však byla štěstím polární záře, nechal bys přítele spát? Člověk nemá spát, může-li ji poznat. Pravda, ten člověk spánek jistě miluje a libuje si v něm: ale přesto jej z toho štěstí vytrhni a vyžeň ven. aby se uskutečnil.

XXXVIII

Žena tě vykrádá pro svůj dům. Láska je jistě žádoucí, pokud znamená vůni domu, zpěv fontán, hudbu tichých konvic a požehnání v dětech, které jedno po druhém přicházejí, oči naplněné tichem večera. Ale nesnaž se něco dělit a podle formule dávat přednost buď lesku válečníka v poušti či dobrodiním lásky. Takové rozdělení je pouze záležitost řeči. Není lásky, pokud to není láska válečníka, prostoupeného rozlohami pouště, a není oběti, pokud ten, kdo položil život při obléhání studny, nebyl milenec, který dovedl milovat, neboť jinak není to obětované tělo ani oběti, ani darem lásky. Když nebojuje člověk, nýbrž automat a stroj na zabíjení, kde je velikost válečníka? Zbude tu pouze nestvůrné dílo hmyzu. A když je muž, hladící ženu, jenom pokorným dobytčetem u žlabu, kde je velikost lásky?

Velikost je pouze ve válečníku, který odložil zbraně a kolébá dítě, anebo v manželu, který jde válčit.

Nejde o to, že by se tu snad vyvažovaly dvě pravdy, že by po jistou dobu platilo jedno a potom druhé. Jde o dvě pravdy, které mají smysl pouze ve spojení. Miluješ jen jako bojovník a válčíš jako milenec.

Ovšem, ta žena, která okusila sladkost tvého lůžka a získala tě pro své noci, se k tobě, svému zázraku, obrací a říká: "Což nejsou snad mé polibky dost sladké? Není náš dům dost svěží? Nejsou naše večery šťastné?" A s úsměvem jí přisvědčíš. "Tak tedy u mne zůstaň," řekne, "a buď mi oporou. Až přijde touha, stačí jen vztáhnout paže, a sotva se mne dotkneš, skloním se k tobě jako mladý, plody obtěžkaný pomerančovník. Vždyť život, který vedeš tam v dálce, je na pohlázení tak skoupý. A tvému srdci, jako vodě v zaváté studni, chybí zelená pláň, na níž by se jeho city uskutečnily."

A vskutku, poznal jsi za osamělých nocí chvíle zoufalé touhy po té či oné ženě, jejíž obraz ti vyvstal. Neboť uprostřed ticha každá zkrásní.

A myslíš si, že jsi samotou ve válce ztratil nádhernou příležitost. Lásku však můžeš poznat jen v době milostných prázdnin. A modrou krajinu hor pouze uprostřed skal vedoucích na hřeben, a Boha jen cvičením v modlitbách, na něž nepřichází odpověď. Neboť jen to tě naplní a nikdy nezvětrá. co ti bude poskytnuto mimo běh dní, až pro tebe vyprší veškerý čas a bude ti konečně dovoleno být, neboť ses uskutečnil.

Ano, můžeš se mýlit a litovat člověka, který marně volá do noci a myslí si, že čas ubíhá nadarmo, protože mu bere jeho poklady. Ta touha po lásce, když lásky není, tě může zneklidnit, neboť jsi zapomněl, že láska je svou podstatou právě jen touha po lásce, což dobře vědí tanečníci a tanečnice, kteří svou báseň skládají z přibližování, ačkoli by se mohli spojit rovnou.

A já ti říkám, že cenu má právě ta ztracená příležitost. Veliký cit je možná právě ten, který prochází zdmi vězení. Modlitba je právě o to plodnější, že Bůh neodpovídá. Pravou potravou lásky je křemen a trní.

Nezaměňuj proto horoucnost za užívání sklizně. Horoucnost, v níž se obracíš k sobě, není ta pravá. Horoucnost stromu směřuje k plodům, které mu na oplátku nic nedají.

Stejně tak já vzhledem ke svému lidu. Má horoucnost směřuje k ovocným sadům, od kterých nemám co bych očekával.

Podobně ani ty se neuzavírej v ženu. Abys v ní hledal, co už jsi našel. Můžeš jí dosáhnout leda čas od času, jako obyvatel hor občas sestupuje k moři.

XXXIX

Neměl pravdu ten člověk, když říkal o svém malém domku:

"Stavím ho, aby se tam vešli všichni moji opravdoví přátelé ..."

Co si ten ubožák o lidech myslel! Kdybych chtěl já postavit dům pro své opravdové přátele, nikdy ho nemohu postavit dost velký, neboť neznám na světě člověka, aby mi nebyl alespoň zčásti přítelem, byť zčásti sebemenší a pomíjivý. Dokonce i člověk, kterého dám popravit. Jak lehko bych v něm našel přítele, kdybychom v lidech dovedli rozlišovat. A dokonce i ten, kdo mne zdánlivě nenávidí, a kdyby mohl, dal by zas popravit mne. A nepovažuj to snad za laciné rozněžnění, za shovívavost či obyčejnou touhu, obyčejnou sympatii, neboť zůstávám strohý, nezlomný a mlčenlivý. Ale jak početní jsou moji rozptýlení přátelé, a jak lehko by naplnili můj dům, jen kdybych je naučil těm správným krokům.

Kdežto koho jiného nazývá ten člověk svým opravdovým přítelem, než toho, komu může svěřit peníze beze strachu, že bude okraden --- a pak je přátelství jen poctivostí sluhu --- anebo toho, kdo by pro něho vykonal určitou službu --- a pak je přátelství jen prospěchářstvím --- anebo toho, kdo by ho v případě potřeby hájil --- a přátelství je potom lenní přísaha. Já však pohrdám výpočty a nazývám přítelem toho, koho jsem v člověku zahlédl, toho, kdo možná spí, zasut v mateční hornině, ale přede mnou se začne vymaňovat, neboť mne poznal, a usmívá se na mne, i kdyby mne třeba později zradil.

Ale tamten člověk, rozumíš, nazývá svými přáteli lidi, kteří by dokázali vypít místo něho bolehlav --- a jak by něco takového mohlo dát radost všem?

Ten člověk si o sobě myslel, že je dobrý, ale naprosto nechápal, co je to přátelství. Můj otec byl krutý, ale měl přátele a dovedl je milovat a nikdy necítil zklamání, které spočívá jen ve zhrzené lakotě. Zklamání je cosi nízkého, neboť to, co sis v člověku zprvu zamiloval, nemůže být přece nikterak zničeno tím, že je tu zároveň něco, co nemiluješ. Kdežto ty děláš z člověka, kterého máš rád, hned otroka, a když to otrocké břemeno odmítne, zavrhuješ ho. A jiný zase jen proto, že mu přítel věnoval svou lásku, udělá z daru povinnost. Dar lásky se změní v otroctví a v povinnost vypít bolehlav. Ale ten přítel nemá bolehlav rád. Dotyčný člověk se proto cítí zklamán, a to je nízké. Může se cítit zklamán leda proto, že mu otrok špatně posloužil.

XL

Ted' ti však povím něco o horoucnosti. Bude ti totiž třeba překonat mnoho výčitek. Žena ti bude například vyčítat všechno, co věnuješ něčemu jinému než jí. Neboť co je na jednu stranu dáno, to je podle lidí jinde ukradeno. Takovými nás udělalo zapomenutí Boha a užívání zboží. Skutečnost je totiž taková, že když dáváš, nestáváš se menším, ale naopak získáváš další bohatství, abys mohl dál rozdělovat. Jestliže člověk miluje lidi skrze Boha, miluje jednoho každého z nich nekonečně víc, než kdyby miloval jednoho jediného a zahrnoval prostě svého druhu do ubohého pole vlastní osoby. Právě tak jako člověk, čelící kdesi v dálce válečným nebezpečím: dává své nic netušící milé víc --- neboť jí dává kohosi, kdo je ---, než jí může dát ten, kdo ji hýčká dnem i nocí, sám však vlastně neexistuje.

V těchto věcech nebuď nikdy skoupý. Vždyť hnutí srdce nejsou zboží, na němž by se dalo ušetřit. A darovat, to znamená, jako bys vyklenul most přes propast samoty.

A dáváš-li, nikdy se nestarej, komu. Budou ti totiž říkat: "Ten člověk si to nezaslouží!" Jako by tu šlo o nějaké zboží, kterého je škoda. Dokonce i člověk, od něhož nemůžeš čekat, že by ti sám něco dal, i takový člověk ti může posloužit, když dáš ty jemu, neboť skrze něho tím posloužíš Bohu. Dobře to vědí takoví lidé, kteří neroní slzy nad vředy služebnictva, ale bude-li třeba ulevit od vředu tomu poslednímu ze sluhů, ochotně nasadí život a budou putovat bez oddechu třeba sto dnů skalami. A jsou nízcí a ponížili se před sluhou jen tehdy, pokud od něho žádají díky, neboť i kdyby si vyrval všechno maso z těla, nemůže tím zaplatit jediný tvůj pohled, je však pokladníkem, skrze něhož jsi odevzdal dar Bohu, a klanět se máš ty, že byl tak laskav a přijal ho.

XLI

Když jsem byl mlád, také jsem čekal na milovanou ženu, kterou mi přivázela karavana jako manželku od tak vzdálených hranic, že lidé cestou zestárli. Viděl jsi někdy zestárnout karavanu? Ti, kteří stanuli před strážemi mé říše, neznali svou vlast. Neboť zemřeli cestou ti, kdo o ní mohli vyprávět. A byli jeden po druhém pohřbeni podél cesty. Dědictvím přichozích byly jen vzpomínky na vzpomínky. A písně, kterým se naučili od svých otců, byly jen legendami z legend. Poznal jsi někdy něco zázračnějšího, než je takový příjezd lodi, vystavěné a vystrojené na moři? Když tu mladou dívku vyložili z nosítek ze stříbra a zlata, dovedla říci slovo "studánka", neboť hovořit uměla a věděla, že kdysi, ve šťastnějších dnech, nějaká studánka kdesi byla, a říkala to slovo jako modlitbu, na kterou nemůže být odpověděno. Neboť i k Bohu se takto modlíš na základě vzpomínky lidí. A ještě úžasnější bylo, že uměla tančit a že ji tomu naučili uprostřed křemene a trní. A také věděla, že tanec je modlitba, která dokáže svést krále, ale v životě na poušti na ni nemůže být odpověděno. Podobně i tvá modlitba je tancem, který tančíš až do smrti, abys rozechvěl určitého boha. Nejúžasnější však bylo, že s tebou přinesla vše, co jí mělo sloužit jinde. I teplá holubíci ňadra, předurčená ke kojení. I hladké břicho, předurčené pro syny říše. Přišla docela hotová, jako přichází okřídlené semeno přes moře, a tak dokonale uhnětená, tak zbudovaná, tak čistě prodchnutá bohatstvím, které jí nikdy k ničemu nebylo, jako jsi ty sám prostoupen postupnými zásluhami, činy a zkušenostmi, které ti poslouží až v hodině smrti, kdy se konečně uskutečníš. A přitom využila tak málo nejen svého břicha a panenských ňader, ale i tance k svádění králů a studánky k ovlažení rtů a umění vázat květy --- ona, jež květy nikdy neviděla ---, že když ke mně ve své naprosté dokonalosti přišla, mohla už jen zemřít.

XLII

Neplet si lásku s vlastnickým šílením; z něho pochází to nejhorší trápení. Neboť z lásky, na rozdíl od obecného mínění, trápení nepochází. Trápení plyne jen z pudu vlastnictví, který je opakem lásky. Jestliže miluji Boha, budu se především snažit, abych ho přinesl druhým, třebas bych měl jít i pěšky a tvrdě se plahočit. A nebudu si dělat z Boha otroka. Z toho, co dá on druhým, budu živ i já. A proto člověka, který doopravdy miluje, poznám podle toho, že nikdy nemůže být podveden. Nemůže být podveden říší člověk, který pro říši zemře. Ten či onen člověk může snad být nevděčný, ale jak by mohla být nevděčná říše? Říše je vybudována z toho, co jí dáš, a jaké by to bylo špinavé počtářství, žádat od ní projevy vděku! Ten, kdo svůj život věnoval chrámu a za chrám se směnil, ten doopravdy miloval. Jak by se však mohl cítit podveden chrámem? Skutečná láska začíná tam, kde oplátkou nic nečekáš. A je-li k tomu, aby se člověk naučil milovat lidi, tak důležitá modlitba, pak právě proto, že na ni není odpovídáno.

Vaše láska je v jedné rovině s nenávistí, neboť jste se spokojili pouze ženou či mužem jakožto svou sklizní, a sotva by někdo po té potravě zašilhal, začínáte hned nenávidět. Jako psi, obcházející okolo misky žrádla. A téhle sobecké žravosti říkáte láska. A stejně jako v onom falešném přátelství, i z onoho svobodného daru lásky začnete hned dělat služebnost a otroctví a od první minuty, kdy jste milováni, se cítíte podvedeni. A abyste zotročili ještě víc, schválně své trápení vystavujete na odiv. Pravda, vy skutečně trpíte. Mně se však nelíbí právě ten pocit utrpení. A co bych měl na něm také obdivovat?

Je pravda, když jsem byl mlád, také jsem přecházel sem a tam po terase pod hořícími hvězdami kvůli uprchlé otrokyni. v níž jsem viděl svůj lék. Abych ji dobyl zpátky, byl jsem schopen povstat s armádou. Hodit jí k nohám celé provincie, jen aby byla mou, ale Bůh je mi svědkem, že Jsem nikdy nesměšoval smysl věci a že jsem toto dobývání kořisti, i když v něm šlo třeba o život, nikdy nenazýval láskou.

Přátelství poznám podle toho, že nikdy nemůže být zklamáno, a pravou lásku podle toho, že nikdy nemůže být podvedena.

Kdyby ti někdo řekl: "Tu ženu zavrhní, podvádí tě ...", trpělivě ho vyslechni, ale své chování neměň, neboť kdo má tu moc, aby tě podvedl?

A když ti někdo řekne: "Zavrhní ji, všechna tvá snaha je marná ...", trpělivě ho vyslechni, ale své chování neměň, neboť jsi jednou zvolil. Cos dostal, mohou ti snad ukrást, kdo by ti však mohl ukrást, cos dal?

A když ti někdo řekne: "Tady ti jsou dlužní. Tam ne. Tady si váží tvých rad, tam se jim smějí", zacpi si před takovým počtářstvím uši.

Odpověz všem takto: "Milovat mne, to v první řadě znamená se mnou spolupracovat"

Stejně je tomu s chrámem, určeným pouze pro přátele, ale těch přátel je bezpočet.

XLIII

A to, co ti chci teď říci, je stejné tajemství. Celá tvá minulost není nic jiného než zrození, stejně jako je tomu až dodnes s děním v říši. A něčeho tu litovat je stejně absurdní, jako kdyby chtěl člověk litovat, že se nenarodil v jiné době, nebo že je malý, když je velký, nebo že se nenarodil v jiné končině, a nacházet pak v onom nesmyslném snění neustálý důvod k beznaději. Jen blázen si láme zuby na minulosti, která je skončená a pevná jako balvan žuly. Přijmi tento den, jak ti je dán, a nepotýkej se s tím, co nelze napravit. Mluvit o nenapravitelném nemá význam, neboť takové je vše, co minulo. A protože neexistuje dosažený cíl, ani skončený cyklus ani uzavřené období, leda pro historiky, kteří takové dělení vymýšlejí, jak můžeš vědět, že bys měl určitého kroku litovat, když ještě nedošel a nikdy nedojde --- cíle? Vždyť smysl věci naprosto nespočívá v hotové sklizni, z níž jsou živi lenivci, nýbrž jen v zápalu přerodu, v zápalu chůze či touhy. A tak ten, kdo byl poražen a znovu sbírá síly, je pro mne větším vítězem než ten, kdo se těší ze věřejšího vítězství jako lenivec ze sklizně, a spěje už jen k smrti.

K čemu mám tedy směřovat, řekneš, když cíle nemají význam? A já ti prozradím to velké tajemství, které se skrývá pod obyčejnými, prostými slovy, to tajemství, jemuž mne během života postupně naučila moudrost: že připravovat budoucnost znamená vytvářet přítomnost. A že ti, kdo se ženou za dalekými obrazy, plody své fantazie, marní své síly v utopii a snění. Jediná pravá fantazie je ta, jež dešifruje přítomnost z jejích jednotlivých nesourodých aspektů a z její rozporuplné mluvy. Když se však necháš unést pošetilým a prázdným sněním o budoucnosti, jsi jako člověk, který si představuje, že může vymyslet pilíř a vybudovat nové chrámy jen libovůli pera. Kde by pak potkal nepřítele? A když ho nepotká, skrze koho vytvoří sama sebe? V odporu k čemu dá svému pilíři tvar? Pilíř nabývá na pevnosti právě tím, jak se v průběhu pokolení střetá se životem. Ani samotný tvar nemůžeš jen vymyslet, ale vyhladiš ho až užíváním. Takto se rodí velká díla a říše. Vždycky je tu jen přítomnost, které je třeba dát řád. Proč se o tom dědictví dohadovat? Předvídat budoucnost není tvou věcí, máš ji však umožnit.

A protože se ti přítomnost nabízí jako materiál, práce budeš mít dost. Já sám vytvářím přítomnost tím, že toto seskupení ovcí, koz, ječmenných polí, příbytků a hor nazývám panstvím či říší a tím z nich vydobývám cosi, co zde nebylo a co já nazývám jedním a prostým, neboť kdyby se toho dotkl rozum, zničí to, aniž to pozná. Stejně jako když stoupám na hřeben a námahou svalů dávám krajině řád a smím pak pohledět v onu sladkou modř, v níž jsou města podobna vejcem v hnízdech polí, a není to více ani méně pravdivé než města viděná jako lodě či chrámy, ale prostě jen jiné. A osud lidí se takto může stát potravou mé blaženosti.

Proto si pamatuj, že pravá tvorba nikdy není proroctvím o budoucnosti, honbou za chimérou a utopií, nýbrž že to je nová tvář, vyčtená z přítomnosti, z té zděděné zásoby rozpadlé stavební hmoty, a není na tobě, aby ses nad ní radoval nebo truchlil, neboť ta hmota se prostě jednou zrodila a je tady, stejně jako ty.

Nech tedy budoucnost, ať rozvíjí postupně své větve, jako to dělá strom. Od jedné přítomnosti ke druhé strom poroste a ukončený vstoupí do smrti. Neměj strach o mou říši. Tím okamžikem, kdy lidé rozpoznali uprostřed rozličnosti věcí onu tvář, tím okamžikem, kdy jsem vytesal z kamene sochařské dílo, vtiskl jsem velkolepým tvůrčím činem jejich osudu tvar. A půjdou od vítězství k vítězství a pěvci budou mít co zpívat, neboť namísto opěvování mrtvých bohů budou prostě oslavovat život.

Pohlédni do mých zahrad, jak tam za svítání přecházejí zahradníci, aby stvořili jaro, a nijak se nedohadují nad pestíky či korunkami: jen zasévají zrna.

Proto vám říkám, vy nešťastní a sklíčení a přemožení: jste armáda, jež zvítězí! Vždyť v tuto chvíli začínáte a je krásné být tak mlád.

Přemýšlet o přítomnosti však není nijak prosté. V takovém případě ti klade odpor sama hmota, se kterou musíš pracovat, kdežto vymyšlená budoucnost ti odpor nikdy neklade. Jak lehko ten člověk, který ulehł do písku vedle vyschlé studny a už se začíná v slunci vypařovat, jak lehko spřádá svůj sen! Jak snadné je pro něho blížít se velikými skoky k vysvobození. Jak snadné je ve snu se napít, když ti tvé kroky mohou přinést vodu jako dobře zaplacení otroci a nikde není žádné trní, jež by tě zadrželo. Ale ta budoucnost bez nepřátel se nikdy neuskuteční --- a ty tu ležíš v agónii, v zubech ti skřípe písek a palmový háj, pomalá řeka i zpěvy prادلen se zvolna propadají v smrt.

Kdo doopravdy jde, ten si rozdirá kotníky o kamení, ten zápolí s trním a zkrvavuje si nehty o suť. Ani jednoho stupně není v tom šplhání ušetřen a jeden po druhém je musí překonat. Vodu vytváří pozvolna svým vlastním tělem, ze svalů, puchýřů v dlaních a rozedřených nohou. Svazuje rozporné skutečnosti, a tak vlastníma rukama dobývá vodu z kamenné pouště, jako když pekař hněte těsto a cítí, jak těsto pozvolna tuhne a svalovati a tvoří hrudky, které je třeba rozmačkat, a tehdy pekař zadělává na chléb. Tak jako básník či sochař, když zprvu pracoval na básni nebo na kamení s volností, v níž se ztrácel, neboť mohl své tváři libovolně vtisknout úsměv či pláč, sklonit ji napravo nebo nalevo, a nebyl schopen se v té svobodě uskutečnit. Přejde však chvíle, ryba se zakousne a prut začne klást odpor. Přejde chvíle,

a ty nevyslovíš, co bys rád řekl, neboť je tu i jiné slovo, které chceš zachovat, které chceš také říci, a tyto dvě pravdy ti začnou klást odpor, A začneš škrtat anebo z hlíny vytvářet úsměv, který ti náhle vzdoruje. Nezvolíš jedno či druhé, jak by tomu chtěla slovní logika, ale budeš hledat klenbový svorník svých rozporných pravd, neboť nic se nesmí ztratit --- a náhle pocítíš, že báseň vzniká, nebo že z hlíny už brzy vyvstane tvář. Neboť jsi konečně obklopen milovanými nepřáteli. A proto nikdy neposlouchej lidi, kteří ti pro tvé dobro radí, aby ses odřekl některé ze svých tužeb. Ty své poslání znáš, cítíš jeho tlak v sobě. A když je zradíš, sám sebe zbavíš tváře. Uvědom si však, že pravda vyvstane zvolna, neboť tu nejde o nalezení vzorce, ale o zrození stromu, a svou roli tu hraje především čas a ty se musíš stát jiným a zdolat obtížnou horu. Neboť ta nová bytost, ta jednota, vydobytá z rozličnosti věcí, se ti nenabídne v podobě rozřešené hádanky, nýbrž v podobě usmířených rozporů a vyléčených ran. A její sílu poznáš, teprve až se uskuteční. Proto jsem vždycky za to nejcennější pro člověka považoval ony dva příliš zapomenuté bohy, ticho a pomalý rytmus.

XLIV

Přítelem je v první řadě ten, kdo nesoudí. Ten, kdo otevře své dveře tuláku, jeho berli, jeho holi odložené do kouta, a nežádá od tuláka tanec, aby ho pak mohl podle tance soudit. A když žebrák vypráví, jaké bylo tam venku na cestě jaro, pravý přítel to jaro pojme do sebe. A když vypráví o hrůzách hladovění ve vsi, odkud přišel, přítel s ním trpí hlad. Jak jsem ti říkal, přítel je ta část člověka, která je obrácena k tobě a otevře ti dveře, jež možná nikdy jindy neotvírá. A tvůj přítel je pravdivý a pravdivé je všechno, co říká, a miluje tě, i když tě v jiném domě třeba nenávidí. A přítelem v chrámě, člověkem, jehož jsem potkal a našel z milosti boží, je pro mne každý, kdo ke mně obrací stejnou tvář, jakou mám já, tvář ozářenou stejným Bohem, neboť pak jsme jednotní, i kdyby byl jinak třeba kupcem a já kapitánem, nebo zahradníkem a já námořníkem. Nalezl jsem ho nad tím, co nás rozděluje, a jsem mu přítelem. A mohu vedle něho mlčet, což znamená, že se nemusím bát o své niterné zahrady a pohoří, strže a pouště, neboť on do nich nevkočí. To, příteli, co ode mne s láskou přijímáš, je cosi jako vyslanec říše mého nitra. A ty jsi k němu laskavý a vyzveš ho, aby se posadil, a popřeješ mu sluchu. A jsme šťastni. Nikdy jsi přece neviděl, když jsem já přijímal vyslance, že bych je nechal stát stranou nebo je odmítl přijmout jen proto, že v jejich říši, vzdálené tisíce dní cesty, se jedí jídla, která nemám rád, anebo proto, že tam jsou jiné mravy. Přátelství je v první řadě příměří a velký koloběh ducha, povzneseného nad nízké podrobnosti. Kdo sedí za mým stolem, tomu neumím nic vyčítat. Neboť si pamatuj, že cestou pohostinnosti, zdvořilosti a přátelství se v člověku setkáváme s člověkem. Co bych pohledával v chrámě, jehož bůh by měl námitky proti postavě či tloušťce svých věřících, anebo v domě přítele, který by nechtěl přijmout mé berle a nutil by mne tančit, aby mne mohl soudit.

Na světě potkáš ještě soudců až dost. Máš-li být nově uhněten a utvrzen, přenech tu práci svým nepřátelům. Však oni se jí zhostí, tak jako bouře, jež hneče cedr. Tvůj přítel je k tomu, aby tě přijal. A když vstupuješ do chrámu, uvědom si, že tě Bůh nesoudí, nýbrž přijímá.

XLV

Chceš-li nastolit přátelství tam, kde je jen podílňictví na sklizni a z toho plynoucí rozdělení srdcí --- neboť mají-li se nenávidět, předhod' jim zrno ---, pak obnov úctu k člověku a uvědom si, že dýchat lze jenom v takovém kmeni, kde jeden druhého nekritizuje. Když smýšlíš o svém příteli špatně a dáš to najevo, znamená to, že ses s ním nesetkal v rovině skutečně lidské, v jednotě chrámového shromáždění. Tím nemyslím, že máš být shovívavý či slabý anebo snížit své mravní nároky. Ale tvá přisnost má své místo jinde a jinde máš být soudcem. A v případě potřeby dáš bez zachvění štít hlavy. Neboť, jak ti znovu opakuji, můžeš odsoudit na smrt, ale především máš odsouzeného, je-li nemocen, vyléčit. Nijak se nelekej protimluvů, jichž užívá tvůj bezmocný jazyk, když je řeč o lidech. Krom řeči, která vyjadřuje, zde nic rozporného není. Jednu část odsouzeného můžeš vydat katům, ale je tu ještě část druhá, a tu můžeš přijmout u svého stolu a nemáš právo ji soudit. Neboť je sice tvou povinností člověka soudit, ale je také tvou povinností mít k člověku úctu. A nelze soudit jednoho a mít úctu k druhému, nýbrž je to vždy jeden a týž člověk. Toto je jedno z tajemství mé říše, a pochází jen z nedokonalosti řeči.

Mne tato dělení, určená logikům, naprosto netrápí. Vždycky jsem shledával, že ten, s nímž plný nenávisti bojuji v poušti, je pro mne tím nejlepším duchovním cvičením. Kráčíme proti sobě hroziví a plní lásky.

XLVI

Začal jsem přemýšlet o marnivosti. Vždycky mi totiž připadala spíš jako nemoc než jako neřest. A když jsem viděl ženu, jak je vzrušena míněním davu, jak ztrácí přirozenost chování i hlasu jen proto, že se změnila v podívanou, jaké neobyčejné potěšení jí působí, když se řeč točí okolo ní, a jak se jí tvář zaplavuje ohněm jen proto, že se na ni hledí, neviděl jsem v tom hloupost, ale nemoc. Neboť jak jinak nám může druhý poskytnout uspokojení, než skrze lásku a skrze to, co mu sami dáme? Kdežto té ženě se uspokojení vlastní marnivosti zdá ještě příjemnější než majetek, neboť by se pro tu radost ochotně vzdala všech radostí ostatních.

Chudičká radost a ubohá jako tělesná vada. Něco jako potěšení z toho, když se člověk poškrábe, kde ho svědí. Kdežto pohlazení, to je bezpečí a přibyték. Když pohladím dítě, beru je tím pod svou ochranu. Pocítilo to znamení na své sametové tváři. Ty však, marnivá ženo, jsi karikatura! O marnivých lidech říkám, že přestali žít. Jak se může člověk směnít za něco většího, než je on sám, chce-li především dostávat? Takový člověk už nikdy neporoste, navěky zůstane zakrnělý.

Ale když chválím statečného vojáka, i on se vzruší a rozechvěje jako to dítě, které jsem pohladil. A přesto v tom

marnivost není.

Co tu vzrušuje jednoho a co tu vzrušuje druhého? jaký je mezi nimi rozdíl? Když usne marnivá žena ...

Nespatříte pohyb květu, který roztrásá do větru všechna svá semena, i když mu nebudou vrácena. Nespatříte pohyb stromu, který vydává plody, i když mu nebudou vráceny.

Nespatříte jásos člověka, který vydal ze sebe dílo, i když mu nebude vráceno.

Nespatříte horoucnost tanečnice, která ze sebe vydává tanec, i když jí nebude vrácen.

A stejně voják, který dává svůj život. A já ho chválím, neboť vystavěl svou lávku. Říkám mu tím, že zapřel sebe v ostatních. A on je spokojen ne kvůli sobě, ale kvůli lidem.

Marnivý člověk je však karikatura. Nežádám od něho skromnost. Pýchu mám rád, je to život a trvání. Budeš-li skromný, podleheš větru jako korouhvička. Neboť ten druhý bude mít větší sílu než ty.

Chci, abys žil ne z toho, co dostáváš, ale z toho, co dáváš, neboť tím rosteš. To ovšem nijak neznamená, že bys měl svými dary pohrdat. Svému plodu musíš dát tvar. Aby byl trvalý, musí tady být pýcha. Jinak bys jeho barvu a šťavu a vůni měnil podle vanutí větru.

Čím je však pro tebe ten plod? Tvůj plod má cenu jen tehdy, pokud ti nemůže být vrácen.

Kdežto ta žena v přepychových nosítkách, žijící z potlesku davů: "Dávám svou krásu, svůj půvab a vznešené vystupování. Lidé mne cestou obdivují, jako by kolem nich projížděla nádherná loď osudu. Stačí, že jsem, a tím už dávám." Marnivost pramení z klamného daru, který se mylí sám v sobě. Neboť dát můžeš jen to, co proměníš, tak jako strom dává ovoce, ve které proměnil zemi. A tanečnice tanec, ve který proměnila svůj krok. A voják vlastní krev, kterou směňuje za chrám nebo říši.

Ale rozpálená fenka nic neznamená. I když se kolem ní sbíhají psi a dotírají na ni. Neboť to, co dává, nijak neproměnila. A její radost je ukradena z radosti tvůrčí. Fenka se bez jakékoli námahy rozděluje toužícím psům. Anebo člověk, jenž budí závist a tím se opájí. Je šťastný, že mu druzí závidí.

Karikatura daru. A na banketech vstává, aby se ujal slova. A naklání se k soustolovníkům jako strom obtěžkaný plody. Soustolovníci však nemají co trhat. Nicméně jsou mezi nimi i takoví, kteří se domnívají, že něco utrhlí, neboť jsou ještě hloupější než on a cítí se jím poctěni. A marnivec to ví a myslí si, že něco dal, protože soustolovník dostal. A jeden před druhým se kolébají jako dva neplodné stromy.

Marnivost je nedostatek hrdosti, podřízenost lidskému davu, mrzká pokora. Vyhledáváš dav, aby ti pomohl uvěřit v tvé plody.

Anebo člověk, povznesený úsměvem krále. Řekne si: "Tak on mne tedy zná." Kdyby však krále miloval, zrudl by jen radostí a mlčel. Králův úsměv by pro něj totiž znamenal jen jedno: "Král přijímá obět mého života ..." A celý jeho život je náhle jako darovaný a směněný za královskou vznešenost. Může si říci: "Přispěl jsem ke kráse krále, který je krásný, neboť je pýchou lidu."

Marnivý člověk však králi závidí. A když se na něho král usměje, vyšňoří se tím úsměvem a prochází se jako karikatura, aby záviděli i jemu. Král mu propůjčil svůj purpur. Není tady nic jiného než opičí napodobivost a opičí duše.

XLVII

A myslel jsem na absolutno a na tu potíž, že pyramida nesestupuje od Boha k lidem. Neboť vezmeš-li vládce říše: pokud je absolutním vládcem, přijmeš ho jako přirozenou nutnost, stejně jako kdybys chtěl v paláci mého otce přejít ze sálu poradního do sálu odpočinku a použil bys k tomu určitého schodiště, a ne jiného, určitých dveří, a ne jiných. Proč bys měl také litovat, že nezvolil jinou cestu, když tvůj duch jinou nevidí? Tak jako není žádná podřízenost, zbabělost či nízkost v tom, že ses rozhodl pro tu určitou cestu, kterou procházíš docela volně, tak není žádná podřízenost, zbabělost či nízkost v tom, když se podřídíš autoritě vládce říše, která je prostě mimo oblast tvé vůle, jakoby absolutní. Budeš-li se však považovat hned po něm za prvního v říši a jeho moc nad tebou nebude naprosto nutným rámcem, nýbrž jen politickou náhodou, ovocem jednotlivých a sporných názorů nebo obratnosti, potom mu budeš závidět. Žárlíme pouze na člověka, na jehož místě bychom mohli stát. Který černoch by žárlil na bělocha? Který člověk by doopravdy žárlil na ptáka? Tou žárlivostí, jež plodí nenávisť, neboť chce druhého zničit a nastoupit na jeho místo? Tím nechci samozřejmě kritizovat ctižádost, protože ctižádost může být znamením tvůrčí touhy. Kritizuji však tvou žárlivost. Neboť pak spřádáš proti vladaři pletichy, které tě pohltní, a zanedbáš tím tvorbu, která je především nádhernou spoluprací jednoho skrze druhého. A budeš ho soudit a jím pohrdat. Snadno totiž připustíš, že tě druhý převyšuje mocí, jak bys však mohl připustit, že tě převyšuje úsudkem, spravedlností či ušlechtilostí srdce? A budeš-li jím

pohrdat, kdo ti pak za tvou práci zaplatí projevem úcty? Úcta toho. kým pohrdáš, je urážkou. A lidské vztahy ti budou připadat k nedýchání. Hlavně tě však bude pokořovat každý jeho rozkaz, a on tě vsutku bude chtít pokořit, aby upevnil svou vládu. Kdežto usednout s tebou za stůl jako rovný s rovným a vyptávat se tě, obdivovat tvé vědění a těšit se z tvých ctností může jen takový člověk, který je vládcem, jako je zeď zdi, takže nemá ani důvod, hledat v tom nějaké potěšení. Prostě tomu tak je.

Tak jdu i já a mohu usednout za stůl u toho nejnižšího z poddaných. A on, všecek prozářen mou přítomností, otre stůl a postaví na oheň kotlík. Bude snad kámen na budově vyčítat klenbovému svorníku, že je svorníkem? A bude snad klenbový svorník pohrdat některým z kamenů? Sedíme tedy proti sobě ve vši rovnosti. V jediné rovnosti, která má smysl. Neboť když se ho vyptávám na jeho pole, nedělám to z podlé snahy zalichotit jeho marnivosti --- nemám zapotřebí jeho volebního hlasu --- nýbrž jen proto, abych se poučil. Ale když se vyptává ten druhý, otázka ho nijak nezajímá, neboť tím člověkem pohrdá. A když si toho poddaný všimne, hned sahá k boku po noži. Já však chtěl opravdu vědět, co váží olivy na jeho palmě, a ptal jsem se proto, abych cosi získal.

Neboť jsem navštívil člověka. A dostalo se mi od člověka přijetí. A onen člověk též cosi ode mne získal a bude ukazovat pravnukům místo, kde jsem seděl.

Ba ještě víc, mohu i pocítit vděčnost, neboť v sázce není má moc a nemusím se tedy z nízkých pohnutek krotit či unáhlovat. A když se na mne len člověk usměje a ucítí mne a na uvítanou upeče skopce, dostávám cosi, co přichází od člověka, dostávám cosi v naprosté rovnosti, jako by to přijímal on ode mne. Dary, vystřelené jako šípy, mě dokáží zasáhnout do srdce. Jako obraz Boha, který přijímá tvé nejpokornější myšlenky a nejprchavější činy, poslední modlitbu žebráka v poušti, kdežto kdyby tě napadlo vzdát poctu drobnému a pochybnému knížeti, musíš si vymyslet obrovský dar, neboť podle velikosti daru bude měřit svou slávu.

Pohled však na onoho člověka, jak otáčí skřepějícím rumpálem, aby vyzvedl ze studny okov, a jak ho, rozesmátý tím skrovným vítězstvím, vyhoupne na roubení --- a shrbený ho veze sluncem do stínu zdi, kde čekám ---, a jak tím bohatstvím plní mou sklenici a zalévá mne láskou.

XLVIII

A jako velký příklad mě napadají kurtizány a láska. Mýlíš se totiž, jestliže věříš v hmotné statky pro ně samy. Tak jako neexistuje krajina, spatřená z výše hor, pokud ji sám nevytvoříš namáhavým výstupem, stejně je tomu s láskou. Nic nemá smysl samo o sobě, nýbrž skutečným smyslem každé věci je struktura. Tvář z mramoru není prostě jen souhrn nosu, ucha, brady a druhého ucha, nýbrž svalstvo, které je spojuje. Sevržená pěst, která něco drží. A pro básnický obraz naprosto není podstatná hvězda a číslo sedm nebo studánka, nýbrž mnou vytvořený svazek, kterým těch sedm hvězd přimějí, aby se koupaly ve studánce. Aby vyvstalo pouto, musí tu být samozřejmé věci, které jsou svazovány. Síla pouta v nich však nespočívá. Podobně jako past na lišky, jejíž podstata není v drátě, podložce či jiné části, nýbrž v jejich tvůrčím seskupení. Teprve potom uslyšíš nárek chycené lišky. A tak i já, ať zpěvák, sochař či tanečník, polapím tebe do svých pastí. Stejně je tomu s láskou. Co můžeš čekat od kurtizány? Nanejvýš odpočinek těla, když jsou oázy dobyty. Neboť kurtizána od tebe nic nežádá a nenutí tě. abys byl. Ale když toužíš, pln milostné vděčnosti, přispěchat milované ženě na pomoc, pak je to proto, že byl v tobě vyburcován spící archanděl.

Rozdíl tu není v snadném dobytí, neboť pokud tě tvá milovaná doopravdy miluje, stačí ti otevřít náruč a je tvá. Rozdíl je v daru. Kurtizáně nelze nic darovat, neboť to, co jí přinášíš, má předem za povinnou daň. A máš-li něco uloženo jako daň, budeš o tu povinnost smlouvat. V tom bude totiž spočívat smysl tance, který je tančen. Když se večer vojáci rozejdou se svým ubohým žoldem, kterým je třeba šetřit, po vykřičené čtvrti, smlouvají tady a kupují si lásku jako potravu. A stejně jako mohou díky potravě zas pochodovat pouští, díky koupené lásce se jejich tělo uklidní a bude zase schopné samoty. Všichni se však proměnili v kramáře a nikdo z nich necítí horoucnost.

Obdarovat kurtizánu by mohl leda člověk bohatší než král, neboť za to, co jí přinášíš, je vděčná především sobě samé a shlíží se ve svém úspěchu a sama sobě vzdává poctu za to, že je tak obratná a krásná a vydobyla z tebe toto výkupné. A kdybys do té bezedné studny vyklopil zlatý poklad celého tisíce karavan, ještě pořád jsi nezačal dávat. Neboť tu musí být někdo, kdo přijímá. To je ten důvod, proč večer moji válečníci hladí za ušima chycenou pouštní lišku, a když se jim přitulí k srdci., jsou opojení vděčností a matně cítí cosi jako lásku. Neboť mají pocit, že tomu divokému zvířátku cosi dávají. Ale najdi mi ve vykřičené čtvrti kurtizánu, která se ti stulí do náruče, protože tě potřebuje.

Přesto se však někdy stane, že některý z mých mužů, ani chudší ani bohatší než jiný, zatouží rozhodit své zlato do větru jako strom semena. Neboť je voják a sklizní pohrdá. A plný nádherné vznešenosti kráčí v noci kolem brlohů. Jako když rázně kráčí rozsévav k šarlatové zemi, která je hodná přijmout.

Ten voják nijak netouží uchovat si své bohatství, celé je rozhází a bude jediný, kdo poznal lásku. A probudí ji možná i v těch ženách, neboť tady se tančí jiný tanec, tanec, v němž ony přijímají. Říkám ti, je velký omyl nevědět, že přijímat je něco jiného než brát. Přijímat znamená především dar, dar sebe samotného. Skoupý není ten, kdo se nechce zničit v samých darech, nýbrž člověk, který neposkytne za tvou obětinu světlo své tváře. A skoupá je země, která nezkrásní, když do ní zaseje zrna, I kurtizány a opilí vojáci mohou někdy ze sebe vydat světlo.

XLIX

"Buduji řád," říkal můj otec, "ne však ve jménu prostoty a úspornosti. Vždyť nejde o to, zvítězit nad časem. Nezajímá mne, zda lidé ztloustnou, budou-li stavět sýpky místo chrámů a vodovody místo hudebních nástrojů, neboť pohrdám každým lakotným a marnivým lidstvem, třeba i žilo v blahobytu, a v první řadě mi záleží na tom, jaký tu bude člověk. Zajímá mne pouze takový člověk, který se dlouho koupal v ztraceném čase chrámu, či který pozoroval Mléčnou dráhu, jež v něm rozevře prostor, či který připravoval své srdce k lásce modlitbou, na niž se mu nikdy nedostane odpovědi (a kdyby byla modlitba placena odpovědí, stal by se člověk ještě lakomějším), a člověk, v němž často zazněla báseň.

Neboť když přestanu stavět chrám, který je lodí kamsi směřující, když přestanu zkrášlovat báseň, rozeznávající lidská srdce, ušetřeného času budu pak muset použít zase především k tomu, abych lidské plemeno zušlechtil, a ne vykrmil. A začnu tedy vymýšlet básně a chrámy. Vím například, že pohřbívat mrtvé je ztracený čas, že by lidé mohli obdělávat zemi nebo z ní sklízet úrodu, místo aby ji vykopávali a vkládali do ní tělesnou schránku nebožtíka. Přesto však spalování na hranicích zakazují, neboť k čemu by mi byl získaný čas, kdybych přitom ztratil lásku k mrtvým. Vždyť neznám krásnějšího obrazu lásky, než obraz hrobky, k níž přicházejí blízcí zesnulého, když cestou mezi náhrobky vyhledali ten svůj. A vědí, že se mrtvý vrátil do země jako zrna sklizně a stal se opět látkou přírody. Že však z něho přesto zbývá cosi jako relikvie ve schránce, tvar ruky, jež kdysi hladila, lebeční kost, ta prázdná pokladnice, kdysi tak plná zázraků. A prikazuji, aby byl podle možnosti každému mrtvému postaven dům --- což je ještě méně užitečné a ještě nákladnější ---, aby bylo možné o svátečních dnech se v něm scházet a pochopit nejen rozumem, nýbrž každým pohybem duše i těla, že mrtví a živí jsou navzájem spojeni a tvoří strom, který roste. Vidím totiž, jak pokoleními prochází stále táž báseň, stále táž křivka lodního kýlu, stále týž pilíř, a jak je čím dál krásnější a čistší, neboť člověk je zajisté pomíjivý, pokud mu hledíme do tváře přespříliš zblízka jako krátkozrací, není však pomíjivý ve stínu, který vrhá, v odlesku, který po sobě zanechává. A kdybych přestal pohřbívat mrtvé a stavět pro ně přibytky, a chtěl pak ušetřeného času užít k ukování pouta mezi pokoleními, aby skrze to pouto stoupala tvorba přímo k slunci jako strom --- neboť jsem usoudil, že tento vzestup je člověka víc hoden než rostoucí objem břicha ---, po dobré rozvaze bych ho zas věnoval na pohřbívání mrtvých.

Řád, který buduji," říkal otec, "je řádem života. Řádu podléhá strom, přestože tu jsou zároveň kořeny, kmen a větve a Jistí a plody, a řádu podléhá člověk, přestože má rozum a srdce a nevykonává jen jednu funkci, jakou je například obdělávat pole či udržovat rod, nýbrž je zároveň tím, kdo obdělává i kdo se modlí, tím, kdo miluje i lásce vzdoruje, tím, kdo pracuje i odpočívá a naslouchá večerním zpěvům. Někteří lidé však postřehli, že v slavných říších panoval řád. A hloupost logiků, historiků a kritiků je přivedla k přesvědčení, že otcem slávy v těch říších byl jejich řád, kdežto já tvrdím, že řád i sláva tu byly pouze plodem horoucnosti. Abych vytvořil řád, musím vytvořit tvář, která je milována. Pro ně však je řád konečným cílem a po všech rozpravách a zdokonalování jim z něho zbude hlavně úspornost a prostota. A co se dá těžko vyslovit, to prostě vynechají, ačkoli vyslovit se nedá právě to, na čem skutečně záleží, a ještě nikdy jsem nepotkal profesora, aby mi dokázal prostě říci, proč mám rád vítr pod hvězdným nebem pouště. Na užitkovém se všichni shodnou, neboť řeč, jež vyjadřuje užitkové, je snadná. Nemusím se bát, že by mi někdo vyvrátil, když řeknu, že tři pytle ječmene platí víc než jeden. Myslím si však, že lidem poskytnu něco víc, když je někdy nutím kráčet pod hvězdným nebem pouště a pít tak onen nápoj, kterým se v člověku otvírá prostor. Řád je znamením života, a ne jeho příčinou. Stejně jako je plán v básni znamením, že je dokončena, je to projev její dokonalosti. Nepracuješ ve jménu plánu, ale prací plánu dosahuješ. Kdežto oni říkají svým žákům: 'Pohleď, Pohleďte na to veliké dílo a na jeho řád. Nejdříve nastolte řád, a vaše dílo bude pak velké.' Dílo však bude jen kostrou bez života a muzeálním smetím. obdělávat pole či udržovat rod, nýbrž je zároveň tím, který obdělává i který se modlí, tím, který miluje i lásce vzdoruje, tím, který pracuje i odpočívá a naslouchá večerním zpěvům.

Dávej si proto pozor na svou klopýtavou řeč. Pokud nastoliš život, buduješ řád, ale když nastoliš řád, nastoliš smrt. Řád pro řád je karikatura života."

L

Při tom mě napadá otázka, jak je to s živou povahou věcí. V jednom táboře se vyrábělo krásné hrnčířské zboží. A v druhém ošklivé. A já jsem jasně pochopil, že neexistuje žádný slovy vyjádřitelný zákon, jak učinit hrnčířské zboží krásným. Nezávisí to ani na nákladnějším učení, ani na vyhlašování soutěží či poct. A také jsem si všiml, že lidé, vedení něčím jiným než touhou po tom, aby byla věc pěkná, dosáhnou jenom předmětů nabubřelých, hrubých a složitých, i kdyby pracovali třeba celé noci. Ve skutečnosti totiž obětovali ty probdělé noci jen vlastní prodejnosti, zkaženosti či marnivosti, a tedy sobě samým, a přestali se směřovat v Bohu, totiž přestali se směřovat za předmět, který by pro ně byl pramenem obětí a obrazem Boha, za předmět, který by byl směsicí vrásek a vzdechů a ztěžklých víček a rukou, roztřesených dlouhým hnětením, a večerního uspokojení z práce a vynaložené horoucnosti. Znáš totiž pouze jeden plodný čin, a to je modlitba, ale vím také, že modlitbou je každý čin, pokud jím člověk dává sebe sama, aby se uskutečnil. Jsi jako pták, který si staví hnízdo, a hnízdo je teplé, jsi jako včela, která vytváří med, a med je sladký, jsi jako ten, kdo hněte svou vázu z lásky k váze, a tedy z lásky, a tedy v modlitbě. Věříš snad, že může vzniknout báseň proto, aby se prodala? Báseň, která se stala předmětem obchodu, přestává být básní. Váza, která se stala předmětem soutěže, přestává být vázou a obrazem božím. Je pouze obrazem tvé vlastní marnivosti nebo nízkých zálib.

LI

A přicházeli ještě větší hlupáci a uváděli důvody a pohnutky a krásné argumenty. Ale já jsem se jim smál, protože vím, že řeč jen označuje, ale neuchopuje, že slova sice ukazují pochod myšlenky, ale nemohou ji zbrzdit ani podepřít.

"Ten vojevůdce neuposlechl mých rad," vysvětloval mi jeden, "a říkal jsem mu přece, jak to v budoucnu dopadne ..."

Ano, snad se mu toho dne stalo, že vítr jeho slov náhodou přinesl obrazy, kterým se potom budoucnost ráčila podobat --- tak jako jindy mu zase přinesl obrazy jiné, protože každý pověděl všechno. Je však jisté, že generála, který by rozestavil vojsko, zvážil své možnosti, odhadl vítr, poslechl si spícího nepřítele a uvážil sílu probuzeného vojska a pak jen kvůli směšnému, rozumářskému větru slov, který zavál na pět minut z úst zahálčivého chodce, změnil své plány, přemístil kapitány, obrátil pochoduující armádu jinam a začal svádět bitvy nazdař bůh, že takového generála sesadím a zavřu do žaláře a nebudu se ani namáhat, abych ho živil.

Miluji člověka, který svým každým pohybem jako by hnětl chléb, člověka, který přijde a řekne:

"Cítím, že kdybys poručil, muži by ochotně ustoupili. Ale jsou také schopni se vzmužit, jenom kdybys jim zatroubil fanfárou těch slov. Mají citlivé uši. Slyšel jsem je spát a jejich spánek se mi nijak nelíbil. Viděl jsem je, jak se probouzejí a jedí ..."

Miluji toho, kdo zná tanec a také tančí. Jen v tom je pravda. Chceš-li svést, musíš vzít věc za svou. I vraždu musíš vzít za svou, abys jí byl schopen. Napřeš meč proti meči a ocel se mihá proti oceli. Viděl jsi někdy, aby rozumoval ten, kdo bojuje? Kde by vzal k rozumování čas? A sochař? Pohled' na jeho prsty, jak v hlině tančí, jak nyní jeho palec opravil stopu ukazováku. Zdánlivě v odporu k ní, ale jen zdánlivě, neboť jen slovo cosi označuje, ale vně slov rozpory neexistují. Život není ani prostý ani složitý, ani jasný ani temný, ani rozporuplný ani vnitřně jednotný. Život prostě je. Pouze řeč sama ho pořádá nebo komplikuje, osvětluje či zatemňuje, vtiskuje mu rozporuplnost či jednotu. A učiníš-li jeden krok doprava a jeden doleva, ještě tu nemusí být dvě protichůdné pravdy, nýbrž jedna jediná pravda setkání. A pouze tanec se snoubí se životem. Lidé, kteří místo bohatství srdce nabízejí logicky uspořádané důvody a nejdřív debatují, aby pak jednali podle rozumu, takoví lidé nikdy nedojdou k činu, neboť přijde ještě obratnější řečník a proti jejich vývodům postaví argumenty ještě lepší a oni, až je rozváží, postaví proti nim ještě zas lepší, po jednom obratném advokátu přijde další, ještě obratnější, a tak to půjde navěky. Neboť jediné dokazatelné pravdy jsou pravdy minulosti, a ty jsou zřejmě především proto, že tu jsou. Chceš-li vysvětlit rozumem, proč je to a to dílo velké, dokážeš to. Neboť to, co chceš dokázat, předem znáš. Do této oblasti však tvorba nespadá. Nabídní počtáři kameny, a chrám ti přesto nepostaví. Tvoji rozumní technici se nad každým tahem dohadují jako nad šachy. Koneckonců i připustím, že jejich tah bude jistý (ačkoli pochybuji i o tom, neboť při hře v šachy hraješ s prostými prvky, kdežto životní problémy odměřit nelze. Bude-li tady nízký a zároveň marnivý člověk a jeho nectnosti se dají z nějakého důvodu do křížku, můžeš snad vypočítat, co z toho dvojího zvítězí, zda nízkost nebo marnivost?). Dejme tomu, že tedy bude jeho tah jistý. Ale zapomněl na život. Při hře v šachy nepohne protivník figurkou, dokud ty nepohneš svou. Všechno se tady děje mimo čas a čas tu nevyživuje strom, aby rostl. Hra v šachy je jako vyvržená z času. Kdežto život je organismus, který se vyvíjí. Organismus, a ne sled příčin a následků --- i když v něm třeba dodatečně ten sled nacházíš, abys ohromil své žáky. Neboť příčina a následek jsou pouze odlesky jiné schopnosti: zvládnutí tvorby. V životě na tebe protivník nečeká. Než pohneš figurkou, učiní dvacet tahů. Tvůj vlastní tah je potom nesmyslný. A proč by také čekal? Čeká snad tanečník? Je svázán se svým protivníkem a tím ho ovládá. Dobře vím, že ti, kdo pěstují jen rozum, přijdou pozdě. Ve své řiši proto připouštím k vládě jen toho, kdo ke mně vstupuje s pohyby, jež se navzájem korigují, takže mohu poznat, že hněte těsto, které se pod jeho prsty spojí. Takový člověk je pro mne trvalý, kdežto ten druhý je životem nucen, aby svou logiku budoval neustále znovu.

LII

A nad slunce jasněji mi vyvstala další pravda o člověku, a sice, že pro něho štěstí nic neznamená --- a že pro něho nic neznamená ani osobní zájem. Neboť silou, která člověkem hýbe, je jediný zájem, totiž aby byl stálý a aby trval. Boháč chce získávat bohatství, námořník vyjíždět na moře a zloděj číhat pod hvězdným nebem. Ale štěstím, které by znamenalo jen bezpečí a žádné starosti, lidé často pohrdnou. Stalo se jednou, že otec zalitoval prostitutek v oné temné části města, v té stoce spadající k moři. Přenášely na pocestné hnilobu, tekla z nich jako bělavý tuk. Otec poslal zbrojnoše, aby jich několik pochytili. Jako se chytá hmyz, abychom studovali jeho způsob života. A hlídka procházela mezi mokvajícími zdmi prohnílé čtvrti. Tu a tam muži zahlédli, jak v některé z těch bědných děr, páchnoucích kuchyňskou zatuchlinou, sedí na nízké stoličce dívka a čeká, ve světle lampy sinalá a smutná jako lucerna v dešti, v tupé zvířecí tváři úsměv jako otevřenou ránu. Aby upoutaly pozornost chodců, většinou si jednotvárně popěvovaly jako měkké medúzy, jež kladou svou lepkavou past. Ty beznadějné litanie se nesly celou uličkou. A když se některý muž nechal lapit, dveře se za ním na pár chvil zavřely a uprostřed té nejkrutější zchátralosti se odbývala láska. Litanie na okamžik ustala, vystřídána krátkým oddechováním bledé stvůry a tvrdým mlčením vojáka, který si od toho přízraku kupoval právo nemyslet už na lásku. Byl možná z vlasti palem a usměvavých dívek a umlčoval tady své bolestné sny. Během dlouhých výprav se obraz palmových hájů v jeho srdci rozkošatil v nesnesitelnou tíhu. Potok se změnil v mučivou hudbu a úsměvy dívek a jejich teplá hřadra a stín jejich tušených těl i půvab jejich pohybů, to všechno se změnilo v palčivou ránu, která ho v srdci čím dál víc šířila. A proto přišel se svým hubeným žoldem do vykřičené čtvrti, aby ho tady zbavili snu. A když se dveře opět otevřely a on byl zase na zemi, stál tady uzavřený v sebe, tvrdý a pohrdavý, neboť na několik hodin zbavil barvy svůj jediný poklad, jehož záři už nemohl snést.

Přišli tedy zbrojnoši se svými madreporami, oslepenými ostrým světlem strážnice. Otec mi na ně ukázal a řekl: "A teď tě poučím, co hlavně člověku vládne." Dal ty ženy obléci do nových látek a každou usadil ve svěžím domě zdobeném vodotryskem a jako práci jim uložil vyšívát jemné krajky. A platil je tak dobře, že si vydělaly dvakrát tolik než dřív. A potom rozkázal, aby je přestali hlídat.

"Ano, teď jsou ty smutné plody močálu šťastné," řekl mi. "A čisté, klidné a bezstarostné ..."

Ony však přesto jedna po druhé zmizely a vrátily se do stoky.

"Stýskalo se jim po jejich bídě," řekl otec. "Ne že by byly tak hloupé a dávaly přednost bídě před štěstím, ale proto, že člověk hledá především svou hutnost. A může se stát, že dům plný zlacení, krajky a čerstvé ovoce jsou pouze odpočinkem, hrou a kratochvílí. Ty ženy tady nemohly vytvářet vlastní život a mely dlouhou chvíli. Jestliže světlo, čistota a krajky nemají být jen podívanou pro osvěžení a mají se proměnit v předivo vztahů a povinností a v potřebu, musí se člověk dlouho učit. Ony však dostávaly a nic nedávaly. A začalo se jim stýskat po jednotvárných hodinách čekání --- ne proto, že byly hořké, ale přestože byly hořké --- po těch chvílích, kdy pohlížely k černému čtverci dveří, v němž se z hodiny na hodinu objevoval dárek noci, neústupný a plný nenávisti. Stýskalo se jim po té lehké, jaksi neurčitě hořké závrati, kterou v nich probudil voják, když otevřel dveře a s očima upřenými na nadra se na ně zahleděl jako na značkováné zvíře ... Někdy se totiž stalo, že voják ženu umlčel dýkou, že ji probodl jako měch, aby pak mohl vyhrabat pod" cihlami či dlaždicemi její majetek ve stříbrných mincích.

Litovaly své špinavé díry, kde byly každá mezi svými, když se vykřičená čtvrt' konečně v příkázanou hodinu uzavřela, a kde pak popíjely čaj či počítaly výdělek a jedna druhé nadávaly a nechávaly si z oplzlé dlaně věstit budoucnost. A možná že předpověď' hovořila právě o tom domě s popínavými květy, kde ještě tehdy bydlely ženy toho domu hodné. Jenže takový ve snu vystavěný dům je zázračný právě tím, že v něm nenachází přístřeší vlastní já, nýbrž já proměněné. Proměnit tě má cesta. Když tě však do toho paláce zavřu, budeš to pořád jen ty, kdo tudy povleče své staré touhy a stará záští, stará znechucení, budeš to pořád jen ty, kdo tudy bude belhat --- jsi-li belhavý ---, neboť neexistuje kouzelná formule, jež by tě proměnila. Mohu tě leda pozvolna, cestou násilí a utrpení, nutit, aby ses přerodil a tím se uskutečnil. Když se však taková žena probudí v tom prostém, čistém rámci a zívá tu, a kdykoli někdo zaklepe, bezdůvodně se přikrčí, ačkoli jí už žádné rány nehrozí, a ozve-li se zaklepání podruhé, stejně bezdůvodně i doufá, ačkoli už nemůže čekat od noci žádný dárek, k proměně u ní nedošlo. Nemá už pocit vysvobození, když se konečně rozbřeskne den, neboť jí chybí únava někdejších smrdutých nocí. Její osud je teď snad záviděníhodný, ztratila však možnost mít ho každý večer jiný podle toho, jak se změní předpověď', a žít tak budoucnost nádhernější, než jaká kdy může skutečně být. Nevědí náhle, co si počít se svými návaly hněvu, jež se v nich bezděky probouzejí stále znovu jako ovoce špinavého a chorobného života, tak jako si mořský živočich, i když je odnesen z pobřeží, ještě dlouho zachovává stahy, jimiž se v hodině přílivu svinuje do sebe. Když je přepadne takový hněv a není tu žádné bezpráví, proti němuž by mohly křičet, jsou náhle jako matka mrtvého děcka, jíž stoupá zbytečné mléko. Neboť "člověk" říkám ti, "hledá svou hutnost, a ne štěstí."

LIII

Znovu mi přichází na mysl obraz ušetřeného času.

Neboť chci vědět: "Ve jménu čeho?" A někdo odpoví: "Ve jménu lidské kultury." Jako kdyby se kultura dala pěstovat naprázdno. Je tu například matka, jež kojí děti, poklízí dům a zašívá prádlo. Já ji těch služebných úkolů zbavím a děti budou od té chvíle kojeny, dům nablýskán a prádlo zašito, aniž se sama čeho dotkne. Ale ten ušetřený čas je nyní třeba něčím naplnit. Poskytnu jí tedy píseň o kojení a kojení se změní v píseň. A báseň o dome, v níž se bude dům vemlouvát srdci. Ona však poslouchá a zívá, neboť na tom sama nespolečovala. Tak jako pro tebe znamená hora tvou vlastní zkušenost s trním, sutí a větrem na hřebenech a nemohu do tebe nic přenést, řeknu-li slovo "hora" a ty jsi nikdy neopustil nosítka, tak ani oné ženě nemohu nic povědět, řeknu-li "dům", neboť ten dům není postaven z jejího času a horoucnosti. Neví, jak tančí prach, když člověk za svítání otevře dveře do slunce, aby vymetl poprašek, zbylý po užívání věcí. Nebyla vládkyní nad oním nepořádkem, jaký po sobě s příchodem večera zanechává život, nad otisky milých kročejů, miskami na polici, pohaslým ohněm v krbu až po ty zašpiněné dětské plenky, neboť život je pokorný i nádherný. Nevstávala denně se sluncem, aby si pokaždé znovu vybudovala svůj dům jako si ptáci ve stromech urovnávají svým čilým zobákem lesklé peří, nenavracela věcem při úklidu znovu a znovu jejich křehkou dokonalost, aby v nich denní život, jídlo, kojení a dětské hry a mužův návrat znovu a znovu jako ve vosku zanechávaly svůj otisk. Neví, že za svítání je dům těstem, večer se pak stává knihou vzpomínek. Nikdy nepřipravila tu nepopsanou stránku. Co jí máš tedy říci, když jí chceš vyprávět o domě, který by pro ni měl smysl? Chceš-li ji stvořit živou, necháš jí vyleštit zčernalou konvici, aby se po celý den lesklo v šeru cosi z ní samotné, a chceš-li ženu proměnit v píseň, vymyslíš pro ni dům, aby ho od svítání pozvolna budovala ... Jinak by onen ušetřený čas naprosto neměl smysl. Jen blázen by chtěl oddělovat kulturu od práce. Člověku by se tím zošklivila v první řadě práce, neboť by se stala jen mrtvou částí jeho života, a pak i kultura, neboť by se stala jen ničím nepodloženou hrou a pošetilostí. Jako kdybys hrál v kostky, které by už nepředstavovaly tvůj majetek a nešlo by v nich o tvé naděje. Neexistuje totiž hra v kostky, nýbrž jen hra o tvá stáda, o tvé pastviny či zlato. Jako když si dítě staví z písku. Není to hrstka hlíny, ale citadela, hora nebo loď.

Ano, viděl jsem také člověka, jak s potěšením odpočívá. Básníka, jak spí pod palmami. Viděl jsem bojovníka, jak popíjí u kurtizán čaj. Tesaře, jak vychutnává na zápraží sladkost večera. A zdáli se být plni radosti. Ale jak jsem ti říkal: to právě proto, že byli unaveni lidmi. Právě že to byl bojovník, kdo naslouchal písním a hleděl na tance. A básník, kdo snil v trávě. A tesař, kdo vdechoval vůni večera. Oni se uskutečnili jinde. Tou významnou částí života zůstávala pro každého z nich práce. Neboť co platí o staviteli, který se stává člověkem a prostoupen nadšením nabývá svého plného významu tehdy, když pozvedá do výšky chrám, a ne, když odpočívá u hry v kostky, to platí o každém. Pokud čas ušetřený z práce není prostě jen oddech, uvolnění svalů, které se předtím namáhaly, anebo spánek ducha, který vynalézal, je to čas mrtvý. Potom jsi rozdělil život na dvě nepřijatelné části: na práci, která je pouhou dřinou, jaké se člověk nikdy neodevzdá celý, a na volno, které je pouhou prázdnotou.

Jen blázni mohou tvrdit že ciseléra povznesou do roviny člověka, když ho vytrhnou z jeho ciselérské řehole a odsoudí k řemeslu, které už nebude potravou pro jeho srdce. A opatří mu ciselované práce vyrobené jinde, jako by byla kultura nějaký plášť, který si člověk prostě oblékne. Jako by byli na jedné straně ciseléři a na druhé výrobci kultury.

Já tvrdím, že pro ciseléry je pouze jedna forma kultury, a to kultura ciselérů. A že může spočívat jedině v jejich práci, že může být jen výrazem námahy, radostí, strastí, obav a velikosti i bíd jejich práce.

Neboť pouze ta stránka tvého života může mít význam a žít skutečné básně, která tě zavazuje, do níž jsi vsadil svůj hlad a žízeň a chléb svých dětí a spravedlnost, které se ti buďto dostane či nedostane. Jinak je to jen hra a karikatura života i kultury.

Uskutečňuješ se pouze v boji s tím, co ti klade odpor. A protože volný čas od tebe nic nevyžaduje a můžeš ho využít stejně tak pro spánek pod stromem jako v náručí lehkých lásek a není v něm nespravedlnosti, kterou bys trpěl, ani hrozby, jež by tě mučila, co jiného ti zbývá, abys mohl existovat, než znovu pro sebe vymyslet práci? Ale neklam se, nemá žádnou cenu jen si hrát, neboť ve hře ti nic nepřikazuje, abys jako hráč existoval. Když si někdo lehne odpoledne v pokoji, třeba i prázdném a pro odpočinek očí začleněném před světlem, a když leží odsouzenec ve zdech cely, kde je zavřený do konce života, nikdy si ty dva nemohu splést, třebaže se sobě podobají tím, že oba leží, že jsou obě jejich cely prázdné a v jedné i druhé se rozprostírá stejné světlo. I kdyby si třeba ten první chtěl hrát na odsouzenec, zavřeného na doživotí. Běž se jich zeptat na sklonku prvního dne. Jeden se bude usmívat zábavně hře, u druhého však zjistíš, že mu zběhly vlasy. A nedokáže ti vypovědět, co právě prožil, neboť mu na to nebudou stačit slova, tak jako se do tebe nemůže přenést člověk, který vyšplhal na horu a z hřebene odhalil neznámý svět, jehož ovzduší ho navždy proměnilo. Jen dítě může zapíchnout do písku hůlku, proměnit ji v královnu a cítit lásku. Když já chci podobným způsobem učinit lidi většími a obohatit jejich city, musím udělat z hůlky modlu, vnutit ji lidem a přimět je, aby se pro ni vyčerpávali v obětech.

Potom hra přestane být hrou. Hůlka začne nést plody. Člověk se stane zpěvem bázně či lásky. Jako kdyby se pokoj ve vlahém odpoledni náhle proměnil v doživotní celu a člověk sama sebe uviděl v obraze dosud nikdy nespátřeném, který by ho sežehl až po kořínky vlasů. Práce tě nutí, aby ses zaslíbil světu. Člověk obdělávající zemi naráží na kamení, léká se nebeských vod nebo si je přeje, a tím komunikuje, rozšiřuje se a otvírá světu. A každý jeho krok má ozvuk. Stejně je tomu s modlitbou a pravidly kultu, která ti přikazují kráčet právě tudy a nutí tě. abys byl buď věrný nebo podváděl a poznal tak mír nebo výčitky. I palác mého otce nutil lidi, aby byli právě takoví a takoví, a ne beztvarý dobytek, jehož kroky postrádají smysl.

LIV

Ano, ta tanečnice, kterou jali strážci mé říše, byla krásná. Krásná a tajemně obydlená. Viděl jsem, že poznat ji by znamenalo poznat všechna bohatství země, poklidné pláně i horské noci a cesty větrnou pouští. "Ta žena existuje," říkal jsem si. Ale věděl jsem, že její zvyky jsou odjinud a že zde pracuje pro nepřítele. Když ji však moji lidé chtěli donutit k řeči, vyrvali z ní v její neproniknutelné něze jen melancholický úsměv. A já v člověku tím především to, co odolá ohni. Ty nicotné, marné a marností opilé lidstvo, hledíš na sebe se zalíbením, jako by v tobě někdo byl. Stačí však jediný kat a troška žhavých uhlíků a samo sebe vyvrhneš, neboť v tobě není nic, co by okamžitě neroztálo. Ani ten břichatý hodnostář, který mne rozhněval svou zpupností a ostatně proti mně i pletichařil, ani ten neuměl vzdorovat, když mu pohrozili, a prodal mi své spežence a zpocený strachy se vyznal ze všech pletich i ze všeho, v co věřil a co miloval, a odhalil mi své vnitřnosti --- neboť jsou lidé, kteří za svou falešnou hradbou nic neskrývají. A když své spoluvíníky důkladně poplival a všeho se zřekl, zeptal jsem se ho: "Kdo té zbudoval? K čemu to tučné břicho, pyšně vztyčená hlava a vznešený úšklebek na rtech? K čemu to opevnění, když nemá uvnitř co hájit? Člověkem je ten, kdo v sobě nese něco nad sebe většího. Ale ty zachraňuješ jakožto podstatné své zvadlé maso, viklavé zuby a těžké břicho a prodáváš mi právě to. k čemu tohle všechno mělo sloužit a v co ses domníval věřit! Jsi pouhý měch. naplněný sprostým větrem slov ..."

A když mu kat lámal kosti, bylo nechutné ho vidět i poslouchat.

Zatímco když jsem pohrozil oné ženě, jenom se lehce uklonila:

"Je mi líto, pane ..."

Už jsem nic neřekl, pouze na ni hleděl a ona dostala strach. Celá zbledla a její poklona byla už pomalejší: "Je mi líto, pane ..." Domnívala se totiž, že ji budou mučit. "Uvaž, že je tvůj život v mých rukou," řekl jsem. "Klaním se vaší moci, pane ..."

Byla vážná, neboť v sobě nesla tajemství a věděla, že pro ně možná zemře.

V tu chvíli se pro mne změnila ve schránku s diamantem. Měl jsem však povinnost k říši. "Tvé činy zasluhují smrt."

"Ach, pane ..." (a byla bledší než v lásce) ... "Asi to bude správné ..."

Znám lidi, a proto jsem pochopil podstatu její myšlenky, kterou neuměla vyslovit: "Správné není, že možná zemřu, ale že místo mne bude zachráněno, co nesu v sobě ..." "To tedy znamená" řekl jsem, "že v sobě tajíš cosi významnějšího, než je tvé mladé tělo a oči plné světla? Myslíš si, že cosi zachraňuješ, ale až budeš mrtvá, nic už v tobě nebude ..."

Ona se napovrch zmátla, neboť se jí nedostávalo slov k odpovědi.

"Snad máte pravdu, pane ..."

Ale cítil jsem, že se mnou souhlasí jen v oblasti slov, v níž se neumí bránit. "Tedy se poddáváš."

"Odpusťte, pane, ano, poddávám, ale mluvit nemohu ..." Pohrdám každým, kdo se dá k něčemu donutit argumenty, neboť slova mají člověka vyjadřovat, ne však vést. Označují, aniž co obsahují. Tahle duše však nebyla z těch, které by povolily pod větrem slov: "Poddávám se, ale mluvit nemohu ..." Vážím si toho, kdo přes všechna slova, byť byla i rozporná, zůstává stálý jako lodní kýl a přes všechno šílení moře se nezvratně vždy znovu obrací za svou hvězdou. Neboť pak vím, kam jdeme. Ale ti, kdo se obezdí logikou, ti jdou jen za vlastními slovy a točí se jako korouhvičky. Dlouho jsem na ni upřeně hleděl: "Kdo tě ukul? Odkud přicházíš?" zeptal jsem se jí. Usmála se a neodpověděla. "Zatančíš mi?" A tančila.

Tančila nádherně a mne to nemohlo překvapit, neboť v ní kdosi byl.

Hleděl jsi někdy na řeku z vrcholku hor? Tady potká skálu, a aniž ji poškodí, ovine se kolem ní. O něco dále se stočí, aby využila příhodného svahu. Tam v pláni, v zátočinách, zpomalí, neboť polevily síly, které ji hnaly k moři. Jinde si zdírmne v jezeře. A potom vyrazí a v přímém rameni se položí přes pláň jako meč.

Stejně se mi líbí silokřivky, s nimiž se setkává tanečnice. Tady svůj pohyb zbrzdí a tam rozvine. Úsměv, před okamžikem lehký, se náhle udržuje pouze s námahou jak plamen ve vichřici a tanečnice chvíli lehce klouže jako po neviditelném svahu, a pak náhle zpomalí a její krok je plný vypětí, jako by zlézala horu. Líbí se mi, že na něco naráží. Anebo vítězí. Anebo umírá. Líbí se mi, když je z krajiny jí nepřátelské a když v sobě nese myšlenky dovolené i ty, jež jsou jí zakázány. Pohledy dosažitelné i jiné, nedosažitelné. A vzdor a souhlas a odmítnutí. Nemám rád, když je ve všech směrech stejná jako rosol. Nýbrž když je kamsi zaměřenou strukturou. Tak jako živý strom, který si neroste volně jak chce, nýbrž se v růstu rozrůžňuje podle ducha svého semene.

Neboť tanec je osud a cesta životem. A já tě toužím pevně ustavit a pro něco nadchnout, aby mě tvá cesta vzrušovala. Protože chceš-li jít přes prudkou řeku, která tvým krokům brání, pak tančíš. Protože chceš-li jít za láskou a sok ti brání, pak tančíš. Je i tanec mečů, chceš-li zabít. A tanec plachetnice, jež tančí pod svou vlajkou, když hledá ve větru neviditelné cesty, aby dosáhla přístavu, kam míří. K tanci musíš mít nepřítele, ale který nepřátelský meč tě může pocítit svým tancem, jestliže v tobě nikoho není?

Mezitím tanečnice skryla tvář v rukou a její patos mne vzrušil. A spatřil jsem její masku. Neboť tváře v průvodu lenivců, zkřivené falešným utrpením, jsou jenom příklopy prázdných schránek. Jestliže jsi nic nepřijal, nic v tobě není. Na té ženě jsem však poznal, že je přechovavatelkou dědictví. Bylo v ní tvrdé jádro, které odolá i katu, neboť kdyby ji drtil třeba mlýnským kamenem, olej tajemství z ní nevymačká. Byl v ní onen vklad, pro nějž člověk dovede zemřít a díky jemuž umí i tančit. Neboť pouze ten je člověkem, kdo nabyt krásy skrze píseň, báseň nebo modlitbu, a kdo je v nitru vybudován. Spočine na tobě jasným pohledem, pohledem člověka obydleného. Když sejměš otisk z jeho tváře, bude to tvrdá maska jednoho lidského království. A budeš vědět, že je ten člověk něčím veden a že bude tančit proti nepříteli. Co však můžeš vědět o tanečnici, která je jen prázdnou končinou? Lenivec neumí tančit. Ale tam, kde je země skoupá, kde rádl drhne o kamení, kde sklizeň v parném létě usychá, kde člověk vzdoruje barbarům, kde barbar drtí slabého, tam vzniká tanec, neboť tam má každý krok smysl. Tanec je zápas s andělem. Tanec je válka a svod, vražda a pokání. A k jakému tanci bys chtěl přimět ten překrmený dobytek?

LV

Můj otec říkal: "Je třeba tvořit. A pokud tuto moc máš, uspořádáním se nezabývej. Zrodí se na tisíce služebníků, kteří budou tvé tvorbě sloužit, neboť z ní budou žít jako červi z masa. Pokud dokážeš nastolit víru, o dogma se nestarej."

Zrodí se na tisíce vykladačů, kteří se už o ně postarají. Tvořit znamená vytvářet bytí a tvorbu nelze nikdy vyjádřit. Kdybych některého večera vpochodoval do oné městské čtvrti, která je jako stoka spadající do moře, nebudu muset vymýšlet žádné kanály, odpadiště ani počišťovací služby. Přinesu lásku k lesklému prahu a kolem této lásky se zrodí jak umývači chodníků, tak strážníci i sběrači odpadků. Zrovna tak si ani nevymýšlej vesmír, kde by práce kouzlem tvých příkazů člověka povznášela, místo aby ho otupovala, a kde by se kultura rodila z práce, a nikoli z volného času. Nemůžeš jít proti váze věcí. Naopak, právě váhu věcí musíš proměnit. Určitý čin může být básní, sochařskou tvorbou či písní. A pokud dokážeš zpěvem vznešené práce, jež bude smyslem života, přehlušit píseň volného času, jež dělá z práce povinnou daň a rozděluje lidský život na práci otroka a ničím nenaplněné volno, nic se nestarej o nějaké důvody, logiku a jednotlivá nařízení. Vždycky se najdou vykladači, kteří vysvětlí, proč je tvoje tvář krásná a jakým způsobem je třeba ji stavět. Budou tím směrem tíhnout a najdou dostatek důvodů, aby ti ukázali, že tenhle směr je jediný. Vzniknou v tom směru příkazy, které tě dovrší, a tvá pravda se uskuteční.

Neboť váhu má jen cesta, směr a tíhnutí k něčemu. V tom je i síla moře, které bez rozumování logiků rozhodá hráze a rozšíří svou říši. Říkám ti: každý silný obraz se uskuteční. Nesnaž se něco předem vypočítávat, něco vymýšlet a vytyčovat zákony. Nechtěj vymyslet budoucí město, neboť to, které se zrodí, se mu nebude nijak podobat. Stvoř lásku k věžím, které vládnou písku. A ten nejposlednější otrok tvých stavitelů už bude vědět, jak přepravit kamení. Stejně jako ví voda, která vždy tíhne dolů. Jak oklamat bdělost cisteren.

Tvorba proto zůstává vždy neviditelná," vysvětloval mi otec. "Stejně jako láska, schopná povznést rozličnost věcí do podoby panství. Něco znásilňovat či dokazovat je neplodné. Když tebou někdo bude chtít otřást, hned se proti němu naježíš, a když ti postaví důkaz, postavíš proti němu jiný, lepší. Jak bys chtěl také dokázat panství? Sotva by ses ho slovem dotkl, zbude z něho pouhé seskupení. Jakmile by ses dotkl chrámu a rozložil ho v kameny, abys tak vysvětlil jeho ticho a stín, budeš se namáhat marné, neboť tu zbudou jen rozvaliny a ticho bude pryč. Ale vezmu tě za ruku a půjdeme spolu. A jak nás náhodně povede krok, staneme náhle na vrcholku kopce. Ať tu pak promluví jakýmkoli hlasem, vždycky budu říkat jen samozřejmosti, neboť budeš přesvědčen, žeš to vymyslel sám. Neboť kopec, který jsem zvolil, vytváří právě takový řád, a ne jiný. Velký obraz se nejeví jakožto obraz. Prostě je. Nebo spíš ty jsi v něm. Jak bys pak mohl proti němu bojovat? Když tě usadím v domě, obýváš prostě dům a z toho hlediska soudíš věci. Když tě postavím do takového úhlu, odkud je žena krásnější a probouzí lásku, pocítíš prostě lásku. Či snad tu lásku odmítneš jen proto, že tě sem náhoda postavila právě v tuto chvíli, a ne jindy? Vždyť někde musíš být! A má tvorba není nic jiného než volba dne a hodiny a nemá smysl se o ni přít. neboť zkrátka je. Ano, té náhodě se klidně můžeš smát. Ale stalo se snad někdy, aby se zamilovaný člověk ubránil lásce prostě tvrzením, že to a to setkání byla jen náhoda a že by ta žena, pro kterou se trápí, mohla být právě tak mrtvá nebo se "nenarodit nebo žít někde jinde? Zvolil jsem hodinu a místo a tím jsem stvořil tvou lásku --- a ať můj postup tupíš nebo ne, ubránit se už nemůžeš a jsi mým zajatcem. Když z tebe budu chtít udělat horala, který putuje nocí k hvězdnému hřebeni, stvořím takový obraz, aby ti bylo zřejmé, že tě nasytí právě jen mléko hvězd tam na hřebeni. A byl jsem pro tebe jen náhoda, která ti odhalila tvou vlastní vnitřní potřebu, neboť ta potřeba je vskutku tvá, stejně jako vzrušení z básně. A ať můj postup tupíš nebo ne, zabráni ti to snad v cestě? Kdybys otevřel dveře a spatřil v šeru zářít diamant, zatoužil bys po něm snad méně jen proto, že se zrodil z těch otevřených dveří, které tě mohly zavést i jinam?

Když tě uložím na lůžko a dám ti nápoj pro spaní, bude pravdivý jak nápoj, tak i spaní. Tvořit znamená postavit druhého tam, odkud uvidí svět tak, jak si přejeme, a ne mu nabízet svět nový.

Kdybych ti vymyslel svět a ukázal ti ho, tebe však přitom nechal stát na místě, nespátíš nic. A budeš mít pravdu. Protože z tvého hlediska je ten svět falešný, a ty právem bráníš svou pravdu. Stejně tak jsem nedosáhl účinku, pokud se ti zdám pitoreskní, brilantní nebo paradoxní, protože takové je pouze to, co je viděno z určitého hlediska, ačkoli to bylo stvořeno k pohledu z hlediska jiného. Obdivuješ mne. ale já netvořím, jsem žonglér, kejklř a falešný básník.

Když tě však zavedu tam, odkud se pravda jeví nová --- a má cesta nebude pravdivá ani falešná, neboť kroky prostě jsou a nemůžeš je popřít ---, potom mne, který jsem ji stvořil, ani nepostřehneš a nebudu ti připadat ani pitoreskní, ani brilantní či paradoxní, neboť tu byly prostě kroky, jež následovaly za sebou, a ty mě nemůžeš kritizovat jako příčinu toho, že pláň z tohoto pohledu tvé srdce povznáší či že je žena krásnější. Neboť z tohoto pohledu žena opravdu víc vzrušuje a pláň je rozlehlejší. Vládne tady můj čin, ale nezanechává stopy, odlesky ani znamení, a protože je tu nenacházíš, nemůžeš proti mně bojovat, jen tehdy jsem tvůrce a pravý básník. Neboť tvůrcem či básníkem není ten, kdo vymýšlí a dokazuje, ale ten, kdo činí skutečným.

A každá tvorba spočívá v tom, že jsou vstřebávány rozpory. Neboť vně člověka neexistuje nic, co by bylo jasné či temné, soudržné či nesourodé, složité či prosté. Všechno prostě je. Ale hledáš-li v tom cestu pomocí neobratné řeči a začneš promýšlet budoucí čin, nezachytíš nic jiného než samé protimluvy. Kdežto já přicházím a přináším svou moc, a ta nespočívá v nějakém dokazování v duchu tvé řeči, neboť z rozporů, jež tě drásají, není východiska. Ani v tvrzení, že je tvá řeč falešná, neboť falešná není, pouze nepoddajná. Spočívá prostě v tom, že tě vede krok za krokem, až tě usadí na vrcholku hory, odkud se jeví tvé rozpory rozřešené, a tam tě zanechá, abys ty sám pak došel k pravdě."

LVI

Zatoužil jsem po smrti.

"Daruj mi pokoj chlévů," pravil jsem Bohu, "uspořádaných věcí a svezených sklizní. Dovol mi, abych se uskutečnil a konečně byl. Mé srdce je unaveno žalem. Jsem příliš starý, abych začínal znovu od nových větví. Ztratil jsem jednoho po druhém přítele i nepřátele a na mé cestě se rozlilo světlo smutného prázdna. Poodešel jsem, opět se vrátil a hleděl: spatřil jsem lidi, shluklé okolo zlatého telete, ne ze ziskuchtivosti, nýbrž z hlouposti. A děti, které se dnes rodí, jsou mi cizější než nevěřící barbaři. Nesu břemeno zbytečných pokladů, podobných hudbě, která nebude již nikdy pochopena.

Začal jsem dílo jako dřevorubec se svou sekýrou v lese a píseň stromů mne opájela. Má-li být člověk práv světu, musí se takto uzavřít do nějaké věže. Už dlouho se však dívám na lidi příliš zblízka a jsem unaven. Zjev se mi, Pane. Všechno je tak těžké, když člověk ztratí Boha."

A vzpomněl jsem si, jaký jsem měl jednou po velkých oslavách sen.

Vstoupil jsem tehdy do města jako vítěz a všude vlály prapory a mezi nimi dav, a kudy jsem projížděl, tam lidé volali a zpívali. A stáli nám z květin lože slávy. Ale Bůh na mne seslal jen pocit hořkosti. Připadal jsem si jako vězeň v davu hlupců.

Neboť když tě lidé oslavují, uvrhují tě především v nesmírnou samotu. To, co ti dávají, od tebe hned zase odpadá, neboť jediným mostem od tebe k druhému člověku je cesta boží. Jen ti jsou doopravdy se mnou, kdo spolu se mnou poklekají v modlitbě. Spojení se mnou jediným rytmem, zrna jednoho klasu, který se stane chlebem. Kdežto ti lidé se mi klaněli a otvírali ve mně poušť, neboť toho, kdo se mýlí, si nemohu vážit a nemohl jsem být zajedno s tím zbožněním své osoby. Takové kadidlo neumím přijmout, nehodlám totiž soudit sama sebe podle druhých, má tíha mne unavuje a mám-li vejít v Boha, musím se ze sebe vysvléci. Byl jsem proto před těmi podkuřovači smutný a pustý jako prázdna studna, když se k ní nakloní žiznivý lid. Sám jsem neměl co dát, aby to za něco stálo, a od nich jsem neměl co čekat, protože přede mnou klekali. Já potřebuji především člověka, který je oknem otevřeným k moři, a ne zrcadlem, které mě nudí. Z celého toho davu mi připadali důstojní jen mrtví, protože ti se už nepachtili za marnostmi.

A právě tehdy, unavený tím prázdňným pokřikem, který mi neměl co říci, právě tehdy jsem měl ten sen.

Byla tu jakási strmá a kluzká stezka, sklenutá nad mořem. Propukla bouře a noc se převalovala jako naditý měch. Já však stoupal zatvrzele vzhůru k Bohu, abych mu položil otázku po smyslu věcí, abych se zeptal, kam vede směna, kterou mi chtěli vnutit.

Na temeni hory jsem však objevil jen těžký balvan černé žuly --- a to byl Bůh.

"Je to skutečně On," řekl jsem si. "nepohnutelný, nenarušitelný." To jsem ještě doufal, že se nepropadnu zpátky v samotu.

"Pouč mne, Pane," řekl jsem. "Všichni moji přátelé, společníci i poddaní nejsou pro mne náhle nic víc, než jakési mluvící loutky. Držím nitky v rukou a vedu je, jak se mi zlíbí. To, že mě poslouchají, mne netrápí, neboť je dobře, když do nich sestoupí má moudrost. Trápí mne však, že se změnili v ten zrcadlový obraz, před nímž se stávám osamělejším než malomocný. Smějí se, když se smějí já. Zasmuší se, když mlčím. A slova, kterých jsem schopen, jim přinášejí asi tolik naplnění jako vítr stromům. A jsem to jen já, kdo je naplňuje. Nemám se za co směňovat, neboť v tom bezmezném naslouchání slyším už pouze vlastní hlas, který mi vrací zpátky jako mrazivou ozvěnu v chrámě. Proč se té lásky hrozím a co mohu od ní čekat, když je jen znásobením mne samotného?"

Ale žulový balvan, lesklý potůčky deště, pro mne zůstával dál neproniknutelný.

"Pane," řekl jsem, neboť na blízké větvi seděl černý havran, "chápu, že Tvému majestátu přísluší mlčet. Ale já potřebuji nějaké znamení. Až skončím modlitbu, přikaz tomu havranu, ať odletí. Bude to, jako by na mne kdosi mrkl okem, a já už nebudu na světě sám. Budu s tebou spojen určitou důvěrností, i když nejasnou. Nic jiného si nežádám, jenom mi naznač, že tu snad je cosi k pochopení." A pozoroval jsem havrana. Ten se však ani nepohnul. I poklonil jsem se skále a řekl:

"Máš, Pane. zajisté pravdu. Tvému majestátu nepřísluší podřizovat se mým rozkazům. Kdyby byl ten havran odletěl, byl bych ještě smutnější. Neboť podobné znamení bych mohl dostat jen od někoho sobě rovného, tedy zase jen od sebe sama. A byl by to zase jen odlesk mé vlastní touhy. A potkal bych zase jen svou vlastní samotu." A pokloniv se, odcházel jsem stejnou cestou zpátky. Stalo se však, že mou beznaděj vystřídal nečekaný a podivný jas. Bořil jsem se nohama do rozblácené cesty, drásal se o trní a zápasil s bičujícími poryvy deště, a přesto se ve mne rozlévala jakási jednoduší záře. Nic jsem se nedozvěděl, ale také tu nebylo nic, co bych mohl poznat a nebýt znechucen. Nedotkl jsem se Boha, ale bůh, který dovolí, abychom se ho dotkli, není už bohem. Stejně tak jestliže vyhoví modlitbě. Poprvé jsem pochopil, že velikost modlitby spočívá především v tom, že na ni nepřichází odpověď, a že podobná směna nemá nic společného s nechutným obchodem. A že učit se modlitbě znamená učit se tichu. Že láska začíná teprve tam, kde už nelze čekat žádný dar. Láska je především modlitba a modlitba je ticho. Navrátil jsem se opět mezi svůj lid a poprvé jsem

ho uzamkl do ticha své lásky. A tím jsem je podnítl k darům jdoucím až po samotnou smrt. Takové opojení v nich probudily mé uzamčené rty. Byl jsem pastýřem, schránkou jejich písně a opatrovníkem jejich osudů, pánem jejich životů i statků, a přitom v celé své nezlomné pýše chudší a pokornější než oni. Neboť jsem věděl, že tady nemám co čekat. Prostě se ve mně uskutečňovali a jejich píseň se rodila z mého ticha. A skrze mne jsme se všichni, oni i já, změnili v modlitbu, která se rodila z mlčení Boha,

LVII

Rozvíjím proto jednotu lásky v rozličných pilířích, kupolích a mohutných sochařských dílech. Neboť sice vyjadřuji jednotu, ale donekonečna rozrůzněnou. A nemáš proč se nad tím pozastavovat.

Cenu má pouze absolutno, a to pochází z víry, z horoucnosti či touhy. Jedna jediná je cesta lodi plující vpřed. mnozí však na ni spolupracují. I ten, kdo přibrušuje dláto, i ten, kdo myje pěnivou vodou prkna paluby, i ten, kdo šplhá na stožár nebo promazává kování. Vám dělá takový nepořádek těžkou hlavu, neboť se vám zdá, že kdyby se všichni začali pohybovat stejně a táhli jedním směrem, byli by tím silnější. Já však odpovídám: když běží o člověka, klenbový svorník nelze poznat po viditelných stopách. Aby se ukázal, je třeba vystoupit výš. Tak jako nevyčítáš sochaři, že se nesnažil uchopit podstatu cestou co největšího zjednodušení, ale použil naopak rozličných znaků jako jsou rty, oči, vrásky a vlasy, neboť svou kořist mohl zachytit jediné pomocí takové sítě --- a do tebe pak, nejsi-li slepý, krátkozraký, vstoupí díky tomu melancholie, která je jedna, a pomůže ti stát se jiným ---, tak nevyčítej ani mně, že mi nedělá starost nepořádek v říši. Neboť když vidíš, jak každá skupina táhne za lanová jinak, ztrácíš možná přehled, ale poodstup trochu a spatříš celé to společenství lidí, spatříš kmen stromu, z něhož vyrážejí rozličné větve jako z jednoho uzlu, spatříš jednotu, k níž směřuji a která je smyslem mé říše. A spatříš už jen loď. Jež pluje po moři.

A naopak vnuknu-li svým lidem lásku k moři, takže každý z nich, veden svým srdcem, začne kamsi tihnout, nepotrvá dlouho a spatříš je, jak se postupně rozrůzní podle svých tisícových jednotlivých vlastností. Jeden bude tkát plachty, druhý se rozmáchne sekou a porazí v lese strom. Další bude kout hřebíky a najdou se i takoví, kteří budou pozorovat hvězdy, aby se naučili loď řídit. A přitom budou všichni jedno. Vybudovat loď neznámá tkát plachty, kovat hřebíky, studovat hvězdy, nýbrž probudit lásku k moři, které je jedno, a v jehož světle už není rozporů, nýbrž jen společenství lásky.

Proto vždy spolupracuji a svým nepřítelům otvírám náruč, aby mne učinili větším. Neboť je určitá výše, v níž se boj může podobat lásce.

Vybudovat loď neznámá vidět ji předem do všech podrobností. Když si sám pro sebe narýsuji plán lodi v celé její rozmanitosti, nezachytím tím nic, co by stálo za námahu. Až se to uskuteční, bude všechno vypadat jinak a takovým vymyšlením se mohou zabývat jiní. Já nemusím znát na lodi každý hřebík. Musím však v lidech probudit touhu po moři.

Jsem jako strom. Čím víc rostu, tím hlouběji zapouštím kořeny. A má katedrála, která je jedna, vzniká tím, že člověk citlivého svědomí vytesá tvář ztrápenou výčitkami, a jiný zase, který se umí radovat, vytesá úsměv. Že mi vzdoruje vzpurný a věrný že zůstane věrným. A nechtějte mi vytýkat, že jsem dopustil nelad a neposlušnost, neboť jediná poslušnost, kterou uznávám, je poslušnost srdce, a vstoupíte-li do mého chrámu, uchvátí vás jeho jednota a majestátní ticho. A když vidíte, jak tam klečí bok po boku věrný i vzpurný. sochař i leštič pilířů, učený i prostý a veselý i smutný, neříkejte mi, že to je důkaz zmatku, neboť ve svých kořenech jsou všichni jedno a chrám se uskutečnil právě skrze ně, neboť skrze ně našel všechny cesty, kterých mu bylo třeba.

Mýlí se naopak ten, kdo chce vytvářet povrchní pořádek, protože neumí vládnout z dostatečné výšky, aby odhalil chrám nebo loď nebo lásku. Místo skutečného řádu nastolí pouze četnickou disciplínu, kde všichni táhnou jedním směrem a kráčejí stejným krokem. Budou-li všichni tvoji poddaní jeden jako druhý, žádné jednoty jsi nedosáhl, neboť z tisíce totožných pilířů vznikne jen duchaprázdné zrcadlení, ne však chrám. Dokonalost by pak v takovém postupu znamenala, celý ten tisíc poddaných pobít a uchovat jednoho jediného.

Skutečným řádem je chrám. Pohyb stavitele srdce, který podoben kořeni svazuje rozličnou hmotu a právě tu rozličnost potřebuje, aby se stal jednotným, mocným a trvalým. Nemá smysl se pohoršovat, že se jeden člověk liší od druhého. Že touha jednoho odporuje touze druhého, že jazyk jednoho není jazykem druhého. Naopak, měl bys být rád, neboť jsi-li tvůrce, zbuduješ chrám tím vyšší, a ten jim pak bude společným měřítkem.

Avšak slepý je pro mne člověk, který si představuje, že něco tvoří, když rozebere katedrálu a kameny srovná do řady podle velikosti.

LVIII

Přišli mi vykládat rozumy, ne snad přímo geometrii říše --- geometr byl ostatně jen jeden a ten už byl mrtvý ---, ale delegace jejich vykladačů. A těch vykladačů bylo deset tisíc.

Když někdo staví loď, nestará se o hřebíky, stěžně a palubní prkna, ale zavře do dílny deset tisíc otroků a několik dohlížitelů s bičem. A slavně vyrůstá loď. Nikdy jsem však neviděl, že by se některý z otroků chlubil, že přemohl moře.

A když někdo buduje geometrii, také ji nebude odvozovat od důsledku k důsledku celou až do konce, protože taková práce je nad jeho síly i čas, ale vznikne okolo něho desetitisícová armáda vykladačů, kteří vybrousí poučky, využijí plodných cest a sklídí ovoce stromu. Ježto však nejsou otroky a nejsou poháněni bičem, nenajde se mezi nimi jediný, aby si nemyslel, že se tomu jedinému skutečnému geometru vyrovná, protože mu jednak rozumí a jednak jeho dílo obohacuje.

Ale já, byť si jejich práce cením --- neboť svážen sklizeň ducha je třeba ---, také dobře vím, jak je směšné zaměřovat ji s tvorbou, s tvorbou, která je ničím nezdůvodněné, svobodné a nepředvídatelné gesto člověka. Držím si je proto od těla, aby se nenadmulí pýchou a nechť se ke mně chovají jako rovný k rovnému. A slyšel jsem je, jak mezi sebou nespokojeně mručeli. Pak promluvili:

"Protestujeme ve jménu rozumu. Jsme hlasatelé pravdy. Tvé zákony jsou zákony boha, který je méně spolehlivý než ten náš. Ty máš za sebou vojsko a můžeš nás onou silou svalů rozdrtit. Budeme však mít proti tobě pravdu pořád dál, i v žalárních kobkách."

Mluvili, neboť dobře věděli, že se nemusí bát mého hněvu. A dívali se jeden na druhého, spokojeni vlastní odvahou. Zamyslel jsem se. Jediný skutečný geometr býval denně přijímán u mého stolu. Když jsem nemohl spát, odebral jsem se někdy do jeho stanu, uctivě jsem zul obuv a pil jsem jeho čaj a okoušel med jeho moudrosti. Oslovil jsem ho: "Geometre ..."

"Jsem sice geometr, ale především jsem člověk. Člověk, který někdy snívá o geometrii, pokud mu nevládne něco naléhavějšího jako třeba spánek, hlad či láska. Ale dnes, kdy jsem zestárl, máš asi pravdu: už jsem jen geometr." "Jsi ten, komu se zjevuje pravda ..." "Jsem pouze ten, kdo tápe a hledá slova jako dítě. Pravda se mi nijak nezjevila. Ale můj jazyk je pro lidi prostý jako tvá hora a oni si z něho svou pravdu vytvoří sami." "Tvá řeč je hořká, geometre."

"Toužil jsem odhalit ve vesmíru stopu božského pláště, dotknout se pravdy, která by byla mimo mne, toužil jsem zachytit ji za cíp oděvu jako nějakého boha, který se dlouho lidem ukrýval, a pak ji strhnout závoj z tváře, abych ji ukázal. Ale nebylo mi dáno odhalit nic jiného než sebe sama ..."

Tak hovořil on. Kdežto ti vykladači mi halasně mávali okolo hlavy svou modlou.

"Mluvte tišeji" řekl jsem. "I když dost dobře nechápu, slyším výborně."

Mručeli dál, ale ne už tak silně.

Konečně mezi sebou postrčili jednoho kupředu --- neboť už začínali litovat, že projevíli tolik odvahy --- a on za ne promluvil:

"Kde je v tom monumentu pravd, jež ti nabízíme, abys je uznal, nějaká svobodná tvorba nebo sochařský čin a poezie? Naše poučky vyplývají jedna z druhé na základě přísné logiky a nic lidského tu dílo neřídí." A tak se na jedné straně dovolávali jakési absolutní pravdy --- jako některé kmeny, které se drží pomalované dřevěné modly, o níž říkají, že metá blesky --- a na druhé straně se chtěli rovnat jedinému skutečnému geometru, neboť každý z nich také něčemu sloužil či něco objevil podobně jako on, ale žádný z nich netvořil. "Určíme tady před tebou vztahy mezi úsečkami určitého obrazce. A nemůžeš naše zákony přestoupit, kdežto my ty tvé můžeme. Musíš z nás udělat své ministry, neboť my víme."

Mlčel jsem rozvažuje, co je to hloupost. Nepochopili mé mlčení a zaváhali.

"Chceme ti přece především sloužit" řekli. Odpověděl jsem tedy:

"Nečiníte si nároky na tvorbu, a to je štěstí. Neboť šilhavý stvoří zase jen šilhavého. Měch plný vzduchu vydá jen vítr. Kdybyste založili království, bylo by předem poddané barbarské šavli, protože logiku lze vztáhnout pouze na historii už odehranou, na sochu už vytesanou a na mrtvé ústrojí. Stalo se jednou, že lidé objevili stopy člověka, který vyšel za svítání ze stanu, směřoval k moři, došel až na břeh a tam se zřítíl, neboť břeh byl strmý. Logikové se sklonili nad stopami a poznali pravdu. Neboť v řetězu událostí nechyběl jediný článek. Jeden krok následoval za druhým, každý byl umožněn tím, že mu předcházela jiná. A tak šli zpátky po krocích od následku k příčině a přivedli mrtvého zpět do stanu. A šli po krocích kupředu od příčiny k následku a navrátili ho smrti."

"Všechno jsme pochopili," začali vykřikovat logikové a navzájem si blahopřáli.

A já jsem si říkal, že pochopit by znamenalo vědět tak jako jsem to poznal já, že kdesi existuje úsměv, křehčí než spící voda, neboť ho stačí zakalit pouhou myšlenkou, úsměv, který v tu chvíli možná ani není, neboť patří tváři, která spí a není ani odtud, ale z cizího stanu, vzdáleného na sto dní cesty.

Tvorba je jiné podstaty než stvořený předmět, tvorba uniká ze stop, jež zanechává, a nikdy ji nelze vyčíst z žádných znamení. Znamení, stopy a znaky, jež vyplývají jedny z druhých, vysvětlíš vždycky. Neboť stín každé tvorby na zdi skutečnosti je čistá logika. Avšak i přes tenhle samozřejmý objev zůstaneš pořád stejně hloupý. Protože však zdaleka nebyli přesvědčeni, snažil jsem se je ve své dobrotě poučit:

"Byl jednou alchymista, který pátral po tajemství života. A stalo se, že ze svých kotlíků, baněk a koření vydobyl kousek živoucí hmoty. Sběhli se logikové. Pokus opakovali, namíchali koření, foukali do ohně pod kotlíky a povedlo se jim získat další živou buňku. A odcházeli s pokřikem, že tajemství života už neexistuje. Že je život jen přirozený vztah mezi příčinou a následkem a následkem a příčinou, že vzniká pouze z toho, jak oheň působí na koření a jednotlivá koření zase navzájem na sebe, a koření že přece není živé. Logikové jako vždycky všechno dokonale pochopili. Neboť tvorba je jiné podstaty než stvořený předmět, kterému vládne, a vytrácí se z vlastních stop. Tvůrce se ze své tvorby vždycky vytratí. A stopa, kterou zanechá, je čistá logika. Já však byl pokornější a šel se poučit k příteli geometru. „Co je tu zvláštního,“ řekl, „krom toho, že se ze života rodí zase život?“ Život by se byl neobjevil, nebýt vědomí alchymisty, který byl, pokud vím, živý. Na to se zapomnělo, neboť se jako vždycky ze své tvorby vytratil. Jako když někoho dovedeš na vrchol hory, odkud se problémy jeví uspořádané, a ponecháš ho o samotě. Hora se stane pravdou mimo tebe. A nikdo se neptá, jak došlo k tomu, žeš vyvolil právě tuto horu, neboť ten člověk tam prostě je a někde věru být musí."

Oni však mručeli dál, protože právě logikům logika vždycky chybí, a já jsem řekl:

"Vy domýšlivci, kteří sledujete tanec stínů na zdi a myslíte si, že znáte, kteří čtete krok za krokem geometrické poučky a nenapadne vás, že tu byl někdo, kdo kráčel, aby je nastolil, kteří čtete ze stop v písku a nepřijdete na to, že tady zas byl někdo, kdo odmítl lásku, kteří sledujete vzestup života od výchozího materiálu a nevíte, že tu byl někdo, kdo zamítl a volil, vy otroci, vyzbrojení kladivem na hřebíky, nechodte za mnou a nechtějte mi namluvit, že jste vymysleli a spustili na vodu loď."

Onoho geometra, který byl svého druhu jediný a teď je mrtev, toho bych byl jistě k vládě připustil, kdyby si to byl přál. Neboť pocházel z Boha. A uměl mi svou řeč ukázat onu dalekou milou, která se naprosto nedala vyčíst jedním rázem z písku, neboť s ním nebyla téže podstaty.

Z nekonečného množství možných směsí dovedl vybrat právě tu jedinou, jež někam vedla, ačkoli se ještě nevyznačovala před ostatními žádnou předností. Když se v bludišti hor ztratí vůdčí nit a nelze postupovat cestou dedukce, neboť až nad propastí poznáš, že tvá cesta selhala, a co je na protějším svahu nikdo neví, stane se někdy, že náhle vyvstane vůdce, který ti vytyčí cestu, jako by přišel tam odtud, z protější strany. Když je pak cesta prošlapaná a jednou vytyčená, zdá se ti samozřejmá. A zapomeneš na onen zázrak pochodu, který vypadal jako návrat."

LIX

Uvědomil jsem si velkou pravdu trvání.

Nemáš totiž v co doufat, neexistuje-li nic trvalejšího než ty. Vzpomínám si na onen lid, který uctíval mrtvé. Každá rodina měla svůj náhrobní kámen, který postupně přijímal zesnulé. A náhrobky zde stály a znamenaly trvání. "Jste šťastní?" ptal jsem se těch lidí, jak bychom nebyli šťastní, když víme, kam půjdeme spát? ..."

LX

Dolehla na mne nesmírná zemdlenost. A zdálo se mi prostší říkat si, že jsem jakoby opuštěn Bohem. Neboť mi chyběl klenbový svorník a nic ve mně nenacházelo ozvuk. Umlkl onen v tichu hovořící hlas. A když jsem vystoupil na tu nejvyšší věž, říkal jsem si: "K čemu všechny ty hvězdy?" A když jsem měřil pohledem svá panství, ptal jsem se sebe: "K čemu všechna ta panství?" A když jsem zaslechl, jak se ze spícího města zvedl jakýsi nárek, tázal jsem se: "K čemu ten nárek?" Byl jsem jako cizinec, ztracený v rozličnosti davu, hovořícího jinou řečí. Jako šaty, vyslečené z člověka. Rozložený a sám. Jako neobydlený dům. A chyběl mi skutečně klenbový svorník, neboť ve mně nebylo nic, co by ještě bylo schopno sloužit. "A přece jsem pořád stejný," říkal jsem si, "mám pořád tytéž znalosti a tytéž vzpomínky, jsem divák pořád stejně podívaný, ale utápím se náhle v rozličnosti, která k ničemu není." Jako sebelépe zbudovaná bazilika, která je pouze souhrnem kamení, není-li nikoho, kdo by ji viděl v jejím celku či okoušel jejího ticha, nebo kdo by v srdci roztajal a tím ji dodal smyslu. Podobně já se svou moudrostí a smyslovými vjemy a vzpomínkami. Nebyl jsem již snopem, ale jen souhrnem klasů. A pocítil jsem nudu, což v první řadě znamená, že člověk ztratil Boha.

Ne na mučidlech --- i to je ještě lidské ---, ale nedozrálý. Snadno jsem se v té nudě mohl stát krutým, když jsem tak přecházel prázdným krokem po zahradě jako člověk, který na někoho čeká. A který přežívá v provizorním světě. Obracel jsem se k Bohu s modlitbami, avšak modlitby to nebyly, neboť nevycházely od člověka, nýbrž od kohosi, kdo byl jen zdáním, jen připravenou svící bez plamene. "Kéž se zas do mne vrátí horoucnost!" říkal jsem. Neboť jsem věděl, že horoucnost není nic jiného než ovoce božského uzlu, který svazuje věci. A loď je potom řízena.

A bazilika viděna. Ale když skrze ni už nedokážeš vyčíst stavitele ani sochaře, čím jiným je, než jenom rozpadlou hmotou?

Právě tehdy jsem pochopil, že člověk, který umí vidět úsměv sochy, krásu krajiny či ticho chrámu, nalézá vlastně Boha. Neboť přesáhl věc a dosáhl svorníku, přesáhl slova a zaslechl píseň, přesáhl hvězdy a noc a zakusil věčnost. Neboť Bůh je především smyslem tvé řeči, a pokud tvá řeč má smysl, ukazuje ti Boha. Když tě dojmou slzy dítěte, jsou okénkem, otevřeným do širého moře. Neboť v tu chvíli se v tobě nerozeznaly pouze ty jedny slzy, ale slzy všech. To dítě tě prostě jen vzalo za ruku, aby tě poučilo. "Proč mne, Pane, nutíš k té cestě pouští? Plahočím se tu mezi tmám. Stačí jedno tvé znamení a poušť se promění a plavý písek, obzor i mocný, tichý vítr už nebudou jen nesourodým celkem, ale rozlehlou říší, jež ve mně probudí nadšení a dokážu z ní vyčistit Tebe."

A pochopil jsem, že když se Bůh odvrátí, je zřejmý právě ve své nepřítomnosti. Neboť pro námořníka je smyslem moře. A pro manžela smyslem lásky. Přijdou však chvíle, kdy se námořník ptá: "K. čemu to moře?" A manžel: "K čemu ta láska?" A všechno, co dělají, je nudí. Nic jim nechybí, jen božský uzel, který svazuje věci. A chybí jim všechno. "Jestliže se Bůh odvrátí od mého lidu, jako se odvrátil ode mne," říkal jsem si, "potom z nich udělám jen mravence v mraveništi, neboť se z nich vytratí veškerá horoucnost. Hra není možná, ztratí-li kostky smysl." A viděl jsem, že rozum tady nijak nepomůže. Můžeš zajisté uvažovat, jak uspořádat kameny chrámu, ale podstatného se tím nedotkneš, neboť podstatné se kamenům vymyká. Můžeš uvažovat o nose, uchu a ústech sochy, ale podstatného se tím nedotkneš, neboť podstatné se hlině vymyká. Tady šlo o to, polapit boha. A ten se chytá do pastí, které s ním naprosto nejsou téže podstaty.

Když jsem jakožto sochař vytvořil tvář, vytvořil jsem tím násilí. Každá uskutečněná stavba je násilí. Když něco chytím a chci to podržet, musím sevřít pěst. Neříkej mi, že jsou slova básně svobodná. Podřídil jsem je jedno druhému v duchu svého řádu.

Může se stát, že je chrám stržen a kameny použity ke stavbě chrámu nového. Jsou mrtví a jsou nově narození.

Ale neříkej, že jsou kameny svobodné. Protože pak by nebylo chrámu.

Nikdy jsem nechápal, jak by se dalo oddělit násilí od svobody. Čím více cest vytyčím, tím větší máš svobodu volby. Každá z těch cest je však násilí, neboť jsem ji ohradil plotem. Ale čemu chceš říkat svoboda, nejsou-li tu cesty, mezi nimiž bys volil? Říkáš snad svoboda tomu, že můžeš bloudit v prázdnu? Je-li tu nastoleno násilí cesty, zvětšuje se zároveň tvá svoboda.

Nemáš-li nástroj, nemůžeš ve vši volnosti vytvářet melodii. Jestliže nepřipustíš nos a uši, nemůžeš ve vši volnosti vytvářet úsměv sochy. A člověk, který je zjemnělým plodem jemné kultury, získává právě tím, že tato kultura má své meze, hranice a pravidla. V mém paláci je člověk bohatší na vnitřní hnutí než v brlohu chátry. A rozdíl mezi jedním a druhým spočívá především v povinnosti, která je jako účta projevená králi. Kdo se chce v určité hierarchii pozvednout a stát se vnitřně bohatším, ten si bude žádat především omezení. Stáváš se větším právě skrze obřad, jemuž jsi podřízen. Když je dítě smutné, neboť vidí, jak si ostatní hrají, bude především chtít, aby i jemu určili pravidla hry, protože pouze v nich se může uskutečnit. Smutný je člověk, když slyší vyzvánět zvon, jehož výzva se ho netýká. Jsi smutný, když zazpívá polnice a tvou povinností není vstát. A hledíš, jak šťastný je člověk, který řekne: "Slyšel jsem volání, jež bylo pro mne, a vstávám." Pro ty druhé však nezpívá zvon ani polnice a zůstanou smutní. Svoboda je pro ně pouze svobodou nebytí.

LXI

Narážel jsem na jakýsi práh, neboť jsou období, kdy řeč není s to nic uchopit ani předejmut. Kladou přede mne svět jako hádanku a chtějí, abych jim ho vysvětlil. Žádné vysvětlení však není a svět nemá smysl. "Máme se poddat či bojovat?" Člověk se musí poddat, aby přežil, a musí bojovat, aby dál byl. Nech život, ať si poradí sám. Neboť v tom je ta dennodenní bída, že pravda života je sice jedna, ale nachází výraz v protichůdných formách. Nedělej si však iluze: takto, jak jsi, jsi mrtvý. A tvé rozpory, tvá rozervanost a trápení, to všechno pochází z proměny. Praskáš a pukáš. Tvé ticho je tichem obilného zrna, jež v zemi hnije, aby se uskutečnilo. A tvá neplodnost je neplodností v kukle. Ale zrodíš se znovu a krásnější, s křídly. Až spatříš z vrcholku hory, že jsou tvé otázky rozřešeny, řekneš si: Jak to, že jsem to předtím nepochopil?" Jako by předtím bylo co k pochopení.

LXII

Žádného znamení se ti nedostane, neboť božstvo, od něhož ono znamení žádáš, se projevuje právě tichem. Kameny, z nichž je složen chrám, nic o chrámu nevědí a vědět nemohou. Tak jako neví kousek kůry, že je z něho a z dalších kousků složen strom. A ani sám strom či ten a ten příbytek neví nic o království, které je z nich a z ostatních složeno. Ani ty nevíš nic o Bohu. Ledaže by se chrám ukázal kameni nebo strom kůře, což je zcela nesmyslné, neboť neexistuje řeč, ve které by jej kámen mohl přijmout. Řeč je z roviny stromu. To jsem objevil, když jsem šel tehdy hledat Boha.

Vždycky sám, uzavřen v sobě, tváří v tvář sobě. A není naděje, že bych sám sebe z té samoty vymanol. Není naděje pro kámen, být něčím jiným než kamenem. Ale spoluprací se seskupí a stane se chrámem.

Už si nedělám naději, že by se objevil archanděl, je totiž buď neviditelný, nebo vůbec není. Podobné znamení čekají pouze ti, pro které je Bůh jen zrcadlovým obrazem, a také v něm neodhalí nic než sebe samé. Já se však zaslibuji svému lidu a cítím teplo, které mne proměňuje. A to je znamení Boha. Neboť je-li jednou nastoleno ticho, pak je pravdivé pro všechny kameny.

Já sám mimo společenství neplatím nic a nemohu dosáhnout uspokojení.

Proto se podvolte a buďte jako obilné zrno, které spí ve stodole, uchystáno na zimu.

LXIII

Ta nechut' ke všemu, co by je přesahovalo. Jejich slova jsou: "Já ..."

A tlučou se do břicha. Jako kdyby v nich kdosi byl, kdo existuje skrze ně. Tak jako kdyby říkaly kameny chrámu: "Já, já, já ..."

A stejně tomu bylo s lidmi, které jsem odsoudil k dobývání diamantů. Pot a drsná dřina je proměňovaly v diamanty a světlo. Oni se však jednoho dne vzbouřili: "Já, já, já!" Tak hovořili. A odmítli být podřízeni diamantu. Už se nechtěli uskutečňovat. Chtěli být vázeni pro sebe samé. Místo diamantu dávali za vzor sebe. Byli však oškliví, neboť krásní jsou v diamantu. Kameny jsou krásné v chrámu. Strom je krásný v království. Řeka je krásná v říši. Potom se o ní zpívá: "Ty, jež jsi živitelkou našich stád, pomalou krví našich plání, ty, která vedeš naše plavidla ..." Kdežto oni se považovali za konečný cíl a už je zajímalo pouze to, co by jim mohlo sloužit, a ne nic vyššího, čemu by sloužili sami.

Pobili proto knížata, na prach rozbili diamanty, aby se o ně podělili, a všechny ty, kdo hledali pravdu a mohli by je proto jednou ovládnout, vsadili do žalářů. "Je na čase, aby chrám sloužil kamenům," říkali. A odcházeli v domnění, že těmi kousky chrámu zbohatli, zatímco jen ztratili onu božskou část a změnili se v pouhé trosky.

LXIV

Ale přesto se ptáš:

"Kde tedy začíná a končí otroctví? Kde začíná a končí oblast všeobecného? A kde začínají práva člověka? Znáš práva chrámu, který je smyslem kamenů, práva říše, která je smyslem lidí, i práva básně, která je smyslem slov. Neznám však práva kamenů vůči chrámu, práva slov vůči básním a práva člověka vůči říši."

Nejde ve skutečnosti o sobectví, nýbrž o jakési zmrzačení. Člověk, který si vykračuje zcela sám a říká: "Já, já, já ...", jako by nebyl v říši. Jako kámen, který leží mimo chrám, či holé slovo mimo báseň, nebo kus masa, jež není součástí těla.

"Ale co když zruším všechny říše a spojím lidi v jediném chrámu," řekl kdosi. "Najdou potom svůj smysl v chrámu daleko větším..."

"To znamená, žeš nic nepochopil," odpověděl otec. "Vždyť vidíš, že tady z těch kamenů se skládá nejprve paže, a ta jim dodává smysl. A z jiných hrud' a z jiných křídlo. A ze všech společně se skládá kamenný anděl. A z jiných oblouk. A z jiných pilíř. A když pak vezmeš všechny ty kamenné anděly, oblouky a pilíře, ze všech dohromady se skládá chrám. A když pak vezmeš všechny chrámy, ze všech dohromady se skládá svaté město, které tě řídí na cestě pouští. Chceš snad tvrdit, že bude lepší podřídít všechny kameny v jediné jednotvárné hromadě rovnou svatému městu, místo abys je podřídil nejprve paži a hrudi a křídlo sochy, pak skrze paži, hrud' a křídlo samotné soše a skrze sochy pak chrámu a skrze chrám teprve svatému městu? Jako by záře svatého města, které je jedno, nebyla zrozena právě z té rozličnosti? jako by záře sloupu, který je jeden, nebyla zrozena z hlavice, dřívku a podstavce, které jsou různé? Čím vyšší je pravda, tím z větší výšky je třeba na ni hledět, abys ji uchopil. Jedna je touha po moři a jeden je i život, ale člení se od stupně k stupni, a jako by kráčet po jednotlivých přičkách, předává svou moc od jednoho bytí k druhému. Neboť jedna je plachetnice, i když je složena z rozličných věcí. Když k ní přistoupíš blíž, spatříš plachty a stěžně a příď a kostru a kýl. A z ještě větší blízkosti spatříš na tom všem lana a úpony, prkna a hřebíky. A to vše se člení ještě dál.

Tak jako obyčejné město, ani má říše by neměla smysl a nebyla by doopravdy živá a nebylo by vojáků, kteří pochodují na stráž, kdyby byla jen pěkně srovnanými kameny. Ale je tu nejprve tvůj rodinný krb. A z krbů rod. A z rodů kmen. A z kmenů provincie. A potom z provincií říše. A pohled', jak je ta říše od východu na západ a od severu na jih plna horoucnosti a života. Jako plachetnice na moři, která se živí větrem a pořádá ho k určitému neměnnému cíli. třebaže se vítr mění a ona sama je složena z rozličných věcí.

Ted' můžeš teprve pokračovat výš a z říši udělat loď ještě rozlehlejší, která všechny ty lodě do sebe pojme a ponese je jedním směrem, živena různými větry, které se budou měnit, aniž se změní směr špice jejího kýlu ve hvězdách.

Sjednotit znamená lépe svázat jednotlivé rozličnosti, a ne je vymazat kvůli bezduchému pořádku."

LXV

Byla různá bytí a byla věrnost. Věrností nazývám pouto k určitému bytí, jakým může být mlýn, říše, chrám či zahrada, neboť i takový člověk je velký, který je věrný zahradě.

A přijde někdo, kdo naprosto nechápe, co jediné má cenu. a veden iluzí falešné vědy, která si myslí, že má-li poznat, musí rozložit (poznat, ale ne pochopit, neboť tu chybí podstatné, stejně jako když smícháš písmena knihy: chybiš tu ty sám. Tím smícháním jsi smazal básníka. A když se stane ze zahrady pouhá snůška, smazal jsi zahradníka.), veden touto iluzí hledá zbraň v ironii. Ironie však je věcí darmochleba. Neboť směšuje písmena, aniž čte knihu. Takový člověk ti řekne: "K čemu umírat pro chrám, když je to pouze snůška kamení?" A ty mu nemáš co odpovědět. „K čemu umírat pro zahradu, když je to pouze snůška stromů a trávy?" A ty mu nemáš co odpovědět. "K čemu umírat pro pouhá písmena abecedy?" A kdo by také chtěl pro ně zemřít?

Ve skutečnosti však ten člověk postupně ničí všechno tvé bohatství. A ty už nebudeš chtít umírat, a tedy ani milovat, a nazveš to odmítnutím rozumem, zatímco jsi nevědomý a vynakládáš síly na to, abys zbořil, co bylo uděláno, a abys promrhal svůj nejvzácnější majetek: smysl věcí. A on se tím ještě pyšní, ačkoli je pouhý vykradač, a svým činem nic nevytvořil, oproti tomu, kdo tříbí větu a vytváří tím styl, který mu dovoluje zase dál tříbit. Onen člověk však jen rozbil sochu, aby tě pobavil jejími střepy, a dosáhl tím určitého překvapení, neboť sis myslel, že chrám je rozjímání a ticho, a zatím je to jen hromada kamení, která si nezaslouží, aby se pro ni umíralo.

A když tě naučil způsobu, jak zabíjet bohy, nemáš náhle z čeho žít a z čeho dýchat. V předmětu má totiž cenu především ono světlo, kterým ho zbarvuje kultura, jejíž řečí hovoříš. Kámen krbu se potom může stát láskou, a hvězda hvězdou království božího a úkol, který ti svěřím, bude mít v sobě královskou důstojnost. A erb je erbem určité dynastie. Ale co s kamenem, s úkolem, s šifrou, jestliže na nich nebude ono světlo?

Kráčíš od trosk k troskám a kloužeš k marnosti, neboť to, co zbylo, tě nemůže nasytit a jedinou možnou barvou je už jen barva marnosti. Věci ztratily smysl, a když tedy žádný nemají, musí ho hledat v tobě. Zůstal jsi jen ty sám, abys zbarvoval věci svým ubohým světlem. Tvé jsou ty nové šaty. Tvé je to stádo. Tvůj tento příbytek, který je bohatší než druhý. A všechno, co patří někomu jinému než tobě, šaty, stádo, příbytek, všechno se ti stává nepřítelem. Stojí tu totiž proti tobě říše, která se tě tvé podobá. A v téhle poušti ti vskutku nezbyvá, než se tvářit nad sebou spokojeně, protože mimo tebe nic není. Od toho okamžiku jsi odsouzený křičet: "Já. já. já." Do prázdna, neboť na ta slova odpovědi není.

Ale nikdy jsem nepoznal zahradníka, aby byl marnivý, když prostě miloval svou zahradu.

LXVI

Zjevení boha, který dává věcem jejich barvu. Stačí, když ta jistá žena odejde, a všechno vypadá jinak. Co s denním výdělkem, když už neslouží k tomu, aby byla krásnější? Myslel jsi, že ti ten výdělek pomůže, abys jím cosi zachytil, a náhle není co zachytit. Co se stříbrnou konvicí, když už nepatří k obřadu čaje, který jsi vedle ní popíjel, než jste se milovali? Co s flétnou ze zimostrázu, jež visí na zdi a už jí nebude zpívat? Co s tvými vlastními rukama, když už nebudou brát do dlaní její spící tvář? Jsi náhle jako krám plný věcí, které jsou na prodej, protože nenašly v té ženě místo, a tedy ani v tobě. Každá z těch věcí má své označení a čeká, až začne žít. Hodiny dne už také nejsou čekáním na lehký krok a potom na úsměv ve dveřích, na ten medový koláč, který ti láska v tichu uchystala daleko od tebe, a jímž se teď nasytíš. A nejsou ani hodinami loučení, když je třeba odejít. A nejsou ani hodinami spánku, v němž se obnovuje tvá touha.

Už není chrámu, zbyly jen rozvaliny. Už nejsi ani ty. Ale vzdát se nedokážeš, třebaže víš, že jednou zapomeneš a postavíš chrám nový, neboť život už takový je, jednoho dne se znovu chopí oné konvice, onoho koberce z tlusté vlny i ranních, poledních a večerních hodin a znovu dá smysl tvé dřině, a ty budeš opět něčemu blízko či daleko, opět se budeš něčemu přibližovat nebo něčemu vzdalovat, něco ztrácet či nacházet. Neboť teď, kdy život pro tebe není svorníkem klenby, nemáš na světě nic, čemu by ses mohl přibližovat nebo vzdalovat, co bys mohl ztrácet nebo nacházet, prodlužovat nebo odsunovat. Jestli si totiž myslíš, že obcuješ s oněmi věcmi, že je bereš do rukou a toužíš po nich a vzdáváš se jich, že na ně čekáš nebo je rozbíjíš a rozhazuješ, že je dobýváš a vlastniš, mylíš se, neboť bereš a držíš, vlastniš a ztrácíš, nacházíš a s touhou očekáváš pouze to světlo, jímž je obdaruje jejich slunce. Neexistuje lávka mezi tebou a věcmi, nýbrž jen mezi tebou a neviditelnými tvářemi, tvářemi Boha, říše či lásky. A když vyplouváš jako námořník na moře, pak jenom kvůli tváři, která proměnila nepřítomnost v poklad, pak jenom kvůli návratům, o nichž ti vyprávějí staré zpěvy galér, pak jenom kvůli příběhům o podivuhodných ostrovech a jejich korálových výsepách. Říkám ti, zpěv vln je pro tebe jiný díky zpěvu galér, i když už galéry nejsou, a barva soumraků na vodách je pro tebe bohatší o barvu korálových výsep, i když tě k nim tvé plachty třeba nikdy nezanesou. A i když třeba nikdy neklesneš ty sám ke dnu, příběhy ztroskotání, o nichž jsi slyšel, zní v nářku moře podél skal pohřební hudbou nad mrtvými. Co by ti jinak zbývalo, když táhneš za drsné lanoví, než zívát? Kdežto nyní tu stojíš s pažema založenými na prsou, veliký jako moře. Neboť nevím o ničem, co by nebylo především tváří, čili kulturou, čili chrámem, zbudovaným pro tvé srdce. Právě proto se nechceš vzdát sebe sama, když jsi žil příliš dlouho jednou láskou a jiný smysl už nemáš.

Proto také nelze toho, kdo miluje, zavřít do vězeňských zdí. Neboť takový člověk nepochází z říše věcí, ale z říše jejich smyslu, a zdem se vysměje. Stačí, že milovaná žena existuje, i když třeba spí a je tedy jako mrtvá a v tu chvíli mu k ničem není, a můžeš mezi nimi dvěma vztyčit i zdi pevnosti. Hle, jak jej v skrytu jeho ducha tiše vyživuje. A nemůžeš je

rozdělit.

Tak je to s každým jevem, zrozeným z božského uzlu, který svazuje věci. Pokud ti chybí tento uzel, nemůžeš od

ženy nic získat, i když po ní toužíš a vzdycháš v bezesných nocích. Stejně jako tvůj hladový pes, který se také nenasytí pouhou představou masa. Chybí tu bůh, jenž pochází z ducha a překonává zdi. Jak už jsem říkal o tom člověku, který je majitelem panství a prochází se za svítání po orosené zemi. Nic z jeho panství mu v tu chvíli nijak neslouží. Vidí jen úvozovou cestu. A přece je jiný než ostatní, neboť je velký srdcem. Anebo člověk na hlídce, který nevidí z říše nic jiného než žulovou cestu obchůzky pod hvězdami. Ohrožen nebezpečím přechází sem a tam. Kdo by mohl být chudší než tento člověk, zavřený ve vězení dlouhém sto metrů! Obtížený zbraněmi, ohrožený žalářem, kdyby ho napadlo usednout, a smrtí, kdyby ho napadlo usnout. Promrzlý, smáčen deštěm, spalován pískem, nemá co čekat, leda že tmy namířenou pušku, která ho zasáhne do srdce. Může být něco beznadějnějšího? Každý žebrák je bohatší, neboť má svobodu pohybu, divadlo davu, jehož je částí, a možnost pobavit se, kde ho napadne. Ale ten voják na hlídce pochází z říše. A z říše je živ. Má v sobě větší prostor než žebrák. A zemře-li, smění se za říši, takže i jeho smrt bude mít cenu.

Posílám vězně lámat kámen. Láma kámen a jsou prázdní. Když ale stavíš svůj dům, myslíš, že lámeš stejný kámen? Stavíš zeď, jež bude domem, a nepracuješ za trest. Každý tvůj pohyb je píseň.

Stačí jen změnit zorný úhel a uvidíš to jasně. Když někdo umírá, v poslední chvíli však je zachráněn a žije dál, řekneš si jistě, že cosi získal. Ale když přejdeš na jinou horu a zahleď se na jeho osud, hotový a svázaný jako snop, zjistíš, že by byl ten člověk smrtí šťastnější, neboť by měla smysl.

Tak tomu bylo i s oním člověkem, kterého jsem dal zajmout jedné válečné noci, aby mi vyzradil nepřítelovy plány. "Pocházím ze svého domova," řekl, "a tvoji kati se marně namáhají ..." Nebyl bych z něho vymáčkal olej tajemství, ani kdybych ho drtil mlýnským kamenem, neboť pocházel ze své říše.

"Jsi chudák," řekl jsem, "a mám tě v moci." Rozesmál se, když uslyšel, jak jsem ho nazval chudákem. Měl totiž majetek, který jsem mu vzít nemohl. A v tom je smysl učení. Neboť tvým pravým bohatstvím naprosto nejsou věci; ty máš cenu, jen pokud jich užíváš

--- například osel, pokud na něm jedeš, miska, pokud z ní jíš ---, avšak ztrácejí smysl, jakmile jsou uklizeny nebo jakmile tě od nich okolnosti odloučí, jako například žena, po níž jen toužíš, aniž ji miluješ.

Neboť pro zvíře vskutku existuje pouze věc. A ne její barva v duchu určité řeči. Ty však jsi člověk a nejsi živ z věcí, nýbrž z jejich smyslu.

Tebe já budu i pozvedám. Ukazuji ti v kameni to, co není kámen, ale hnutí sochařova srdce a majestátní mrtvého válečníka. A ty jsi bohatší, protože kdesi existuje válečník z kamene. A pak tě pozvednu ještě výš a z ovcí, koz a příbytků a hor pro tebe vybuduji panství. A ty jsi naplněn, přestože ti to panství v tu chvíli k ničemu není. A беру obyčejná slova a svazuji je v báseň, a ty jsi opět bohatší. A řeky a hory svazuji v říši, a tím v tobě probouzím nadšení. A malomocní na bedných ložích, vězňové v žalářích i dlužníci uprostřed biřiců, všichni jsou potom ve dnech vítězství rozzářeni pýchou, neboť žádná zeď nemocnice ani vězení ti nezabrání, abys přijímal, jestliže jsem z té rozličné hmoty vydobyl boha, který se směje zdem a je silnější nad všechna muka.

A proto, jak jsem ti říkal, budu i člověka a bořím zdi, strhnu mříže a přináším člověku svobodu. Neboť budu i toho, kdo obcuje a hradbám se směje. A směje se žalárníkům. A směje se železům katanů, neboť ho nemohou zničit.

Neobcuješ totiž s druhým člověkem přímo. Ale jakožto člověk v říši zase s člověkem v říši; říše je vaším společným smyslem. A když se mne zeptáš: "Jak mohu dosáhnout milované ženy, když jsem od ní oddělen zdmi, mořem nebo smrtí," odpovím ti, že volat po ní jen pro ni samotnou je marné, že ale stačí, když si uchováš v srdci to, od čeho tě nemůže žádná zeď oddělit: tvář domu, čajového podnosu, kotlíku a koberce z tlusté vlny. Neboť manželka je jejich klenbovým svorníkem a tobě je dáno ji milovat i nepřítomnou a třeba spící ...

A proto říkám, že je-li budován člověk, není důležité v první řadě ho vzdělávat. Není k ničemu, jestliže se z něho stane chodící kniha, ale je důležité ho pozvedat a vést ho k stupňům, kde už nejsou věci, ale jen tváře zrozené z božského uzlu, který ty věci svazuje. Pouze když věci nacházejí ozvuk jedna v druhé, je to ta pravá hudba pro srdce, jinak nelze od věcí nic čekat. Stejně jako tvá práce, jestliže představuje chleba pro děti nebo směnu za něco širšího. A stejně jako tvá láska, pokud je čímsi vyšším než pouze touhou po těle, neboť radost z těla je uzavřená sama do sebe. Chci proto něco říci především o kurtizánách. Když po návratu z pouště, uprostřed horké, teskné noci navštívíš vykřičenou čtvrť a vyhledáš tam ženu, abys v ní zapomněl na lásku, a budeš tu ženu třeba i hladit, naslouchat jejím slovům a odpovídat jí, a ta žena bude třeba i krásná, nicméně až se odbude láska, odejdeš vysvlečen ze sebe sama a bez jediné vzpomínky.

Kdyby však na místě té ženy byla princezna z ostrova --- na pohled stejná, stejných pohybů, stejného původu i stejných slov ---, která sem zvolna připutovala s karavanami, když se nejprve patnáct let koupala v hudbě, poezii a

moudrosti, princezna, která je stálá a pod urážkou umí vzplanout hněvem a na mučidlech planout věrností, a která je bohatá tím, co nelze pokorit, a naplněná bohy, které by nikdy nezahladila, a schopná obětovat svůj výsostný půvab raději katu, než by se snížila k tomu jedinému slovu, jež se na ní žádá, a ve své vznešenosti tak neochvějná, že by byl její poslední krok jímavější než tanec, kdyby to byla tato žena, jež by tě očekávala v měsíčním sále s lesklými dlaždicemi, a až bys vstoupil, rozevřela by své mladé paže a pronesla by táž slova, jež by však zde byla výrazem dokonalosti duše, potom ti říkám: až by ses za svítání vracel k svému písku a trní, už bys nebyl tímž člověkem, ale stal by ses písni díkůvzdání. Neboť jedinec se svou ubohou schránkou a výprodejem myšlenek nic neplatí. Platí jen více či méně široká duše a její podnebí, hory a pouště ticha a sněžná táni, rozkvetlé svahy a spící vody, celý ten velkolepý a neviditelný vklad. A jenom odtud čerpáš své štěstí. A už se ho nedokážeš vzdát. Neboť když pluješ po ubohé řídce a zavřeš třeba i oči, abys vychutnal její kolébání, není to totéž, jako když cestuješ po širém moři. I když se falešný diamant podobá pravému, tvá radost není stejná. Neboť když umlkne ta první žena, není to ona hlubina mlčení jako u té druhé. A ty první se v tom nespleteš. Nesmíš si tedy usnadňovat práci a jen proto, že jsou ženy tvému tělu sladké, ulehčovat si polapení kořisti tím, že je připravíš o jejich nepřístupnost a jejich odmítání a vznešenost. Neboť bys tím zničil právě to, čeho ses toužil zmocnit.

Jestliže jsou to prostitutky, najdeš v nich jen možnost, jak zapomenout na lásku, kdežto já uznávám pouze takový čin, který ti cosi poskytne pro čin další. Jako když tě například nutím stoupat výš a překonat horu, protože pak budeš připraven překonat jinou, která je vyšší. Anebo když ti radím dobývat nepřístupnou duši, abych v tobě ustavil lásku.

LXVII

Jednou ti něco povím o nutnosti či absolutnu, které je božským uzlem svazujícím věci.

Je nemožné hrát se zaujetím v kostky, jestliže kostky nic neznamenají. Ale když někomu přikážu vyplout na rozbourené moře a on je před naloděním široce obhlíží a těžké mraky zvažuje jako své protivníky, měří vzduté vlny a odhaduje směry větru, nacházejí pro něho všechny ty věci ozvuk jedna v druhé a skrze nutnost mého příkazu, jemuž se neodmouvá, není tu před ním nesourodá jarmareční podívaná, nýbrž zbudovaná bazilika, a já jsem klenbový svorník, který ji činí trvalou. A až se nalodí a v duchu lodního rituálu bude pak udělovat příkazy zas on, bude velkolepý.

Ale když někdo jiný, komu jsem nic nepřikázal, zatouží projet se po moři --- a může tu křížovat, jak se mu zlíbí, a obrátit se zpátky, kdy ho napadne ---, žádné baziliky nedosáhne a těžké mraky nebudou pro něho zkouškou, nýbrž jen čímsi bezvýznamným jako namalovaný obraz, a silící nápor větru nebudou proměnou světa, nýbrž jen lehkým pohazením, a propast vzduté vlny bude jen trápením pro jeho břicho.

To, co nazývám povinností, jež je božským uzlem svazujícím věci, pro tebe může vytvořit říši, chrám nebo panství jen tehdy, pokud v ní nevidíš hru, jejíž pravidla lze po libosti měnit, ale absolutní nutnost.

"Povinnost rozpoznáš především podle toho," říkal otec, "že si ji nemůžeš sám zvolit."

Mýlí se lidé, kteří se chtějí líbit. A kvůli tomu hledí být měkčí a poddajní. Vyjít vstříc ve všem, co se na nich žádá. A ze snahy být takovými, jakými je druzí chtějí mít, ve všem naopak zrazují. Co si mám počít s takovými medúzami bez kostí a tvaru? Vyzvrátím je a pošlu zpět do jejich kalu: přijďte za mnou, až budete zbudováni, i ženu omrzí milenec, ochotný stát se na důkaz své lásky pouhou ozvěnou a zrcadlem. Svůj vlastní obraz nikdo nepotřebuje. Potřebuji tebe, jenž jsi zbudovaný jako pevnost a máš své jádro, na něž narážím. Ty u mne usedni, neboť ty existuješ.

Jen tomu, kdo pochází z říše, se žena stane manželkou a bude mu sloužit.

LXVIII

Obléhali otce:

"Na nás je, abychom vládli lidem. My známe pravdu."

Tak hovořili vykladači říšských geometrů. Otec odpovídal:

"Vy znáte pravdu geometrů ..."

„A co má být, což ta snad není pravdou?"

"Není" odpovídal otec.

"Znají pravdu svých trojúhelníků," řekl mi. "A jiní znají pravdu chleba. Když těsto dobře neuhněteš, nenakyne."

Máš-li pec příliš horkou, spálí se. Je-li příliš chladná, těsto je mazlavé. Třebaže však z jejich rukou vychází chléb pěkně chřupavý, do jakého se s chutí zakousneš, nežádají na mě, abych je nechal vládnout v říši."

"Pokud jde o vykladače geometrů, máš snad pravdu. Jsou tu však dějepisci a kritikové. Ti, kdo vyložili lidské jednání.

Ti člověka znají."

"Vládu v říši svěřím tomu," řekl otec. "kdo věří v ďábla, je-li takový člověk nějakou dobu vychováván, dost dobře se nakonec vyzná v temnotách lidského jednání. Tam však, kde jsou vykládány vztahy mezi čarami, nemá ďábel zajisté co dělat. Od geometrů nemohu čekat, že by mi ve svých trojúhelnících ukázali ďábla. Trojúhelníky jim nijak nepomohou, aby se naučili vést lidi."

"Tvá řeč je nejasná," namítl jsem, "cožpak snad věříš v ďábla?"

"To ne," odpověděl otec. Dodal však:

„Co to znamená, věřit? Věřím-li, že v létě dozrává ječmen, neřekl jsem jim nic, co by bylo nějak plodné či sporné, neboť jsem prostě nazval létem ono období, kdy zraje ječmen. Stejně i další roční doby. Zachytím však zároveň vztahy mezi nimi, poznám-li například, že ječmen dozrává dříve než oves, pak v tyto vztahy uvěřím, neboť jsou. Na věcech jimi spojených mi však nezáleží: byly mi pouze sítí k polapení kořisti." A ještě dodal:

"Stejně je tomu u sochy. Nebo snad myslíš, že sochař chce hlavně ukázat, jak vypadají ústa, nos či brada? Jistěže nechce. Jde mu o to, zachytit ozvuk jedné věci v druhé, ozvuk. jímž je například lidská bolest. A tento ozvuk pak může dát uslyšet i tobě, neboť neobcuješ s věcmi, ale s uzly, jež věci svazují."

"Jen divoch věří," řekl ještě, "že tón je v bubnu. A klaní se bubnu. Nebo že je v paličkách, a klaní se paličkám jiný zase věří, že tón spočívá v síle jeho paže, a hned ho vidíš, jak se tou paží rozhání celý pyšný. Ty však víš, že tón nespočívá v bubnu ani v paličkách či paži. a nazveš pravdou bubeníkovu bubnování."

Odmítám postavit do čela říše vykladače geometrů, neboť je pro ně modlou to, co pouze sloužilo k stavbě, a klaní se kamenům, aby uctili moc chrámu, který v nich probouzí pohnutí. Chtěli by vládnout lidem, a znají jen pravdu trojúhelníků."

Já však zesmutněl:

... Takže pravdy nikde není," řekl jsem. "Dokážeš-li mi povědět," vysvětlil mi otec s úsměvem, "na jakou touhu po poznání je odmítána odpověď, pak i já zapláču nad nedokonalostí, jež nás svazuje. Avšak není mi jasné, co jsi chtěl vlastně uchopit. Kdo čte milostný dopis, cítí se naplněn, ať vypadají inkoust a papír jakkoli. Nehledal lásku v inkoustu a papíře."

LXIX

Viděl jsem tedy, jak lidé ničí vlastní dědictví, neboť se dali svést falešnými pojmy jazyka a také zjistili, že k získání znalostí je plodné předmět rozložit a že to je metoda drtivě účinná. Co je však pravdivé, jde-li o hmotu --- a ani tady patrně ne absolutně ---, to je falešné pro ducha. Ty, člověče, jsi totiž ustaven tak, že věci jsou pro tebe prázdné a mrtvé, jestliže nepocházejí z království ducha, a dokonce i když jsi tlustý a chamtivý, toužíš po určitém předmětu, který ti připadá krásnější než jiný, jen kvůli smyslu, který ten předmět pro tebe má. Láká tě například zlato, neboť ti připadá jakoby plné neviditelných pokladů, a když tvá žena touží po určitém šperku, není to proto, aby si jím obtížila vlas, ale protože v určité řeči znamená ten šperk určitou konvenci, určitou hierarchii a tajné poselství a známku svrchovanosti.

A tak jsem objevil onen jediný pramen, který je s to nasytit ducha i srdce. Onu jedinou potravu, která ti odpovídá, jediné dědictví, které je třeba chránit. A znovu budovat, když jsi je promarnil. Vždyť jinak bys seděl uprostřed trosek rozpadlých věcí, a může-li být spokojeno zvíře, člověk v tobě bude ohrožen hladem, aniž bude vědět, po čem hladoví. Neboť jsi ustaven i tak, že se tvá potřeba potravy rodí z potravy samé, a pokud v tobě zůstane z nedostatku výživy či cviku určitá část neduživá a polospcí, nebudeš se toho cviku ani výživy dožadovat

Pokud k tobě někdo nesestoupí ze své vlastní hory a neosvítí tě, nepoznáš cestu, která tě může spasit. A kdyby se ti vysvětlovalo nevímjak učeně, jaký člověk se v tobě potom zrodí nebo probudí, ty tomu neuvěříš, neboť ten člověk dosud není. Mé násilí je síla stromu, která osvobozuje z vězení skal.

A tak tě mohu vést od jednoho stupně k druhému, abys obcovał s poklady čím dál bohatšími. Neboť krásný je už poklad lásky a domu a panství a říše a chrám a bazilika, v nějž se ti promění rok skrze dny svátků. Ale když dovolíš, abych tě vedl a pomohl ti zdolat i tu nejvyšší horu, potom ti nabídnu poklady tak těžko dosažitelné, že se mnozí onoho vzestupu vzdají, neboť ukrádám pro ten nový obraz kameny z jiných chrámů, na nichž jim záleží. Ale v těch několika jedincích, u kterých se mi to zdaří, probudím takové pohnutí že jejich duše vzplane. Jsou totiž stavby, které dokážou zapálit duši jak oheň. O těch několika pak řeknu, že vzplanuli láskou. Pojď tedy, ať tě vybuduji, a vyjdeš odtud pln světla.

Bůh se však ztrácí. Už jsem to říkal o básni. Ať je jakkoli krásná, po celé dny z ní nemůžeš být živ ... Ani má hlídka, která přechází sem a tam, nemůže cítit k říši po celé dny a noci horoucnost. Božský uzel, který svazuje věci, se v duších často rozváže. Pohled' na sochaře. Jak je dnes smutný. Potřásá nad svým mramorem hlavou: "K čemu ten nos, ta brada, to ucho ..." říká si, protože ztratil kořist z očí, A pochybnost je výkupné, jež odvádíme Bohu, neboť v takovou chvíli se ti Bůh ztrácí a působí ti bolest.

LXX

Obcovat je však možné jen skrze obřad Neboť když posloucháš hudbu či hledíš na chrám s roztržitostí, nic se v tobě nemůže zrodit a nedostane se ti potravy. A nemám jiný prostředek, jak ti vysvětlit život, k němuž tě chci vést, než tě do něho silou zapojit a jím tě živit. Jestliže nejsi připraven, jak bych ti mohl vysvětlit hudbu? Když nestačí jen poslouchat, aby tě naplnila? Když v tobě obraz panství může tak snadno kdykoli zemřít a zanechat jen rumišť? Stačí jen slůvko ironie, která je věcí darmochleba, stačí jen trocha špatného spánku či jeden rušivý zvuk, a už se ti Bůh ztrácí. A jsi zavržen. A sedíš na prahu před zavřenými dveřmi, zcela odtržen od světa, který se stal jen snůškou prázdných věcí. Neobcuješ totiž s věcmi, ale s uzly, v něž jsou věci svázány. A jak tě k nim mám dovést, když je tak lehké ztrácíš? Právě tady má svůj význam obřad, neboť tě zachrání před tím, abys všechno zničil, když se ti přihodí, že staneš jako vyhnanec před vlastním prahem. A proto zavrhuji především toho, kdo směšuje knihy. A chci tě vybudovat a uchovat takovým ne proto, abys byl nepřetržitě živ, neboť na to je tvé srdce příliš slabé, ale proto, abys byl dobře vytyčenou cestou, dveřmi dokořán otevřenými, chrámem důkladně postaveným, který je s to přijímat. Chci tě mít jako hudební nástroj, připravený pro hudebníka.

A proto jsem ti říkal, že báseň, kterou jsem pro tebe vyhradil, je vzestupem tebe samotného. (...)

LXXI

Působím ti svým učením násilí. Jakmile se však násilí stane absolutním, přestává být zřejmé, jako když tě donutím udělat okliku, abys našel dveře ve zdi. Nevyčteš mi to, ani si nebudeš naříkat.

Vždyť násilím jsou i pravidla v dětské hře. Dítě si jich však žádá. A pohled' na mé úředníky, jak po těch úřednických břemenech a povinnostech pahnou, a je to také násilí. A pohled' na ženy, jak se podvolují zvyku, když si vybírají ozdoby, jež se každým rokem mění, a přitom i tato řeč je násilí. Nikdo si nepřeje svobodu, v níž by mu nebylo rozuměno.

Jestliže určité uspořádání kamenů označím slovem dům, nemůžeš to slovo svobodně změnit, neboť by ti nebylo rozuměno a zůstal bys sám.

Jestliže určitý den v roce nazvu svátkem a dnem radosti, nejsi natolik svobodný, aby to pro tebe neplatilo, neboť jinak bys přestal obcovat s lidem, z něhož pocházíš, a zůstal bys sám.

Jestliže z určitého seskupení ovcí a koz a příbytů a hor vytvořím panství, nemůžeš se z něho svobodně vymknout, neboť bys pak přestal spolupracovat na jeho zkrášlení a zůstal bys sám.

Když tvá svoboda dovolí ledovcům, aby se roztekly v močál, zůstaneš sám, neboť přestaneš být prvkem ledovce, který se pod svým sněhovým pláštěm zvedal k slunci. A jeden druhému podobní, budete se pak ve vzájemné rovnosti nenávidět pro to, v čem se lišíte. A spočinuvše v klidu, do něhož se záhy navracejí promíchané kuličky, nepodřízení již ničemu, co by vám vládlo, ba ani absolutnu jazyka, ztratíte napříště veškerou možnost vzájemného sdělování a každý z vás si najde vlastní jazyk, určí si vlastní den svátku a budete náhle jedni od druhých odříznuti a vaše osamělost bude větší než nepřekonatelná samota hvězd. Co byste také mohli čekat od bratrství, jestliže to není bratrství v stromu, jehož jste prvky, v stromu, který vám vládne a přichází k vám zvenčí. Neboť nazývám cedrem ono násilí na skále, jež není plodem skály, ale semene. Jak se chcete stát cedrem, když se každý z vás snaží vytvářet svůj vlastní strom anebo není ochoten se stromu poddat, nebo se dokonce bouří, když se strom zvedá vzhůru, a nazývá to tyranií a na místo stromu se chce postavit sám? Je proto třeba určit vám místo, abyste sloužili stromu a nečinili si nárok, aby sloužil on vám. Zasadil jsem proto semeno a jeho moci vás podřizují. A je-li spravedlností rovnost, připouštím, že jsem nespravedlivý. Neboť vytvářím silokřivky a napětí a tvary. Ale díky lomu, že jsem vás proměnil v korunu větví, budete se živit sluncem.

LXXII

O mé návštěvě u spící hlídky.

Je správné, aby byl takový voják ztrestán smrtí. Vždyť na jeho bdělosti závisí poklidný spánek tolika lidí, spánek, během něhož tě život vyživuje a skrze tebe trvá dál jako tep moří v hlubinách zapomenuté zátočiny. I chrámy, uzavřené nad svým posvátným bohatstvím, zvolna posbíraným jako meči, i všechn ten pot. údery dláta a rány kladivem, svezené kameny, oči, vyčerpané hrou jehly ve zlatých látkách, aby jim daly rozkvést, i jemné uspořádání věci podle vynalézavosti zbožných rukou, i sýpky plné sklizně, s níž bude sladko přestát zimu. I posvátné knihy v sýpkách moudrosti, kde odpočívá lidský vklad, i nemocní, jejichž smrt bude lehká, neboť jsou okolo nich známé, blízké tváře, a oni umírají v klidu a skoro nepozorovaně, jako by prostě jen předávali dědictví. Vojáku, vojáku na hlídce, v tobě je smysl hradeb, toho pouzdra, jež chrání křehké tělo města, aby se nerozdrolilo, neboť stačí jediná trhlina a tělo ztratí všechnu krev. Přecházíš sem a tam, vystaven neklidu pouště, která si chystá zbraně a znovu a znovu na tebe naléhá

jako rozbouřená vlna a ohrožuje tě a současně i hněte a utužuje. Neboť to, co tě pustoší, i to, co tě buduje, nelze od sebe oddělovat. Tým vítr tesá duny a zas je zahlučuje, táž vlna formuje útes a zároveň ho vyhlodává, totéž násilí tvou duši vytesá či otupí, táž práce ti pomáhá žít a současně ti v žití brání, táž naplněná láska ti dává pocit dovršení i prázdnoty. Nepřítel, to je tvůj vlastní tvar, neboť tě nutí, aby ses ve svých hradbách vybudoval, stejně jako lze říci, že moře je nepřítelem lodi. neboť je hotovo ji pohltit, a loď je v první řadě zápas s mořem, ale lze také říci, že moře je pro loď hradbou a hranicí a tvarem, neboť právě vlny brázděné lodní přídí postupně v průběhu generací vytesaly kýl, aby byla jeho plavba harmoničtější, a tím ho ustavily a dodaly mu krásy. I o větru, který rve plachty, lze říci, že je zároveň ztvaroval do podoby křídla. Nemáš-li nepřítele, pak nemáš ani tvar a míru. A čím by byly hradby, nebýt hlídky?

Když voják na hlídce usne, město je pojednou nahé. A proto když ho přistihnou, chopí se ho a uspí ho navždy. A tento voják spal, s hlavou opřenou o plochý kámen a pootevřenými ústy. Jeho tvář byla tváří dítěte. Pušku tiskl dosud k tělu, jako by si odnášel do snu hračku. Při pohledu na něj mne jal soucit. Za horkých nocí mám soucit s lidskou křehkostí.

Vy křehcí vojáci na hlídce, to vás uspává barbar. Zmocnila se vás poušť a brány, které jste nechali dokořán, se v tichu zvolna kývají v promazaných veřejích, aby to město mohlo být oplodněno, neboť je vysílené a potřebuje barbar. Vojáku, který spíš. Ty přední hlídko nepřítele. Už nyní dobytý. Neboť tvůj spánek znamená, že už nepocházíš z města a že už nejsi pevně svázaný a trvalý, nýbrž hotov k proměně a připraven k oplodnění. (...)

A nemáš nic, co by ti vládlo, krom desátníka, jehož příkazům podléháš. A pokud o sobě pochybují desátníci, nemají čeho být poslušní, krom četařů, jejichž příkazům podléhají. A tak až ke mně. A mně pak zbývá poslouchat jen Boha, a jestliže pochybují, zůstanu v poušti bez opory. Chci ti však ukázat jedno tajemství, a sice tajemství trvalosti. Když spíš, je tvůj život jakoby pozastaven. Avšak stejně je pozastaven i při všech zatměních srdce, která pocházejí z tvé slabosti. Okolo tebe se sice nic nezměnilo, ale v tobě se změnilo všechno. Držíš stráž nad městem, už se však neopíráš o hruď milenky, naslouchaje tlukotu jejího srdce, neoddelitelnému pro tebe od jejího mlčení či jejího dechu, neboť milenka, která je jedna, hovoří k tobě ze všeho. Stojíš tu ztracen uprostřed rozpadlých věcí, které už neumiš sjednotit, a vydán všanc nočním zvukům, které si navzájem odporují, hned hulákání opilce, které se ruší s úpěním nemocného, hned nářku nad mrtvým, který se ruší s křikem novorozeněte, hned hudbě chrámu, která se ruší s vřavou jarmarku. A říkáš si: "Co mám společného s tím zmatkem a nesourodým divadlem?" Už nevíš, že tu je strom, a proto nenacházíš pro kořeny, kmen a větve a listí společné měřítko. A jak bys mohl být věrný, když tu není nikdo, kdo by tvou věrnost přijal? Dobře vím, že bys nespál, kdybys bděl nad nemocným, kterého bys měl rád. Ale ten, koho bys mohl mít rád, se zhroutil a změnil se v "trosky."

Neboť se rozvázal onen božský uzel, který svazuje věci. Ale já chci, abys sám sobě zůstal věrný, neboť vím, že se vrátíš. Nežádám, abys byl v každém okamžiku plný porozumění a citu. Víš příliš dobře, kolika vnitřními pouštěmi prochází i ta nejopojnější láska! I nad milovanou ženou tě někdy napadne: "To čelo je prostě čelo. Proč je mám vlastně rád? Ten hlas je prostě hlas. Řekla takovou a takovou hloupost. Udělala takový a takový chybný krok ..." Je celkem, který se rozpadá a už tě není s to žít, a ty si myslíš, že ji brzy začneš nenávidět. Ale jak bys ji mohl nenávidět? Vždyť nedovedeš ani milovat. Mlčíš však, protože tušíš, že jenom upadl do spánku. A totéž, co platí o ženě, platí i o básni, kterou jsi četl, nebo o panství či říši. Nejsi s to přijímat potravu a tedy odhalovat --- neboť i to je láska a poznání --- božské uzly, které svazují věci. Ale všechny tvé lásky, spící vojáku, se ti zas vrátí zpátky, a ne snad jedna či druhá, nýbrž všechny naráz, jako se vrací dluh. A kdykoli tě zkusí takováto nevěrnost, je třeba mít úctu k onomu opuštěnému domu, který je v tobě.

Když mé hlídky vykonávají svou obchůzku, naprosto na nich nežádám, aby byly stále horoucí. Mnozí se nudí a sní o polévce, neboť když v tobě usnou všichni bozi, zbývá ti živočišná touha po plném břichu, a kdo se nudí, myslí na jídlo. Naprosto nežádám, aby byla duše každého z nich bdělá. A duši nazývám to, co v tobě obcuje s oněmi celky, s oněmi božskými uzly, které svazují věci, a co se vysmívá zdem. Žádám jen tolik, aby čas od času hořela alespoň některá z nich. Aby tu bylo alespoň jedno bušící srdce. Aby tu byl alespoň jeden, který ví, co je to láska, a cítí se proto naplněn veškerou vahou i zvuky města. A cítí v sobě prostor a dýchá hvězdami, uzavíraje v sobě obzor jako mušle, plná mořského zpěvu.

Stačí, poznal-li jsi alespoň jednou ono navštívení a plnost lidského bytí a jsi stále připravený přijímat, neboť i spánek, hlad nebo touha se ti v přestávkách navracejí a ve tvé pochybnosti není nic nečistého. V tom tě chci utěšit.

Tobě, sochaři, se vrátí smysl tváře. Tobě, kněze, se vrátí smysl Boha a tobě, milence, se vrátí smysl lásky a tobě. vojáku na hlídce, se vrátí smysl říše a tobě. Člověče, který jsi věren sobě a poklízíš svůj dům, i když je zdánlivě opuštěný, tobě se vrátí to, čím jediné je živo tvé srdce. Nevíš, kdy navštívení přijde, je však třeba, abys věděl, že pouze ono jediné na celém světě tě může naplnit. Proto tě pomocí úmorných hodin učení vytvářím takovým, aby tě jako zázrakem dovedla zapálit báseň, a pomocí obřadů a zvyků říše zase takovým, aby ti říše dolehla k srdci. Neexistuje dar, pokud ho nepřipravíš. A nedojde k navštívení, jestliže není připraven dům, aby je přijal. Vojáku, vojáku na hlídce, právě tehdy, když přecházíš po hradbách zkrušen pochybností, jaká se rodí za horkých nocí. a slyšíš zvuky města, které však k tobě nehovoří, a hlídáš lidské domovy, které jsou však jen chmurným seskupením, a dýcháš vzduch pouště, ve které je jen prázdno, a bez lásky se nutíš milovat a bez víry věřit a zůstat věrný, třebaže není komu, právě tehdy se v

nitru připravuješ zazářit světlem hlídky, světlem, jež někdy přichází jako odměna a dar lásky.

Není těžké být věren sobě, když jasně vidíš, komu jsi věrný, já však chci, aby ti byla nepřetržitou výzvou i tvá vzpomínka a aby sis říkal: "Řež je můj dům navštíven. Vystavěl jsem jej a držím ho v čistotě ..." A právě svým násilím jsem ti v tom nápomocen. Chci, aby knězi obětovali, i když oběti ztratily smysl. Chci, aby sochaři tesali, i když se stane, že o sobě začnou náhle pochybovat. Pod hrozbou smrti žádám od svých hlídek, aby vykonaly těch sto kroků, neboť samy o sobě by jinak zemřely, odpadly by od společenství říše. Svou přísností je zachraňuji.

Takto se člověk připravuje ve tvrdé strážní službě. Pošlu ho potom jako špeha, aby přešel do řad nepřátel. A on ví dobře, že zemře, neboť nepřítel je ostražitý. A má strach z mučení, kterým se budou snažit vymáčet z něho spolu s nářkem tajemství citadely. A jsou zajisté i muži, svázani v tu chvíli láskou, a přece se chystají do zbraně s radostí, neboť jedinou radostí jim je snoubit se a oni se snoubí. Neboť když se zmocníš ve svatební noci milované ženy, nemyslí, že tu jde především o pouhé dobytí těla, které bys mohl klidně podědit někde ve vyhrazené městské čtvrti, kde jsou děvčata na pohled stejná. Tady jde o proměnu smyslu a barvy všech věcí. Budeš se večer navracet domů a ráno ti bude přinášet zpátky určité dědictví, a budeš se těšit na příchod dětí a na to, jak je budeš učit modlitbě. I samotný kotlík se pro tebe stane představou čaje, který s ní popiješ před milováním. Neboť tím okamžikem, kdy vstoupila do tvého domu, koberce z tlusté vlny se změnil v louku, připravenou pro její nohy. A přitom tak málo ze všech těch věcí, jichž se ti teď dostává a jež se staly novým smyslem světa, je ti k užítku. Necítíš se naplněn dík nějakému darovanému předmětu či tělesnému polaskání, ani dík té a té výhodě, ale jen díky božskému uzlu, který svazuje věci.

A ten muž, který se strojí k smrti a nic v tu chvíli zdánlivě nedostává, neboť mu nekyne naděje dokonce ani na to polaskání, které tak málo znamená, nýbrž jen na slunce, žízeň a písečný vítr, který mu bude skřipět mezi zuby, a potom na shluk mužů, kteří z něho budou páčit tajemství, ten muž, který se strojí k smrti, aby přivítal smrt ve vhodném oblečení, ten muž, o němž si myslíš, že by měl zoufale křičet, tak jako křičel a vlastním tělem se rval s mřížemi vězeň, odsouzený za jakýsi zločin k oběšení, ten muž, který se strojí k smrti, je naplněn mírem a klidně na tebe hledí a odpovídá na žertování strážného, který se mu snaží projevit svou drsnou sympatií. Není to z chvastounství ani ze snahy ukázat odvahu či pohrdání smrtí, ani z cynismu či čehokoli jiného. Je zkrátka průzračný jako klidná voda a nemá ti co skrývat krom své lásky. Řeknu ti později, proč tomu tak je.

Přesto však toho muže, který se ani nezachvěje, když si zapíná kožené řemeny, mohou ohrozit zbraně silnější než smrt. Je totiž zranitelný z tolika stran! Mají ho v moci všechna božstva, která nosí v srdci. Už pouhá žárlivost, která ohrozí určitou říši či smysl věcí či radost z návratu domů, může ten krásný obraz klidu a moudrosti a sebezapření docela zničit! Chystáš se mu vzít všechno, co má, neboť odevzdá Bohu nejen milovanou ženu, ale i dům, svou sklizeň z vinic a z lánů ševaličiho ječmene. A nejen sklizeň z polí a vinic a samotné vinice, nýbrž i své slunce. A nejen slunce, nýbrž i tu, která je z jeho domova. Tolyka pokladů se ten muž zříká, aniž jeví známky zhroucení. Stačilo by však ukrást mu jediný úsměv milované ženy a ztratí nad sebou vládu a promění se v šilence. Necítíš, jaké záhady se tady dotýkáš? Nemůžeš ho totiž zasáhnout ve věcech, které vlastní, ale v božském uzlu, který věci svazuje. Raději se on sám vystaví zkáze, než aby bylo zničeno to, za co se směňuje a co ho na oplátku živí. Je tu koloběh od jednoho k druhému. Ten, kdo má v srdci poslání námořníka, je ochoten i ztroskotat a zemřít. A třebaže se v okamžiku ztroskotání možná popláší jako zvíře, nad nímž se uzavírá past přesto zůstává pravdou, že tento výbuch paniky nic neznamená. Ten člověk o něm předem ví, počítá s ním a pohrdá jím a představa, že jednou zemře na moři, se mu dokonce líbí. Neboť když je někdy slyším, jak si stěžují do vyhlídky na tak krutou smrt, necítím v tom pouze vychloubání, jež má zapůsobit na ženy, nýbrž i tajné přání, které se láska stydí vyslovit. (...)

Ale ty, spící vojáku, ty ve mně probouzíš svou bledou dětskou tvář starost Ne proto, žeš opustil město, ale že město opustilo tebe. Dělán si starost o říši, která už není s to udržet hlídky v bdělosti.

Ale zřejmě se mýlím. Vždyť slyším zpěv města v celé plnosti a vidím, že je svázáno, co se pro tebe rozdělilo. Bylo jen třeba, abys vydržel vzpřímený jako svíce, a v pravou chvíli mohls být i ty odměněn světlem a na své obchůzce opojen vlastním krokem jako zázračným tancem pod hvězdami, ve světě, který má smysl. Neboť tam dole v husté tmě je z lodí vykládán náklad vzácných kovů a slonoviny a ty jako hlídka na hradbách je pomáháš chránit a přispíváš k tomu, že bude zlatem a stříbrem zkrášlena říše, které sloužíš. Neboť tam kdesi jsou milenci, kteří na sebe hledí a cosi by rádi řekli, ale než by se odvážili promluvit, mlčí ... neboť když jeden promluví a druhý zavře oči, je to, jako kdyby se proměnil vesmír. A ty to mlčení chráníš. A kdesi někdo umírá a právě vydechuje naposled: všichni se k němu nachýlili, aby zaslechli poslední slova a věčné požehnání, které pak v sobě uzamknou. A ty zachraňuješ slova mrtvého.

Vojáku, vojáku na hlídce, jestliže Bůh tvou duši obdaří jasně, jaký přísluší hlídce, oním pohledem do širé pláně, která spadá pod tvou pravomoc, bude tvá říše bez hranic. A nezáleží příliš na tom, zda v jiných okamžicích sníš o polévce a bručíš na nudnou dřinu. Dobré je pro tebe spát. Dobré je pro tebe zapomenout. Ale je špatné, když dovolíš, aby se tvůj domov ve chvíli zapomenutí rozpadl. Neboť věrnost znamená být věrný sobě. A já chci zachránit nejenom tebe, ale i tvé druhy. Abys byl uvnitř trvalý jako každá dobře zbudovaná duše. Neničím přece svůj dům, když se od něho vzdálím. A nepálím své růže, když na ně přestanu hledět. Zůstanou tady dál pro nový pohled, pod nímž záhy znovu rozkvetou. Vyšlu proto své zbrojnoše a dám tě zajmout. Budeš odsouzen k smrti, jaká přísluší hlídkám, které usnou. Zbývá ti jediné vzchopit se a doufat, že se díky příkladu, kterým bude tvá smrt, proměníš v bdělost hlídek.

LXXIII

Je zajisté smutné, že ta něžná dívka, plná naivity, důvěry a studu, může být ohrožena cynismem, sobectvím či taškárstvím, jež toho křehkého půvabu a důvěřivosti využijí, a je možné, že bys ji měl raději opatrnější. Nežádej však, aby byly dívky u vás doma nedůvěřivé, opatrné a skoupé ve svých darech, neboť uděláš-li je takovými, zničíš právě to, co s míním chránit. Každá hodnota v sobě obsahuje i zárodky své zkázy. Velkodušnost je v nebezpečí, že ji zhnusí příživník. Stud, že ho pošpiní hrubost. Dobrota, že zhořkne nevděkem. Taková nebezpečí už s sebou život nese, ty však, abys od nich svět uchránil, chceš ho mít raději mrtvý. Zapovídáš stavět krásný chrám, neboť se děšíš, že by pak zemětřesení zničilo krásný chrám. Přestože právě důvěřivé dívky jsou nejvíc vystaveny zradě, já hledím, aby takovými zůstaly. Pravda, stane-li se, že zloděj žen některou z nich vyplení, zabolí mne srdce. Chci-li však krásného válečníka, přijímám i riziko, že ho ve válce ztratím. Proto se vzdej svých protichůdných přání.

A stejně nesmyslný byl tvůj postup i tehdy, když vzdor svému obdivu k nádherné tváři, zrozené z obyčejů tvého domova, jsi ony obyčeje pojal v nenávist, protože ti připadaly jako násilí a vskutku také násilím byly, neboť člověka nutily, aby se uskutečnil! A zbourav obyčeje, zboursals to, co s míním zachránit.

Z hrůzy před hrubým násilím a šarlatánstvím, které ohrožuje ušlechtilé duše, odsoudil jsi ušlechtilé duše k tomu, aby projevíly hrubost a šarlatánství v míře ještě větší.

Věz, že ne nadarmo miluji to, co je ohroženo. Že jsou ohroženy vzácné věci, toho není třeba litovat. Právě toto je jednou z podmínek jejich hodnoty. Miluji přítele, který je věrný, i když se ocitne v pokušení. Není-li pokušení, není ani věrnosti a nemám ani přítele. Připouštím, aby někteří padli a tak dodali ostatním ceny. Miluji vojáka, jenž stojí odvážně uprostřed střel. Kdyby nebylo odvahy, neměl bych ani toho vojáka. Připouštím, aby někteří zemřeli, pokud svou smrtí dodají ostatním vznešenosti.

Přinášíš-li mi poklad, kéž je tak křehký, že by mi ho mohl odvát vítr.

Na mladé tváři milují to, že je ohrožena stářím, a na úsměvu, že ho jedno mé slovo snadno promění v slzu.

LXXIV

A právě tehdy jsem zahlédl řešení rozporu, nad nímž jsem se už tolik napřemýšlel. Ten krutý svár mne totiž znovu ranil, když jsem se já, král, skláněl nad spící hlídkou. Vzít dítě z blaženého spánku a přenést je rovnou, tak jak je, do náruče smrti, v té krátké chvíli bdění celé udivené, že má trpět pro něco, co je lidské.

Voják se totiž přede mnou probudil a nepoznal mne, jen si přeje! rukou po čele a obrátil tvář k hvězdám s lehkým povzdechem, že se má znovu chopit tíhy zbraní. Právě tehdy jsem pochopil, že takovou duši je třeba dobývat. Stál jsem po jeho boku, já, jeho král, a obrátil se k městu a vdechl jeho vůni, na pohled stejnou, jakou dýchal on, a přece jinou. A pomyslí jsem si: „Tu jímavost, kterou mám před očima, mu nijak nemohu ukázat. Smysl má jediný postup a sice obrátit ho na víru. Neukazovat mu věci, které vidí, dýchá, měří a vlastní stejně jako já, ale ukázat mu tvář, která je za nimi, ten božský uzel, který věci svazuje.“ A pochopil jsem, že je především třeba rozlišovat mezi dobýváním a násilím. Dobyt znamená obrátit na víru. Použit násilí znamená vsadit do žaláře. Dobýváním v tobě osvobozuji člověka. Násilím člověka drtím. Dobyl znamená v tobě a skrze tebe vybudovat tebe samého. Použit násilí znamená vyrovnat hromadu kamenů do řady, v níž jsou pak jeden jako druhý a nic se z nich nemůže zrodit. A pochopil jsem, že takto je třeba dobývat všechny. Ty, kteří bdí, i ty, kteří spí, ty, kteří vykonávají obchůzku po hradbách, i ty, které tato obchůzka chrání. Ty, kteří se radují nad narozeným děckem, i ty, kteří oplakávají mrtvého. Ty, kteří se modlí, i ty, kteří pochybují. Dobývat znamená zbudovat ti výzbroj a otevřít tvého ducha bohaté sklizni, je pouze třeba ukázat ti cestu a najdeš už jezera, která uhasí tvou žízeň. Usadím v tobě své bohy, aby tě osvětili.

A zajisté je třeba dobývat tě hlavně v dětství, neboť později jsi už uhněten a ztvrdlý a nejsi už schopen naučit se řeči.

LXXV

Nerozumíme jeden druhému v tom, co je vlastně skutečnost. Já nenazývám skutečností to, co se dá odměřit na váze (takové vážení je pro mne k smíchu, neboť já přece váha nejsem a na skutečnostech určených k vážení mi nezáleží), ale to, co na mne naléhá. A naléhat na mne může něčí smutná tvář nebo píseň či horoucnost někoho v říši, anebo soucit s lidmi, určitý postup, způsob života, bezpráví, lítost, rozloučení či společenství při vinobraní (daleko spíš než sklizené hrozny, neboť i když budou odvezeny někam na prodej, to podstatné jsem z nich už získal. Tak jako člověk, který měl být vyznamenán králem a účastní se slavnosti, těší se ze svého lesku, přijímá blahopřání přátel, a tím už prožívá svůj hrdý triumf --- a král pak spadne z koně a zemře ještě předtím, než může zavěsit na jeho hrud' onen kovový předmět. Řekneš snad, že ten člověk nic nezískal?).

Pro tvého psa je skutečností kost. Pro váhu je skutečností váha litiny. Ale tvá vlastní skutečnost je jiné povahy. Říkám proto o finančnících, že jsou bezvýznamní, a o tanečnících, že jsou rozumné. Ne že bych prací prvních pohrdal, ale pohrdám jejich domýšlivostí a jistotou a sebezalíbením, neboť se považují za cíl a konec a podstatu, zatímco jsou jen sluhý a slouží především tanečnicím.

Nesmíš se totiž klamat, pokud jde o smysl práce. Určité práce jsou nutné. Jako kuchyně v mém paláci. Neboť bez potravy nejsou ani lidé. A je správné, aby lidé měli potravu, šaty a střechu nad hlavou. Aby mohli prostě být. Takové služby jsou nutné. Ale to významné v nich nespočívá: to spočívá jen v hodnotě lidí. A pouze to, co je na vyšší rovině a co je onou kuchyňskou prací umožněno, tanec a básně a práce ciseléra, geometra či hvězdáře, pouze to člověka povznáší a dodává mu smyslu.

A proto tomu, kdo zná jen kuchyně, kde se věci opravdu dávají na váhu a kosti psům, tomu zakazují hovořit o člověku. Neboť stejné jako poručík, který v člověku oceňuje jen jeho schopnost vládnout zbraněmi, i on přehlédne to podstatné.

Proč by se mělo ve tvém paláci tančit, když je možné poslat tanečnice do kuchyně, a bude více jídel? Proč ciselovat zlaté konvice, když je možné poslat ciseléry do dílen, kde budou vyrábět konvice z cínu a vyrobí jich víc? Proč brousit diamanty, proč psát básně, proč pozorovat hvězdy, když stačí poslat všechny mlátit obilí, a bude více chleba? Ale v takovém městě se ti pak bude čehosi nedostávat --- ne pro oči a smysly, ale pro ducha --- a nezbude ti, než zase vymyslet nějakou potravu, ale falešnou, která nebude mít cenu. A budeš hledat řemeslníky, kteří vyrobí básně, automaty, jež budou plodit tance, kejklíře, kteří nahradí diamanty broušeným sklem. A lidé budou mít iluzi života. Avšak život v nich bude pouze karikaturou. Neboť skutečný smysl tance, diamantu a básně --- které tě živí svou neviditelnou částí jen tehdy, když jich namáhavě dobudeš --- bude tu zaměněn za píci pro žlab. Tanec je válka, svod, vražda a pokání. Báseň je výstup na horu. Diamant je rok práce, proměněný v hvězdu. Bude jim chybět to podstatné. Jako při hře v kuželky: baví tě porážet kuželky protivníka, a tak se tedy věru pobavíš, když si jich srovnáš do řady celé stovky a sestavíš si stroj, který je bude porážet ...

LXXVI

Postřehl jsem, že je neplodné sledovat v sousedově říši fakta, stav věcí, instituce, předměty, a jediné plodné že je, sledovat tíhnutí. Neboť budeš-li ty sám chtít poznat mou říši, půjdeš za kováři a spatříš je, jak zhotovují hřebíky, jak jsou pro ně zapálení a jak si o nich zpívají písně. Půjdeš za dřevorubci a spatříš je, jak kácí stromy, jak jsou pro kácení stromů zapálení a jak triumfují, když dojde k oné slavné chvíli a ve stromu to prvně zapraská, až se pak začne v celém svém majestátu naklánět k zemi. A kdybys navštívil hvězdáře, spatřil bys, jak se záplam pozorují hvězdy, a jak mají uši jen pro mlčení hvězd. A každý z nich se skutečně za takového i má. A když se tě pak zeptám: "Co se v mé říši děje? Co se v ní zítra zrodí?" Odpovíš: "Lidé budou kout hřebíky, kácet stromy a pozorovat hvězdy, a bude tam tedy hodně hřebíků, hodně dřeva a hvězdařských pozorování." Ve své krátkozrakosti jsi totiž nepoznal, že se tu buduje loď.

A nikoho z těch lidí by jistě nenapadlo říci: "Zítra se nalodíme na moře." Každý z nich si myslí, že slouží jen svému bohu, a neumí ti ve své neobratné řeči zazpívat o tom bohu všech bohů, kterým je loď. V tom je však plodnost lodí, že se pro kováře mění v lásku k hřebíkům. Daleko lépe bys byl odhadl budoucnost, kdyby ses byl nad tu různorodou směsici povznesl a uvědomil si ono líhnutí k moři, kterým jsem obohatil duši svého lidu. Pak bys tu plachetnici spatřil, potom bys viděl, jak se ta směsice hřebíků, prken a kmenů pod vládou hvězd pozvolna v tichu utváří a sjednocuje, podobna cedru, který vysává ze skály živiny a soli, aby je nastolil v světě,

Toto tíhnutí, jež směřuje k zítřku, poznáš z jeho nepotlačitelných účinků. Nelze se v něm totiž zmylit: kde může, všude se ukáže. Tak jako tíhnutí k zemi, jež poznám podle toho, že i když pustím kámen z ruky na sebekratší okamžik, vždycky hned spadne dolů.

Když potkám člověka, který se prochází a směřuje k východu, nemohu jeho budoucnost předvídat. Neboť po stu krocích, kdy už si budu myslet, že se té cesty pevně drží, se může otočit a vyvést mě z omylu. Ale když mě můj pes táhne, a kdykoli trochu povolím šňůru, donutí mě udělat krok k východu, pak jeho budoucnost předvídat mohu, protože východ je pach zvíře a já vím, kam pes poběží, když ho pustím. Kousek šňůry mi o tom pověděl víc než tisíce kroků.

Anebo vězeň, který sedí či leží jako zničený a zbavený veškeré touhy. Táhne však k svobodě. Poznám to tíhnutí z toho, že stačí, abych mu ukázal štěrbinu ve zdi, a hned se zachvěje, ztuhne a je pozornost sama. A vede-li ta škvíra do polí, ukaž mi vězeň, který by na ni zapomněl! Budeš-li však rozvažovat podle svého rozumu, pak na tuto či jinou škvíru zapomeneš, nebo ji přehlédneš, protože budeš myslet na něco jiného. Nebo se rozhodneš pozdě, protože se začneš při pohledu na ni zdlouha rozmyšlet, zdali je chytré ji použít, a zedníci ti ji mezitím zazdí. Ale ukaž mi ve vodní nádrži jedinou prasklinu, aby ji tlačící se voda přehlédla!

A proto říkám, že tíhnutí, i když se nedá vyjádřit slovy, je mocnější než rozum a že jen ono vládne. A proto říkám, že rozum je jen služebníkem ducha a že v první řadě přetváří toto tíhnutí, mění je v důkazy a pravidla, takže si pak můžeš myslet, že tě vedl tvůj myšlenkový výprodej. Já však říkám, že tě vedli jen bozi, jakými jsou chrám, panství, říše, tíhnutí k moři či potřeba svobody. Nebudu proto u souseda, který vládne tam za horami, sledovat činy. Neboť když letí holub, nepoznám z jeho letu, míří-li k holubníku nebo si jenom protahuje křídla ve větru. A když kráčí člověk k svému domu, nepoznám z jeho kroků, je-li veden touhou po ženě nebo nudnou povinností, a přinesou-li jeho kroky rozchod nebo lásku. Ale když člověk, kterého držím v žaláři, nezmešká jedinou příležitost, a jakmile tam zapomenou klíče, hned je

přikryje nohou, a zkouší tyče, zda se některá nehýbe, a pohledem odhaduje žalárníky, pak už ho v duchu vidím putovat svobodnou krajinou.

Snažím se proto u svého souseda zjistit ne to, co dělá, ale to, co nikdy udělat neopomene. Tak mohu poznat, jakým bohem je veden, i kdyby o něm třeba ani sám nevěděl. a k čemu do budoucna směřuje.

LXXVII

Vzpomínám, jak mne navštívil prorok tvrdého pohledu a navíc ještě šilhavý. Přišel a žluč v něm vřela. Ponurá

žluč:

"Musíš je vyhladit," řekl.

Pochopil jsem, že má rád dokonalost, neboť jen smrt je dokonalá.

"jsou hříšní," řekl.

mlčel jsem. Jasně jsem viděl tu duši, ukutou jako meč.

Napadlo mne však:

"Žije jen z odporu ke zlu. Existuje jen skrze zlo. Co by z něho bylo, nebýt zla?"

"Po čem toužíš, abys byl šťastný?" zeptal jsem se ho.

"Aby zvítězilo dobro."

A já věděl, že lže. Neboť nazýval štěstím svůj zahálující a zrezavělý meč. (...)

LXXVIII

Když jsou určité pravdy zřejmé a přitom zcela protichůdné, nezbyvá ti než změnit svou řeč.

V tom, aby ses přenesl z jedné roviny do druhé, je logika bezmocná. Když vyjdu od kamenů, nemohu předvídat stav rozjímání. A budeš-li hovořit o rozjímání řečí kamenů, neřekneš nic. Musíš objevit nové slovo, jež by tlumočilo, jakou stavbu ty kameny tvoří. Zrodilo se totiž nové bytí, které nelze dělit ani vysvětlit, protože vysvětlit znamená rozložit. A ty mu dáš jméno.

Jak bys mohl rozvažovat o rozjímání? Jak bys mohl rozvažovat o lásce? Jak bys mohl rozvažovat o panství? Nejsou to předměty, nýbrž bozi.

Znal jsem člověka, který byl ochoten zemřít jen proto, že slyšel píseň o jedné severní zemi a matně mu z ní utkvělo, že tam lidé v určitou noc v roce kráčí pod hvězdami, po křupajícím sněhu, k zářícím dřevěným domkům. A když na konci cesty vstoupíš do jejich světla a přitiskneš tvář k okénku, zjistíš, že záře pochází od stromu. A je to noc, jež chutná po dřevěných malovaných hračkách a voní po svíčkách. A všechny tváře jsou té noci zcela zvláštní. Je v nich očekávání zázraku. A všichni staří tají dech a připraveni na velké bušení srdcí nespouštějí pohled z dětských očí. V těch dětských očích se totiž mihne cosi nepostižitelného, co nelze ničím zaplatit. Připravoval jsi to čekáním a vyprávěním a sliby a hlavně tajuplným výrazem a skrytými nárážkami a nesmírností své lásky po celý rok. A teď podle tradic svého obřadu vezmeš ze stromku jakýsi skrovný předmět z malovaného dřeva a podáš ho dítěti. A to je ta chvíle. Nikdo ani nedýchá. Dítě, vytrženo ze spánku, mžourá. A pak ti sedí na kolenou, ještě voňavě svěží, jak je vytrhli ze spaní, a když tě obejmě, pocítíš okolo krku cosi, po čem tvé srdce prahlo jako po prameni vody. (A právě toto je u dětí bolestné: je v nich vykrádán pramen, o němž samy nevědí, k němuž však přicházejí pít všichni, kdo zestárli, aby se omladili.) Ale náhle je polibkům konec. A dítě hledí na strom a ty na dítě. Abys jeho okouzlený úžas utrl jako vzácnou květinu, která vyrůstá ve sněhu jen jednou do roka.

Cítíš se naplněn jenom tou barvou očí. jež najednou ztemněly. Dítě se totiž vrhlo na poklad, aby se pod prvním dotekem dárku uvnitř rozzářilo jako mořská sasanka. A kdybys mu to dovolil, uteklo by pryč. Už není naděje, že bys ho dostihl. Nehovoř na ně, neslyší. Neříkej mi, že tato změna barvy, sotva znatelná, lehčí než mráček nad stepí, nemá snad váhu. I kdyby to byla jediná odměna za celý dlouhý rok a tvrdou práci, za nohu ztracenou ve válce, za noci přemýšlení a za všechny urážky a bolesti, i tak by ti stačila zaplatit a byl bys okouzlen. Neboť touto směnou získáváš.

Neexistuje totiž rozumová úvaha, jež by zachytila lásku k panství, ticho chrámu nebo tuto s ničím nesrovnatelnou vteřinu.

Ten voják byl tedy ochoten zemřít --- on, který znal jen slunce a písek a nikdy neviděl zářící stromek a sotva věděl, kde

leží sever --- jen proto, že slyšel, že kdesi je jakýmsi vpádem ohrožena určitá vůně vosku a určité zbarvení očí, o nichž mu před časem pověděly cosi neurčitého básně, jako když vítr přinese vůni z ostrovů. A neznám lepšího důvodu k smrti.

Živí té totiž jen božský uzel, který svazuje věci. A který se vysmívá mořím a zdem. A ty jsi uprostřed pouště náhle naplněn tím, že kdesi docela neznámým směrem, u cizinců, jež neznáš, v zemi, o níž nemůžeš nic vědět, existuje jakési očekávání chudičkého předmětu z malovaného dřeva, jehož obraz se pohrouží do dětských očí jako kámen do spících vod.

A tobě se tím dostává potravy, která ti stojí za to, abys zemřel. A já zvednu třeba i armádu, abych tam kdesi ve světě zachránil vůni vosku.

Ale nezvednu armádu, abych zachránil sklizně. Neboť sklizně jsou hotové a nemáš od nich co čekat, leda to, že se změníš v tupý dobytek.

A proto když tvoji bozi pohasnou, nejsi už ochoten zemřít. Nebudeš však ani žít. Nejde tu totiž o dvě opačné věci. Život a smrt jsou sice slova navzájem svárlivá, ale přesto je pravda, že můžeš žít jen z toho, pro co je možné i zemřít. A kdo odmítá smrt, odmítá tím i život. Neboť když není nad tebou nic vyššího, nemůže se ti ničeho dostat. Můžeš brát leda od sebe. Co ti však může dát prázdné zrcadlo?

LXXIX

Budu teď hovořit pro tebe, jež jsi sama. Neboť toužím vlít do tebe světlo.

Odhalil jsem totiž, že tě lze v tvém tichu a samotě žít. Neboť bozi se zdem a mořím smějí, I ty jsi obohacena. Jestliže kdesi existuje vůně vosku. Třebaže není naděje, že bys ji kdy učitila.

Avšak hodnotu potravy, kterou ti přináším, nemohu posoudit jinak, než posoudím-li tebe. jakou ses díky té potravě stala. Chci, abys s potemnělým zrakem mlčky sepjala ruce jako dítě, pohlcované už pokladem, který ode mne dostalo. Ten dárek dítěti též nebyl pouhý předmět. Jestliže někdo dovede vystavět ze tří oblázků válečné loďstvo ohrožené bouří, promění i toho dřevěného vojáčka, kterého jsem mu daroval, v armádu, kapitány a věrnost říší, v tvrdou kázeň a ve smrt žizni na poušti. Stejně tak hudební nástroj není jen nástroj, nýbrž hmota pastí, do které polapíš kořist. Jež nikdy není téže podstaty s pastí. A tebe rovněž osvím, aby byl tvůj podkrovní pokojík pln jasu a tvé srdce aby bylo obydleno. Neboť hledíš-li z okna a slyšelas ode mne, že pod popelem je oheň, město už není stejné. Ani pro mého vojáka na hlídce není obchůzka stejná, jestliže voják v tu chvíli kráčí po výspě říše. Dáváš-li sebe samu, přijímáš více, než dáváš. Neboť jsi nebyla ničím a teď se uskutečňuješ. A málo na tom záleží, jsou-li tu slova svárlivá.

Budu teď hovořit pro tebe, jež jsi sama. neboť tě toužím obydlet. Máš možná chromé rameno či vadné oko a je ti obtížno pojmout do svého domu tělesného manžela. Jsou však silnější přítomnosti, a já si jednoho vítězného rána povšiml, že ani malomocný na svém bídém loži nebyl týž jako dříve, a třebaže zvuk polnic nemohl tlustým zdívkem proniknout, byla jeho světnice jakoby naplněná. Co jiného tu prošlo zvenčí dovnitř nežli vítězství, ten uzel věcí. který se zdem i mořím směje? A proč by tedy neexistovalo božství ještě palčivější? Které tě uhněte horoucí srdcem a věrnou a plnou nádhery?

Neboť skutečná láska se nikdy nevyčerpá. Čím více dáváš, tím více ti zbývá. A když se obrátíš k té pravé studni, bude tím štědrější, čím více z ní budeš brát. Vůně vosku je pravdivá pro všechny. A může-li jí někdo jiný dokonce i okusit, vůně tím získá i pro tebe.

Kdyby se však doma tvůj tělesný manžel usmál na jinou, cítila by ses okradena a láska by tě přestala těšit. Proto tě navštívím já. Aniž potřebuji dát se ti poznat. Jsem uzel říše a složil jsem pro tebe modlitbu. Jsem klenbový svorník, jenž věcem dodává určité příchuti, I tebe svazuji. A tvé samotě je konec.

Jak bys také mohla nejt za mnou? Stal jsem se nyní tebou a nic jiného nejsem. Jako když v tobě vybuduje hudba určitou palčivou strukturu. Ta hudba není pravdivá ani nepravdivá. Ty ses však uskutečnila.

Nikterak na tobě nežádám, abys ve své dokonalosti byla opuštěná. Opuštěná a zatrpklá. Probudím v tobě opět horoucnost, horoucnost. která dává, aniž kdy okrade, neboť se nedožaduje vlastnictví ani přítomnosti. Báseň je krásná, ale důvody té krásy nemají co činit s logikou, neboť jsou z jiné roviny. A je tím jímavější, čím lépe tě ustavuje v prostoru. Neboť jde o to, abys ze sebe vydala určitý tón, a ty to můžeš, tón však není pokaždé stejné hodnoty, je i špatná hudba, která ti v srdci otevře jen skrovné cesty. A chabá je moc boha, který se ti zjeví. Jsou však i navštívení, po nichž upadneš v spánek, znavena takovou přemírou lásky. Pro tebe. jež jsi sama, jsem proto složil tuto modlitbu.

LXXX

Modlitba osamělé ženy:

"Smiluj se nade mnou, Pane, tíží mne samota. Nic neočekávám. Sedím tu v pokoji a nic ke mně nehovoří. Přesto však to, po čem toužím, není přítomnost lidí, protože uprostřed davu se cítím ještě víc ztracená. Ale jiná žena, mně podobná, stejně osamělá v podobném pokoji, se přesto cítí naplněna, když se někde po domě pohybují ti, které má ráda. Neslyší je ani nevidí. Ničeho se jí v tu chvíli od nich nedostává. Stačí jí ke štěstí vědomí, že její dům je obydlen. Já také, Pane, nežádám nic, co lze vidět či slyšet. Tvé zázraky nejsou určeny smyslu. Stačí jen, abys mého ducha osvětlil světlem domova, a budu uzdravena.

Pane, když cestující v poušti pochází z obydleného domu, může ten dům být třeba až na konci světa, a přesto mu bude potěchou. Cestující je z něho živ přes všechny vzdálenosti, a kdyby zemřel, zemře v lásce ... A proto, Pane, nežádám ani tolik, aby byl můj domov blízko.

Když chodce uprostřed davu zasáhne určitá tvář, rázem je proměněn, i kdyby ta tvář nebyla pro něho. Jako když se zamiluje voják do královny. Stane se vojákem královny. A proto, Pane, nežádám ani tolik, aby mi byl ten domov přislíben.

Na širých mořích lze potkat lidské osudy, horoucně zasvěcené ostrovu, který vůbec neexistuje. Ti lidé se plaví na lodi, zpívají zpěv ostrova a nacházejí v tom štěstí. Naplnění jim nepřináší ostrov, ale píseň. A proto, Pane, nežádám ani tolik, aby ten domov někde byl ... Samota, Pane, je pouze plodem nemocného ducha. Vlast ducha je jen jedna, a sice smysl věcí. Tak jako smyslem kamenů je chrám. Jen v tomto prostoru narostou duchu křídla. Neraduje se z věcí, ale jen z tváře skrze ně čtené, která je svazuje. Nauč mě prostě číst. Potom, Pane, má samota skončí."

LXXXI

Právě proto, že katedrálu tvoří určité uspořádání kamenů sobě navzájem podobných, ale rozdělených podle silokřivek, jejichž struktura hovoří k duchu, právě proto je zde i určitý obřad kamenů. A katedrála je pak více nebo méně krásná.

Právě proto, že se liturgie mého roku skládá z určitého uspořádání dnů zprvu sobě podobných, ale rozdělených podle silokřivek, jejichž struktura hovoří k duchu (a jsou dny, kdy se postíš, a jiné, kdy se máte radovat a jiné, kdy nesmíš pracovat, a to jsou silokřivky, s nimiž se setkáváš), právě proto existuje určitý obřad dnů, A rok je potom více nebo méně živý.

A stejně existuje i jistý obřad v rysech lidské tváře. A tvář je více nebo méně krásná. A jistý obřad v armádě, protože ten a ten pohyb je možný, jiný však ne, a to je právě jedna z mých silokřivek, s nimiž se setkáváš. A jsi vojákem armády, která je pak více nebo méně silná. A jistý obřad vesnice, neboť jednou je svátek, jindy vyzvání umíráček, jednou je vinobraní, jindy se slaví společně zeď, nebo je doba hladu, která je pro všechny společná, anebo doba sucha a všichni společně se dělí o vodu a plný měch tu není jenom pro tebe. A ty pocházíš z určité vlasti. A ta vlast je pak více nebo méně vroucí. Neznám na světě nic, co by nebylo především obřadem. Neboť nemáš co čekat od katedrály bez slohu, od roku bez svátků, od tváře bez proporcí, armády bez pravidel a vlasti bez obyčejů. Nevěděl bys, co si s tou rozpadlou stavební hmotou počít.

Proč by ty rozpadlé předměty měly být skutečné a proč by obřad měl být iluze? Když předmět sám je ve svých jednotlivých částech obřad. Proč by měla být armáda méně skutečná než kámen? Kamenem přece nazývám určitý obřad, podle něhož je v kameni složen prach. A rokem nazývám určitý obřad dnů. Proč by měl být rok méně pravdivý než kámen?

Oni však vidí pouze jedince. Ano, je dobře, když se jedincům daří, když mají co jíst a co si obléci a příliš netrpí. Ale v tom podstatném jsou mrtví a jsou jen rozpadlými kameny, jestliže ve své říši nenastolíš ritus lidí.

Jinak totiž není člověk ničím. A když ti zemře bratr, nezapláčeš pak pro něho víc, než by zaplakal pes pro psa, který se topí a je s ním z jednoho vrhu. A když se ti bratr odněkud vrátí, nebudeš se ani radovat. Neboť bratrův návrat, to má být cosi, jako když zkrásní chrám, a bratrova smrt, jako když se chrám zhroutí.

A nepozoroval jsem, že by berberští uprchlíci byli oplakávali mrtvé.

Jak bych ti mohl ukázat, co hledám? Vždyť nejde o předmět hovořící k smyslu, ale k duchu. Nechtěj, abych hájil obřad, jež nastoluji. Logika leží v rovině věcí, a ne v rovině uzlu, jenž ty věci svazuje. Tam už mi slova chybějí. Jistě jsi viděl housenky, jak lezou bez očí za světlem anebo vzhůru po stromě. Díváš se na ně jakožto člověk a můžeš slovy vyjádřit, k čemu směřují. Nakonec řekneš: "Světlo" nebo "Koruna". Ale ony to nevědí. Stejně je tomu s tebou. Když přijmeš něco z mé katedrály, z mého roku, tváře nebo vlasti, je v tom tvá pravda. A vítr slov, který je dobrý leda pro věci, mne nezajímá. Jsi jako housenka. Neumíš pojmut, co hledáš.

A když pak vyjdeš z katedrály, z roku či z říše krásnější, posvěcený, nasycený neviditelnou potravou, řeknu si: "Toto je krásná katedrála, která se hodí pro člověka. A krásný rok. A krásná říše." I když třeba nebudu znát hledisko, z něhož bych poznal, proč tomu tak je. Stejně jako ta housenka, i já jsem prostě našel cosi, co je pro mne. Jako když hledá slepec v zimě oheň pomocí dlaní. A najde jej. A odloží hůl a se zkříženýma nohama u něho usedne. Třebaže oním

způsobem, jakým víš o ohni ty, on sám o něm nic neví. Nalezl však pravdu svého těla, neboť, jak vidíš, už se z toho místa nepohne. A chceš-li mě pravdě vyčítat, že není pravdou, budu ti vyprávět o smrti jediného skutečného geometra, mého přítele, který mne prosil, když cítil, že zemře, abych byl u něho.

LXXXII

Měl jsem ho rád, a proto jsem se svým volným krokem k němu odebral. "Příteli geometre, budu se za tebe modlit k Bohu."

On však byl zemdlený, neboť mnoho vytrpěl. "S mým tělem si starost nedělej. Mám mrtvou jednu nohu a jednu ruku a stojím tu jako starý strom. Nech dřevorubce pracovat ..."

"Což ničeho nelituješ, geometre?"

"A čeho bych měl litovat? Pamatuji se, že jsem míval zdravou ruku a zdravou nohu. Život je však neustálé zrození. Člověk se přizpůsobí tomu, kým je. Litoval jsi snad někdy svého raného dětství, svých patnácti let nebo zralého věku? Taková lítost je lítostí špatného básníka. Není tu čeho litovat, zbývá jen sladká tesknost. A ta už nebolí, ta už je pouze vůní v nádobě, ze které vyprchal likér. Když ztratíš oko, je samozřejmé, že ten den naříkáš, neboť každá proměna je bolestná. Ale když někdo prochází životem jen s jedním okem, není na tom nic tragického. Viděl jsem dokonce i slepce, jak se smějí." "Člověk si může vzpomínat, jak býval šťastný ..." "A proč by na tom mělo být něco bolestného? Ano, viděl jsem člověka trpět, když ho opustila milovaná žena, která mu byla smyslem dnů, hodin a věcí. To se zhroutil jeho chrám. Ale nikdy jsem neviděl, že by trpěl člověk, který ztratil pramen svých radostí, když zprvu hořel láskou a potom milovat přestal. Anebo člověk, kterého báseň původně dojímal a teď ho nudí. Vidíš snad, že by trpěl? Jeho duch spí a člověk přestává existovat. Neboť pocit prázdnoty je něco jiného než lítost. Lítost po lásce je pořád ještě láska ... a když už lásky není, neexistuje už ani lítost po té lásce. Nacházíš už jen prázdno, a to je z roviny věcí, neboť věci ti nemají co dát. Anebo když se stavební hmota mého života zhroutí zároveň s klenbovým svorníkem a je to bolest proměny, jak bych to mohl poznat? Teprve nyní se mi totiž ukázal pravý klenbový svorník a pravý význam všeho a všechno má teď víc smyslu, než mělo kdy předtím. Jak bych mohl pocítit prázdno, když je bazilika vybudována, hotová a mým očím konečně jasná?" "Co mi tu pravíš, geometre! Když matce zemře dítě, bude přece pro ně naříkat."

"Ano. v tu chvíli, kdy dítě odejde. Neboť věci ztratí pro matku smysl. Stoupá v ní mléko a dítě tu není. Když odejde milovaná žena, tíží tě něžná slova pro ni uchystaná. A když je tvé panství prodáno a rozptýleno, co si máš počít s láskou k panství? Je to hodina proměny, a ta je vždycky bolestná. Slova však člověka matou, a ty se mylíš. Přejde hodina, a staré věci zase nabudou smyslu a sice toho, že tě vedly k uskutečnění. Přejde hodina, a ty se budeš cítit obohacen tím, žes kdysi miloval. A to je tesknost, a ta je sladká. Přejde hodina, a tvář zestárlé matky získá na jímavosti a v srdci jí bude vše jasnější, i když se neodváží přiznat --- neboť i ona se bude lekat slov --- že je jí vzpomínka na dítě sladká. Slyšel jsi někdy nějakou matku říci, že by to dítě raději byla nikdy neměla, nikdy nekojila a nehýčkala?"

Geometr se nadlouho odmlčel a potom dodal: "I můj život, při zpětném pohledu teď pěkně uspořádaný, je pro mne už jen vzpomínkou ..."

"Ach, geometre, příteli, prozrad' mi onu pravdu, která tvé duši dodává ten klidný jas ..."

"Poznat nějakou pravdu, to možná znamená pouze ji v tichu vidět. Poznat pravdu, to možná znamená mít konečně právo na věčné ticho. Obvykle říkám, že pravdivý je strom, neboť je určitým vztahem mezi svými jednotlivými částmi. A potom les, neboť je určitým vztahem mezi stromy. A potom panství, neboť je určitým vztahem mezi stromy a pláňmi a další stavební hmotou panství. A potom říše, neboť je určitým vztahem mezi panstvími a městy a další stavební hmotou říše. A potom Bůh, neboť je dokonalým vztahem mezi říšemi a vším ostatním na světě. Bůh je pravdivý stejně jako strom, jenom je mnohem těžší ho poznat. Potom už pro mne neexistují otázky." Zamyslel se.

"Jinou pravdu neznám. Zním pouze struktury, pomocí kterých lze snáze či obtížněji hovořit o světě. Ačkoli ..." Tentokrát se odmlčel nadlouho a já se ho neodvažoval vyrušit.

"Ačkoli někdy se mi zdálo, jako by se čemusi podobaly ..." "Co tím myslíš?"

"Když hledám, znamená to, že jsem už našel, neboť duch touží jen po tom, co už má. Najít znamená vidět. A jak bych mohl hledat něco, co pro mne dosud nenabývalo smyslu? Jak jsem ti říkal, lítost po lásce je pořád ještě láska. Nikdo nemůže trpět touhou po něčem, co dosud nepojal. Ale ve mně jako by byl přesto jakýsi stesk po něčem, co dosud nemělo smysl. Jak bych byl jinak mohl směřovat k pravdám, které jsem ještě nebyl schopen pojmut?"

K neznámým studnám jsem krácel docela přímo, jako bych se k nim vracel. Tak jako cítily tvé slepé housenky slunce, cítil jsem já své struktury.

A když ty buduješ chrám, a když je ten chrám krásný, čemu se podobá?

A když vztyčíš pro lidský obřad zákony, a když ten obřad, podoben ohni, který zahřívá slepce, probouzí potom v lidech nadšení, čemu se podobá? Nejsou totiž všechny chrámy krásné, a každý obřad také neprobouzí nadšení. Housenky své slunce neznají, slepci neznají svůj oheň, a ty sám také neznáš onu tvář, které se nakonec podobá chrám, když ho vystavíš tak, že pohne lidská srdce k nadšení.

Byla tu pro mne jakási tvář, k níž jsem se musel stále otáčet, neboť mne osvětlovala z určité strany a z druhé ne. Ale dosud ji neznám ..." A v tom okamžiku se mému geometru ukázal Bůh.

LXXXIII

Až zemřu.

"Pane, přicházím k tobě, neboť v tvém jménu jsem obdělával zemi. Ty zasej zrna. Já jsem postavil svíci. Na tobě je, abys ji zapálil.

Já jsem postavil chrám. Na tobě je, abys zabydlel jeho ticho.

Neboť kořist není pro mne: já jsem jen sestrojil past; Zaujal jsem jen určitý postoj, aby mne oživoval. Zbudoval jsem člověka podle tvých božských silokřivek, aby ten člověk krácel. Ty toho prostředku užij, shleď-li, že je k tvé slávě."

A z nejvyššího místa na hradbách jsem si zhluboka povzdechl: "Sbohem, můj lide. Má láska se vyčerpala a půjdu spát. Ale i tak jsem nepřemožitelný, jako je nepřemožitelné semeno. Naprosto jsem nevyslovil všechny podoby své tváře. Ale tvořit neznamená vyjmenovat. Vyjádřil jsem se plně, pokud jsem vydal zvuk, který je určité povahy, a ne jiné. Pokud jsem zaujal postoj, který je určité povahy, a ne jiné. Pokud jsem těsto zadělal kvasem, který je určité povahy, a ne jiné. Tím okamžikem jste všichni zrozeni ze mne, neboť až bude třeba v řadě činů se pro jeden rozhodnout, narazíte na neviditelný svah, který vás přiměje rozrůstat se v můj strom a tak se uskutečňovat v mém duchu. Pravda, až zemřu, budete se cítit svobodní. Ale tak jako řeka, která směřuje do moře, tak jako kámen, který byl puštěn a padá.

Staňte se větvemi. Vytvářejte květy a plody. V hodině vinobraní budete zvázeni.

Můj milovaný lide, jestliže jsem tvé dědictví zvětšil, zůstaň mu věrný z pokolení na pokolení."

A jak jsem se modlil, po hradbách přecházela hlídka. Zamyslel jsem se.

"Má říše vysílá hlídky, které jsou bdělé. Rozžal jsem tedy ten oheň, který se pro vojáka na hlídce stává plamenem bdělosti.

Krásný je můj voják, pokud bdí ..."

LXXXIV

Učinil jsem je vnímavými vůči smrti. A nelituji toho. Neboť se tím stali vnímavými k životu. Když totiž nastolím v tvém dome právo staršího, budeš mít jistě víc důvodů k nenávisti, ale zároveň i k lásce a k tomu, abys pro bratra plakal. Třebaže právě on tě vinou toho zákona o cosi připraví. Ale bude v něm potom umírat starší bratr, ten, který nesl odpovědnost a vedl a byl hlavou kmene, a to bude mít smysl. A on zase, kdybys zemřel ty, bude plakat pro svou ovečku, pro toho, komu pomáhal, koho s radostí miloval a komu za večera, když se rozsvítila lampa, radíval. Ale když učiním, abyste byli navzájem rovní a svobodní, potom se smrtí nic nezmění a nikdo z vás nebude plakat. Pozoroval jsem to za bitvy u svých vojáků. Kamarád padne a nic se příliš nezmění. Ihned ho nahradí jiný. A to, že sis zachoval od smrti odstup a že nepláčeš, nazýváš důstojností vojáka, dobrovolnou obětí a mužskou hrdostí. Já ti však říkám, i kdyby ses třeba pohoršil: nepláčeš. protože nemáš k pláči důvody. Ten člověk zemřel, ale ty o jeho smrti nevíš. Možná že zemře později, až přijde mír. Dnes je po tvé levici i pravici vždycky někdo další, kdo namíří pušku. Nemáš čas na tom člověku žádat, co by ti mohl dát jen on. Například ochranu staršího bratra. To, co dal jeden, dá druhý. Když v sáčku chybí jedna kulička, ostatní kuličky nepláčou, neboť jsou jedna jako druhá a v sáčku je jich plno. Prostě si nad takovým padlým řekneš: "Teď nemám čas ... zemře až později." Ale on nezemře už nikdy, neboť až skončí válka, rozejdou se i živí. A rozpadne se obraz, který jste tvořili. Živí i mrtví, všichni budete stejní. Nepřítomní budou jako mrtví a mrtví jako nepřítomní. Ale když tvoříte strom, pak každý závisí na všech a všichni závisí na jednom každém. A pláčete, když jeden odejde. Jste-li podřízeni určitému obrazu, vládne mezi vámi hierarchie. A ukáže se, jaký význam máte jeden pro druhého. Neboť kde není hierarchie, tam není ani bratří. A tam, kde existovala určitá závislost, tam jsem vždy slýchal slovo "bratr".

Nechci, aby byla vaše srdce tvrdá vůči smrti. Neznamenalo by to totiž, že jsem vás učinil tvrdými vůči určité pokořující slabosti, například strachu z krve nebo z ran --- takovým utvrzením byste vzrostli ---, ale že pro vás umírá méně věcí, a proto nesete smrt lehčeji. Čím skrovnější bohatství znamená bratr pro vaše srdce, tím méně ho budete oplakávat. Ale já vás chci obohatit a slovo bratr ve vás rozeznit. A když milujete, dosáhnout, aby vaše láska byla odhalením říše, a ne pářením kozla. Kozel samozřejmě nepláče. Ale když zemře vaše milovaná, jste jako vyhnanci. A ten, kdo tvrdí, že bere její smrt jako muž, ten v ní viděl jen kus dobytčete. A ona bude brát jeho smrt také tak a řekne: "Je správné, když muži

padnou ve válce ..." I já chci, abyste ve válce umírali. Neboť kdo jiný může milovat než válečník? Nechci však, abyste ze zbabělosti, ze strachu před přílišným steskem znevažovali své poklady, neboť pak by zemřel jen chmurný automat, který říší nic neobtěžoval. Žádám, aby mi bylo odevzdáváno to nejlepší. Neboť jen tehdy jste velcí.

Proto vás nevyzývám k pohrdání životem, ale naopak k tomu, abyste život milovali. A abyste milovali i smrt, pokud se v ní směřujete za říší.

Není v tom žádná nesrovnalost. Láskou k Bohu je povznášena vaše láska k říši. Láskou k říši je povznášena láska k panství. Láskou k panství láska k manželce. A láskou k manželce láska k prostému stříbrnému podnosu, který vám připomíná, jak spolu po milování popijíte čaj. --- (...)

LXXXV

Vyjadřuješ se jistě ve vztazích. Rozezníváš zvony jedny o druhé. Předměty však, které rozezníváš, význam nemají. Ty jsou jen stavební hmotou pro past k polapení kořisti, a ta není nikdy též podstaty s pastí. A jak už jsem ti říkal, věci musí být svázaný.

Tanec či hudba se odvíjejí v čase, tady se ve tvém poselství tak lehkou nezmýlím. Zde jsi protáhlejší, tam pomalejší, tam stoupáš, tady klesáš. A jinde zase opakuješ v ozvěně sebe sama.

Kdežto tam, kde mi poskytuješ všechno najednou, tam je mi třeba určitého kódu. Protože když tu nebude nos ani ústa, ani ucho či brada, jak poznám, cos protáhl či zkrátil, zhutnil či nadlehčil, narovnal či pokřivil, prohloubil či nadul? Jak mám zachytit tvůj pohyb, rozeznat tvá opakování a ozvěny? Mým kódem bude tvář, neboť mám představu určité tváře, dokonale a banální zároveň. Pokud mi ovšem nabídneš pouze tu dokonale banální tvář, nic jsi tím nevyjádřil, daroval jsi mi prostě jen kód, vzorek, akademický model. Ten je mi dobrý jen k tomu, aby mi pomohl vyčíst tvé poselství ke mně, ale vzrušit mne nemůže. A když mi nabízíš samotný model, potom tu žádné poselství není. Milerád naopak dovolím, aby ses od modelu vzdálil, abys deformoval a mátl, ale jen potud, pokud mi zůstane klíč. A nebudu ti vytýkat, ani kdybys třeba vsadil oko do čela.

V takovém případě si jen pomyslí, že se podobáš člověku, který nadělá spoustu hluku jen proto, aby bylo jeho hudbu slyšet, anebo který provokuje v básni určitým obrazem, jenom aby ten obraz bylo vidět. Neboť když jsi dohotovil chrám, sluší se podle mne odstranit lešení. Tvé prostředky nemusím vidět. A jenom pokud je nenajdu, je tvé dílo dokonalé. Nezajímá mne totiž právě tehle nos, a není proto třeba posazovat ho do čela, abys mi jej co nejvíce ukázal. Ani slovo samo o sobě, a proto není třeba hledat je tak silácké, aby jím byl pohlcen obraz. Ani ten obraz, nebo jím bude pohlcen styl.

Co od tebe čekám, to je jiné podstaty než past. Tak jako ticho v kamenné katedrále. A právě tys to byl, kdo tvrdil, že pohrdá hmotou a hledá podstatné, a na základě této krásné snahy mi teď pro svá nesrozumitelná poselství stavíš obrovskou, křiklavou past, jež mě drtí, takže nevidím ani tu mrtvě narozenou myš, kterou jsi chytil. Pokud mi totiž připadáš pitoreskní, brilantní nebo paradoxní, nic jsi mi neposkytl, neboť se pouze ukazuje jako na trhu. Zmýlil ses v předmětu tvorby. Neběží o to, ukázat sebe, ale docílit, abych se já uskutečnil. Ale když přede mnou máváš tím strašákem na vrabce, zaměřím jinam. Když mne však někdo dovede, kam chtěl, a pak se vytratí, uvěřím v ten nově odhalený svět a uskutečním se v duchu jeho touhy.

Ale nedomnívej se, že taková nenápadnost prostě znamená uplácet kouli, na níž se bude matně vlnit nos, ústa, brada jako na rozteklém vosku; podceňuješ-li totiž tak velice prostředky, jichž užíváš, pak musíš v první řadě zrušit samotný mramor, jíl či bronz, neboť jsou ještě hmotnější než prostý tvar rtu.

Nenápadnost spočívá v tom, nezdůrazňovat příliš, co mi chceš ukázat. Budeš-li však chtít vymazat nos, na první pohled to postřehnu, neboť vidám řady tváří celý dlouhý den, a stejné tak nenazvu nenápadným, postavíš-li svůj mramor do temného pokoje.

Tvář vskutku neviditelná, která už mi nic nedává, je pak tvář banální.

Z vás se však stali hrubci, kteří musí křičet, aby je bylo slyšet.

Strakatý koberec mi ovšem vymalovat můžeš, ale ten má jen dva rozměry, hovoří sice k mým smyslům, k mému duchu a srdci však nehovoří.

LXXXVI

Chci ti otevřít oči nad klamným obrazem ostrova. Domníváš se, že uprostřed svobody stromů a plání a stád, uprostřed nádherné samoty širých prostor, uprostřed bezuzdné milostné vášně porosteš zpřímá vzhůru jako strom. Ale nejpříměji se nezvedají vzhůru stromy, které rostou volně. Takové stromy s růstem nespěchají, zvedají se jen líně a rostou celé pokroucené. Kdežto v pralese, svíráni nepřáteli, kteří mu ukrádají jeho podíl slunce, v pralese se strom vzepne k nebi kolmým výtryskem, naléhavým jako výkřik.

Nenajdeš totiž na svém ostrově ani svobodu, ani nadšení či lásku.

A když jsi na delší dobu pohroužen v poušti (je totiž něco jiného odpočívat zde od zmatku měst), znám pouze jeden způsob, jak ji pro tebe oživit jak tě tu udržet čilým a proměnit poušť v půdu pro tvé nadšení. Musím tu napnout strukturu silokřivek. Ať už to budou silokřivky přírody nebo říše.

Vytvořím tady natolik řídkou síť studní, abys k nim prostě jen nepřicházel, nýbrž aby se ti každá stala cílem. Neboť když se blíží sedmý den, je třeba s vodou v měších šetřit. A všechny síly soustředit k studni. A pak jí vítězně dosáhnout. A při překonávání toho prostoru a této samoty třeba i ztratit tažná zvířata, neboť studna bude za tu oběť stát. Svědectvím její slávy jsou pískem zaváté karavany, které ji nenalezly. A ona září v slunci nad jejich kostmi. Když potom ve chvíli odjezdu znovu přehlížíš náklad, když taháš za provazy, aby ses přesvědčil, zda je zboží dobře vyvážené, a znovu ověřuješ zásoby vody, odvoláváš se k tomu nejlepšímu, co v tobě je. Kráčíš pak ke své vzdálené zemi, obdařené tam kdesi za rozlohami písku požehnáním vody, za rozlohami, které zmáháš od jedné studny ke druhé jako po stupních schodiště, a díky tanci, který musíš tančit, a díky nepříteli, kterého musíš potřit, jsi zajat v obřad pouště. A spolu se svaly ti budou i duši.

A budu-li chtít, abys byl ještě bohatší, aby té studny, podobny pólům, ještě víc přitahovaly či odpuzovaly a aby se tak z pouště stala stavba pro tvého ducha a srdce, zalidním ti ji nepřáteli. A studny budou v jejich moci, a aby ses

napil, budeš muset být lstivý a bojovat a vítězit. A podle toho, budou-li ony porůznu utábořené kmeny kruté či mírnější, duchem ti blíží či zcela neznámého jazyka a lépe nebo hůře vyzbrojené --- tvůj krok se zrychlí nebo zpomalí, stane se opatrnějším anebo hlučnějším a urazíš tak za den pokaždé jinou vzdálenost, ačkoli poušť bude na pohled po všech stránkách stejná. A její zprvu jen žlutavá a jednotvárná nesmírnost se zmagnetizuje a rozčlení a různě zbarví a nabude pro tvého ducha a pro tvé srdce výraznější tváře, než jakou mají ony šťastné kraje, v nichž leží svěží údolí, modravé hory, jezera sladké vody a širé louky.

Neboť tu kráčíš jednou jako na smrt odsouzený, jindy jako vysvobozený, jednou jako přepadený, jindy jako ten, kdo z přepadení vyvázl. Jednou pronásleduješ a jindy se jen opatrně kradeš, jako bys šel pokojem, kde spí tvá milá a nechceš ji probudit.

A je pravděpodobné, že se ti většinou během cesty nic nepříhodi. Stačí totiž, aby ty rozdíl pro tebe platily a aby obřad, který z nich vznikne a dodá hodnoty tvému tanci, byl zdůvodněný, nutný a absolutní. Zázrak pak bude v tom, že když k tvé karavaně připojím někoho, kdo nezná tvůj jazyk a nebude s tebou sdílet tvé obavy, naděje ani radosti, ale prostě se bude jen pohybovat jako se pohybují vodiči spřežení, nespátí takový cestující nic jiného než pustou poušť a celou dlouhou, nekonečnou cestu se bude nudit a zívat a poušť ho v ničem nepromění. Studna pro něho zůstane jen obyčejnou dírou, z níž bylo třeba odhrabat písek. A jak by také mohl poznat nepřitele, když vlastní povahou nepřitele je právě jeho neviditelnost: jde jen o hrstku zrnek hnaných větrem, která však tomu, kdo je s nimi svázán, dokážou všechno proměnit, tak jako hostinu promění sůl. A i kdybys byl třeba člověk zcela všední a sobecký, zamračený a skeptický, pocházející odněkud z předměstí či ze zahrávající oázy, stačí, abych ti jen jednou ukázal pravidla hry, abych tě nechal jen jednou vykonat cestu pouští, a poušť se tě zmocní takovou silou, že se v tobě náhle proloupne člověk jako zrno ze slupky a tvůj duch i srdce se rozkošatí, A vrátíš se mi proměněný, nádherný a vybudovaný, abys žil životem silných. Stačí jen, když té učiním účastným její řeči --- neboť podstatné nespočívá ve věcech, ale v jejich smyslu --- a tak jako slunce, i poušť ti dá vzklíčit a růst.

Projdeš jí jako zázračnou lázní. A až pak se smíchem, mužný a úchvatný vystoupíš na druhém břehu, ženy tě poznají, poznají, žeš ten, na koho čekaly, a stačí ti na ně jen z výšky pohlédnout, a budou tvé.

Jak pošetilý je ten, kdo si myslí, že lidem poskytne štěstí, když uspokojí jejich touhy. Vidí totiž, že lidé jdou, a domnívá se tedy, že je pro člověka nejdůležitější dosáhnout cíle. Jako by nějaký cíl vůbec byl.

Říkám ti, pro člověka je důležité především napětí silokřivek, v než je ponořen, a jeho vlastní vnitřní hutnost, která z toho plyne, a ozvuk jeho kroků a přitažlivost studní a tvrdý výstup po horském svahu. Nebudeš přece tvrdit, že radost člověka, který se dokázat vyšplhat na horskou špičku, který ji zmohl vlastníma rukama a s rozedřenými koleny, se může rovnat přizemnímu potěšení lenivce, který v den odpočinku dovlekl rozměklé tělo na lehko přístupný vršek oblého kopce a válí se tu v trávě.

Ale tys rozvázal ten božský uzel, který svazuje věci, a všechno ztratilo svou magnetickou sílu. Viděls lidi, jak se ze všech sil plahočí ke studním, a v domnění, že tu jde o studny, vyvrtal jsi jim studny. Viděls, jak lidé tíhnou k sedmému dni jako dni odpočinku, i poskytl jsi jim více dní odpočinku. Viděl jsi lidi, jak touží po diamantech, i podělil je střepy diamantů. Viděls, jak se lidé obávají nepřitele, i potřel jsi jejich nepřátele. Viděls, jak lidé touží po lásce, i postavil jsi pro ně vykřičené čtvrti, veliké jako velkoměsto, v nichž si lze každou ženu koupit. A tak ses ukázal hloupějším než ten hráč kuželek, který, jak už jsem ti říkal, sklízel kuželky, jež za něho poráželi otroci, a marně se v tom snažil najít potěšení.

Ale nemysli si, tím nechci říci, že si máš touhy uměle pěstovat. Kde se nic nehýbe, tam nejsou ani silokřivky. Jestliže umíráš žízni a studna je blízko, samozřejmě, že po ní toužíš. Když je ti však z nějakého důvodu nedostupná a ty od ní nemůžeš nic získat ani jí nic dát, pak je to stejné, jako kdyby nebyla. Jako žena, kterou jen potkáš a která nemůže být tvou. Je nablízku, a přece vzdálená, jako by byla z jiného města a kdesi jinde provdaná. Mohl bych ti ji proměnit, kdybych ji pro tebe učinil prvkem napjaté struktury. A ty bys mohl například snít o tom, jak za ní v noci přijedeš, postavíš pod okno žebřík, uneseš ji, hodíš na koně a pak se z ní budeš ve svém úkrytu těšit. Nebo kdybys byl voják a ona královna, mohl bys doufat, že pro ni zemřeš.

Avšak chabá a ubohá je radost, kterou získáváš z falešných struktur, vymyšlených jen ve hře. Neboť pak by stačilo, jestliže miluješ diamant, abys za ním šel drobným a čím dál zdoluhavějším krokem, a už tím bys žil život plný vzrušení. Když je však zdoluhavá cesta za diamantem součástí určitého obřadu, který tě svazuje a brání ti krok zrychlit, když se za ním pachtíš ze všech sil, avšak narážíš na překážky, jimiž tě brzdím, abys nemohl jít rychleji, a když není dosažení diamantu zhora nemožné --- neboť tím by pro tebe ztratil význam a změnil by se v nezávaznou podívanou --- avšak ani snadné, neboť pak by z tebe nic nevydobył --- ani zas nesnadné jen z hloupého výmyslu, který by změnil život v karikaturu ---, když tu jde prostě o silnou, hodnotami obdařenou strukturu, pak jsi bohatý. Neznám nic, co by tě mohlo vybudovat lépe než nepřítel, a také nevím, proč by tě to mělo překvapovat, neboť tím prostě říkám, že k boji musíte být dva. Tvé bohatství je totiž právě v tom, že hloubíš studny, že tíhneš ke dni odpočinku, že dobýváš diamant a usiluješ o lásku.

A ne v tom, že máš studny, dny odpočinku, diamanty a volnost v lásce. Ani v tom ne, když jenom toužíš a ničeho se nesnažíš zmocnit.

A stavíš-li slova toužit a vlastnit do protikladu jakožto svárlivá, pak vůbec nerozumíš životu. Nad těmi slovy totiž stojí tvá lidská pravda a v té nic rozporného není. Touha se musí plně vyjádřit, nesmíš narážet na překážky, které by neměly smysl, nýbrž naopak, překážkou ti musí být sám život, ten druhý, tobě nepřátelský tanečník --- a pak se zrodí tanec. Jinak by ses choval stejně hloupě jako člověk, který by hrál "hlava---orel" proti sobě samotnému. Kdyby bylo v mě pouští příliš mnoho studní, musely by být některé z nich na boží příkaz zapovězeny. Abys však našel svá napětí, své sklony a směry, musí ti silokřivky vládnout z větší výšky a musí se podobat čemusi, co není k tvému pochopení. Proto říkám, že v poušti existuje obřad studní.

Nic proto nečekej od šťastného ostrova, který je pro tebe sklizni jednou provždy hotovou, podobnou sklizni oněch zporážených kuželek. Změnil by ses tu leda v tupé dobytče. A kdybych chtěl znovu pro tebe rozeznít ony ostrovní poklady, které sis představoval plně ozvěn, a teď, když jsi jich dosáhl, tě nudí, vymyslím pro tebe poušť a rozprostřu ti je do širé pláně podle rysů tváře, která naprosto nebude z podstaty věci.

A kdybych chtěl pro tebe ten ostrov zachránit, nabídnu ti darem obřad ostrovních pokladů.

LXXXVII

Nezapomeň, že tvá věta je čin. Ale snášením důvodů mě k činu nepřiměješ. Či snad myslíš, že by mi stačily? Našel bych si proti nim lepší.

Jestliže opustíš ženu, může tě snad získat zpátky hádkou, při níž ti bude dokazovat, že má pravdu? Hádky jen přileje oleje do ohně. Nezíská tě zpátky ani tím, když se ti bude ukazovat taková, jakou jsi ji miloval, neboť už ji takovou nemiluješ. Znáš jednu nešťastnici, s níž se muž oženil pro jednu smutnou píseň, a když pak mělo dojít k rozvodu, začala ji zpívat znovu. Ale muže ta smutná píseň rozčílila. Možná, že by ho získala zpátky, kdyby v něm uměla probudit člověka, jakým byl, když ji miloval. Ale k tomu je třeba tvůrčího ducha, neboť jde o to, čímsi člověka obtížit, tak jako do něho vkládám já ono tíhnutí k moři, a je z něho stavitel lodí. A strom pak roste a postupně se člení. A manžel opět zatouží po smutné písni. Chci-li od tebe dosáhnout lásky, probudím v tobě člověka, který je pro mne. Nebudu ti říkat, jak se trápím, tím bych se ti leda zprotivil. Nebudu ti nic vyčítat: právem by tě to rozčílilo. Nebudu ti snášet důvody, pro které mě máš milovat, neboť ty žádné důvody nemáš. Důvodem k lásce je láska. Ani se nebudu ukazovat takovým, jakým jsem byl, když jsem probouzel tvou touhu. Neboť už mne takového nechceš. Jinak bych tvou lásku probouzel dosud. Ale vychovám tě pro sebe. A pokud jsem dost silný, ukážu ti takové krajiny, že se mi staneš přítelem. Bylo to pro mne jako šíp do srdce, když mi řekla žena, na niž jsem zapomněl: "Slyšíš svůj ztracený zvon?"

Neboť co ti mohu koneckonců říci? Často jsem usedal na temeni hory a hleděl na město. Nebo jsem v tichu své lásky procházel mezi lidmi a naslouchal jim, jak hovoří. Pravda, slyšel jsem slova, po nichž následovaly činy, například když řekl otec synovi: "Běž a naplň tu nádobu u studánky", nebo když řekl desátník vojákovi: "O půlnoci nastoupíš na stráž ..." Ale vždy se mi zdálo, že tato slova netlumočí žádné tajemství, a kdyby nějaký cestující, neznalý jejich řeči, viděl ty lidi takto svázané s užitkovým, nepřivedli by ho v úžas o nic víc než mraveniště, v jehož kterémkoli pohybu také není nic nejasného. Stejně tak jsem já při pohledu na všechny ty stavby, povozy a péči o nemocné a průmysl a obchod svého města nenalézal nic, co by nepocházelo od živočicha, jen trochu odvážnějšího, vynalézavějšího, chápavějšího než jiní živočichové, ale bylo mi zřejmé, že když je pozoruji v této užitkové činnosti, nehledím ještě na člověka.

Člověk, pravidly mraveniště nevyložitelný a pro mne nezachytitelný, pokud bych neznal smysl slov, vyvstával přede

mnou tehdy, když se sesedli do kruhu na náměstí a naslouchali vyprávěči legend. Pokud v něm byl kus génia, pak mohl dovypprávět a vstát a jimi následován zapálit město.

Také jsem v životě poznal, jak se poklidný dav zvedl pod hlasem proroka a střemhlav se za ním vrhl do výhně bitvy. To, co tu přinášel vítr slov, bylo zřejmě tak neodolatelné, že to dav přijal, zavrhl chování mraveniště a proměnil se v požár, sám se nabídl smrti.

A ti, kdo se navrátili domů, byli proměněni. A mně se zdálo, mám-li uvěřit v kouzla, že není třeba hledat je v kejklich kouzelníků, neboť tu pro mé uši existují skupenství zázračných slov, která jsou schopna mne donutit, abych opustil domov, práci i všechno, čemu jsem zvyklý, a zatoužil zemřít.

Vždycky jsem proto pozorně naslouchal a hleděl rozlišit řeč účinnou od takové, která nic nevytváří, a snažil se poznat, co je tu přenášeno. Neboť význam nespočívá ve vysloveném. Jinak by mohl být básníkem každý. A vůdcem lidu by se stal každý, kdo by řekl: "Následujte mne do útoku, za vůni spáleného prachu ..." Ale zkus to a uvidíš, jak se ti vysmějí. Tak je tomu i s kazateli dobra. Ale také jsem viděl jak se to některým podařilo a jak proměnili člověka, a prosil jsem tedy Boha. aby mne osvětlil. A bylo mi dáno, že jsem se naučil rozpoznat ve větru slov vzácné břemeno semen.

LXXXVIII

Učinil jsem tím krok k poznání štěstí a rozhodl se nad ním zamyslet. Připadalo mi totiž jako plod určitého obřadu, který vytváří šťastnou duši, a ne jako neplodný dar prázdných předmětů. Není totiž možné poskytnout člověku štěstí jako sklizeň. Ani berberským uprchlíkům nemohl otec dát nic, co by je udělalo šťastnými, ale přitom jsem poznal lidi, kteří zářili radostí v té nejdrsnější poušti a nejpřísnější chudobě.

To však neznamená, že bych si myslel třeba jen na okamžik, že se štěstí rodí z osamění, prázdna a chudoby. To vše tě může zrovna tak dobře činit nešťastným. Byl to jen názorný příklad, na němž jasně vidíš, že lidské štěstí je cosi naprosto jiného než hodnota sklizně, které se člověku dostává, a že je toto štěstí naprosto podřízeno hodnotě obřadu.

I když jsem udělal tu zkušenost, že lze vidět šťastné lidi mnohem častěji na poušti, v kláštrech a tam, kde přinášejí oběti, než mezi lenivci v úrodných oázách či na takzvané šťastných ostrovech, bylo by přesto hloupé z toho vyvozovat, že hodnota potravy je v protikladu k hodnotě štěstí. Znamená to prostě jen tolik, že kde je více statků, tam se člověku nabízí i víc možností, aby se mýlil v povaze svých radostí. Opravdu to totiž vypadá, jako kdyby pocházely z věcí. zatímco pramení jen ze smyslu, kterého věci nabývají v určité říši, v určitém příbytku anebo panství. Právě proto se v blahobytu lidé zmýlí mnohem snadněji a mnohem častěji se pachtí za marným bohatstvím. Kdežto na poušti anebo v klášteře žádný majetek nemají, a proto poznávají zcela zřejmě, odkud jim jejich radosti přicházejí, a snáze tedy mohou zachránit i samotný pramen své horoucnosti.

Ale i tady je to jako s nepřítelem, který tě buď zabije, anebo umocní. Najít své pravé zřídlo a zůstat horoucí je totiž možné i na šťastném ostrově či v oáze, a pokud se ti to zdaří, zrodí se nepochybně člověk ještě větší, neboť z nástroje o více strunách se můžeš nadít bohatšího zvuku než z nástroje o struně jediné. Proto i otcovu paláci, kde měl každý krok smysl, dodávalo všechno jeho vzácné dřevo, látky, nápoje a pokrmy ještě víc krásy. Tak jako zlaté ozdoby; v krámě nic neznamenají, ale nabývají smyslu, když jsou vyňaty z beden a rozestaveny po domě, jehož tváří pak dodávají krásy.

LXXXIX

Přišel mne opět navštívit ten prorok tvrdého pohledu a navíc šilhavý, v němž doutnal dnem i nocí posvátný hněv.

"Je třeba," řekl, "donutit je k oběti."

"Jistěže" odpověděl jsem. "Je dobře, když se jim ze sklizně část bohatství odejme. Sklizeň tím bude sice o maličko chudší, zato však bohatší o smysl, kterého nabude. Sama sklizeň totiž nic neznamená, pokud nemá své místo v určité tváři."

Ale on byl tak rozzuřený, že vůbec neposlouchal. "Je dobře, když se pohrouží v pokání," řekl. "Jistěže," odpověděl jsem. "Když se ve dnech půstu odřeknou jídla, bude pak pro ně radostí se k němu vrátit a také pak budou mít pochopení pro ty, kdo se musí postit z nutnosti. Nebo si také vypěstují silnou vůli a najdou spojení s Bohem, nebo se prostě uchrání přílišné tloušťky." V tu chvíli ho strhla zuřivost: "Je hlavně dobře, když budou potrestáni." A já jsem pochopil, že snese jediné člověka spoutaného na slámě a zbaveného chleba a světla v hloubi žaláře. "Je třeba," řekl, "vymýtit z nich zlo."

"Tím se však může stát," odpověděl jsem mu, "že vymýtiš všecko. Místo aby ses snažil vymýtit zlo, není snad lepší rozmnožit dobro? Vymyslet svátky, které člověka zušlechťí? A dát mu oblečení, aby nebyl tak špinavý? A lépe žít jeho děti, aby byly méně zaujaté svým hladovým žaludkem a získávaly na kráse učením modlitb? Nejde tu o to, omezit majetek, jenž člověku náleží, ale zachránit silová pole, neboť ta jediná mají vliv na lidskou hodnotu, a zachránit tváře, které jediné hovoří k lidskému duchu a srdci.

Necht' ti, kdo umějí postavit bárky, do nich usednou a loví ryby. Ti však, kdo dovedou vypustit na vodu loď, necht' vypouštějí loď a dobývají svět." "Přeješ si tedy, aby shnili v bohatství!" "Žádná hotová sklizeň mě nezajímá," řekl jsem, "a tys vůbec nic nepochopil."

XC

Jevilo se mi stále zřejměji, že mám-li porozumět lidem, nejde o to, jim naslouchat. Neboť v těch lidech ve městě před mýma očima je pouze slabé vědomí města. Vidí v sobě jen stavitele, zedníky, biřice, kněze a tkalce a domnívají se, že jim jde o prospěch či o štěstí, a necítí svou lásku, stejně jako ji necítí člověk, který pobíhá po domě pohlcen starostmi dne. Ve dne se manželé hádají. V noci však ten, kdo se hádal, opět nachází lásku, protože láska je víc než vítr slov. A pod hvězdným nebem se vykloní z okna, už zase odpovědný za ty, kteří spí, za budoucí chléb, za spánek manželky, jež leží kousek od něho, křehká, něžná a pomíjivá. O lásce nelze uvažovat. Láska prostě jest.

Tento hlas však hovoří jen v tichu. A stejně jako s tvým domem je tomu i s městem. A jako s městem je tomu i s říší. Stačilo by, aby se rozhostil klid, a spatřil bys své bohy.

Během denního života nikdo neví, že jednou zemře. A slova, která by mu hovořila o městě jinak než skrze obraz jeho prospěchu či štěstí, by se mu zdála falešně patetická, neboť nebude vědět, že z nich hovoří město. Ubohá slůvka pro příliš velkou věc.

Zahleď-li se však na město z výšky a poodstoupíš v čase, abys viděl, kam kráčí, snadno odhalíš za vším tím zmatkem a sobectvím a lidským hemžením zvolna a klidně putující loď. Neboť když přijdeš po pár stoletích a budeš hledat brázdu, kterou po sobě zanechali, najdeš ji v básních, v kamenných sochách, v pravidlech poznání a v chrámech, dosud se vynořujících z písku. Užitékové bude setřeno a ztraceno, A pochopíš, že to, čemu říkali prospěch či touha po štěstí, bylo jen ubohým odleskem veliké věci. Zjistíš, že tu kráčel onen člověk, o němž jsem hovořil. Podobně i má tábořící armáda. Zítřka ráno s ní v žárovišti pouštního větru vyrazím proti nepříteli. A nepřítel se pro ni stane čímsi jako výhní, jež ji roztaví. Poteče její krev a tisíce jednotlivých štěstí, tou chvílí zničených, tisíce osobních zájmů, tou chvílí zklamaných, odhalí pod ranou šavle své meze. Přesto se armáda nevzbouří, neboť v jejím pohybu nejedná jednotlivců, ale člověk jako takový. I když však vím, že zítřka přijme smrt, nečekám, že bych v předvečer boje, kdy kráčím v tichu své lásky pomalým krokem mezi stany a táborovými ohni a poslouchám, jak lidé hovoří, nečekám, že bych uslyšel někoho, kdo by chtěl zemřít.

Naopak, tady si tropí z kohosi žerty pro křivý nos. Tam se zas hádají pro čtvrtku pečeně. A tady sedí přikrčená skupina, celá zježená ostrými slovy, která jako by útočila na toho, kdo vede armádu. A kdybych někomu z nich řekl, že je opojen touhou obětovat se, vysměje se mi do očí a řekne, že jsem nabubřelý a jeho, který se má za tak důležitého, si nevážím, neboť ho ani nenapadá, aby umíral pro svého desátníka. Není to jeho povinnost, ani ho to není důstojno a desátník si takového daru ostatně ani nezaslouží. A přesto zítřka za svého desátníka zemře. Nikde tu nespátíš onu velikou tvář, která se neleká smrti a umí se odevzdat lásce. A kdybys bral vážně vítr slov, vrátíš se do stanu s příchutí porážky na rtech. Neboť ti lidé žertovali, reptali proti válce a útočili na své velitele. A byl bys jako ten, kdo viděl, jak lidé myjí paluby a vytahují plachty a kují hřebíky, hleděl však příliš krátkozrace a majestát lodi mu unikl.

XCI

Takto jsem odpověděl těm, kdo neuměli pochopit mé násilí:

"Jste všichni jako dítě, které v životě poznalo jen jediný tvar džbánu a má ho proto za absolutní. Když se později přestěhuje jinam, neumí pochopit, proč onen základní, z domova známý džbán jinde tak zmrzačili a pokřivili. Stejně se chováš ty, jenž vidíš, že v sousední říši ukulí člověka jinak než tebe, že jinak cítí a myslí, miluje, nařiká i nenávidí, a ptáš se, proč v oné říši člověka tak mrzáci. A v tom právě spočívá tvá slabost, neboť nezachrániš stavební sloh svého chrámu, pokud nevíš, že jeho kresba je křehká a že tu jde o vítězství člověka nad přírodou. Že má svou oporu v žebrech, sloupech, obloucích a pilířích. Nejsi s to pochopit hrozbu, jež nad tebou visí, neboť vidíš v díle druhého jen výsledek přechodného poblouzení a nechápeš, co tady hrozí, že se tu může navěky propadnout člověk, který se už nikdy znovu nezrodí. A o sobě sis myslel, že jsi svobodný, a má slova o násilí tě pohoršovala. Nešlo tu však o násilí biřice, jehož lze vidět, nýbrž o násilí mnohem mocnější a přitom nepostřehnutelné jako dveře ve zdi, v nichž také nevidíš útok na svou svobodu, třebaže tě při cestě ven nutí k oklice. Chceš-li však poznat ono silové pole, jež tě ustavuje a vede k tomu, že se pohybuješ, že cítíš, myslíš a miluješ, nařikáš a nenávidíš právě tím způsobem a ne jiným, dávej si na tuto svěřací kazajku pozor u svého souseda, až začne působit tam, neboť tehdy ji ucítíš.

Jinak ji nikdy nemůžeš poznat. Neboť když kámen padá, necítí sílu, která ho táhne dolů. Pouze nehybný kámen vyvíjí tlak.

Pouze když kladeš odpor, poznáš, co tebou hýbe. Pro list letící větrem jako by vítr nebyl, pro utržený kámen jako by nebylo tíhy.

Proto též nevidíš ani to strašlivé násilí, jež vyvíjí tlak na tebe, neboť by před tebou vyvstalo jako zeď nanejvýš tehdy,

kdyby tě například napadlo zapálit město. Stejně tak nevnímáš ani násilí prostší, totiž násilí jazyka.

Každý soubor zákonů je násilí, avšak neviditelné."

XCII

Když jsem se jednou náhodně projížděl po jakési cizí krajině, vyvstaly mi před očima hráze, které ustavují člověka. Pustil jsem se tehdy na koni pomalým krokem po cestě, vedoucí ode vsi ke vsi. Cesta mohla vést i rovnou přes plán, vinula se však okolo pole a pro mne ta oklika znamenala několik ztracených okamžiků, instinkt by mne byl vedl přímo, ale ten velký čtverec ovsa se opřel proti mně a já se poddal váze pole. Ten čtverec ovsa mne připravil o kousek života, neboť jsem mu obětoval minuty, které jsem mohl využít jinak. To pole se mne zmocnilo a já měl k němu úctu jako k chrámu, neboť jsem svolil k oklice, ačkoli bych byl mohl zamířit s koněm do ovsa. Potom mne cesta vedla kolem obydlí obehnaného zdi. A měla k obydlí úctu, zvolna se vlnila okolo výběžků a koutů kamenné zdi. Za zdi jsem viděl stromy, mnohem hustší než u nás v oázách, a rybník sladké vody, který se leskl vzadu mezi větvemi. A nic jsem neslyšel, jen ticho. Potom jsem projel pod klenbou listí podél vrat. A tady se má cesta dělila, protože jedním ramenem sloužila tomu obydlí. A při téhle pomalé pouti, zatímco můj kůň klopytal úvozy nebo napínal otěže, aby se mohl napást nízké trávy podél zdi, jsem zvolna nabyl pocitu, že celá ta cesta se svými jemnými zákruty a se svou úctou a prodlévání a s oním časem, ztraceným jako při obřadu nebo v královském předpokoji, tu kreslí obraz jakési knížecí tváře, a že všichni, kdo tudy kodrací na svých vozících nebo se kolébají na pomalých oslech, ti všichni že jsou nevědomky cvičeni v lásce.

XCIII

(...) Jestliže odmítáš můj chrám, můj obřad a onu prostou venkovskou cestu jen proto, že předmět ani smysl jejich výpovědi neumíš zachytit slovy, potom ti řeknu, aby sis především zametl před vlastním prahem. Jsou přece případy, že neexistují slova, abys mě mohl udivit jejich hlukem, ani obrazy, jimiž bys mohl mávat jako hmatatelnými důkazy, a ty se přesto otvíráš navštívení, které neumíš pojmenovat. Což jsi nikdy neposlouchal hudbu? A proč ji posloucháš?

Uznáváš docela běžně, že obřad slunce, jež zapadá nad mořem, je krásný. Můžeš mi povědět, proč? Říkám ti, že pokud jsi projel na svém oslu po té venkovské cestě, jsi proměněn. A nezáleží na tom, nedovedeš-li dosud říci, proč.

Ale každý ritus, každá oběť, každý obřad, každá cesta nejsou stejně dobré. Jsou mezi nimi i špatné, tak jako existuje sprostá hudba. Rozumem je však rozlišit nedokážu. Žádám od nich jediné znamení a tím znamením jsi ty. Chci-li posoudit cestu, obřad či báseň, dívám se, jaký z nich vzešel člověk. Anebo poslouchám, jak buší jeho srdce.

XCIV

Už jsem ti říkal: "Neběží-li o slepé otroky, jsou v každém z lidí obsaženy všechny názory. Ne že by byli lidé náladoví, ale jejich vnitřní pravda je pravdou, která nenalézá ve slovech svůj přiměřený šat. Potřebuješ trochu od toho a trochu od onoho ..."

Kdežto ty vidíš svobodu i násilí příliš zjednodušeně. A balancuješ mezi nimi, neboť pravda není v jednom ani v druhém ani uprostřed, ale jinde. Jaká by to také musela být náhoda, abys svou vnitřní pravdu zachytil jediným slovem! Slova jsou chudobné schránky. A pročpak by měla na to, co nutně potřebuješ k svému růstu, stačit chudobná schránka?

Ale máš-li být svobodný, jako je svobodný pěvec, improvizující na svém nástroji, není snad třeba, abych ti nejprve vycvičil prsty a naučil tě pěveckému umění? A to znamená boj a násilí a vytrvalost.

A máš-li být svobodný, jako je svobodný horal, není snad třeba, aby sis vycvičil svaly? A to znamená boj a násilí a vytrvalost.

A máš-li být svobodný, jako je svobodný básník, není snad třeba, aby sis vycvičil mozek a ukul styl? A to znamená boj a násilí a vytrvalost.

Což jsi už zapomněl, že podmínkou štěstí je nikdy štěstí nehledat? Neboť pak bys usedl a nevěděl, kam běžet. Můžeš jediné tvořit a štěstí je ti uděleno jako odměna. A podmínkou štěstí je boj a násilí a vytrvalost. Což jsi už zapomněl, že podmínkou krásy je nikdy krásu nehledat? Neboť pak bys usedl a nevěděl, kam běžet. Můžeš jediné vytvořit dílo a krásu je ti udělena jako odměna. A podmínkou krásy je boj a násilí a vytrvalost. Stejně je tomu s podmínkami tvé svobody. Neposkytují ti svobodu jako dar. Neboť pak bys usedl a nevěděl, kam běžet. Je třeba vydobýt z tebe člověka a svoboda je pak odměnou tomuto člověku, který má říši, v níž se může projevovat. A podmínkou svobody je boj a násilí a vytrvalost. (...)

XCV

A byla noc a já chtěl v tichu své lásky opět vystoupit na horu a pozorovat město, které pode mnou ztichne a znehybní --- ale uprostřed cesty mě zastavil soucit, neboť jsem zaslechl, jak z kraje stoupá nářek, a zatoužil jsem mu porozumět.

Vycházel od dobytka ve stájích. A od zvířat polních a nebeských i od zvířat na březích vod. Od těchto jediných, jež mohou během životní pouti vydat určité svědectví, protože rostlinstvo jazyk nemá a člověk, zpola žijící duchem, se už

pozvolna naučil mlčet. Neboť když na někom pracuje vřed, pohled, jak takový člověk zatíná zuby a mlčí a jak se bolest proměňuje nad jeho rozrušeným tělem v duchovní strom, který vyhání kořeny a větve do říše, jež není říší věcí, ale jejich smyslu. Proto tě také mlčící bolest naplní větší úzkostí než bolest, která křičí. Mlčící bolesti je plný pokoj. Plné město. Neutečeš jí na žádnou vzdálenost. Jestliže bude tvá milá daleko od tebe trpět a ty ji miluješ, potom jsi v moci jejího utrpení, ať budeš kdekoli. Slyšel jsem tedy nářek života. Neboť život ve stájích, na polích a na březích vod pokračoval dál. V chlévech bučely krávy, které právě slehly. Z močálů zpitých žabím skřehotáním stoupal hlas lásky. Slyšel jsem také hlas prolité krve, pískání tetřeva, kterého chytila liška, mečení kozy, obětované pro tvůj pokrm. Občas se ozval řev šelmy a krajina rázem umlkla, prořata náhle tichem, v němž vyvstal na všem živém úzkostný pot. Neboť šelma jde za ostrým pachem strachu, který je přinášén větrem. Jakmile zařvala, všechna kořist se pro ni rozzářila jako světélkující dav. Strnutí zvířat na zemi, na nebi a na březích vod pak zase povolilo a znovu začal nářek šestinedělí a lásky a prolité krve.

"Ach," řekl jsem si, "to všechno jsou zvuky jízdy, neboť život je předáván z pokolení na pokolení a tento pochod časem je jako těžký vůz, jehož náprava skřípe ..." A tehdy jsem také konečně pochopil cosi z úzkosti lidí, neboť i lidé se takto předávají, vystupující pokolení za pokolením sami ze sebe. A toto dělení, jako kdyby se vždy protrhla a opět zcelila tělesná tkáň, se neúprosně opakuje dnem i nocí, v městech i po venkově. Pociťil jsem tu pozvolnou a neustálou proměnu ve vlastním nitru jako ránu.

"Ale ti lidé," řekl jsem si, "nežijí z věcí, nýbrž z jejich smyslu, a jistě si tedy předávají nějaká hesla. Proto také, sotva se dítě narodí, hledí je naučit své řeči. jako by je učili tajemnému kódu, který je klíčem k pokladu. Aby přenesli do dítěte to zázračné dědictví, usilovně se snaží v něm otevřít průjezdné cesty. Neboť je těžká k vyjádření, obtížná a křehká ona žeň. jež má být předána od jednoho pokolení k druhému.

Pravda, ta ves je plná světla. A tento vesnický dům je plný jímavosti. Kdyby se však nové pokolení usadilo v domech, o nichž by nevědělo nic krom toho, jak jich užívat, co by si počalo v takové poušti? Má-li tvým dědicům poskytnout strunný nástroj patřičné potěšení, musíš je naučit umění hudby, a mají-li se stát lidmi, kteří budou cítit jako lidé, musíš je naučit tomu, aby zpod rozličnosti věcí uměli vyčíst tvář tvého domu, tvého panství a říše. Jinak bude nové pokolení tábořit ve městě jako barbar, jenž se v něm usadil násilím. A jakou radost by mohly tvé poklady poskytnout barbarům? Barbari nebudou vědět, co s nimi, neboť jim bude chybět klíč tvého jazyka. Pro ty, kdo odešli do hrobu, byla ta vesnice díky smyslu svých zdí, stromů, studánek a domů cosi jako harfa. A příběh každého stromu byl jiný. A zvyky každého domu jiné. A každá zeď měla své vlastní tajemství. A když ses tu pak procházel, bylo to jako hudba, neboť každým svým krokem jsi vytvářel tón podle svého přání. Ale barbar, který jen táboří, nedokáže ves rozezpívat. Nudí se tu a střetá s nemožností do čehokoli proniknout, a proto raději zdi zbourá a všechny tvé věci rozmetá. Protože neumí nástroje použít, z pomsty ho raději zapálí, aby tím získal alespoň trochu světla. Pak ho to omrzí a začne zívat. Neboť má-li být oheň krásný, musíš vědět, co páliš. Například svíce, kterou zapaluješ svému bohu. Ale i když ti barbar zapálí celý dům, nic mu to neřekne, neboť to nebude plamen oběti."

Ten obraz pokolení, usazeného v ulitě jiných pokolení jako vetřelec, mi ležel v hlavě. A uvědomoval jsem si, jaký podstatný význam mají obřady, které člověka v mé říši nutí předávat nebo přijímat dědictví. Já pro svou říši potřebuji lid pevně usazený, a ne kočovný, který odnikud nepochází.

Přikládám proto podstatný význam povinnosti dlouhých obřadů, jimiž jako bych sešíval trhliny ve svém lidu, aby se z jeho dědictví nic neztratilo. Je pravda, strom se o semena nestará. Pokud je sebere vítr a odnese, je dobře. Je pravda, ani hmyz se o vajíčka nestará. Odchová je slunce. Ale to všechno, co mají strom či hmyz, je pouze z těla a tělem je předáváno dál.

Ale co bude s tebou, jestliže tě nikdo nevezme za ruku, aby ti ukázal zásoby medu, který naprosto nepochází z věcí, nýbrž z jejich smyslu? Písmenka v knize jistě vidíš. Ale klíč k básni ti musím darovat cestou bolesti. Proto například vyžadují slavné pohřební obřady. Nejde tu totiž jen o to, uložit tělo do země. Ale posbírat --- jakoby z vázy, jež se rozbila --- dědictví, které ten mrtvý opatroval, a nic z něho neztratit. Zachránit všechno je těžké. Trvá to dlouho, než je po mrtvém vše posbíráno. Dlouho je třeba ho oplakávat, rozjímat o jeho životě a slavit jeho výročí. A mnohokrát se musíš vrátit, aby ses podíval, zda jsi na něco nezapomněl.

Anebo svatby, při nichž se chystá k proloupnutí nový život. Neboť když se dům za vámi zavře, stane se sklepem, sýpkou a zásobárnou. Kdo by dokázal říci, co všechno obsahuje? Umění lásky, umění smíchu, umění vychutnat báseň a ciselovat stříbro, umění plakat a rozjímat, všechno to umění budete muset i vy shromáždit, abyste je mohli předat dál. Chci, aby vaše láska byla jako loď s nákladem, která má překlenout propast od jednoho pokolení k druhému, a ne souložnictví. v němž byste byli planými podílíky na planých zásobách.

Anebo obřad zrození, neboť právě zde je ona trhlina, kterou je třeba spojit.

Vyžadují proto obřady, když se vdáváš či ženiš, když slehneš a když umíráš, když se loučíš a když se vracíš, když začínáš stavět a když začínáš bydlet, když svážíš sklizeň do stodol a když zahajuješ vinobraní a když je vyhlášena válka nebo mír.

A proto také žádám, abys vychovával děti ke své podobě. Neboť ono dědictví se do příručky nevejde a žádný vychovatel jim je nemůže předat. Tvou zásobu vědění a tvůj skrovný výprodej myšlenek mu snad jiní než ty předat mohou, bude-li však od tebe odtrženo, pak ztratí to, co nelze nijak vyslovit a co se do příručky nevejde.

Budeš je vytvářet ke svému obrazu, aby se později nevělelo smutně vlastní jako po prázdném tábořišti a nenechalo její poklady shnit jen proto, že by k nim neznalo klíč.

XCVI

Lekal mne optimismus úředníků mé říše, kteří přicházeli s takovouto řečí:

"Takhle je to dobré. Dokonalosti dosáhnout nelze." Ovšemže nelze dosáhnout dokonalosti. Dokonalost má smysl jen jako hvězda, která vede tvé kroky. Dokonalost je směr a tláhnutí k něčemu. Cenu však má jen chuze a neexistuje sklizeň, v jejímž lůně by ses mohl usadit. Neboť pak zanikne silové pole, které tě jediné oživuje, a budeš jako mrtvý.

A když tu hvězdu někdo nechce vidět, dělá to proto, že chce usednout a spát. A kde chceš usednout? A kde chceš spát? Nevidím nikde místa k odpočinku. Takové místo tě může nadchnout jen jako předmět vítězství. Ale je něco jiného bitevní pole, kde ještě dýcháš své čerstvé vítězství, a něco jiného lehátko, jež z toho vítězství uděláš, budeš-li z něho chtít žít.

Kde je tu jaké svědecké dílo, k němuž bys to své přirovnal, abys s ním mohl být spokojen?

XCVII

Divíš se, že mé obřady a má venkovská cesta mají takovou moc. Jsi však v tom údivu slepý.

Pozoruj sochaře, má v sobě cosi, co nelze vyslovit. Nikdy se totiž nedá vyslovit, co je opravdu z člověka, a ne z kostry člověka minulého. Sochař to tlumočí tím, že uhněte tvář z hlíny.

A ty jsi šel a potkal jeho dílo a spočinul pohledem na té tváři, možná výsměšné, možná zádušné, a šel jsi opět dál. Už jsi však nebyl týž. Maličko, ale přece jsi byl proměněn, totiž obrácen a zaměřen novým směrem, a možná jen na krátkou chvíli, ale přece jen na chvíli. Jakýsi člověk cítil cosi nevyslovitelného: přiložil tedy několikrát ruku k hlíně. A pak ti tu hlínu postavil do cesty.

A když se po té cestě vydáš, jsi náhle obtížen stejným nevyslovitelným pocitem.

A to i tehdy, jestliže mezi jeho počinem a tebou, jenž tudy jdeš, uplynulo sto tisíc let.

XCVIII

Zvedl se písečný vítr, který k nám zanášel zbytky z daleké oázy, a naše tábořiště bylo plné ptáků. Žili s námi pod každým stanem a vůbec nebyli plaší, naopak nám krotce usedali na ramena, ale z nedostatku potravy presto denně po tisících umírali a vkrátku byli suší a chřupaví jako vyschlá kůra stromů. Aby nezamořili vzduch, nechával jsem je sbírat do velkých košů. Muži je potom vysypávali do moře jako smetí.

Když jsme poprvé zakusili žízeň, vyvstala před námi v hodině nejprudšího slunce fata morgána. V klidných vodách se zračilo město geometricky čistých linií. Jeden muž z toho zešílel, vykřikl a rozběhl se směrem k městu. Uvědomil jsem si, že stejně jako výkřik stěhující se divoké kachny najde odezvu v celém hejnu, i výkřik onoho muže oťásl ostatními. Byli hotovi pomateného následovat a propadnout se za ním v onen přelud a nicotu. Přesně namířená puška ho srazila k zemi. Když zůstal mrtev ležet, konečně jsme se uklidnili. Jeden z vojáků plakal. "Co je ti?" řekl jsem. Myslel jsem, že pláče pro toho mrtvého. Ale on nasel u jeho nohou jeden z těch kousků chřupavé kůry a plakal, protože z nebe zmizeli ptáci. "Když nebe ztrácí peří," řekl, "je lidské tělo v nebezpečí."

Z nitra studny jsme vytáhli dělníka, který omdlel, ale ještě nám stačil naznačit, že studna je vyschlá. Pod zemí totiž bývají jezírka sladké vody. A voda po několik let směřuje k studnám na severu. A ty se opět stanou pramenem pro lidskou krev. Ale tato studna nás přibíla na místo jako hřeb zaražený do křídla.

Všichni mysleli na ony veliké koše, plné suché stromové kůry.

Ale druhý den navečer jsme přesto došli ke studni El Bahr. Nastala noc a já svolal vůdce.

"Neodhadli jste správně stav studní. El Bahr je prázdná. Co mám s vámi udělat?"

V hlubinách noci, hořké a zároveň nádherné, zářily překrásné hvězdy. Namísto potravy jsme měli diamanty. "Co mám s vámi udělat?" opakoval jsem vůdcům. Marností je však lidská spravedlnost. Což už jsme nebyli všichni proměněni v suché rošty?

Vyšlo slunce, vykrojené písečnou mlhou do tvaru trojúhelníku. Pro naše těla to bylo jako rána bodákem. Muži, zasažení do hlavy, se hroutili k zemi. Mnoho jich zešílelo. Ale už nebylo přeludů, které by je zvaly do průzračných měst. Nebylo faty morgány a neexistoval už ani čirý obzor a ani jediná pevná linie. Obklopoval nás písek jako bouřlivá výheň cihlové peci.

Zvedl jsem hlavu a skrze viry jsem spatřil bledý oharek, jímž byl ten požár udržován. „Boží pečeť,” pomyslel jsem si, „která nás značkuje jako dobytčata.” „Co je ti?” zeptal jsem se muže, který vrávorál. „Jsem slepý.”

Každým dvěma ze tří velbloudů jsem dal otevřít břicha a pili jsme vodu z jejich vnitřností. Na zbylé velbloudy jsme potom naložili všechny prázdné měchy, já jsem se ujal vedení karavany a vyslal muže ke studni El Ksour, v níž snad ještě byla naděje.

„Je-li El Ksour vyschlá,” řekl jsem, „zemřete stejně dobře tam jako tady.”

Ale po dvou jednotvárných dnech, které mne stály třetinu mužů, vrátili se poslové zpátky a dosvědčili: „Studna El Ksour je oknem k životu.” Když jsme se napili, vydali jsme se ke studni El Ksour, abychom se tam napili znovu a doplnili zásoby vody.

Písečný vítr se utišil, a když jsme došli k El Ksour, byla noc. Okolo studny rostlo pár kaktusů. Ale místo bezlistých koster jsme v první chvíli spatřili jakési černě koule, naražené na tenkých hůlkách. Nejdříve jsme to vidění nechápali, když jsme však přišli ke stromům blíž, jeden po druhém se hlučně rozstříkly v jakémsi hněvivém výbuchu. Seděli na nich havrani, kteří se stěhovali, a teď je rázem obnažili, jako když se rozletí maso okolo kosti. Byl sice zářivý úplněk, ale havranů bylo tak husto, že se nad námi zešeřilo. Neodletěli totiž pryč, ale ještě dlouho nám v popelavě černém hemžení vířili nad hlavami. Tři tisíce jsme jich zabili, abychom měli co jíst.

Byl to neobyčejný svátek. Muži postavili z písku pece a naložili do nich suchou mrvu, která hoří jasně jako seno. A vzduch byl provoněn havraním tukem. Hlídková četa u studny spouštěla nepřetržitě dolů sto dvacet metrů dlouhý provaz, který pomáhal zemi, aby nás všechny znovu porodila. Jiná četa rozdělovala vodu po táboře, jako když zalévají pomerančovníky v době sucha. Zvolna jsem procházel mezi svými muži a hleděl na ně, jak ožívají. Potom jsem zamířil stranou, a když jsem opět osaměl, obrátil jsem se k Bohu s touto modlitbou: „Viděl jsem, Pane, jak v jednom jediném dni tělo mé armády uschlo a zase ožilo. Bylo už jako suchá stromová kůra, a zase je čilé a silné. Naše svaly se osvěžily a ponesou nás, kam budeme chtít. A přesto stačila slunci ještě hodina, a byli jsme smazáni z povrchu země, my všichni i stopa našich kroků.”

Slyšel jsem muže smát se a zpívat. Armáda, kterou vedu, je nálož vzpomínek. Je to klíč k dalekým životům. Je to nositelka nadějí i bolestí, smutků i radostí. Naprosto není samotná, ale je naopak spoutaná tisíci pouty. A přesto stačila slunci ještě hodina, a byli jsme smazáni z povrchu země, my všichni i stopa našich kroků. Vedu je dobýt oázu. Stanou se osevem barbarské země. Přinesou tam naše zvyky, které tamější lid nezná. Dnes večer všichni ti muži jen jedí a pijí a žijí tím nejzákladnějším životem, ale sotva se objeví v úrodných pláních, promění se tam všechno, nejenom zvyky a jazyk, ale i architektura hradeb a sloh chrámů. Jsou obtíženi mocí, jež bude působit po staletí. A přesto stačila hodina, a byli jsme smazáni z povrchu země, my všichni i stopa našich kroků. Oni to nevědí. Měli žízeň, teď jsou jejich břicha spokojena. Ale voda ze studny El Ksour přesto zachránila básně a města a velké visuté zahrady, jež hodlám vystavět. Voda ze studny El Ksour je proměnitelkou světa. A přesto stačila slunci ještě hodina, a byli jsme smazáni z povrchu země, my všichni i stopa našich kroků.

Ti, kdo se od ní vrátili jako první, nám řekli: 'Studna El Ksour je oknem k životu.' Tvoji andělé už byli připraveni posbírat mou armádu do velkých košů a vysypat ti ji do věčnosti jako suchou stromovou kůru. Unikli jsme jim tím uchem jehly. Přestávám tomu všemu rozumět. Kdykoli od této chvíle spatřím třeba jen prosté ječmenné pole, zalité sluncem, udržující rovnováhu mezi blátem a světlem a schopné uživit člověka, vždycky v něm budu vidět prostředek či skrytou cestu, i kdybych nevěděl, k čemu ten prostředek slouží, či kam ta cesta vede. Viděl jsem, jak ze studny El Ksour vyvstala města a chrámy a hradby a velké visuté zahrady.

Moji muži pijí a myslí na svá břicha. Nic jiného v nich není, jen potěšení břicha. Všichni se natlačili kolem ucha jehly. A na dně toho ucha jehly není nic jiného, než černá voda, šplouchající, když ji zvíří čerpadlo. Stačí však, aby smočila suché zrno, které o sobě neví nic víc, než že mu voda působí rozkoš, a dokáže probudit jakousi do té chvíle neznámou sílu, z níž vyrostou města a chrámy a hradby a velké visuté zahrady.

Přestávám tomu všemu rozumět, jestliže nejsi Ty, Pane, svorníkem klenby a společným měřítkem i smyslem jedněch i druhých. Ječmenné pole, studna El Ksour i má armáda, to vše je pro mne jen rozpadlá stavební hmota, jestliže za nimi není Tvá přítomnost, která mi dovolí spatřit v nich hradby a cimbuří města, vyrůstajícího pod hvězdami.”

XCIX

Brzy jsme byli městu na dohled. Nic jsme však z něho neviděli, pouze červené hradby neobvyklé výšky, bez ozdob,

výčnělků či cimbuří, které se pohrdavě točily k poušti zády a zcela zřejmě nebyly postaveny k pohledu zvenčí.

Když hledíš na město, hledí i ono na tebe. Vztyčí proti tobě své věže. Za cimbuřím tě pozoruje. Bud' to ti brány zavře nebo otevře. A jindy chce být milováno nebo se na tebe usmát a obrací tvým směrem vyzdobenou tvář. Kdykoli jsme se zmocnili nějakého města, vždycky bylo tak dobře vystavěné pro návštěvníkův pohled, že se nám zdálo, jako když se nám vzdává. Monumentální brány, královské třídy, ať poutník nebo dobyvatel, vždycky jsi přijat jako kníže.

Ale jak jsme se blížili a hradby, postupně větší a větší, nám tak očividně a se skálopevným klidem ukazovaly záda, mužů se zmocnila tíseň.

První den jsme je pomalu kolem dokola obešli, abychom našli nějakou škvíru, nějaký kaz nebo alespoň nějaký zazděný východ. Ale nic takového tady nebylo. Kráčeli jsme na dostřel pušky, ticho však nepřerušila jediná odpověď, ačkoli někteří z mužů v rostoucí tísní tu a tam sami schválně vystřelili. Avšak město se za těmi hradbami chovalo jako kajman pod svým krunýřem, který se kvůli tobě ani neuráčí probrat ze spánku.

Ze vzdáleného pahorku, který sice nevyčínal nad hradby, ale dovoloval pohled v jejich výšce, jsme pozorovali zeleň, jež tam rostla hustě jako řeřicha. A přesto venku za hradbami nebylo vidět jediné stéblo trávy. Všechny prameny oázy byly tak pečlivě svedeny dovnitř, že tady zbyla jen nekonečná pláň sluncem vyprahlého písku a kamení. Veškerá vegetace byla v zajetí hradeb jako vlasy pod čepicí. Byl to jakýsi až příliš bohatý ráj, jakýsi výbuch stromů, ptáků a květů, přiškrcený opaskem hradeb jako čedičovým ústím kráteru, a my hloupě obcházeli na několik kroků od něho.

Když se muži přesvědčili, že v hradbách skutečně není jediná škvíra, někteří z nich pocítili strach. Neboť to město za celý čas, kam paměť sahala, nevyslalo ani nepřijalo žádnou karavanu. Žádný cestující sem nikdy nezanesl svůj nakažlivý náklad cizích zvyků. Žádný kupec sem nepřinesl znalost věcí jinde obvyklých. Žádná zajatkyň z dalekých končin se s nimi nezkřížila. Mužům se zdálo, jako by ohmatávali krunýř jakési bezejmenné obludy, která nemá nic společného s pozemským lidem. Neboť i samotou těch nejzapadlejších ostrovů alespoň jednou narušila ztroskotaná loď a vždy tu najdeš něco, na čem bys vykázal svou lidskou příbuznost a vynutil si úsměv. Tuhle obludu bylo sice vidět, tvář však neukazovala.

A jiní z mužů pocítili zas naopak jakousi nevyslovitelnou a podivnou lásku. Neboť tvé srdce dokáže vzrušit jen žena stálá a pevně zbudovaná, pokrevně nezkřížená. z jejíž víry a zvyků nepromlouvá řeč hniloby, žena. jež nepochází z oné rozbředlé směsi kmenů, podobně ledovci rozteklemu v močál. Jak milováníhodná byla tahle krasavice, kterou tak žárlivě vypěstili jen uprostřed domácích vůní, domácích zahrad a zvyků!

Ale jedni jako druzí, i já sám, všichni jsme tu narazili po oné dlouhé cestě pouští na cosi neproniknutelného. Neboť postaví-li se ti někdo na odpor a otevře své tělo tvému meči. otvírá tím pro tebe i cestu do svého srdce a ty můžeš doufat, že nad ním bud' zvítězíš, nebo se do něho zamiluješ, anebo na to zemřeš, ale co zmůžeš proti tomu, kdo si tě nevšímá? A právě ve chvíli, kdy jsem se takto trápil, objevili jsme podél hluché a slepé hradby pruh písku, který byl bělejší, protože na něm ležely spousty kostí, jako krajkový pěny kolem skalního útesu, o nějž se vlna za vlnou tříští mořský příval, svědčily zřejmě o tom, jaký osud zde potkal různé daleké výpravy.

Když jsem se však s nadešlým večerem zahleděl od svého stanu na ten neproniknutelný monument, trvající uprostřed nás, začal jsem nad ním přemýšlet a náhle jsem viděl, že spíš než to město, jež chceme dobýt, jsme obléháni my sami. Neboť když vložíš tvrdé, zavřené semeno do úrodné země, země je sice obklopí, ale neobléhá je. Až totiž semeno pukne, jeho jádro nastolí v zemi svou vládu. A říkal jsem si: "Je-li snad za těmi zdmi nějaký hudební nástroj, který my neznáme, a vydává-li zvuky, jejichž drsná či zádumčivá příchut' je nám rovněž neznámá, potom už ze zkušenosti vím, že když tu tajuplnou zásobárnu dobudeme a muži se rozejdou po jejích statcích, najdu je později za večerů v táboře, jak se snaží z těch nezvyklých nástrojů vyloudit melodii, jež bude jejich srdcím nová. A jejich srdce tím budou proměněna."

"Vítězi anebo poražení," říkal jsem si, "jak to lze rozlišit? Vezmi si třeba mlčícího člověka uprostřed davu. Dav ho obléhá, dotírá na něj a naléhá. Pokud je ten člověk prázdnou končinou, nechá se rozdrtit. Avšak je-li to člověk uvnitř obydlený a pevně ustavený jako ta tanečnice, která přede mnou musela tančit, pak stačí, aby promluvil, a zapustí svými slovy v davu kořeny, napne své pasti, nastolí svou moc, a kdyby se dal na pochod, uvidíš, jak dav vykročí za ním a jeho sílu zmohonásobí. Stačí, aby byl někde na tomto území jeden jediný mudrc, chráněný vlastním mlčením a ve svém rozjímání skutečněný, a dokáže vyvážit všechny tvé zbraně, neboť je jako semeno. A kdybys mu chtěl srazit hlavu, jak ho poznáš? Projeví se právě jen svou mocí a jen tehdy, je-li jeho dílo hotovo. Neboť tak tomu už je, život je vždycky se světem v rovnováze. Bojovat můžeš jen proti bláznů, který ti nabízí utopie, ale ne proti tomu, kdo myslí na přítomnost a také ji buduje. Neboť přítomnost je taková, jakou ji on ukáže. S tvorbou je tomu tak vždycky, tvůrce v ní nikdy není vidět. Když tě zavedu na horu, odkud spatříš své problémy rozřešené takto a ne jinak, jak by ses mi chtěl bránit? Vždyť někde přece musíš být." (...) Případalo mi tedy, že jak tak ležíme kolem toho pólu, který přitahuje naše pohledy, ačkoli sám má oči schválně zavřené, že ho tím stavíme do nebezpečné role, neboť díky naší pozornosti září mocně jako monastýr. Svolal jsem proto vojevůdce a řekl jim: "Zmocním se toho města cestou údivu. Musíme jeho obyvatele přimět, aby se od nás chtěli něco dozvědět." Vojevůdci má slova sice vůbec nepochopili, ale protože je už zkušenost častokrát poučila, různými zvuky projevovali souhlas.

Zároveň jsem si vzpomněl, jak jednou odpověděl otec, když mu namítali, že jde-li o velké věci. poddá se člověk jen velké síle.

„Jistěže,“ řekl, „ale tím se nijak nevydáváte v nebezpečí protimluvu, neboť jste tím pouze řekli, že síla, která přemůže silné, je velká. Vezměte však třeba takového kupce. pyšného, lakomého a plného síly. Veze s sebou celý majetek diamantů, které má zašité v opasku. A vedle něho neduživého hrbáče, chudého, ale mazaného, kterého kupec vůbec nezná, který dokonce hovoří jinou řečí, přesto však po těch kamenech touží. Už vidíte, v čem je jeho síla?“ „Naprostě nevidíme,“ odpovídali.

„Mrzáček obra osloví,“ pokračoval otec, „a protože je horko, pozve ho, aby s ním popil trochu čaje. Popít čaj s ubohým hrbáčem, i když máš v opasku zašité drahokamy, v tom jistě není žádné nebezpečí.“ „Ovšemže žádné,“ říkali.

„A přece když se rozcházejí, odnáší si drahokamy hrbáč a kupec jen zuří a zatiná pěsti, neboť ten člověk mu zatančil takový tanec, že nad tím ztratil řeč.“

„A jaký tanec?“ ptali se.

„Tanec tří kostek vyřezaných z kosti,“ řekl otec. A dodal na vysvětlenou:

„Neboť hra má větší sílu než předmět, o který se hraje. Tys vojevůdce a velíš deseti tisícům vojáků. A zbraně mají pouze vojáci. A všichni drží pospolu. Přesto však na tvůj příkaz půjdou a jeden druhému přivodí žalář. Neboť nežiješ z věcí, ale z jejich smyslu. A když se stalo smyslem diamantů, že byly zástavou při hře v kostky, přesypaly se do hrbáčovy kapsy.“

Vojevůdci okolo mne však přesto namítali: „Jak bys chtěl lidi v tom městě zasáhnout, když ti odmítají naslouchat?“

„Zas tě tvá záliba ve slovech přiměla hovořit naprázdno. Lidé třeba nemusí chtít naslouchat, ale jak by bylo možné, aby odmítli slyšet?“

„Když je ten, koho chci pro svou věc získat, v nitru dost pevný, může se stavět k mým lákavým slibům hluchý.“ „Ovšem, pokud se mu odhalíš! Je-li však citlivý k určité hudbě, a ty mu ji zahraješ, pak neuslyší tebe, ale hudbu. A když se trápí nad nějakým problémem, a ty mu ukážeš řešení, nezbyvá mu, než je přijmout. Nebo snad myslíš, že bude sám sobě předstírat, jako by hledal dál, jen proto, že tě nenávidí nebo tebou pohrdá? Když při hře naznačíš hráči spásný tah, který sám hledal a nenalézal, získal jsi nad ním vládu, neboť tě poslechne, i když se bude tvářit, že o tobě neví. Když ti někdo podá, co jsi hledal, vezmeš si to. Například nějaká žena hledá ztracený prsten nebo slovo v hádance. A já jí ten prsten podám, protože jsem ho našel. Nebo jí napovím to slovo v hádance. Jistěže mne může natolik nenávidět, že jedno ani druhé ode mne nevezme. Ale přesto nad ní získám vládu, neboť jsem ji přiměl, aby usedla. Musela by být totiž leda šílená, aby hledala dál ... Lidé v tom městě jistě po něčem touží, něco hledají, něco si přejí, něco ochraňují, o něco pečují. Okolo čeho by jinak budovali hradby? Jestliže postavíš hradby okolo chudičké studny, a já ti venku vytvořím jezero, spadnou tvé hradby samy od sebe, protože budou směšné. A když je postavíš, aby chránily tajemství, a moji vojáci venku za hradbami budou tvé tajemství vykřikovat na celé kolo, spadnou hradby také. neboť ztratí smysl. A když je postavíš okolo diamantu, a já ti venku za nimi nasypu diamantů jako smetí, pak spadnou zase. protože budou chránit jen tvou chudobu. A když je postavíš, aby chránily dokonalost jistého tance, a já budu ten tanec tančit lépe než ty, potom je zbouráš sám, aby ses ode mne naučil tančit ... Prostě jen chci, aby mne lidé v tom městě především slyšeli. Naslouchat mi začnou až potom. Kdybych jim ovšem pod hradbami zahrál na polní trubku, klidně si lehnou a mé marné vytrubování jim ani nedolehne k sluchu. Neboť slyšíš jen to, co je pro tebe. A co tě činí větším. Nebo co řeší nějaký tvůj rozpor.“

Budu na ně tedy působil, i kdyby se tvářili, že mne neslyší. Je totiž velikou pravdou, že neexistuješ sám. Nemůžeš zůstat trvalým ve světě, který se okolo tebe mění. Mohu na tebe působit, aniž bych se tě dotkl, neboť ať chceš či nechceš, proměňuji tvůj smysl a tomu se neubráníš. Byl jsi držitelem tajemství, tajemství však už není a tvůj smysl se změnil. Když někdo o samotě tančí a deklamuje, tajně ho obklopím publikem posměváčků a potom zvednu oponu: rázem bude jeho tanci konec. Tančí-li dál, je leda šílený.

Ať chceš či nechceš, tvůj smysl je vytvářen smyslem těch druhých. Ať chceš či nechceš, tvůj vkus je vytvářen vkusem těch druhých. Tvůj čin je pohybem ve hře. Krokem v tanci. Proměním hru nebo tanec a proměním tím i tvůj čin.

Stavíš své hradby pro určitou hru, pro jinou hru je sám od sebe zbouráš. Neboť nežiješ z věcí, ale z jejich smyslu.

Ztrestám to město v jeho pýše, neboť příliš spoléhá na své hradby.

Jedinou tvou hradbou je totiž síla struktury, která tě formuje a které sloužíš. Hradbou cedru je síla jeho semene, to ona mu dodává pevnosti navzdory bouři, suchu a skále. Později můžeš hledat vysvětlení třeba v kůře. jenže kůra je

především plodem semene. Semeno našlo svůj výraz v kořenech, kůře a listí. Zatímco zrno ječmene je mnohem slabší a ječmen vzdoruje útokům počasí jen slabou hradbou.

Rozkošatit se v silové pole podle vlastních, zprvu neviditelných silokřivek může jen člověk trvalý a pevně ustavený. Takového člověka pak nazvu nádhernou hradbou, neboť čas ho neopotřebuje, ale zbuduje. Čas tu bude, aby mu sloužil. A pramálo záleží na tom, zdá-li je ten člověk nahý. Kajmaní kůže přestává být ochranou, když je zvíře mrtvo." A tak jsem hleděl na to nepřátelské město, opásané cementovým okružím, a přemýšlel jsem, je-li silné či slabé. "Kdo z nás dvou vede tanec, ono nebo já?" Vhodit do obilného pole jediné zrnko plevy je nebezpečné, protože bytí plevy je silnější než bytí obilí a zdání nebo množství tu nic neznamena. Tvé množství je obsaženo v zrně. Počkej, až uběhne nějaký čas, a pak je spočítáš.

C

Dlouho jsem takto rozjímal, co je to hradba. Skutečná hradba je v tobě. Dobře to znají vojáci, kteří před tebou rozvíří své šavle. A už neprojdeš. Lev nemá krunýř, mávnutí jeho tlapy je však jako blesk. Skočí-li na býka, roztrhne ho ve dvě jako kus papíru.

Ovšem, dítě je křehké, řekneš, a ten, kdo jednou promění svět, může být snadno v prvních dnech života sfouknut jako svíčka. Já jsem však viděl umírat Ibrahimova chlapce. Dokud byl ještě zdrav, byl jeho úsměv jako dárek. "Pojď." řekli dítěti. A chlapec přistoupil k starci. Usmál se na něho a obestřel ho světlem. Stařec ho poplácal po tváři, nevěda dost dobře, co mu říká. Neboť ten chlapec byl zrcadlem, před nímž tak trochu jímala závrať. Nebo oknem. Před dítětem se totiž vždycky cítíš nesmělý, jako by cosi vědělo. A v tom se nemýlíš, neboť jeho duch je silný, dokud nezakrní pod tvým vlivem. Ze tří oblázků ti postaví válečné loďstvo. Stařec zajisté nevidí v chlapci kapitána válečného loďstva, cítí však onu moc. A chlapec Ibrahimův byl jako včela, jež čerpá pro svůj med ze všeho kolem sebe. Vše se mu stávalo medem. A usmíval se bělostnými zuby. A tys tu stál, nevěda, co skrze ten úsměv uchopit, Neboť není slov, jež by to vyjádřila. Prostě a nádherně se ti tu nabízely jakési neznámé poklady, jako když slunce nad mořem široce protrhne mraky a náhle zavládne jaro. A námořník pojednou cítí, že se proměnil v modlitbu. Pět minut pluje

loď v slávě. Založíš ruce na prsou a jenom přijímáš. Stejně i úsměv Ibrahimova chlapce byl jako zázračná příležitost, která jde kolem tebe, aniž víš, v čem a jak se jí chopit. Jako příliš krátce trvající vláda nad prosluněným územím a bohatstvími, která sis ani nestačil prohlédnout. O nichž nedokážeš nic říci. Víčka toho chlapce se otvírala a zavírala jako okna do jiného světa. A čemusi tě učil, třebaže mnoho nemluvil. Neboť to právě učení neznamena k tobě hovořit, nýbrž vést tě. A tebe, staré dobytče, vedl ten mladý pastýř po neviditelných pláních, o nichž bys nedokázal povědět nic víc, než že ses cítil na jednu minutu jako nakojen a nasycen a napojen. A právě o tomto chlapci, jenž byl pro tebe jakýmsi znamením neznámého slunce, ses dozvěděl, že umírá. Celé město se proměnilo v bdící hlídačku a kvočnu. Stařeny přicházely vyzkoušet své byliny a písně. Muži hlídali přede dveřmi, aby zabránili hluku v ulici. A chlapce neustále zabalovali, kolébali a ovívali. Tak vyrůstala mezi smrtí a dítětem hradba, jež se mohla zdát nedobytnou, neboť to sídlo obklopili vojáci z celého města, aby je uhájili proti smrti. Neříkej mi, že nemoc dítěte je zápas slabého těla ve slabé skořápce. Vyslali jezdce pro léky, kam se jen dalo. A zápas s nemocí se náhle odehrával i na poušti, mezi cválajícími jezdci. Na zastávkách, kde se střídali koně. U velikých žlabů, kde dostávali pít. I v patách, jež se zarávaly v jejich břichy, neboť smrt bylo třeba předběhnout. Ano, ty vidíš jen tu uzavřenou, potem hladkou tvář. Ale ten zápas, jenž tu je veden, je veden také ostruhami, bodajícími do koňských břich. Křehké dítě? V čem tu křehkost vidíš? Křehké jako generál, jenž velí armádě ...

Jak jsem tak viděl toho chlapce a ty stařeny, starce a i ty nejmladší, celý ten včelí roj, shromážděný kolem královny, všechny ty kopáče, shromážděné kolem zlaté žíly, všechny ty vojáky, shromážděné kolem kapitána, pochopil jsem, že tvoří-li ti všichni tak jednotný a mocný celek, způsobil to onen tichý, skloněný a letný úsměv, který z nich vydobyl živiny, jako když semeno vysává látky z rozličné hmoty, aby ji proměnilo ve stromy, věže a hradby, ten úsměv, jenž je svolal všechny do boje. To zranitelné dětské tělo nikterak nebylo křehké, neboť narostlo o tento pluk, a to naprosto přirozeně, dokonce nevědomky, pouze silou oné výzvy, která kolem tebe sešikuje všechny vnější zálohy.

Celé město se tomu chlapci stalo služebníkem. Jako když zavolá semeno a sešikuje minerální soli, jež se pak v tvrdé kůře stanou hradbami cedru. V čem je pak zrno křehké, jestliže vládne mocí shromáždit své přátele a podmanit si nepřátele? Věříš snad zdání, věříš snad v pěsti obra a v jeho řev? To vše je pravdivé jen pro tu chvíli. Zapomínáš však počítat s časem. Čas vybuduje kořeny. Už nyní, i když to nevidíš, je obr jakoby spoután v neviditelné struktuře. A slabé dítě, i když to nevidíš, kráčí v cele armády. V tu chvíli by je obr mohl rozdrtit. Avšak nerozdrtí. Neboť dítě není žádná hrozba. Jednou však spatříš, jak dítě položí nohu na obrovu hlavu a jediným dupnutím ho zničí.

CI

Nastala noc, na všem ležela tma a já jsem vystoupil na nejvyšší kopec v krajině, abych se zahleděl na spící město a černé skvrny mého tábora v poušti okolo něho. Chtěl jsem se nad věcmi zamyslet, neboť jsem věděl, že má armáda je síla na pochodu a město že je zároveň jako síla uzavřená v prachárně, a že skrze tento obraz armády, soustředěné kolem svého pólu, je na pochodu jiný obraz, který už začíná zapouštět kořeny a já o něm ještě nemohu nic vědět, neboť ten obraz svazuje též materiál jiným způsobem. A snažil jsem se vyčíst z noci nějaké znamení onoho tajuplného dění, ne proto, abych je předpovídal, nýbrž abych je řídil, neboť se všichni krom hlídek odebrali spát. I zbraně odpočívají. A ty

jsi náhle jako loď, plující v proudu času. Přesl nad tebou paprsek rána, poledne, večera jako hodina líhně, která postrčila věci o kousek dopředu. A po tom slunečním pobídnutí tichý vzmach noci. Noci hluboce tiché a zasvěcené snům, neboť v ní pokračuje jen dílo, které se koná samo: hojí se tělo, vznikají štávy a hlídky přecházejí navyklym krokem. Noc služebných, neboť pán odešel spát. Noc napravovatelka chyb, neboť jejich následek je odročen na druhý den. I já, pokud jsem zvítězil, odročuji své vítězství z noci na zítřek. Noc, přechovatelka hroznů, čekajících na vinobraní, noc poodložených sklizní, Noc obklíčených nepřátel, kterých se zmocním až za dne. Noc rozehraných her, hráč však odešel spát. Odešel spát i kupec, předal však příkazy nočnímu hlídači, který jde na obchůzku. Odešel spát i vojevůdce, předal však příkazy hlídkám. Odešel spát i kapitán, předal však příkaz muži u kormidla a kormidelník vrací Orion, plující mezi stěžňovím, tam, kam je třeba. Noc uložených příkazů a pozastavené tvorby. Ale i noc příznivá podvádění. Noc, v níž se zloději zmocní plodů. Noc, v níž se oheň zmocní stodol. Noc, v níž se zrádce zmocní citadel. Noc rozléhajících se výkřiků. Noc ztroskotávajících lodí. Noc navštívení a zázraků. Noc, z níž tě probouzí Bůh --- ten zloděj --- neboť s probuzením budeš marně očekávat tu, kterou jsi miloval! Noc praskajících obratlů. Noc, v níž jsem vždycky slyšel, jako by praskaly obratle jakéhosi neznámého anděla prodlávajícího mezi mým lidem, který chce být jednoho dne vysvobozen ...

Noc, v níž jsou přijímány setby. Noc boží trpělivosti.

CII

Byly to zase tvé obvyklé iluze, když jsi mi přišel vykládat o tom, jak lidé mohou žít docela skromně, beze všech požadavků, a prostě svítit jen svátky, pěstovat rodinné ctnosti a zbožně vychovávat syny. "Jistěže," odvětil jsem ti. "Ale řekni mi, jaké že jsou ty jejich ctnosti? A jaké jejich svátky? A jací jejich bozi? A vidíš, už jsou jedineční. Podobně jako strom, který též vysává z písku látky určitým způsobem, a ne jiným. Kde bys je jinak našel?"

Nepřeji si nic jiného, říkáš, než klidně žít ... Ovšem. A přesto už jsou válkou, právě ve jménu vlastního trvání, protože chtějí trvat navzdory všemu, co může být a v co by se mohli rozplynout. I strom je ve svém semeni válkou

"Ale když jednou získali duši, ta duše může trvat. A když jednou nastolili určitou mravnost ..." "Jistěže! Když se dějiny určitého lidu jednou odehrály, mohou trvat. Poznal jsi nevěstu, která zemřela mladá. Usměvavá. A krásná, usměvavá zůstane navěky, už nikdy nezestárne ... Ale tvůj lid buď dobude svět a pohltí tak vlastní nepřátele, nebo se bude brodit v zárodcích vlastní zkázy. Je smrtelný, neboť je živý.

Ty si však přeješ, aby obraz trval, tak jako trvá vzpomínka na tvou milou." Znovu však namítáš:

"Když se však určitý tvar, jenž lidu vládne, změní nyní v tradici, náboženství a soustavu zvyků, stane se ten lid trvalým, protože bude svůj kód přenášet skrze pokolení. Tím světlem budou zářit oči jeho synů a nenajdeš v tom lidu nic jiného krom štěstí ..."

"Jistěže," řekl jsem. "Když nashromáždíš zásoby, můžeš ze svého medu nějaký čas žít. Když někdo vystoupil na horu, může nějaký čas žít z krajiny, jež pro něj znamená dobytou horu. Vzpomíná, jak šplhal po kamení. Vzpomínka však záhy zemře. A krajina pak také ztratí obsah, je pravda, že slavením svátků prožíváš znovu vznik svého města nebo své víry, neboť ti připomínají určitá období a úsilí a oběti, jejich moc však postupně odumře, dostanou pro tebe příchut' čehosi přežilého a zbytečného. Domníváš se, že nutně musíš být takový. Tvůj lid zleniví a přestane žít. Jestliže uvěříš v krajinu, zůstaneš na jednom místě a brzy se začneš nudit a přestaneš žít. Podstatou tvého náboženství byl akt jeho dosahování. Domníval ses, že bylo darem. Ale daru se brzy nabažíš a odložíš ho na půdu, neboť vyprchá moc, jež byla radostí z daru a ne z předmětu k užívání." "Není tedy naděje, že bych si kdy odpočinul?" "Leda až tam, kde zásoby konečně k něčemu jsou. Jen v míru smrti, když sváží do stodoly Bůh."

CIII

"Nacházejí věci, jako když vepří hledají lanýže," říkal otec. "Neboť jsou věci, které lze najít. Nic ti však nejsou platné, neboť ty žiješ ze smyslu věcí.

Smysl věcí však nenacházejí, neboť ho najít nelze, nýbrž je třeba jej vytvářet.

A proto k tobě hovořím."

"Co ty události obsahují?" ptali se otce.

A on odpovídal: "Obsahují tvář, kterou z nich uhnětu."

Stále totiž zapomínáš počítat s časem. Věříš-li však po určitý čas nějaké falešné zprávě, ten čas tě mocně poznamená, neboť zrna bude pracovat a narostou větve. I když později svůj omyl poznáš, budeš už jiný. A budu-li ti tvrdit to či ono, zjistíš náhle, že všechny známky, všechna svědectví a důkazy toho zde vskutku jsou. Například budu-li tvrdit, že té tvá žena klame. Zjistíš náhle, že je koketní, a bude to pravda. A že chodí příliš často ven, což bude také pravda, jenomže sis toho dříve nepovšiml. I když později lež napravit, struktura zůstane. Z oné lži vždy něco zbude, neboť

byla zorným úhlem k odhalení pravd, jež jsou.

A řeknu-li, že hrbatí roznášejí mor, zděsíš se, kolik je na světě hrbatých. Předtím jsi je vůbec neviděl. A čím déle mi budeš věřit, tím více jich vyslídiš. Tak budeš nakonec znát jejich počet. A to jsem chtěl.

CIV

"Jsem odpovědný za činy všech lidí," říkal otec. "Avšak tady jsou zbabělci a tamhle zase zrádci," namítali mu. "Čím bys na tom mohl být vinen?" "Pokud si někdo vede zbaběle, pak jsem to já. A pokud někdo zradil, pak jsem zradil především sám sebe." "Jak to, že zradil sám sebe?"

"Přijímám události v takovém obraze, v němž jsou pro mne nepříznivé," řekl otec. "A za ten obraz jsem odpovědný, neboť jej sám určuji. On se pak stává pravdou. Takže tím sloužím pravdě svého nepřítele." „A proč bys měl být zbabělý?"

"Zbabělcem nazývám toho," odvětil otec, "kdo se vzdá pohybu a pak vidí, že je bezmocný. Toho, kdo říká: 'Unáší mne proud' Má přece svaly, mohl by tedy plavat." Nakonec svá slova shrnul:

"Nazývám zrádcem a zbabělcem každého, kdo si nařiká na cizí chyby nebo na sílu nepřítele." Ale nikdo mu nerozuměl.

"Jsou přece skutečnosti, za které zjevně odpovědnost neneseme ..." "Nejsou!" řekl otec.

Vzal jednoho ze svých stolovníků a pobídl ho k oknu: "Jaký se v tamtom mraku rýsuje tvar?" Druhý se dlouho díval a nakonec řekl: "Ležící lev." "Ukaž ho tady těm."

A otec rozdělil přítomné na dvě skupiny a první pobídl k oknu. A všichni skutečně viděli ležícího lva, jak jim ho první svědek vykreslil prstem.

Potom je otec poslal stranou a pobídl k oknu dalšího: "Jaký se v tamtom mraku rýsuje tvar?" Druhý se dlouho díval a nakonec řekl: "Usmívající se tvář." "Ukaž ji tady těm."

A všichni skutečně viděli usmávající se tvář, jak jim ji druhý svědek vykreslil prstem.

Pak otec odvedl přítomné daleko od oken. "Snažte se dohodnout o tom, jaký obraz ten mrak představuje," řekl jim.

Ale oni se jen bez užitku hádali, neboť ta usmávající se tvář i ten ležící lev byly pro jedny i druhé příliš samozřejmé.

"Stejně tak ani události," řekl jim otec, "nemají jiný tvar krom toho, který jim dá tvůrce. A všechny tvary jsou stejně pravdivé."

"S tím mrakem tomu rozumíme," namítali, "ale ne, pokud jde o život ... Neboť vypukne-li ráno bitva a tvá armáda bude slabší než tvůj protivník, nemůžeš výsledek boje nijak ovlivnit."

"Ovšem," řekl otec. "Ale jako se mrak rozprostírá po obloze, tak se události rozprostírají v čase. Chci-li je zformovat v určitou tvář, potřebuji k tomu čas. Co má být rozhodnuto ještě dnes večer, to už nijak nezměním, zítřejší strom však vyrostě z mého semene. A semeno je tu už dnes. Tvořit neznamená objevit pro dnešek nějakou lest, kterou ti náhoda schovala, aby ti dopomohla k vítězství. Takové vítězství by nemělo zítřku. Ani drogu, jež by ti zastřela nemoc, neboť příčina by trvala dál. Tvořit znamená učinit vítězství či uzdravení tak nutným jako růst stromu." Ale oni pořád nechápali: "Logika událostí ..." V tu chvíli se na ně otec s hněvem osopil:

"Hlupáci! Vykleštěná dobytčata! Vy všichni, historici, logikové i kritici, vy všichni jste jako červi na mrtvole a ze života jakživi nic nepochopíte." Obrátil se k prvnímu ministru:

"Sousední král nám hodlá vyhlásit válku. A my nejsme vůbec připraveni. Tvořit neznamená postavit mi v jediném dni vojsko, které zde není. To by bylo leda dětinství. Ale uhníst mi sousedního krále tak, aby potřeboval naši lásku." "Ale já nemám tu moc, abych ho uhnětl ..." "Znám jednu zpěvačku," odpověděl mu otec, „a omrzíš-li mne, nechám ji přivést. Nedávno nám večer zpívala o zoufalství věrného chudého milovníka, který se bojí vyznat svou lásku. A vojevůdce plakal. Ač je to člověk bohatý a pyšný a dívky dobývá násilím. Během deseti minut ho dokázala proměnit v anděla něhy, plného smutku a útlocitu." "Já zpívat neumím," řekl první ministr.

CV

Říkáš: "Těhle člověk je na mé straně, mohu jej tedy použít. Ten druhý je však proti mně. a tak ho tedy pro pohodlí zařadím do druhého tábora a nebudu na něho působit jinak než bojem."

Tím ale svého protivníka leda posílíš a utužíš. Já tvrdím, že "přítel" a "nepřítel" jsou jenom slova, která si sám vymýšlíš.

Je jistě pravda, že cosi vymezují, určují například, co se stane, pokud se setkáte na bitevním poli. Ale člověk není řízen jedním jediným slovem a já znám nepřátele, kteří jsou mi bližší nebo užitečnější než přátelé, nebo kteří si mne více váží. A má schopnost působit na člověka nezávisí na slově, určujícím jeho postavení. Dokonce bych řekl, že na nepřítelé mohu působit lépe než na přítele, protože když někdo kráčí stejným směrem jako já, dává mi tím méně příležitosti k setkání a ke směně než ten, kdo kráčí proti mně a neunikne mu jediné mé gesto ani slovo, neboť na nich závisí.

Je ovšem samozřejmé, že můj vliv na jednoho a na druhého nebude stejného druhu, protože mám svou minulost, kterou jsem přijal jako dědictví a nemohu v ní nic měnit. A obývám-li končinu, která je zdobena řekou a horou, a musím tady válčit, bylo by nesmyslné si na polohu hory

či na směr reky naříkat. A také od žádného dobyvatele, který má zdravý rozum, podobný nárek neuslyšíš. Využiji naopak řeky jako řeky a hory jako hory. Bude mi snad méně užitečná, než kdyby ležela jinde, stejně jako je pro tebe silný protivník méně výhodný než spojenec. Ale právě tak bys mohl litovat, že ses nenarodil v jiné době nebo že nejsi hlavou jiné říše, což je jen hniloba snu. Ale i když už je tomu tak a s ničím jiným počítat nemohu, pořád zůstává pravdou, že mohu působit stejně na protivníka jako na přítele. V jednom směru je to působení prostě o něco výhodnější, ve druhém nevýhodnější. Máš-li nějak ovlivnit rameno váhy, čili projevit se určitým činem nebo silou, je postup rovnocenný, ať z pravé misky něco odebereš nebo na levou přidáš.

Ty však vycházíš z hlediska morálního, z hlediska, které nemá v té věci co dělat, a toho, kdo tě rozhněval, urazil či zradil, odsoudíš a zavrheš, a tím ho nutíš k tomu, aby té zítra rozhněval, urazil a zradil ještě hůř. Kdežto já užiji toho, kdo mne zradil, zase jako zrádce, neboť je figurkou na šachovnici a má své určení, a na něm pak mohu založit a zosnovat své vítězství. Což není zbrání už sama skutečnost, že svého protivníka znám? Svého vítězství pak užiji k tomu, abych ho dal pověsit.

CVI

Když se obrátíš na svou ženu s výčitkou:

"Čekal jsem na tebe a tys tu nebyla."

Odpoví ti:

"A jak jsem tu mohla být, když jsem byla u sousedky?"

A je to pravda, že byla u sousedky.

Když řekneš lékaři:

"Tam a tam se pokoušeli vzkřísit utopené dítě, proč jsi tam nebyl?"

Odpoví ti:

"A jak jsem tam mohl být, když jsem jinde léčil jednoho starce."

A je to pravda, že léčil toho starce.

Když řekneš komukoli v říši:

"Proč jsi nebyl na tom a tom místě, abys tam sloužil říši?"

Odpoví ti:

„A jak jsem tam mohl být a sloužit říši, když jsem měl co dělat jinde?"

A je to pravda, že měl co dělat jinde.

Ale pamatuj si, že nevidíš-li skrze lidské činy vyrůstat strom, je to proto, že chybí semeno, které by obrátilo přítomnost ženy, počín lékaře a službu říši patřičným směrem. Aby se skrze ně zrodilo, cos chtěl ke zrodu přivést (Když někdo vyznává kování hřebíků a ková hřebíky, potom ať vyková tento či jiný, vždycky jde přece o týž čin. Mohou to však být i hřebíky k lodi. A když poodstoupíš, abys lépe viděl, nespátíš nepořádek, ale zrození.

Čilost ani ochablost nespočívají v bytí samotném. A když se nedostává řeči, může bytí zůstat všemi, kdo se na něm podílejí, nepoznáno. V každém člověku se projevuje řeči jemu vlastní.

Bytí neztratí jedinou příležitost. Živí se, vytváří, proměňuje. A nikdo si ho nemusí být vědom, protože člověk zná jen

logiku své roviny. (Žena: denní rozvrh práce, a ne touhu být doma.)

Ochablost jako taková neexistuje. Neboť každý čin je možno ospravedlnit. Z jednoho hlediska může být ušlechtilý, z druhého ne. Existuje ochablost ve vztahu k bytí neboli ochablost v bytí. Každý může mít ušlechtilé důvody k tomu, že nejedná v určitém směru. Ušlechtilé a logické. Potom to znamená, že z něho bytí nevysává živné látky dost silně. Například když někdo tesá do kamene, místo aby koval hřebíky. Zrazuje plachetnici. Nečekám, že bych se od tebe dozvěděl, proč jsi jednal tak a tak: k tomu ti chybí řeč.

Přesněji řečeno, je tu řeč knížete, pak jeho stavitelů, pak mistrů, potom kovářů a potom dělníků. --- (...)

Je zdravé, když si vážíš toho, co tě živí. Tvá práce totiž znamená chleba pro tvé děti. A nikdy není docela nízká, když se proměňuje v dětský smích. Někdo slouží třeba tyranu, tyran však slouží dětem. Takto je lidské konání prostoupeno zmatkem, a ty je nemůžeš jasně posoudit. Soudit můžeš jen toho, kdo zrazuje bytí, jež by bylo mohlo sát z jeho činů živné látky a přimět ho, aby mezi stejnými kroky zvolil ten, který měl určitý směr.

Někdo například stmeluje v žáru slunce kameny. Takový je jeho čin. Tak a tak placený. Tak a lak namáhavý. A ten člověk si prostě myslí, že se zasvětil jen stmelování kamenů. A nejsou-li to kameny k chrámu, nikterak mu to nemůžeš vyčítat.

Nastolil jsi lásku k chrámu, aby sála živné látky z lásky těch, kdo stmelují kameny, a aby z ní vytvářela chrám. Neboť bytí tíhne k tomu, aby se živilo a rostlo. Máš-li je poznat, musíš vidět větší množství lidí. A různých. Tak jako můžeš skrze hřebíky, plachty a prkna spatřit loď.

Bytí je nedostupné rozumu. Jeho smyslem je být a tíhnout. Rozumem se stává až v rovině činů. Ale ne v první chvíli. Jinak by totiž žádné dítě, vůči světu tak slabé, nemohlo přežít. Ani cedr by v poušti nepřežil. Cedr se rodí navzdory poušti, neboť ji do sebe pohlcuje.

Hlavní oporou jednání není pro tebe rozum. Rozum mu naopak slouží. Nežádej na svém protivníku, aby prokázal víc rozumu než ty. Logické je jen hotové dílo, když se rozprostřelo v prostoru a čase. Ale proč se rozprostřelo takto, a ne jinak? Proč se postavil do čela tenhle, a ne někdo jiný? Vždycky to bylo jen dílo náhody. Ale jak to, že náhoda strom nerozptýlí v prach, nýbrž ho pevně ustaví navzdory zemské tíži?

Co pojmeš rozumem, to přivádíš ke zrodu. Když totiž definuješ určité bytí, pomohl jsi mu ke zrodu. Ono se pak chce žít, pokračovat a růst. Pracuje k tomu, aby proměnilo v sebe všechno, co je jiné. Obdivuješ se někomu pro jeho bohatství. A on na sebe začne hledět jako na boháče, ačkoli ho to předtím snad ani nenapadlo, a hromaděním bohatství se zničí. Začne v něm totiž vidět význam sebe sama. Nesnaž se člověka proměnit v něco jiného, než čím právě je. Patrně tu jsou mocné důvody, aby byl takový, a ne jiný, a ty proti nim nic nezmůžeš. Ale můžeš ho proměnit přímo v tom, čím je, protože člověk má hutnou podstatu a je v ní všechno. Na tobě je, aby sis vybral, co se ti v něm líbí. A abys to vykreslil v obraze, který se bude zdát všem samozřejmý, dokonce i jemu. A až ho spatří, přijme ho, protože včera ho přijímal také, třebaže mu v tom ještě nepomáhala žádná vášeň. Nejdřív ho pojme rozumem, a až se v něm pak ten obraz uskuteční a stane se jím samotným, bude ten člověk žít životem oněch bytí, jež chtějí trvat a růst.

Někdo například z jedné části pracuje pro otrokáře a druhou částí tu práci odmítá. Takový už je život, neboť ten člověk by jistě mohl pracovat o něco více nebo méně. A budeš-li chtít, aby jedna část tu druhou pohltila, aby práce pohltila odpor k práci, pak tomu člověku řekneš: "Vidíš-li v té práci, třebaš hořké, svou jedinou důstojnost a možnost tvorby, máš pravdu, neboť musíš tvořit, kde se tvořit dá. A nemá cenu litovat, že otrokář není jiný. On prostě je, tak jako je doba, v níž ses narodil. Anebo hora v tvém kraji ..."

Naprosto jsi ho nenutil, aby pracoval víc. ani jsi neprohloubil jeho vnitřní svár. Ale nabídl mu pravdu, která usmířila obě jeho části v bytí, o něž ti šlo. A bytí se dá na pochod a bude růst a člověk se obrátí k práci. Anebo budeš chtít, aby ta část, jež práci odmítá, pohltila tu druhou, jež chce pracovat. Potom mu řekneš: "Jsi ten, kdo navzdory biči a hrozbám, že přijde o chleba, věnuje požadované práci jen tu nejnужnější část, která mu pomáhá přežít. Jak je tvůj postoj odvážný! A jak velice máš pravdu, neboť je pouze jeden způsob, jak otrokáře zasáhnout, a sice ten, pokládat se předem za vítěze. Čeho se v srdci nevzdáš, to je zachráněno. A tvorbě nevládné logika."

A naprosto jsi ho nenutil, aby pracoval méně. ani jsi neprohloubil jeho vnitřní svár. Ale nabídl mu pravdu, která usmířila obě jeho části v bytí, o něž ti šlo. A bytí se dá na pochod a bude růst a člověk se obrátí k revoltě. --- (...)

CVII

Odsuzuji tvou marnivost, ale ne hrdost, neboť tančíš-li lépe než jiná, proč by ses měla před tím, kdo tančí špatně, pokořovat a samu sebe snižovat? Je jeden druh hrdosti, a sice láska k dobře tančenému tanci. Láska k tanci však není láskou k tobě, která tančíš. Tvůj smysl je v díle, dílo však nemá proč se tebou honosit. A ty se nikdy nedovršíš, leda ve smrti. Pouze marnivá žena má zalíbení v sobě, zastaví se, aby se v sobě zhlížela, a ztrácí se v obdivu k sobě samé. Nemá co od tebe přijmout, leda potlesk. My však, věční kočovníci na cestě k Bohu, hledíme na takové choutky s pohrdáním,

neboť nás nemůže uspokojit nic, co pochází z nás.

Marnivá žena ustrnula sama v sobě, v domněni, že člověk nabývá tváře ještě před tím, než zemře. A už není schopna nic přijmout ani dát, přesně tak jako mrtví. Pokora srdce nežádá, aby ses pokořovat, nýbrž aby ses otevřel. Právě ona je klíčem ke smění. Teprve potom můžeš dávat a přijímat A tato dvě slova pro jednu jedinou cestu neumím od sebe odlišit. Pokora není podřízenost vůči lidem, ale vůči Bohu. Tak jako není kámen podřízen kamenům, ale chrámu. Když sloužíš, sloužíš tvorbě. Matka je pokorná tváří v tvář dítěti a zahradník tváří v tvář růži. Já, král, se pokorně a bez rozpaků nechám poučit od oráče. Neboť toho ví o orání mnohem víc než král. A za to poučení mu budu vděčen, a když mu poděkuji, nijak mi nebude připadat, že bych tím klesl. Je totiž přirozené, když znalost orání směřuje od oráče ke králi. Nebudu však žádat, aby mne obdivoval, neboť marnivostí pohrdám. Pohled srdce pak směřuje od krále k oráči.

Potkal jsi během života ženu, jež v sobě viděla modlu. Co jí mohla dát láska? Všechno se pro ni měnilo v poctu, dokonce i tvá radost, když ses s ní sešel. Víc by však byla vychutnala tvé zoufalství, neboť čím víc tě pocta stojí, tím větší má cenu.

Taková žena jen hltá a nic ji nenasytí. Zmocní se tě, aby tě na svou počest strávila ohněm. Je jako kremační pec. Ze samé lačnosti hromadí marné kořisti a čeká, že jí to bohatství přinese radost. Ale nashromáždí jen popel. Ne jako kořisti, nýbrž jako cesty od jednoho k druhému, tak bylo jediné správné užít tvých darů,

Ona v nich však vidí zástavy, a proto se bude chránit, aby ti oplatila stejným. Aby ti poskytla naplnění, k tomu jí chybí vroucnost, a bude ti tedy z falešné zdrženlivosti tvrdit, že obcování si nežádá vnějších projevů. To ale není vyšší stupeň lásky, nýbrž jen neschopnost milovat. Bude-li sochař pohrdat hlinou, uhněte leda vítr. Bude-li pod záminkou, že ti jde o podstatné, pohrdat vnějšími projevy lásky, bude tvá láska jen prázdným slovem. Chci, abys toužil, abys znal, co je to dar, a vydával svědectví. Mohl bys milovat panství, kdybys pokládal mlýn, stádo a dům za nadbytečné jednotlivosti a postupně je vyloučil? Jak stvořit lásku, která je tváří čtenou v osnově, když není osnovy, kam bys ji mohl vepsat? Není totiž katedrály bez obřadu kamenů. A není lásky bez obřadu, který k lásce směřuje. Podstaty stromu mohou dosáhnout až poté, kdy strom uhnětl zemi podle obřadu kořenů, kmene a větví. Teprve potom je tady a tvoří jednotu. Ten určitý strom a ne jiný. Ta žena však pohrdá směnami, z nichž by se zrodila. Hledá v lásce jen předmět, jehož se lze zmocnit. A taková láska je bez významu.

Považuje lásku za dar, který v sobě může uzavřít. Když ji miluješ, znamená to, že jsi její. Uzamkne tě do sebe a myslí si, že je tím bohatší. Láska však není poklad, který by se dal ukořistit, nýbrž závazek z jedné i druhé strany. Nýbrž plod přijatého obřadu. Nýbrž tvář cest, po kterých probíhá směna.

Ta žena se nikdy nezrodí. Zrodit se totiž můžeš pouze z přediva vztahů. Vyprahlá duší i srdcem, zůstane hluchým semenem, jehož síla nebude využita. A v marném kořštění smutná zestárne.

Nemůžeš si totiž nic přivlastňovat. Nejsi truhlice. Jsi uzel vlastní rozličnosti. Tak jako chrám, který je smyslem kamenů.

Odvrať se od ní. Nemáš naději, že bys jí přidal krásy nebo ji něčím obohatil. Tvůj diamant se jí stal žezlem, korunou a znakem nadvlády. K obdivu musí být pokorné srdce, i když jde o pouhý šperk. Ta žena nic neobdivovala: záviděla. Obdiv je předstupněm lásky, závist však předstupněm pohrdání. Konečně získala diamant a v jeho jménu bude pohrdat všemi ostatními diamanty na světě. Tím jsi ji vlastně odřízl od světa dřív, než byl čas. A odtrhl jsi ji i od sebe samého, neboť ten diamant jí není cestou od tebe k ní či od ní k tobě, ale otrockou daní. A proto každá další pocta její tvrdost a osamělost ještě zvýší.

Řekni jí:

"Ano, spěchal jsem za tebou pln radosti. Posílal jsem ti poselství. Všim jsem tě zahrnul. Půvab lásky byl pro mne právě v tom, že jsem ti dopřál svobodně nade mnou rozboznout. Přisoudil jsem ti práva, abych se cítil svázán. Vždyť potřebuji kořeny i větve. Nabídl jsem se, že budu při tobě. Jako bych pěstoval růžový keř. Tomu se také podřídím. A závazky, na které přistoupím, nijak mou důstojnost neurážejí. Stejně tak jsem svázán povinnostmi i v lásce.

Nijak jsem se nezalekl přijmout závazek a stát se prosebníkem. Přišel jsem svobodně, protože nikdo na světě nemá nade mnou moc. Ale ty ses v mém volání zmýlila, neboť jsi v něm viděla závislost. Já jsem však závislý nebyl, jen velkorysý.

Tys počítala, kolik kroků jsem k tobě ušel, neboť jsi nebyla živa z lásky, ale z pocty, kterou ti má láska vzdávala. Špatně jsi pochopila smysl mého prosebnictví. Nechci tě proto znát a se svou poctou se obrátím jen k ženě pokorné, kterou má láska prozáří. Chci pomáhat v růstu pouze takové ženě, která vyrostle skrze mou lásku. O nemocného člověka bych také pečoval proto, abych ho uzdravil, a ne, abych mu zalichotil. Potřebuji cestu, a ne zeď. Tobě však nešlo o lásku, ale o kult Zahradilas mi cestu. Vztyčila ses mi v cestě jako modla. Nevím, jak s takovým setkáním naložit. Měl jsem namířeno jinam. Nejsem modla, aby mi sloužili, ani otrok, abych sloužil sám. Zavrhnou každého, kdo by mne chtěl získat jako majetek. Nejsem věc daná do zástavy a nikdo na mne nemá právo. Tak jako nemám na nikoho právo já: od ženy, která mne miluje, neustále přijímám.

Od koho sis mne koupila, že se dovoláváš svého vlastnictví? Nejsem tvůj osel. Zůstat ti věrný, tím jsem povinován leda Bohu. ne však tobě."

Stejně tak říše, které je voják povinován životem. Nežádá to od něho říše, ale Bůh. On přikazuje, aby měl člověk smysl. A smyslem onoho člověka je být vojákem říše. Stejně tak hlídka, které jsou mi povinovány úctou. Žádám ji, ale nic si z ní nenechávám pro sebe. Hlídka má své povinnosti skrze mne. Jsem pro vojáky na hlídce uzlem jejich povinností. Stejně tak láska.

Ale když potkám ženu, která se červená a koktá a teprve dary ji naučí, aby se usmívala, neboť jsou pro ni mořským vánkem, a ne kořistí, potom se stanu cestou, která tu ženu osvobodí.

Ani já, ani ona nebudeme tou láskou pokořeni. Stanu se prostorem okolo ní a časem v jejím nitru. Řeknu ji: "Nespěchej, abys mne poznala, neboť nic ve mně není k uchopení, jsem prostor a čas k uskutečnění." Jestliže mne bude potřebovat, tak jako potřebuje zrno země, aby se stalo stromem, nebudu ji dusit vlastní domýšlivostí.

Ani ji nebudu uctívat pro ni samu. Sevru ji pevně do spárů lásky. Má láska jí bude orlem s mocnými křídly. A ona neodhalí mne, ale skrze mne odhalí údolí, hory, hvězdy a bohy.

Naprosto neběží o mne. Já jsem jen ten, kdo přenáší. Naprosto neběží o tebe: ty jsi jen stezka k lukám v ranním rozbřesku. Naprosto neběží o nás: všichni společně jsme cestou Boha, který na okamžik sáhl po našem pokolení a použil ho.

CVIII

Neživit v sobě nenávist k bezpráví, neboť bezpráví je pouze jeden okamžik cesty a promění se ve spravedlnost.

Ani k nerovnosti, neboť nerovnost je jen viditelná nebo neviditelná hierarchie.

Ani k pohrdání životem, neboť podřídil-li ses něčemu většímu, než jsi ty sám, stává se tvůj darovaný život směnou. Živit však nenávist k setrvalé libovůli, neboť ta ničí tvůj život přímo v jeho smyslu, kterým je trvání právě v předmětu směny.

CIX

Byl jenom bárka, ztracená v dálce na klidných vodách moře.

Jistě však je, Pane, jiná rovina, z níž bych toho rybáře tam v dáli na bárce mohl spatřit jako plamen horoucnosti nebo uzl hněvu, neboť má ženu a děti a vytahoval by tedy z vody chléb lásky nebo mzdu hladu. Nebo bych možná zjistil, že umírá na nějakou nemoc, která v něm sedí a uhryzává ho. Že je člověk malý? Jak by mohl být malý? Měřičským

řetízem jej ovšem změřit nemůžeš. Avšak vstoupím-li do bárky, všechno je náhle nesmírné.

Abych sama sebe poznal, k tomu ti, Pane, stačí zapustit do mne kotvu bolesti. Zatáhneš za provaz a já se probudím.

Možná také, že ten člověk v bárce trpí nějakou křivdou?

Pohled na něj se však v ničem nezmění. Táž bárka. Týž klid nad vodami. Táž prázdnota dne.

Co mohu od lidí získat, pokud se před nimi pokorně neskloním?

Připoutej mne, Pane, ke stromu, z něhož pocházím. Samoten nemám smysl. Učiň, abych byl druhému oporou. Aby byl druhý oporou mně. Abych byl pevně vpojen do tvých hierarchií. Jsem tady rozložen a prozatímny.

Potřebuji být.

CX

Mluvil jsem o pekaři, jenž hněte chlebové těsto, a dokud se mu těsto poddává, znamená to, že nic nepřichází. Těsto však pojednou začne takzvané vázat. A ruce v té beztvaré mase odhalí silokřivky a napětí a odpor. V chlebovém těstu se začne rozvíjet svalstvo kořenů. Chléb se zmocňuje těsta jako strom země.

Přežvykujete své problémy a nic se neukazuje. Střídáš jedno řešení za druhým, neboť tě žádné neuspokojuje. Protože nejednáš, jsi nešťastný, neboť jen chuze probouzí nadšení. A zmocní se tě nechuť nad tím, že jsi tak rozptýlen a rozdělen. Obrátíš se proto ke mně, abych tvým rozporům učinil konec. A já to zajisté mohu udělat tak, že zvolím jedno řešení a druhé zavrhnou. A když jsi pak zajatcem svého přemožitele, mohu ti říci: tím, že ses pro jedno rozhodl a druhé zavrhl, jsi zjednodušen a tedy připraven k činu, ale mír, který najdeš, bude jen mírem fanatika, mravence nebo zbabělce.

Odvaha totiž neznamená bušit do těch, kdo jsou nositeli jiných pravd.

Když trpíš, snažíš se samozřejmě z podmínek svého utrpení vymanit. Své utrpení musíš však přijmout, aby tě nutilo vystoupit výš. Tak je tomu i s obyčejnou bolestí od nemocného údu. Nutí tě, aby ses léčil a odmítl hnilobu. Když si však člověk raději nechá nemocný úd amputovat, než by se přiměl hledat lék, rozhodně ho nenazvu odvážným, ale jen šilencem či zbabělcem. Nechci člověka amputovat, ale uzdravit.

Proto jsem se z oné hory nad městem obrátil k Bohu s touto modlitbou:

"Žádají na mně, Pane, abych jim dodal smyslu. Čekají svou pravdu ode mne, ale ona ještě není ukuta. Osviť mne, Pane. Zadělavám chlebové těsto, aby se projevily kořeny. Ale nic dosud neváže a já se trápím v bezesných nocích. Vím však, jak je to s ovocem, když zraje. Každá tvorba se koupe nejprve v čase, v němž se má uskutečnit. Přinášejí mi bez ladu a skladu své touhy, přání, potřeby. Hromadí je na mé stavenišť jako stavební hmotu, z níž mám vytvořit celek, aby je chrám či loď pojaly do sebe. Nechci však obětovat potřeby jedněch potřebám druhých. velikost jedněch velikostí druhých. Mír jedněch míru druhých. Chci je podřídít navzájem jednoho druhému, aby se stali všichni chrámem nebo lodí.

Neboť jsem poznal, že podřídít znamená přijmout a vytknout místo. Podřídím kámen chrámu, a kámen přestane ležet bez ladu a skladu na staveništi. A není hřebíku, jehož bych neužil ke stavbě lodí.

Nehodlám poslouchat ty, kterých je víc, neboť ti nevidí loď, jež je nad nimi. Kdyby byl ten větší počet složen z těch, kdo kovají hřebíky, podřídili by kováři své pravdě ty, kdo řezou prkna, a loď by se nikdy nezrodila. Nehodlám cestou marné volby a vězení a katů budovat mír, jaký panuje v mraveništi, protože mír by pak sice nastal, ale člověk stvořený mravenišťem by byl stvořen zas jen pro mravenišť. Nezáleží mi na tom, aby byl zachován druh, jestliže ten druh nepřenáší žádný náklad. Láhev je zajisté nutná, cenu jí však dodává jen likér. Také nehodlám usmířovat. Usmířovat je totiž stejné, jako spokojit se nechutnou vlažnou směsí studených a horkých nápojů.

Já však chci zachránit lidi i s celou jejich přichutí. Neboť je žádoucí všechno, co hledají, všechny jejich pravdy jsou zřejmé. Na mně je, abych vytvořil obraz, který je do sebe vstřebá. Neboť společným měřítkem jak těch, kdo řezou prkna, tak těch, kdo kovají hřebíky, je loď. Přijde však hodina, Pane, a ty se smiluješ nad mou rozervaností, z níž jsem nic nezamítl. Neboť prahnu po onom jasu, jenž září nad vstřebanými rozpory, a ne po klidu člověka stranického, po klidu sestávajícím napůl z lásky a napůl z nenávisti.

Jestliže se, Pane, pohoršuji, pak proto, že jsem dosud nepochopil. Jestliže zavírám do žaláře nebo popravuji, pak proto, že nemám plášť dostatečně široký. Když někdo odporuje člověku, který neumí ovládnout jalovost řeči a vytvořil si vratkou pravdu například tak, že dává přednost svobodě před násilím nebo násilí před svobodou, v takovém člověku to hned vše hněvem. Kdo příliš křičí, dělá to proto, aby překřičel druhé, protože jeho vlastní řeč tu nestačí. Proč bych se měl však. Pane, pohoršovat, jestliže jsem dospěl na tvou horu a spatřil, jak skrze slova, platná pro tu či onu chvíli, probíhá práce. Kdo přijde, každého přijmu. A bude-li se stavět proti mně, promluvím na něho měkce, aby se vrátil. A nic v těch měkkých slovech nebude ústupkem, pochlebenstvím či snahou získat hlas. Bude to pouze důkaz, nakolik jasně jsem z toho člověka vyčetl jímavost jeho touhy. A že ji беру za svou, neboť i ji jsem vstřebal. Hněv nezaslepuje: hněv se ze zaslepení rodí. Pohoršuješ se nad nějakou ženou, že je zlostná. Odhalí však svůj oděv, spatříš vřed a pochopíš. Proč by ses měl nad tou beznadějí rozčilovat?

K míru, nad nímž rozjímám, lze dospět jen cestou bolesti. Přijímám krutost bezesných nocí, neboť putuji k tobě, jenž jsi vyslovení, zahlazení všech otázek a ticho. Jsem zvolna rostoucí strom, ale jsem strom. A díky tobě vysaji ze země živné látky.

Ach, Pane, dobře jsem pochopil, že rozum je ovládán duchem. Rozum zkoumá stavební hmotu, pouze duch však vidí loď. A pokud jsem položil základy k lodí, druzí mi už propůjčí svůj rozum a poskytnou oně mnou stvořené tváři šat, tvar, pevnost i zdůvodnění.

Proč by mne měli odmítnout? Nepřinesl jsem nic, co by je mohlo brzdit, pouze jsem každého z nich osvobodil v jeho lásce.

Proč by měl tesař řezat prkno s menším úsilím, jde-li o prkno k lodí?

A dokonce i lhostejní, jimž se předtím nedostalo místa, se potom obrátí k moři. Neboť každé bytí směřuje k tomu, vše kolem proměnit a vstřebat do sebe. Jak by mohl někdo, kdo není schopen vidět loď, odhadnout budoucí jednání lidí? Stavební hmota o jejich pochodu nic nepoví. Nezrodili se, pokud se nezrodili v určitém bytí. Teprve jsou-li kameny seskupeny, mohou působit na lidské srdce širokou hladinou ticha. Když země odevzdává živné laiky cedrovému semeni, mohou její chování dopředu odhadnout. A jestliže znám stavitele i stavební hmotu, potom vím, kam stavitel tíhne, a že ti lidé dospějí k dalekým ostrovům."

CXI

Přeji si, abys byl stálý a pevně zbudovaný. Přeji si, abys byl věrný. Být věrný totiž především znamená být věrný sobě. Zradou nemůžeš nic získat, neboť uzly, které tě později vedou, které ti přinášejí život, smysl a světlo, se splétají dlouho. Jako kameny chrámu. Také je denně nerozmetám v trosky jen proto, abych se tápavě pokoušel vytvořit chrámy lepší. Jestliže prodáš své panství za jiné, třeba i za lepší, ztratil jsi něco, co nikdy znovu nenajdeš. A proč se nudíš ve svém novém domě? Máš tu víc pohodlí, víc všeho, po čem jsi toužil v tom prvním, chudém domě. Studna ti znávala paži a snil jsi o fontáně. Tady ji máš. Ale chybí ti náhle zpěv kladky a ono dobývání vody z břicha země, vody, jež se pak zrcadlila v slunci. Tím ovšem nemyslím, že nemáš zmáhat horu a pozvedat se výš a sama sebe vytvářet a každým krokem směřovat vpřed. Je ale něco jiného, když svůj dům okrášlíš fontánou, jež bude vítězstvím tvých rukou, a něco jiného usadit se v cizí ulitě. Je něco jiného postupně získávat v jednom a též směru, jako když obohacuješ chrám, --- neboť pak vyrůstá strom, který se rozvíjí podle svého ducha --- a něco jiného je ono stěhování bez lásky, Přetínáš-li uzly, ztrácím v tebe důvěru, neboť tím vydáváš v nebezpečí svůj nejvzácnější statek, jenž není z věcí, nýbrž z jejich smyslu.

Vždycky jsem vídal, že vystěhovala byli smutní. Chci, aby se otevřel tvůj duch, neboť tu hrozí nebezpečí, že tě oklamou slova. Někdo našel svůj smysl v cestování. Jde od přístavu k přístavu a nelze říci, že by se tím o něco ochuzoval. Jeho stálost spočívá v cestování. Někdo však miluje svůj dům, jeho kontinuita spočívá v domě. A když ho denně mění, nebude nikdy šťasten. A hovořím-li o lenivci, rozhodně nemyslím člověka, který miluje svůj dům. Myslím naopak toho, kdo svůj dům milovat přestal a už ho ani nevidí. I tvůj dům je totiž nepřetržitým vítězstvím a tvá

žena, která ho dennodenně za svítání obléká do nového, to dobře ví.

Proto tě poučím o zradě. Jsi uzel vztahů a nic jiného. A právě svými pouty existuješ. Chrám také existuje skrze každý ze svých kamenů. Odstraníš jeden: chrám se zhroutí. Jsi součástí chrámu, panství, říše. A to vše existuje skrze tebe. A není na tobě, aby ses díval na to, z čeho sám jsi, očima soudce, jako bys přišel zvenčí a nebyl s tím svázán. A pokud přece soudíš, soudíš sebe. Tvé je to břemeno, tvé však i nadšení.

Pohrdám totiž člověkem, který by hanobil vlastního syna, protože zhřešil. Pokárat a odsoudit ho --- a tak ztrestat i sebe, jestliže ho miluje --- a vstípit mu své pravdy, to jistě musí, nemá si však chodit stěžovat dům od domu. Když se totiž přestane k synu znát, přestane být i otcem, a klid, jehož dosáhne, bude jen úbytkem bytí, cosi jako klid mrtvých. Ubozí pro mne byli vždycky lidé, kteří zapomněli, k čemu se mají znát. Vždy jsem pozoroval, jak hledají nějaké náboženství, nějakou skupinu, nějaký smysl, a jak žebróní o přijetí. Ale nacházeli pouhou chiméru. Právě přijetí je možné pouze v kořenech. Potřebuješ být totiž pevně zasazen, zatížen právy i povinnostmi a odpovědný. Ale své lidské břemeno si v životě nemůžeš naložit, jako když si zedník na staveništi naloží na otrokářův pokyn náklad. A pokud přeběhneš, zůstaneš prázdný. Líbí se mi naopak, když otec přičte synův prohřešek sobě a truchlí a činí pokání. Neboť ten syn je z něho. A právě proto, že je na syna vázán a jím řízen, dokáže řídit i jej. Nikdy jsem totiž neviděl cestu, která by měla jen jeden směr. A pokud odmítneš nést odpovědnost za porážku, neponešeš ji ani za vítězství.

Zhřeší-li žena, jež bydlí v tvém domě a je tvou manželkou, a ty ji miluješ, pak nepoběžíš mezi dav, abys ji spolu s ním soudil. Ta žena je tvá a soudit budeš především sebe, neboť jsi za ni odpovědný. Ocitla se tvá země v úpadku? Sud' sama sebe: jsi z ní.

Jistě se totiž setkáš s cizími svědky, před nimiž se budeš muset rdít. A abys ze sebe smyl hanbu, nebudeš se k jejím chybám znát. Ale k něčemu se znát musíš. Budeš snad zajedno s těmi, kdo po tvém domě plivali? Řekneš, že měli pravdu. Možná že ano. Ale já chci, abys byl ze svého domu. Od těch, kdo plijí, jdi dál. Ty plivat nemáš. Vrať se domů a řekni: "Proč jste mne udělali tak ošklivým? Ta hanba!" Když mají totiž oni vliv na tebe a pokryli tě hanbou, ty tu hanbu přijmi a můžeš pak zase působit ty na ně a dodat jim krásy. A dodáš krásy sobě, Odmítneš-li plivat, neznamená to, že chyby kryješ. Nýbrž že je bereš za své, abys je smyl.

Ti, kdo se nechtějí k těm chybám znát a sami popichují cizince: "Vidíte tu hnilobu, já ji však nezpůsobil ..." Ti se však neznají k ničemu. Budou ti tvrdit, že se znají k člověku, k ctnosti či k Bohu. Pokud však taková slova neznamenají uzel vztahů, jsou prázdná. Bůh sestupuje přímo do domu, aby se stal domem. Pro člověka pokorného, který rozžehuje svíce, je Bůh povinností rozžehovat svíce. Pro toho, kdo se zná k lidem, není slovo "člověk" jen slovníkový výraz, nýbrž znamená pro něho lidi, za něž je odpovědný. Utéci před rozžehováním svící a dát přednost Bohu je příliš snadné. Ale já neznám člověka, nýbrž lidi. Neznám svobodu, nýbrž svobodné lidi. A neznám štěstí, nýbrž šťastné lidi, Ani krásu, nýbrž krásné věci. Ani Boha, nýbrž horoucnost svící. A ti, kdo hledají podstatu jinde než ve zrození, ti prozrazují jen vlastní jalovost a prázdnotu srdce. Takoví lidé nemohou žít ani zemřít, neboť pouhými slovy se žít ani zemřít nedá.

Na člověka, který odsuzuje a k ničemu se nezná, takže soudí jen kvůli sobě, budeš narážet leda jako na zbytečnou zeď. Jde mu jen o vlastní obraz, a ne o lásku. Jen o něho samého jakožto nazíraný předmět, a ne jakožto vztah. A to postrádá smyslu.

A proto je-li ti hanba za lidi z tvého domu, z tvého panství či říše a chceš se stavět čistým, abys očistil je, neboť jsi z

nich, je to falešný postoj. Nejsi z nich totiž před svědky, takže očistiš uješ jen sebe. Právem ti lze říci: "Jsou-li jako ty, proč tady nejsou s tebou a neplíjí také? ..." Utopil jsi je v jejich hanbě a jsi živ z jejich bídy.

Ano, může se stát, že se někomu nízkost, nepravosti a hanba vlastního domu, panství či říše znechutí, a že ten člověk odejde hledat čest jinam. A bude pro své blízké znamením jejich cti, neboť je z nich. Jakoby vyslaný čímsi, co z jejich cti zůstalo živé. Je to však počin velmi nebezpečný, neboť takovému člověku je zapotřebí více statečnosti, než kdyby čelil smrti. Ihned se najdou svědci, kteří mu budou říkat:

"Ty sám jsi také z oné hniloby!" A on odpoví, má-li v úctě sám sebe: "Ano, ale odešel jsem z ní." A soudci řeknou: "Vida, čistí odtud odcházejí! Ti, kdo zůstali, jsou prohníli." A budou té chválit, ale jen kvůli tobě. Nebudou v tobě chválit tvé blízké. Budeš si dělat slávu ze slávy druhých. Budeš však sám, tak jak je osamělý marnivec či nebožtík. Jestliže odejdeš, přejímáš nebezpečné poselství. Trpěl jsi totiž, a jsi proto znamením jejich ctnosti. Ale už tím je od sebe odlišuješ.

Nemáš naději zůstat věrným, leda když obětuješ svůj vlastní marnivý obraz. Když se nebudeš odlišovat a řekneš: "Myslím stejně jako oni." A budou tebou pohrdat Málo ti však sejde na pohrdání, neboť jsi částí onoho těla. A budeš na to tělo působit Přiměješ je, aby tíhlo tam, kam tíhneš ty. Teprve z jejich cti pak získáš čest i ty. Jinou naději nemáš.

Stydíš-li se právem, neukazuj se. Nehovoř. Zahryzni se do své hanby. Takové špatné trávení je skvělá věc, neboť tě donutí stát se jiným ve vlastním domě. Vždyť ten dům závisí na tobě. Ale někdo má nemocné údy a raději si všechny čtyři uřízne. Takový člověk je šílenec. Můžeš jít na smrt a skrze sebe tak vrátit úctu svým blízkým, ale zapřít je nesmíš, neboť bys tím zapřel i sám sebe. Tvůj strom je dobrý i špatný. Ne každý plod je podle tvé chuti. Ale jsou mezi nimi i plody krásné. Zhlížet se v krásných plodech a druhé zavrhnout je snadné, jsou všechny jen různými aspekty téhož stromu. Je příliš snadné zvolit si jen některé větve. A druhé zavrhnout. Pyšní se tím, co je krásné. A je-li víc toho špatného, mlč. Na tobě je, abys vstoupil zpátky do kmene a řekl: "Co mám dělat, abych ten kmen uzdravil?"

Kdo opustí svou zemi srdcem, toho lid zapře a on sám zapře svůj lid Musí tomu tak být. Přijal jsi jiné za soudce. Je tedy správné, aby ses stal jedním z nich. Není to však tvá půda a zemřeš na to.

Zlo tady působí tvá vlastní podstata. Mýlíš se v tom, že rozlišuješ. Nic totiž nemůžeš odmítat. Jsi tady špatný. To však pochází z tebe.

Člověka, který zapře svou ženu, město či zemi, zapřu i já. Jsi s nimi nespokojen? Jsi jejich částí. Tou částí, jež v nich tíhne k dobru. Je třeba strhnout ty ostatní s sebou. A ne je soudit zvenčí.

Je totiž soud dvojího druhu. Ten, který vynášíš ty ze své strany jakožto soudce. A soud nad tebou.

Nejde o to, vystavět mraveniště. Zapřeš jeden dům a zapřels všechny. Zapřeš jednu ženu a zapřels lásku. Tu ženu opustíš, lásku však nenajdeš.

CXII

"Brojíš proti věcem," řekneš nu "ale jsou přece věci, kterými mohu získat. A proti počtám, a přitom jsou i pocty, jimiž rostu. V čempak je tedy ono tajemství, když jsou i pocty, které mne činí menším?"

V tom, že žádné věci, žádné pocty ani záruky neexistují. Mají určitou cenu jen ve světle tvé kultury. Jsou v první řadě součástí struktury. A tuto strukturu obohacují. A když jí náhodou sloužíš i ty, jsi ve svém bytí obohacen. Jako je tomu v mužstvu, je-li to opravdu mužstvo. Jeden z nich obdrží cenu a každý z mužstva se cítí v srdci obohacen. A ten, kdo cenu získal, je pyšný za celé mužstvo, a když si nese cenu pod paží, všecek se červená. Tam však, kde neexistuje mužstvo, nýbrž jen souhrn členů, bude mít cena význam jen pro toho, kdo ji dostal. A ten bude pohrdat ostatními, že ji nedostali. A ostatní mu budou závidět a nenávidět ho. Protože každý z nich byl ošizen. Táž cena tedy může jednou povznášet a jindy probouzet nízkost. Neboť prospěšné je pro tebe jen to, co vytváří cesty, na nichž se můžeš směřovat

Stejně je tomu, když z mladých poručíků, kteří sní o tom, jak zemřou pro říši, udělám kapitány. Celí se náhle rozzáří, ale vidíš v tom snad něco pro ně snižujícího? Přidal jsem jim jen síly, obětavosti. A zároveň s nimi jsem povznosl i cosi většího, než jsou oni sami. Stejně tak s velitelem, který zas bude lépe sloužit lodi. V den, kdy ho jmenují, zahoří nadšením a nadchne i své kapitány. Stejně tak žena, je-li šťastná svou krásou kvůli muži, kterého obestírá světlem. Pohled, jak diamantem ještě zkrásní. A zkrásní tím láska.

Někdo miluje svůj dům. Je to dům skrovný, ale on se pro něj dřel a ponocoval. Chybí však ještě tlustý vlněný koberec nebo stříbrná konvice, z níž by před milováním popíjel s milovanou ženou čaj. Po vši té dřině, bdění a trápení jde tedy jednoho večera ke kupci a vybere ten nejkrásnější koberec, tu nejkrásnější konvici, jako by vybíral kultovní předmět. A vrací se domů zrůžovělý pýchou, neboť toho večera bude obývat skutečný dům. A na oslavu konvice sezve všechny přátele, aby popili s ním. A při hostině je tenhle nesmělý člověk náhle výřečný a je to po všech stránkách dojemné.

Nebot' sám cosi získal a zároveň teď obětuje víc i svému domu, protože dům zkrásněl. Ale neexistuje-li říše, již bys sloužil, a je-li pocta, předmět nebo čest jen pro tebe, pak je to totéž, jako by padly do pusté studny. Jen hltáš a jsi stále lačnější a stále méně napojen a nasycen. A nechápeš, proč cítíš s příchodem večera nad věcmi, po nichž jsi tolik toužil, jen hořkost. Marnost věci říkáš si, marnost! ...

A u každého, kdo takhle volá, to znamená, že chtěl sloužit jen sobě. A sebe samozřejmě nenašel.

CXIII

Nemohu svůj lid přivést k světlu pravd jinak než skrze činy. Nikdy ne slovy. Nebot' má-li život ukázat tvář, musí být stavěn jako chrám. Co by sis počal se dny, které by byly stejné jako vyrovnaná řada kamenů? Takto však ve stáří řekneš: "Světil jsem svátky otců, vychoval jsem své syny, dal jim manželky a některé z nich --- ty, jež mi Bůh k své slávě vzal --- jsem zbožné uložil v zemi." Nebot' jsi jako zázračné zrno, jež promění zemi v píseň a nabídne ji slunci. V pohledu milované, která se na tebe usměje a naučí tě slovům modlitby, proměníš pak to obilí ve světlo. A když já zasévám zrno, je to už jako večerní modlitba. A zvolna kráčím a rozsévám své zrno pod hvězdami a nemohu změřit, jakou roli tu hrají, jestliže hledím krátkozrace a příliš zblízka. Ze zrna vyroste klas, klas se promění v tělo člověka a k slávě boží vyrostе z člověka chrám. A já pak mohu říci, že to obilí má sílu seskupit kameny.

Stačí jediné křídlaté semeno, vydané náhodě větru, aby se země stala bazilikou.

CXIV

Budu vyorávat svou brázdou, aniž budu zprvu rozumět. Prostě jen půjdu ... Pocházím z říše a říše ze mne a nemohu to nijak rozlišovat. Jsem otcem synů, kteří jsou ze mne, a tam, kde jsem nepoložil základ, nemohu ničeho čekat. Nejsem ušlechtilý ani lakomý, obětavý ani oběti žádající, neboť zemřu-li na hradbách, neobětoval jsem se městu, nýbrž sám sobě, který z toho města pocházím. A je samozřejmě, že z čeho žiji, na to i zemřu. Ty však v mocných, vzrušivých radostech, poskytnutých ti především za odměnu, vidíš cosi jako předmět na prodej. Například město v srdci pouště, město, které se pro tebe může stát rudým květem, plným masa a krve. A ty je ohmatáváš a nemůžeš se toho potěšení nasytit. Procházíš se tu po tržištích, těší tě pohled na hromady barevné zeleniny, na pyramidy mandarinek, pěkně vyrovnaných jako velkoměsta v krajině svých vůní, a největší potěšení máš z různých koření, jež jsou mocná jako diamant, neboť jediná špetka sladkého pepře, který sem přivezlo pod svou vlajkou procesí plachetnic z dalekých končin, v tobě dokáže znovu probudit jak příchut' mořské soli, tak dehtovou vůni přistavů a zápach koženého řemení, jímž tvé karavany prosáklý uprostřed nekonečného sucha, když jsi putoval k zázraku moře. A proto říkám, že nádhera trhů s kořením pochází z mizérie, odřenin, puchů a mokvajících ran tvého vlastního těla.

Ale co tu chceš hledat, nejde-li o vítězství, které se tady znovu rozezpívá, tak jako když se spalují zásoby oleje? Ach, kdo jen jednou ochutnal vodu ze studny El Ksour! Stačí mi obřad svátku, aby se pro mne stala studánka zpěvem ...

Tak tedy půjdu. Zpočátku bez horoucnosti, ale jak postupně proměnují sýpku v přístav zrna, stává se pro mne svázení do stodoly a užívání svezeneho obilí jednou a touž věcí. Chtěl jsem usednout a vychutnat klid. A náhle klidu není. Náhle vidím, že se mýlili všichni, kdo chtěli, abych se usadil v minulých vítězstvích, protože mysleli, že lze vítězství zamknout a uchovat, zatímco vítězství je jako vítr. Chceš-li jej zachytit, je pryč.

Blázen je člověk, který si zavře vodu do nádoby, protože miluje zpěv studánek.

Ach, Pane, jsem cesta a prostředek. Jdu tam a zpět. Konám svou práci zarytě a trpělivě jako osel nebo kůň. Znáám jenom zemi, kterou přeorávám, a zrno setby, jež se mi perle mezi prsty ve svázané zástěře. Na Tobě je, abys vynášel jaro a ke své slávě přinesl zrání. Jdu tedy proti proudu. Nutím se kráčet oním smutným krokem hlídkujícího vojáka, který už pro samou ospalost nemyslí ani na polévku. Jen proto, aby si mohl Bůh hlídek alespoň jednou za rok říci: "Jak je ten příbytek krásný ... a jak je věrný ... a jak je přísně bdělý!" Budeš za těch sto kroků obhlídky odměněn. Přijdu tě navštívit. A zbraně ponesou mé vlastní ruce. Ale tak, jako bych je propůjčil tobě, jako by se propletly s tvými. A budeš se cítit ochráncem říše. A na nádhery města budou hledět z hradeb moje oči. Já, ty a město budeme jeden celek. Tehdy v sobě pocítíš lásku jako spalující plamen. A bude-li ten požár slibovat září sdostatek krásnou, aby jím bylo zapláceno dřevo tvého života, které jsi nashromáždil polínko po polínku, potom ti dovolím, abys zemřel.

CXV

Semeno by se mohlo na sebe zahledět a říci: "Jak jsem krásné, mocné a plné síly! Jsem cedr. Dokonce víc, jsem sama podstata cedru."

Já však říkám, že není ještě ničím. Je prostředkem, cestou a přechodem. Je tím, kdo vykonává. Necht' tedy podá svůj výkon! Necht' zvolna vede zemi, aby se stala stromem. Necht' vybuduje k slávě boží cedr. Budu je pak soudit podle větvi.

Stejně tak na sebe hledí i oni. "Jsem takový a takový." A vidí v sobě poklad zázraků. A je v nich kdesi vskutku branka k uloženým pokladům. Stačí ji nahmatat, a hned se z nich nazdařbůh vychrlí báseň. Takové odříhnutí tě však věru nedojme.

Jako černošský kouzelník. Náhodně, avšak se znaleckou tváří smíchá dohromady různé trávy, přísady a podivná ústrojí. Za bezměsíčné noci to všechno promíchá ve velké míse. A mluví a mluví a mluví. Čeká, že z jeho kuchyně vyvstane neviditelná síla, která tvé vojsko, pochodující k jeho doupěti, porazí na hlavu. Ale nic se neukazuje. Začne tedy znovu, A hledá jiná slova. A jiné trávy. Pravda, ve svém úsilí se vlastně nemýlí. Také už jsem zažil, jak dokázalo dřevité těsto ve směsi s černavou tekutinou rozvrátit říše. Byl to můj dopis, kterým jsem vyhlásil válku. Také už jsem zažil, jak vítězství vyvstalo z mísy. Hnětli v ní prach do pušek. Také už jsem zažil, jak lehké chvění vzduchu, vycházející zprvu jen z obyčejné hrudi, postupně rozpálilo lid jako požár. To kdosi hlásal vzpouru. Také už jsem poznal, jak se náležitě sestavené kameny rozevřely v koráb ticha.

Ale nikdy jsem neviděl, že by něco vzešlo z náhodně seskupené stavební hmoty, jestliže neměla určité společné měřítko v lidském duchu. Báseň mne dokáže dojmout, ale nikdy mi nevytryskly slzy nad zmatenou směsí písmenek, vzniklou z dětské hry. Semeno dosud nevyjádřené, dožadující se obdivu k stromu, kterému ještě nedalo vyrůst, ničím totiž není.

Ano, směruješ k Bohu. Ale z toho, že se snad jednou uskutečníš, ještě nevyvozuj, že už jsi. Tvé říhání nic netlumočí. Když pálí polední slunce, semeno mi stín neposkytne, i kdyby to bylo semeno cedru.

Za krutých času se probouzí spící archanděl. Kéž skrze nás zpřetrhá své povijany a vyvstane před naším pohledem! Kéž do sebe vstřebá a znovu sváže všechna křehká slovíčka. Kéž nás donutí opravdu vykřiknout. Vykřiknout po té, jež tu není. Vykřiknout nenávistí proti smečce. Vykřiknout po chlebu. Kéž znovu naplní smyslem žence či sklizen, hlubokou ruku větru v obilí či lásku, to vše, co je zprvu ponořeno v rytmus pomalosti. Ty však jdeš jako vykradač do vykřičené čtvrti, abys tam v sobě cestou složitých her rozezněl lásku. Zatímco v moci lásky prostě je, rozeznít na tvém rameni manželčinu ruku.

Ano, všechno je čaromoc a obřad je tu proto, aby tě vedl za kořistmi, jež nejsou téže podstaty s pastmi. Tak jako jednou do roka tam kdesi na severu zahoří lidská srdce plamenem, vzniklým ze směsi pryskyřice, malovaného dřeva a horkého vosku. Ale té náhodné míchanici v tvé míse, té míchanici, od níž čekáš zázrak, ačkoli jsi k němu nepřipravil cestu, té já říkám falešné čarování, lenost a nesourodost. Neboť chceš potkat sama sebe, a přitom ses zapomněl uskutečnit. Tím okamžikem není naděje. Bronzová vrata se za tebou zavřou.

CXVI

Nemají smysl pro čas. Chtějí trhat květy, ty se však ještě nerozvíly: a žádné nenacházejí. Anebo najdou někde rozvité květ, není však pro ně vyústěním obřadu růžového keře, nýbrž jen veteší na prodej. Jakou radost jim pak může poskytnout?

Já kráčím směrem k zahradě. Je po ní ve větru stopa jako po lodi naložené jemnými citróny, nebo po karavaně vezoucí mandarinky, nebo po ostrově, k němuž plujeme a který už prosycuje moře svou vůní. Nedostal jsem do zásoby nic, jen příslib. Se zahradou je to stejné, jako když mám dobýt oázu nebo manželku, kterou jsem ještě nezískal, ale už se mi poddává v náručí. Zahrada se mi také nabízí. Tam za nízkou zídou je vlast stromů s mandarinkami a citróny a můj krok tam bude přijat. Ale vůni citrónů a mandarinek, stejně jako úsměv, si nelze podržet trvale. Ale pro mne, jenž jsem pochopil, si všechno zachovává svůj význam. Čekám, až přijde pro manželku nebo pro zahradu pravá chvíle.

Oni však čekat nedovedou a nikdy nepochopí žádnou báseň, protože čas, jenž obnovuje touhu, obléká květ a dává dozrát plodu, je jejich nepřitelem. Hledají radost ve věcech, zatímco radost spočívá jen v cestě čtené skrze ně. Já jdu a jdu. A když jsem konečně v zahradě, v mé vlasti vůni, usednu na lavičku. A hledím. Tu a tam odlétají listy a květy vadnou. Cítím všechno, co tu umírá a znovu se zas vytváří. Netruchlím proto. Jsem bdělý jako na širém moři. Ne trpělivý, protože radost je v chůzi a o cíl nejde. Má zahrada a já jdeme od květů k plodům. Skrze plody však k semenům. A skrze semena ke květům příštího roku. Věci mne nemohou oklamat. Vždycky to jsou jen předměty kultu. Dotknu se nástrojů obřadu a najdu barvu modlitby. Ale ti, kdo nechtějí znát čas, na ně narážejí jako na zeď. Dokonce i dítě se jim promění ve věc, jejíž dokonalost jim bude unikat (neboť je cestou, po které jde Bůh, a toho zachytit nelze). Rádi by jeho dětský půvab podrželi jako do zásoby, já však, potkám-li dítě a vidím, jak se chce usmát a zrudne a hledí utéci, vím, co v něm bouří. A položím mu ruku na čelo, jako bych chtěl utišit moře. Oni ti říkají: "Jsem ten a ten. Takový a takový. Mám to či ono." Neřeknou: "Jsem ten, kdo řeže prkna, jsem cesta, po níž spěje strom, aby se zasnoubil s mořem. Jsem ten, kdo kráčí od jednoho svátku k druhému. Jsem otec dětí a budoucích dětí, neboť má žena je plodná. Jsem zahradníkem jara, jež užívá mých rukou, mého rýče a hrábí. Jsem ten, kdo někam směruje." Nesměřuji totiž nikam. A smrt jim nebude přístavem.

V dobách hladu ti řeknou: "Nemám co jíst. Mé břicho zemdlévá. Dokonce zemdlévá i břicho mých sousedů, a jak je o tom stále slyším hovořit, zemdlévá i má duše." Nevědí totiž, že bolest je cestou k uzdravení, vytržením ze společenství s mrtvými, znamením nutné proměny anebo velkolepou výzvou k rozřešení určitého rozporu. Proměna, rozřešení, příslib uzdravení ani smutek pro ně neexistují. Jen bolest jako okamžitá nepřijemnost. Stejně tak pokud jde o radost, znáš jen tu ubohou, chvilkovou radost z určitého uspokojeného přání nebo choutky, ne však tu jedinou, která má pro člověka

cenu a kterou pocítíš teprve tehdy, když pochopíš, že cesta, prostředek a povoz pro toho největšího ze všech vůdců.

Smysl karavany nelze vyčíst z jednotvárných kroků, jež se podobají jeden druhému. Ale když přitahuješ provaz některého z uzlů, který povoluje, když pobízíš loudavé a připravuješ noční tábořiště a dáváš zvířatům pít, tehdy jsi stejně tak zapojen v obřad lásky, jako když později vejdeš do palmového háje a tvé putování uzavře věnec oázy, anebo když se už procházíš po městě, z něhož jsi nejprve viděl jen nízké zidky chudých čtvrtí, už tehdy však plné záře, protože byly z města, v němž vládne tvůj bůh. Tvůj bůh totiž dokáže vládnout na jakoukoli vzdálenost. Poznáš ho nejprve v křemení a trní. To jsou předměty kultu a stavební hmota k jeho povýšení. Tak jako stupně schodů do manželčina pokoje. Tak jako kterákoli slova pro báseň. To jsou tvé čarodějné přísady, neboť právě svým potem a odřenými koleny připravuješ cestu ke zjevení města. Už teď jako bys v nich viděl jeho podobu, tak jako se podobá plod slunci nebo otisk v hlíně určitému hnutí v srdci sochaře, který ji hnětl. Už teď víš, že třicátého dne vyroste z křemene mramor, z bodláků růže a fontány z vyprahlé země. Jak by tě mohla tvorba unavit, když víš, že staviš krok za krokem město? Když se mi někdy zdálo, že jsou velbloudaři znavení, říkal jsem jim, že stejně jako zahradníci a svážeči kamení, i oni budují město s modrými nádržemi a zasazují stromy, které ponесou mandarinky. Říkal jsem jim: "Každý váš pohyb je součástí obřadu. Začínáte probouzet nepřítomné město. Tesáte ze své stavební hmoty něžný půvab dívek. A proto vám už tento křemen a hloží voní po těle milované."

Jiní však znají jen to, co je k užitku. Ve své krátkozrakosti vidí z celé lodi pouze hřebík v prkně. A z karavany v poušti jen jeden určitý krok a za ním další a další. A každá žena je pro ně prostitutka, zmocňují se jí, jako by byla darem a smyslem toho určitého okamžiku, ačkoli správně za ní měli putovat křemenem a trním, zvolna jí dosahovat poutí k palmovým hájům a lehkým pohybem prstu, který klepe na dveře. Pohybem pocházejícím z takové dálky, že je pak jako zázrak, schopný vzkřísit z mrtvých. Teprve tehdy, pozvolna vydobyt ze samotářských nocí, se ti svět zase navrátí v celém svém mládí a jako vůně vysvobozená ze schránky se proloupne a zase ožije. A začne pro vás láska. Jen těm se dostalo odměny, kdo si své gazely pozvolna ochočili.

Protivil se mi jejich rozum, neboť byl pouhým počítářstvím. A nedovedl vidět nic, krom ubohého součtu zcela pomíjivých věcí. Jako když kráčíš podél hradeb a vidíš kámen a vedle něho další a zase další. Jsou však i lidé, v nichž je smysl pro čas. A nenarážejí na jednotlivé kameny jako na překážku. Ani nelitují, že určitý kámen je právě tady, ani si neslibují od jiného, že jim přinese, co náleží. Prostě jen obcházejí město.

CXVII

Jsem ten, jenž bydlí. Zvedám vás nahé ze studené země.

Nešťastný lide zbloudilý v noci, ty plísni na šterbinách zemské kůry, v nichž se na horských svazích skloněných k poušti ještě zachovaly zbytky vody.

Řekl jsem vám: "Hle, Orion, Velká medvědice a Severka." A vy jste své hvězdy poznali a říkáte teď jeden druhému: "Hle, Velká medvědice, a tamhle Orion a Severka." A protože můžete říci: "Putoval jsem sedm dní ve směru Velké medvědice", a navzájem si rozumíte, hle, kdesi bydlíte. Tak jako palác mého otce. "Běž do sklepa a přines ovoce," říkali mi, když jsem byl chlapec. A jenom zvukem toho slova už ve mně probudili vůni sklepa. A já jsem odcházel do vlasti zralých fíků.

A řeknu-li ti "Severka", zavíří to v tobě, jako by ti byl náhle vytčen směr, a už slyšíš řinčet zbraně kmenů ze severu. A protože jsem pro slavnosti určil vápencovou tabuli na východě a pro popravy jižní solné doly --- a palmovým hájům jsem přiřkl roli, být útočištěm a přístřeším karavan ---, hle, jak se pojednou ve svém domě vyznáš. Chtěl jsi omezit studnu jen na užitkovou roli, totiž na poskytování vody. Ale voda musí znamenat zároveň i nepřítomnost vody. Když člověk neumírá žízni, ještě to neznaméná, že žije.

A lépe bude bydlit člověk, který usychá v poušti pro nedostatek vody a sní o známé studni a v deliriu slyší skřípot její kladky a praskání jejích provazů, než ten, kdo žížeň nezná, a proto také nic neví o kráse studní, za nimiž se kráčí podle hvězd.

Nechvám žížeň pro hmatatelný význam, který snad dodává vodě, ale proto, že člověka donutí číst ve hvězdách a větru a v nepřátelských stopách v písku. Je proto podstatné, abys pochopil, že budu-li tě chtít probudit k životu a prostě ti odeberu pití, aby tvé břicho zatoužilo po vodě, bude to pouhá karikatura života. Toužíš-li uhasit žížeň, musím tě podřídit obřadu, nechat tě putovat pod hvězdami a naslouchat písni rezavé kliky, jež vtiskne tvému konání význam modlitby a potravu tvého břicha promění v potravu srdce.

Nejsi dobytek v chlévě. Chlív můžeš vyměnit za jiný, žlab však zůstane týž, i podestlaná sláma. A dobytka se tu nepovede o nic lépe ani hůře. Tvá potrava však není jenom pro břicho, nýbrž i pro srdce. A když umíráš hladu a přítel otevře dveře a postrčí tě ke stolu a do džbánu ti naleje mléko a ulomí ti chléb, nápojem ti tady bude úsměv, neboť ten pokrm je obřad. Pravda, ukojíš i hlad, ale zároveň v tobě rozkvete vděčnost za to, že lidé jsou dobří.

Chci, aby chléb byl chlebem od přítele a mléko aby pocházelo z prsu tvého kmene. Chci, aby ječná mouka byla ze

slavnosti sklizně. A voda aby se rodila ze zpěvu kladky nebo z určitého směřování pod hvězdami. Poznal jsem to u svých vojáků. Mám rád, když jsou zmagnetizováni a žijí jako kovová střílka na lodním kompasu. Je lépe, když mají manželku a když jsou v lásce střídají, ne však proto, že tak víc ztrácejí, nýbrž proto, že je pak tělo táhne k manželce a rozeznají sever od jihu a východ od západu a mají i hvězdu, jež jim ukazuje, kterým směrem je jejich milovaná.

Když je však pro ně celá země jedna velká vykřičená čtvrt', v níž mohou uhasit touhu po lásce náhodným zaklepáním na dveře, když je jim po vůli kterákoli z žen, pak cestu nepoznají a neznají směru usednou na holé zemi a nikde nebudou bydlet.

Stejně jako když otec dosyta nakrmil a napojil Berbery a opatřil jim děvčata. Změnil je tím v beznadějný dobytek. Já jsem však ten, jenž bydlí, a ty se nesmíš dotknout ženy, leda až po obřadu svatby, aby tvé lože bylo vítězstvím. Potom se ovšem může i stát, že někteří na lásku zemřou, protože nebudou moci jeden druhého dosáhnout, ale takoví mrtví se zároveň stanou podmínkou lásky, a kdybych ze slitování nad milenci odstranil pro ně přehradu, hradby i onen obřad, který zakládá tvář lásky, naprosto bych jim tím neposkytl lásku, nýbrž jen možnost na lásku zapomenout.

Bylo by to stejné šílené, jako kdybych dal vhodit do ohně veškeré diamanty jen proto, že je stejně nemůže mít každý a člověk se tím alespoň zbaví určité drásavé touhy. Touží-li milovat ženu, musím pro ně lásku zachránit.

Jsem ten, jenž bydlí. Jsem magnetický pól. Jsem semeno stromu a tichá silokřivka, která tu musí být, aby tu byl kmen, kořeny a větve, ten a ten květ a plod, a ne jiný, ta a ta říše, a ne jiná, ta a ta láska, a ne jiná. Ne však proto, že bych těmi ostatními pohrdal nebo je zavrhoval, ale proto, že láska není bytí, které by člověk nalézal jako nějakou věc mezi jinými věcmi, ale vyvrcholení obřadu. Tak jako je jím i bytí stromu, který ovládl svou vlastní bytostnou rozličnost. Jsem význam stavební hmoty. Jsem bazilika a smysl kamenů.

CXVIII

Nemáš veď doufat, jsi-li slepý k onomu světlu, jež není z věcí, nýbrž z jejich smyslu. Nacházím tě, jak stojíš před vlastními dveřmi: "Co tady děláš?" Nevíš a nařkáš si, jaký je život.

"Život už mi nic nedává. Má žena spí, můj osel odpočívá a obilí zraje. Nejsem nic než hloupé čekání a nudím se." Dítě, které si nemůže hrát, neboť už nedovede ve hře číst Usedám vedle tebe, abych tě poučil. Pluješ ztraceným časem a sedíš v tobě úzkost, že se neuskutečníš. Druzí totiž říkají: "Člověk musí mít cíl." Je krásné plout, když ti při tom z moře pozvolna vyvstává břeh. Je krásná skřipající kladka, která ti přináší vodu. I zlaté obilí, přístav tvé dřiny. I úsměv dítěte, přístav rodinné lásky. I oblek se zlatým zdobením, pozvolna šitý pro slavnost. Čím se však můžeš sám v sobě stát, budeš-li otáčet klikou jen pro zvuk kladky, budeš-li šít šaty jen kvůli šatům, milovat jen kvůli lásce? To vše se rychle vyčerpá, protože ti to nemá co dát. Tak jako na galejích, kam posílám ty, kdo přestali být lidmi. Udeří motykou a je to prostě rána motykou. A tak zasazují ránu za ránu. V jejich vlastní podstatě se tím nic nemění. Plavba bez břehů a pořád dokola. Není tu tvorba, nejsou cestou a povozem jedoucím k světlu. Ale když pod stejným sluncem, na stejné tvrdé cestě a v stejném potu jednou za rok vydobudeš čistý diamant, nábožně se rozzáříš. Rána motykou bude pak mít smysl diamantu, a ten je jině povahy než ona. A ty poznáš mír stromu a smysl života, jenž spočívá v tom, že se stupeň po stupni pozvedáš vzhůru k boží slávě.

Ořeš kvůli obilí a šíješ kvůli slavnosti a kvůli diamantu roztloukáš horninu. Co mají navíc lidé, kteří ti připadají šťastní, než znalost božského uzlu, který svazuje věci? Nikdy nenajdeš mír, pokud nic neproměníš podle svého ducha. Pokud se nestaneš prostředkem, cestou a povozem. Jen tehdy koluje krev říše. Ale ty chceš být vážen a ctěn jen pro sebe sama. A myslíš si, že můžeš světu vyrvat cosi, co by bylo jen pro tebe. Nic však nenajdeš, neboť nic nejsi. A své rozpadlé věci pak odhazuješ mezi odpadky. Očekával jsi nějaké zjevení zvenčí, nějakého archanděla, jenž by se ti podobal. Ale oč víc bys takovou návštěvou získal, než když tě navštíví soused? Já jsem však poznal, že jiný je člověk, který jde za nemocným dítětem, a jiný ten, kdo kráčí za svou milou, a jiný ten, kdo kráčí jen k prázdnému domu, i když se v tu chvíli zdají podobní, a stojím tu proto jako setkání nebo břeh za věcmi, jež jsou. A vše je proměněné. Jsem obilí, k němuž směřuje práce, muž, k němuž směřuje dítě, studánka, k níž směřuje poušť, diamant, k němuž směřuje pot. Nutím tě, abys v sobě vybudoval dům. Až bude postaven, obyvatel už přijde, aby ti zapálil srdce.

CXIX

Poznal jsem, že není totéž přijmout riziko smrti a přijmout smrt. Znával jsem mladé muže, kteří smrt pyšně vyzývali. Většinou proto, že zde byly ženy, jež jim tleskaly. Vrátiš se z války a líbí se ti chvalozpěv, který ti pějí oči žen. Přijal jsi onu zkoušku železem, do níž jsi vsadil svou mužnost, neboť existuje pouze to, co dáš všanc a vystavíš nebezpečí ztráty. Dobře to znají hráči, kteří své jmění vsadí do kostek. Jméni jim v tom okamžiku nijak neslouží, ale stalo se zástavou kostky a ruka náhle cítí jeho jímavost. Zlaté kostky, jež vrháš po hrubém stole, se rozvíjejí v pláň, pastviny a dozrálá pole tvého panství. A tak si navrátilcec vykračuje v záři svého vítězství, obtížen zbraněmi, jež dobyl a možná i vyzdobil krví. A všecek září, i když jen na určitý čas. Neboť z vítězství nemůžeš žít. Přijmout riziko smrti znamená tedy přijmout život. A láska k nebezpečí je láskou k životu. I tvé vítězství znamená, že přijal riziko porážky a přemohl je tvorbou. Jistě jsi nikdy neviděl, že by se někdo nazýval chlubitě přemožitelem, protože beze všeho rizika vládne domácím zvířatům. Já však od tebe žádám víc, chci tě mít vojákem pro říši plodným, i když je tady práh, který je obtížno překročit, neboť je něco jiného přijmout riziko smrti, a něco jiného je přijmout smrt.

Já žádám, abys byl součástí stromu a tomu stromu byl podřízen. Žádám, aby sídlem tvé pýchy byl strom. I sídlem tvého života, který jen takto nabude smyslu.

Pokud jsi přijal riziko smrti, obdarovals jen sebe. Rád dýcháš z plných plic a svým leskem oslňuješ dívky. Potřebuješ však o tom riziku mluvit, je to výměnné zboží. Stejně se vychloubají moji desátníci. Ale i oni vzdávají čest jen sobě. Je něco jiného ztratit všechno hrou v kostky jen proto, abys své jmění ucítil a celé sevřel v dlaně, abys je pocítil v ruce právě v tu chvíli v jeho živé hmotnosti a plné přítomnosti s veškerou jeho váhou svezené slámy a klasů, dobytka na pastvinách i vesnic, oddechujících lehkým kouřem, svědčícím, že zde žijí lidé, a něco jiného je všechny ty stodoly, všechen dobytek, všechny ty vesnice od sebe odhodit, abys žil kdesi dál. Je něco jiného dodat svému jmění ve chvíli rizika ostřejší příchut' a palčivost. a něco jiného vzdát se ho jako člověk, který kus po kuse svlékne na břehu šaty a pohrdavě shodí střevíce, aby se nahý zasnoubil s mořem. Aby ses zasnoubil, musíš zemřít.

Musíš zkomírat jako ty stařeny, které si kazí oči nad kostelními rouchy, do nichž oblékají svého Boha. Samy se proměňují v boží šat. A stonek lnu se v jejich prstech zázrakem mění v modlitbu.

Neboť jsi pouze cesta a přechod a můžeš doopravdy žít jen z toho, co proměňuješ. Strom proměňuje zemi ve větev. Včela květinu v med. A ty svým pluhem proměňuješ černou zemi v požár obilí.

Je proto především důležité, aby byl tvůj Bůh pro tebe skutečnější než chléb, do něhož se zakusuješ. Potom té opojí natolik, že budeš ochoten se obětovat, a bude to manželství vlasce.

Ale tys všechno zničil a promrhal, neboť se ti ztratil smysl slavností a domníval ses, že něco získáš, budeš-li ze svých zásob čerpat rovnoměrně den po dni. Mýlíš se totiž, pokud jde o smysl času. Přišli tvoji dějepisci, logikové a kritici. Hleděli na stavební hmotu, a protože z ní nemohli nic vyčíst, poradili ti, aby ses jí těšil. A tys odmítl půst, který byl podmínkou hostiny. Odmítl jsi vzdát se té části obilí, která by, spálena pro slavnost, dodala obilí světlo. A oslepen ubohým počtářstvím nejsi už s to pochopit, že existuje okamžik, který dokáže vyvážit život.

CXX

Rozvažoval jsem, co znamená přijmout smrt. Neboť logikové, dějepisci a kritikové uctívali stavební hmotu k bazilikám kvůli hmotě samotné (a tys jim uvěřil, ačkoli jedno jediné šťastně vykroužené ucho od stříbrné konvice má větší cenu než konvice celá ze zlata a tvého ducha i srdce potěší lépe). A ty teď nevíš, kam zaměřit své touhy, a hledáš štěstí v majetku a trmácíš se, abys nahromadil kamení, které by jinde mohlo vytvořit baziliky, a vidíš v tom kamení podmínku svého štěstí. Zatímco někdo jiný by dokázal zahrát své srdce a ducha jediným kamenem, neboť by z něho vytesal tvář svého boha. Jsi jako člověk, jenž nezná hru v šachy hledá radost v hromadění figurek ze zlata a slonoviny a nachází jen nudu, zatímco druhý, jenž skrze božskou moc pravidel pochopil jemnosti hry, se dokáže rozzářit nad prostými úlomky dřeva. Tvá touha všechno počítat tě poutá k stavební hmotě namísto k tváři, která je z ní složena a kterou především je třeba poznat. Z toho pak nutně plyne, že lpíš na životě především jako na nakupení dnů, ačkoli je-li tu chrám čistých linií, bylo by přece šílenstvím litovat, že se v něm nenakupilo víc kamenů.

Nesnaž se mne tedy ohromit vypočítáváním, kolik má tvůj dům kamenů, tvé panství pastvin, tvá stáda kusů dobytka, tvá žena šperků, ani kolik máš milostných vzpomínek. To není důležité. Chci vědět, je-li tvůj dům dobře postaven, nakolik je víra na tvém panství horoucí, a zdali navečer po vykonané práci probíhá večeře radostně. A jakou lásku jsi vytvořil a za co jsi směnili svůj život, aby to bylo trvalejší než ty sám. Chci vidět, jak ses uskutečnil. Chci tě poznat z tvé tvorby, a ne z nevyužité stavební hmoty, kterou se nadarmo chlubíš.

Ale ty přicházíš s otázkou pudu. Neboť pud tě nutí prchat před smrtí a u každého živočicha jsi vždy viděl, že chce žít. "Výzva k přežití," říkáš, "je nade všechny jiné výzvy. Dar života je neocenitelný a já jsem povinen zachovat v sobě jeho světlo." A budeš pro svou záchranu skutečně bojovat jako hrdina. Při obležení, dobývání nebo plenění se projevíš jako odvážný muž. Budeš se zpíjet opojnou silou, která dokáže hodit na váhu všechno, jen aby poznala, co sama váží. Ale nezemřeš v tichu a v tajemství dobrovolného daru.

A mohu ti také ukázat na otce, který se vrhne do hlubin, protože se tam topí jeho syn a chvílemi jako zjevení luny v trhlinách mraků se ještě objevuje jeho tvář. postupně bledší a bledší. Mohu říci: "Tomu otci tedy pud života nevládne ..."

"Ano" odpovíš, "ale pud života sahá dál. Platí pro otce i pro syna. Platí pro posádku, která vysílá své členy. Otec je se synem spjatý ..."

A tato odpověď už bude víc na místě a také úplnější i pádnější. Poučím tě však ještě o dalším:

"Ano, životní pud vskutku existuje. Ale je to jen jedna stránka jiného, silnějšího pudu. Tím podstatným pudem je pud trvání. Člověk, který byl zformován především tělesně, bude své trvání hledat v trvání těla. Ten, kdo byl zformován v lásce k dítěti, bude své trvání hledat v záchraně dítěte. A člověk, který byl zformován v lásce k Bohu, hledá své trvání

ve stoupání k Bohu. Nikdy nehleď to, o čem nevíš, ale hledíš zachránit podmínky své velikosti v rovině, kde je cítíš. Podmínky lásky v rovině, kde cítíš lásku. A já mohu směnit tvůj život za něco vyššího, aniž ti bude cokoli odňato."

CXXI

Nemáš ponětí, co to je radost, pokud si myslíš o stromu, že žije, uzavřen ve své pochvě, jen pro strom, kterým je. Strom je zřídlo křídlatých semen a proměňuje se a krásní z pokolení na pokolení. On také kráčí, ne však jako ty, nýbrž jako požár: kam zavane vítr. Zasadíš na hoře cedr a v průběhu staletí se tvůj les zvolna přestěhuje jina.

Co by si mohl o sobě myslet takový strom? Myslel by si, že je složen z kořenů, kmene a listů. Myslel by si, že zapouští kořeny jen kvůli sobě. Zatímco představuje pouze cestu a přechod. Skrze něj se země snoubí s medem slunce, skrze něj probouzí poupata, otvírá květy, vytváří semena a semeno pak unáší život jako uchystaný, dosud však neviditelný oheň.

Když pošlu po větru semeno, zakládám na zemi požár. Ty se však díváš zpomalně. Vidíš nehybné listy, pevně rozložené větve a myslíš si, že strom je lenivec, který je zazděný v sobě a žije pouze ze sebe. Jsi však slepý, krátkozraký a vidíš křivě. Stačí poodstoupit a zrychlit kyvadlo dnů a spatříš, jak vyráží ze semene plamen a z něho další plameny, a jak požár pokračuje takto dál, nechávaje za sebou zbytky stráveného listů, neboť les v tichosti hoří. A přestaneš ho vidět jako strom a vedle něho další. Pochopíš, že jejich kořeny tu nebyly kvůli nim, nýbrž kvůli tomu dravému a současně tvůrčímu ohni, a že ta masa temného listů, zahalující horu, je jenom země oplodněná sluncem. Na pasekách se usazují zajíci a ve větvích ptáci. A ty už nedokážeš říci, komu zde kořeny především slouží. Už jsou tu pouze údobí a přechody. Proč by sis také měl myslet o stromu, co si nemyslí o semeni? Neřekneš přece: "Semeno žije pro sebe. Je hotové. Stvol žije pro sebe. Je hotový. A když se promění v květ, žije ten květ pro sebe, je hotový. A když květ vytvoří semeno, žije to semeno pro sebe, je hotové." A totéž znovu o dalším semeni, jehož nepoddajný stvol vyráží mezi kamením. Které údobí chceš vybrat, abys je nazval dokončeným? Já znám jen zemi, stoupající k slunci.

Stejně je tomu s člověkem i s mým lidem. O něm také nevím, kam směřuje. Když přijde noc, jsou stodoly zamčené a příbytky obehnané zdmi. Spí děti, stařeny i starci, co mohou vědět o jejich cestě? Tak těžko postižitelné, tak nepřesně vyznačené v průběhu jednoho období, které nejvýš přidá stařeně jednu vrásku, pár slov dětskému žvatlání. Které sotva že něco pozmění v úsměvu. Které nic nezmění na lidské dokonalosti či nedokonalosti. Ale když pojmu do náruče celá pokolení, potom tě vidím, můj lide, jak se sám v sobě probouzíš a jak se poznáváš.

Vně sebe samého však nikdo samozřejmě nemyslí. A je to tak dobře. Je třeba, aby ciselér ciseloval stříbro, aniž by se rozptyloval. Aby geometr uvažoval o geometrii. Král aby vládl. Neboť ti všichni jsou podmínkou chůze. Tak jako kováři, zpívající písně kovářů, a jako truhláři, zpívající písně truhlářů, přestože kladou společně základy k lodi. Je jim však prospěšné, znají-li plachetnici z básně. Neboť když pochopí, že jejich příbytkem a dovršením je ona dlouhá okřídlená labuť, živená mořskými větry, nebudou milovat své hřebíky a prkna méně, právě naopak. Tvůj cíl --- a právě proto, že je velký --- tě tedy nemůže nijak ušetřit toho, abys za ranního rozbřesku zametl jako obvykle světnici anebo zasel další hrst ječmene po mnoha předchozích hrstích, či abys opakoval určitý pracovní pohyb anebo naučil svého syna dalšímu slovu nebo modlitbě. Znáš-li plachetnici, také proto nepohrdáš svými prkny a hřebíky, ale naopak jsou ti dražší. Přesto však chci, abys měl v sobě jistotu, že o tu potravu, modlitbu, práci, dítě, rodinný svátek či předmět zkrášlující dům tu nejde, že je to všechno jen podmínka, cesta a přechod. Vím totiž, že když to pochopíš, neprobudí se tím v tobě pohrdání, ale naopak se ti to všechno stane dražším. Tak jako se ti cesta se všemi svými zatáčkami, vůni šípku a všemi úžlabinami a kopcovitým vlněním líbí víc, není-li jen pustou a nudnou klikatinou, ale cestou k moři.

A nechci, abys říkal: "Proč bych měl zametat, proč vláčet ten náklad, žít to dítě, poznat tu knihu?" Je totiž dobré, když zdřímeš, když sníš o polévce, a ne o říši, tak jak se to stává hlídkám. Je dobré, když jsi stále připraven přijmout návštěvu, která se nijak neohlašuje, ale učiní tvé oko a tvé ucho na okamžik jasným a smutné zametání promění v službu kultu, který slovy nedokážeš obsáhnout. Každé zabušení tvého srdce, každá bolest, každá touha, každá chvíle večerního smutku, každá dřina, každý úsměv, každá chvíle denní únavy, každé probuzení i sladké usínání nabudou božského smyslu, a ty ho v nich budeš číst. Nic nemůžete nalézt, jestliže se z vás stanou lenivci, kteří považují uprostřed svých zásob i samy sebe za hotovou sklizeň. Neboť sklizeň neexistuje, a kdo přestane růst, ten umírá.

CXXII

(...) "Darovat kulturu," říkat otec, "znamená darovat žízeň. Ostatní přijde samo od sebe." Kdežto ty sytíš nacpaná břicha už předem hotovými nápoji. Láska je volání po lásce. Stejně tak kultura. Spočívá právě v žízni. Ale jak pěstovat žízeň?

Žádáš si vždycky jen podmínek vlastního trvání. Člověk utvářený alkoholem si žádá alkoholu. Ne, že by mu byl snad alkohol nějak prospěšný, naopak, zemře na něj. Člověk utvářený tvou kulturou si bude žádat tvé kultury. Jediným pudem je pud trvání. A tímto pudem je ovládán pud života. Často jsem viděl, jak lidé raději volili smrt, než by žili mimo svou obec. A ty sám jsi také viděl, jak i gazely či ptáci v tvém zajetí hynou.

A když tě vytrhnou od ženy a dětí a z tvých zvyků, nebo když někde na světě vyhasne světlo, z něhož jsi žil --- to světlo, které září i z hlubin kláštera ---, může se stát, že na to zemřeš.

Chci-li tě tedy zachránit před smrtí, stačí, abych ti objevil duchovní říši, v níž bude tvá milá jakoby v záloze, aby tě přijala. Rázem budeš žít dál, neboť tvá trpělivost nezná mezí.

Dům, z něhož pocházíš, ti v poušti slouží, třebaže je daleko. Slouží ti i tvá milá, třebaže je daleko a třeba spí. Nedokážeš však přežít, rozváže-li se některý uzel a věci se rozpadnou. Umíráš, zemřou-li tvoji bozi. Z nich totiž žiješ. A žít můžeš jen tím, na co můžeš i zemřít. Když v tobě probudím určitý nádherný cit, budeš ho přenášet z pokolení na pokolení. Povedeš své děti k tomu, aby dokázaly vyčíst za věcmi onu tvář, tvář, která je cosi jako tvář panství za jeho rozličnou hmotou, a je to ta jediná, kterou má člověk milovat.

Pro hmotu umírat nebudeš. Naopak, poplatná je ona, ne ovšem tobě, který jsi cesta a přechod, nýbrž je poplatná panství. A ty mu ji podfidiš. Až se však panství uskuteční, zemřeš, abys zachránil jeho celistvost. Dokážeš zemřít pro smysl knihy, rozhodně ne však pro inkoust a papír.

Neboť jsi uzel vztahů a tvá totožnost nespočívá v tom, že máš tu a tu tvář, to a to tělo, majetek či úsměv, nýbrž spočívá v určité struktuře, jež skrze tebe vyrostla, v určité zjevené tváři, která je z tebe a tebe ustavuje. Ona skrze tebe nabývá své jednoty, ale ty zároveň pocházíš z ní. Málokdy o ní můžeš hovořit: abys ji přenesl do druhého člověka, k tomu zde chybí slova. Stejně jako s tvou milou. Můžeš mi říci její jméno, ale lásku do mne ty slabiky nijak nepřenesou. Musíš mi svou milou ukázat. A to už spadá do říše činů, a ne slov.

Ale cedr znáš. A když řeknu "cedr", přenesu do tebe i jeho majestát. Naučili tě totiž vnímat cedr, který má krom kmene také větve, kořeny a listy.

Neznám jiný způsob, jak položit základy k lásce, než když tě podnítím k oběti. Oni však přijímají zrádlo ze žlabu, jací jsou tedy jejich bozi?

Říkáš, že něco získají, budeš-li je přecpávat dary, oni však na to zemřou. Žít můžeš pouze z toho, co proměňuješ a na co každým dnem --- neboť to směňuješ za sebe --- tak trochu umíráš.

Dobře to znají stařeny, které si ničí zrak nad kmitající jehlou. Řekneš jim, aby si šetřily oči. A oči jim přestanou sloužit. Zničil jsi jejich směnu.

Za co se však směňuješ ti, o nichž říkáš, že je chceš nasytit? Můžeš v nich založit leda žížeň po vlastnictví, ale vlastnit neznamena směňovat. Anebo touhu po hromadění vyšívaných látek. Tím však jen vytvoříš kramářskou duši. Jak bys tím mohl probudit touhu po tom, aby si člověk ničil zrak nad kmitající jehlou? A pouze taková touha je touhou po skutečném životě.

Já jsem však v tichu své lásky pozoroval své zahradníky a pradelny. A všiml jsem si, že jim bylo dáno jen málo, ale mnoho od nich žádáno. Jako by na nich spočíval osud světa. Chci, aby byl každý hlídkující voják odpovědný za celou říši. I ten, kdo drží na prahu zahrady hlídku proti housenkám. Z ženy, která šije zlatý ornát, vyzařuje možná jen slabé světlo, ale ta žena zdobí svého Boha a na oplátku ji pak ozařují paprsky Boha krásnějšího než včera. Nevím, co jiného by znamenalo vychovávat člověka, než učit ho poznávat tváře, jež jsou za věcmi. Jsem zde, abych udržoval bohy při životě. Stejně je tomu s potěšením ze šachové hry. Zachráním je zachováním pravidel, ale ty bys chtěl lidem opatřit otroky, aby vyhrávali partie za ně. Milostné dopisy chceš dávat darem, protože jsi byl svědkem, že lidé někdy dokázali nad milostným dopisem plakat. A teď se divíš, že se ti nedaří na nikom vyloudit slzy. Nestačí dávat. Nejprve jsi měl zbudovat toho, kdo dostává. Nejprve jsi měl hráče zbudovat, pak by měl teprve potěšení ze šachové hry. Nejprve jsi měl vytvořit touhu po lásce, pak by teprve vznikla láska. Nejprve oltář, na němž by bylo možné boha přijmout. Já jsem stvořil říši v srdci hlídkujících vojáků tím, že na nich vyžaduji oněch sto kroků po hradbách.

CXXIII

Někdo vyžaduje vděčnost: udělal pro kohosi to či ono ... ani dar však není sklizeň jednou provždy hotová. Dar, to je koloběh od jednoho k druhému: jestliže teď už nedáváš, nedal jsi ani předtím. Řekneš: "Včera jsem si dobyl zásluhy a to mi zůstane k dobru." Já však odpovím: "Kdepak! Kdybys byl včera zemřel, mohl jsi skutečně zemřít jako zasloužilý člověk, ale tys včera nezemřel. Platí jen to, jakým jsi v hodině smrti. Ze tvé věčejší ušlechtilosti se dnes stalo tohle lakomství. Zemře tedy lakomec." Jsi kořen stromu, který z tebe žije. Jsi s tím stromem svázán. Stal se tvou povinností. Ale tu si kořen řekne: "Už jsem vyslal mízy až dost!" A strom zhyne. Může si snad onen kořen lichotit, že má právo na vděčnost mrtvého? Když unavená hlídka pustí obzor z očí a usne, město umírá. Neexistuje skončená obchůzka Jež by se dala uložit do zásoby. Ani tvé srdce nemá nikde uloženo do zásoby vlastní bušení. Zásobou není dokonce ani tvá sýpka. Je to jen přístav, z něhož bereš v době, kdy obděláváš zemi. Ty se však ve všem klameš. Myslíš si, že tě uchrání tvorby, když budeš vytvořené věci hromadit v muzeu. Hromadiš tam dokonce i vlastní lid. Věcí však neexistují. Existuje jen různý smysl těžé věci v různých jazycích. Černá perla není stejná pro kupce, kurtizánu nebo potápěče. Diamant má svou cenu, jen když ho dobýváš anebo prodáváš, když ho dáváš či ztrácíš, když ho najdeš, nebo když zdobí čelo k slavnosti. Že by byl diamant užitečný, o tom nic nevím. Diamant pro každý den je jenom prázdný kámenek. Dobře to vědí ženy, které ho mají. Zavrou ho do té nejtajnější schránky, aby tam spal. Vyjmou ho odtud, když má král

narozeniny. Pak je diamant projevem hrdosti. Dostaly ho darem o svatebním večeru. Byl projevem lásky. A kdysi byl zázrakem pro toho, kdo jej vyloupí z mateční horniny. Květiny mají cenu pro oči. Ale nejkrásnější byly ty, jimiž jsem vyzdobil moře na počest mrtvých. A na těch květech nikdy nespočine ničící pohled.

Onen člověk hovoří ve jménu vlastní minulosti. Říká: "Jsem ten, kdo tehdy ..." A já jsem ochoten jej ctít jen pod tou podmínkou, že zemřel. Nikdy jsem však neslyšel od svého přítele, který byl jediným skutečným geometrem, že by se chlubil svými trojúhelníky. Byl služebníkem trojúhelníků a zahradníkem v zahradě znaků. Když jsem mu jedné noci řekl: "Jsi na svou práci jistě pyšný, dal jsi toho lidem tolik ...", nejprve mlčel, pak odpověděl: "Nejde tu o nějaké dávání. Zdali někdo dává nebo dostává vedlejší. Mohl bych si snad vážit nenasytného knížete, který se dožaduje darů? Stejně jako li, které vykořisťuje. Jejich velikost a velikost knížete se potom navzájem popírají. A je třeba volit mezi jednou a druhou. A když mne kníže utiskuje, musím jím pohrdat. Jsem z jeho domu a on je tedy povinen sám sobě, abych rostl. Jsem-li velký, vyrostle tím i můj kníže.

Co že jsem dal lidem? Jsem přece jedním z nich. Jsem ta jejich část, která rozvažuje o trojúhelnících. Skrze mne promysleli trojúhelníky. A já skrze ne jedl denně svůj chléb. A pil mléko jejich koz. A chodil obut v kůži jejich býků. Něco lidem dávám, ale všechno od nich dostávám. Kdo tedy nad kým převažuje? Pokud víc dám, víc dostanu. Budu pak pocházet ze vznešenější říše. Vidíš to i u těch nejhrubších boháčů. Nedokázali by žít jen ze sebe. Ověsí svým smaragdovým pokladem některou kurtizánu. Kurtizána září. A tím okamžikem pocházejí z té říše i oni sami. A jsou spokojeni, že se tak lesknou. Ale přesto jsou chudí: pocházejí jenom z kurtizány. Zatímco jiný dal všechno králi. „Z koho pocházíš?“ --- Z krále.“ Takový člověk pak doopravdy září."

CXXIV

(...) Skrze útrapy války jsem vedl své muže k vítězství. A k světlu skrze noc a k tichu chrámu skrze svázení kamenů a k tomu, aby se mohli rozhlédnout z horských výšin, skrze plahočení přes jámy a hromady balvanů. Nezáleží na tom, že se snad během cesty trápíš a jsi zoufalý. Nevěřím v lyrismus housenky, která si myslí, že miluje křídla. Stačí, když v pochodu proměny pohltní sebe samu. A když ty překonáš svou poušť. Nemůžeš volně nakládat s poklady radosti, které máš zapečetěné v nitru, a které není dovoleno odemknout dřív, než přijde jejich chvíle. Když je tvůj důvtip při hře v šachy korunován vítězstvím, máš samozřejmě radost, není však v mé moci poskytnout ti tu radost mimo obřad hry. Nechci proto, abys v rovině prken a hřebíků pěl píseň lodi, nýbrž abys zpíval písně kovářů a truhlářů. Vítězství nad hladkým prknem a ukutým hřebem bude jen skrovné, ale pokud jsi směřoval především k nim, bude tvé srdce uspokojeno. Je krásný ten kus dřeva, jestliže bojuješ za hladké prkno. Je krásné to hladké prkno, jestliže bojuješ za loď. Jednou jsem poznal člověka, který se sice podvolil obřadu šachové hry, nenápadně však při tom zíval a uštěďřoval protitahy s povýšenou shovívavostí, jako když se člověk zkornatělého srdce uvolí pohrát si s dětmi. "Podívej se, jaké mám válečné loďstvo," řekne mu sedmiletý kapitán, když srovnal do řady tři oblázky. "Opravdu krásná flotila," odpoví člověk zkornatělého srdce a tupě hledí na oblázky.

Ten, kdo z marné pýchy pohrdne obřadem šachové hry, neboť mu nepřipadá podstatný, ten nikdy nepozná vítězství. Kdo z marné pýchy pohrdne svým bohem prken a hřebíků, ten nikdy nezbuduje loď.

Pisálek, neschopný cokoli vytvořit, má ve své zjemnělosti raději píseň lodi než písně kovářů a truhlářů, a když je konečně loď vystrojena, spuštěna na vodu a nabere do plachet vítr, místo aby mluvil o jejím neustálém boji s mořem, začne hned oslavovat ostrov hudby, který je sice smyslem jak prken a hřebíků, tak onoho boje s mořem, ale jen pod podmínkou, že v ničem nepohrdl oněmi postupnými proměnami, z nichž se posléze zrodí. Kdežto pisálek se hned nad prvním hřebíkem propadne v prohnilé snění a začne zpívat o pestrých ptácích a západech slunce nad korálovým ostrovem. Což se mi bude jednak protivit, neboť nad podobnou břechku je mi milejší chřupavý chléb, a jednak mi to bude i podezřelé, neboť existují i ostrovy dešťů, kde jsou ptáci jen šedí, a mám-li si takový ostrov, až ho dosáhnou, zamilovat, slyšel bych raději píseň, jež by v mém srdci rozezněla nebe, zešedlé bezbarvými ptáky. Jestliže se však nesnažím vystavět katedrálu bez kamene, jestliže chápu dosahovanou podstatu jen jako vyvrcholení rozličnosti, jestliže pro mne existuje květ jen ve své jedinečnosti, s tím a tím počtem okvětních plátek, a ne jiným, v těch a těch barvách, a ne jiných, jestliže jsem nejprve koval hřebíky a řezal prkna a jeden po druhém do sebe pojal nárazy strašného ramene moře, mohu pak skutečně zazpívat píseň o ostrově, který je vydobyt z moře mýma vlastníma rukama a má jak tvar, tak nutnost.

Stejně je tomu i s láskou. Bude-li mi ji škrabálek opěvovat v její obecné plnosti, co o ní mohu zvědět? Cestu mi může otevřít jen láska jedinečná. Žena, jež hovoří právě tak, a ne jinak. Která se usmívá právě tak, a ne jinak. Které se nepodobá žádná jiná. Když se pak večer vyložím z okna, každá z těch hranic jedinečnosti náhle padne a budu mít pocit, že nalézám Boha. Neboť je ti třeba kráčet po skutečných cestách, jež se tak a tak zahýbají a mají tak a tak zbarvenou zemi i keře šípku při kraji. Jen tehdy vskutku někam jdeš. Umírá-li člověk žízni, kráčí ve snu k studánkám. Zemře však.

Stejně tak soucit. Přednášíš mi tu o dětském utrpení a díváš se, jak zívám. Nikam jsi mne totiž nedovedl. Říkáš mi: "Tam a tam ztroskotali, deset dětí se utopilo ...", mně však počty nic neříkají, a kdyby bylo těch dětí dvakrát tolik, stejně bych dvakrát tolik neplakal. Od počátků říše jich ostatně pomřely celé statisíce, a přesto tě pořád ještě život těší a jsi šťasten.

Ale rozpláču se pro jediné dítě, pokud mne k němu dovedeš po jedinečné stezce, a tak jako je pro mne určitý květ

cestou ke všem ostatním květům, najdu pak i v onom dítěti všechny ostatní děti a zapláču nejen pro všechny děti, ale pro všechny lidi.

Vyprávěl jsi mi jednou o chlapci, špinavém, chromém, ubohém a ve vsi nenáviděném, neboť zde žil jako opuštěný příživník, který sem jednou večer přišel, nikdo nevěděl, odkud.

Křičeli na něho: "Ty červe, hlodající naši krásnou ves! Ty houbo na našem kořeni!" Ale tys ho potkal a řekl mu: "Ty, umouněný, cožpak nemáš otce?" A on neodpověděl.

Anebo jindy, neboť měl za přátele pouze zvířata a stromy: "Pročpak si nehraješ s chlapci, kteří jsou v tvém věku?" Pokrčil rameny a neodpověděl. Chlapci jeho věku po něm totiž házeli kamení, protože kulhal a pocházel odkudsi zdaleka, kde je všechno špatné.

Když se odvážil přiblížit k hrajícím si dětem, rozkročili se před ním ti nejhezčí, nejlépe urostlí chlapci: "Tvá vesnice tě vyvrhla, protože chodíš jako krab! A teď nám tady děláš ostudu! Předtím byla naše vesnice krásná a chodila rovně!"

Díval ses, jak se jen otočil zády a se svou belhavou nohou se vzdaloval.

Když jsi ho potkal, řekl jsi: "Ty, umouněný, cožpak nemáš matku?" Ale neodpověděl. Jen po tobě bleskl pohledem a zrudl. Ale ty sis představoval, že mu musí být hořko a smutno a nemohl jsi jeho klidnou něhu pochopit. Takový prostě byl. Takový, a ne jiný.

Jednou večer ho chtěli vesničané vyhnat ranami holí: "Ať se to símě kulhavosti sebere a usadí se jinde!" Vzal jsi ho pod ochranu a pak jsi řekl: "Ty, umouněný, cožpak nemáš bratra?" V tu chvíli se mu rozzářila tvář a pohlédl ti zpřímá do očí: "Ano, bratra mám!"

A zrudlý pýchou ti vyprávěl o svém bratru, o tom jistém bratru, a ne jiném.

Je kapitánem kdesi v říši. Má koně té a té barvy, a ne jiné, a jej, mrzáka, umouněnce, posadil jednoho slavného dne za sebe do sedla. Jednoho jistého dne, ne jiného, A ten starší bratr se zas objeví. A jeho, mrzáka, umouněnce, posadí zase před celou vsí do sedla. "Ale tentokrát ho poprosím," říkal chlapec, "aby si mne posadil před sebe. Určitě to udělá! Pak se budu dívat zase já. A budu velet: nalevo, napravo, rychleji! ... Proč by to bratr neudělal? Je rád, když mne vidí smát se. Budeme pak dva!" On přece není ten křivonohý šereda, posetý rezavými pihami. Pochází z něčeho jiného než ze sebe a ze své šerednosti. Pochází z bratra. A jednoho slavného dne se projížděl vzadu v sedle na válečném koni!

A jednoho rána se má bratr vrátit. Najdeš chlapce, jak sedí se spuštěnými nohama na nízké zídce. Ostatní po něm házejí kamením: "Neumíš utíkat, šmajdavý!"

On však hledí na tebe a usmívá se. Pojí vás jakási smlouva. Ty víš, že chromí jsou ti ostatní, kteří v něm vidí jen špinavého mrzáka, zatímco on pochází z bratra, jezdícího na válečném koni.

Dnes z něho bratr smyje všechny plivance a ochrání ho před kamením hradbou své slávy. Až bude uhánět na koni, vichřice ho ze vši nebohosti očistí. Nikdo už neuvidí, jak je ošklivý, neboť bratr je krásný. Smyto bude všechno pokoření, neboť jeho bratr, to je radost a sláva. A v jeho záři se ohřeje i on, umouněnc. Potom ho ostatní poznají a budou ho zvat ke všem hrám: "Ty, který pocházíš ze svého bratra, pojď, poběž s námi ... ve svém bratru jsi krásný." A on poprosí bratra, aby je také jednoho po druhém vysadil na válečného koně, ať se i oni jeden po druhém opojí větrem. Nebude se na ten náruč zlobit pro jeho nevědomost. Bude je mít rád a řekne jim: "Pokaždé, když se bratr vrátí, svolám vás a on vám bude vyprávět, jak bojoval ..." A tiskne se k tobě, neboť ty víš. Pro tebe není tak ošklivý, protože za ním vidíš staršího bratra.

Ale tys mu právě řekl, aby zapomněl, že existuje ráj, vykoupení a slunce. Vzal jsi mu zbraň, která mu pomáhala, aby se nebál kamení. Zabořil jsi ho zpátky do bláta. Řekl jsi mu: "Můj malý človíčku, snaž se existovat nějak jinak, protože na tu projížďku na válečném koni není naděje." Jak jinak mu také povědět, že jeho bratra z armády vyhnali, že se právě zahanbeně plouží k vesnici a cestou tak hrozně kulhá, až po něm házejí kamením? A teď mi říkáš:

"Já sám jsem ho vytáhl mrtvého z rybníka. Utopil se tam, neboť ztratil slunce a nemohl už žít ..." A já zapláču nad lidskou bídou. A díky té jedné umouněné tváři, a ne jiné, díky tomu jednomu válečnému koni, a ne jinému, té jedné slavné projížďce v sedle, a ne jiné, a konečně i díky tomu jednomu rybníku, o jehož kachnách a chudém prádle, schnoucím na březích, jsi mi pověděl, potkám náhle Boha. Tak daleko dosáhne skrze lidi můj soucit díky tomu, žeš mne svým určitým vyprávěním o jednom určitém dítěti, a ne jiném, zavedl na pravou stezku. Nehledej nejprve světlo, jako by bylo nějakou věcí uprostřed jiných věcí. Světlo chrámu je korunou kamenů.

Když promazáváš pušku s úctou jak k pušce, tak k oleji, když počítáš kroky své obchůzky, když zdravíš desátníka a myslíš jen na něho a na pozdrav, právě tehdy se ve svém nitru chystáš zazářit jasem hlídkujícího vojáka. Když s

vážností k pravidlům šachové hry posouváš figurky a rudneš hněvem nad svým protivníkem, který nehraje poctivě, právě tehdy se ve svém nitru chystáš zazářit jasně šachového vítěze. Když nutíš svá zvířata krvácet a hartusíš na žízeň a proklínáš písečný vítr a zápolíš a chvěješ se a žhneš, právě tehdy --- pokud zůstaneš věrný ne patosu křídel, který je pouze falešnou poezií v rovině housenky, ale své činnosti v tom kterém okamžiku --- tehdy máš naději zazářit jasně poutníka, jenž podle náhlého zabušení srdce později pocítí, že jeho krok byl krokem zázraku. I kdybych o tvých zásobách radosti hovořil jakkoli poeticky, ta moc mi nebyla dána, abych jim odemkl dveře. Mohl jsem ti však pomáhat v rovině materiálu. Naučil jsem tě, jak udržovat studny, jak léčit puchýře na dlaních, jak měřit hvězdy, a také jak vázat uzly provazů, když se ti některá z beden sesunula. Aby ti zpíval o vázání uzlů, k tomu jsem povolal jednoho muže, který v tom viděl nádhernější poezii než v umění vázat květiny či v uměleckém líčení, jež ovládají tanečnice, protože než se stal velbloudářem, strávil patnáct let na moři. Jsou uzly, na nichž kotví loď, a přitom je dokáže rozvázat dítě pouhým dotekem prstu. A jiné, zdánlivě prostší než křivka labutí šije, ale podej z nich některý kamarádu, a můžeš se vsadit, že nevyhraje. A pokud sázku přijme, pěkně se posad', aby ses mohl pořádně nasmát, protože takový uzel dovede člověka rozzuřit. A můj učitel, který byl sice jednooký, nosatý a strašně křivonohý, ale znal naprosto všechno, též nikdy nezapomněl na křehké vázání stuhy, kterou má být ozdoben dárek pro milou. Úspěch je dokonalý jen tehdy, když ji tvá milá může rozvázat pohybem, jako by trhala květiny. "Potom teprve vykřikne a bude nad tvým dárkem celá okouzlená," říkal. A když ten výkřik lásky napodoboval, zavíral oči, jak byl nestvůrný.

Proč bych měl takovými podrobnostmi pohrdat, i když se tobě neprávem zdají prchavé? Ten námořník ctil umění, o němž ze zkušenosti věděl, že jeho pomocí lze obyčejný provaz proměnit ve vlečné lano a v záchranu. A protože to byla podmínka naší cesty vzhůru, přikl jsem této hře hodnotu modlitby. Je pravda, když se během dlouhých dnů síla karavany vyčerpá, nedokážeš už na ni působit a nevládneš už mocí prosté modlitby, jakou je třeba uzel na provaze, kožené popruhy, odhrabávání písku z vyschlých studní anebo čtení z hvězd. Okolo každého muže naroste silnější krunýř ticha a každý náhle hovoří trpce, naslouchá nerudně a v srdci je tvrdý. Nedělej si však starost. Kukla už brzy pukne. Obejdeš určitou překážku, vyšplháš na pahorek. Křemen a trní pouště, v níž se trápíš, jsou sice pořád stejné jako včera, ale tu vzkřikneš: "Tamhle!" a srdce se ti rozbuší. Ostatní z karavany se celí bledí tlačí kolem tebe. Ve vašich srdcích se právě všechno změnilo, jako když se rozbřeske den. Všechna vaše žížeň, všechny puchýře na nohou a v dlaních, všechno to vysílení v poledním slunci i všechny noční mrazy, všechny ty vichřice, při nichž jste měli oči i ústa plná písku, skřípějícího mezi zuby, všechna ztracená zvířata, všichni nemocní i všichni milí druzi, které jste pohřbili v písku, to vše je vám rázem stonásobně vráceno, ne však opojením hostiny, svěžestí stínu, barevným zrcadlením dívek, peroucích prádlo v modré vodě, dokonce ani ne slávou kupolí, korunujících svaté město, ale jedním jediným nepostřehnutelným znamením, obyčejnou hvězdou, která žehná svou září té nejvyšší z kupolí, ačkoli i tato kupole je dosud tak daleko, že ji ještě není vidět. A je možné, že ji od tebe dělí zemské průrvy, do nichž se klikatá stezka, plná ujíždějícího kamení, hrouží jak v propast, a horské svahy, na nichž tě bude tvá tíha táhnout dolů, a další písek a písek a potom poslední sluneční hostina nad tvými vyschlými měchy a nad tvou karavanou chorých a umírajících. Žádnými slovy nebylo možné odemknout dveře zásobám radosti, jež byla ve vás zazděna, a náhle v samém srdci křemene a trní, tam, kde se písek svalnatí hady, stačila jediná hvězda, neviditelná, bledší než Sirius, pozorovaný za samumových nocí, tak vzdálená, že ti z vás, kterým chybí orlí zrak, z ní nemohou nic vidět, tak nejistá, že zhasne, sotva se slunce trochu otočí, vlastně jen zákmit hvězdy a pro ty, kterým chybí orlí zrak, dokonce ani ne zákmit, ale jen odlesk zákmitu hvězdy v očích toho, kdo vidí, odlesk odlesku hvězdy, a jste proměnění. Všechny sliby byly dodrženy, všechny odměny vyplaceny, všechna bída nastokrát vynahrazena díky tomu, že jeden z vás, který má orlí zrak, se náhle prudce zastavil, ukázal prstem do prostoru a řekl: "Tamhle!"

Všechno je uzavřeno. Zdánlivě se ti ničeho nedostalo. A přece se ti dostalo všeho. Jsi náhle nasycen, obvázan, napojen. A řekneš: "Mohu zemřít, viděl jsem město, zenřu v milosti!" Nejde tu snad o nějaký chabý účinek protikladu, jako když například žízniš a potom žízeň uhasíš. Síla takových protikladů, jak už jsem jednou říkal, je ubohá. Ostatně vidíš snad, že by se bylo sevření pouště už uvolnilo? Tvůj osud se v ničem nezměnil, možná že brzy zemřeš pro nedostatek vody, ale tvá radost tím není o nic menší, neboť tě vybudoval obřad pouště, jemuž ses podřídil až do samého konce. A proto nyní přistupuješ k slavnosti, kterou je pro tebe zjevení zlaté včelky.

Nemysli si, že v něčem přeháním. Vzpomínám, jak jsem jednou zbloudil na panenské náhorní plošině a jak se mi zdálo sladké zemřít mezi svými, když jsem konečně našel lidské stopy. A přitom tím jediným, čím se ta krajina lišila od jiné, bylo pár chabých stop v písku, napůl smazaných větrem. A všechno bylo jiné.

A co jsem v tichu své lásky viděl, můj lide, já, jenž s tebou cítím? Hleděl jsem na tebe, jak popoháníš bičem zvířata, jak kráčíš vyprázdňen sluncem, jak vyplivuješ písek a tu a tam se osopíš na souseda, pokud v jednotvárnosti svých kroků nedáváš spíš přednost mlčení. Nic jsem ti nedal, jen skoupá jídla, neustálou žízeň, palčivost slunce a puchýře v dlaních. Křemenem jsem tě živil a trním napájel. Přišla však hodina, a já ti ukázal odlesk včelky. A vzkřikls vděčností a láskou.

Ach, lehká je skořápka mých darů. Co však záleží na váze nebo počtu? Mohu jen otevřít dlaň a vyběhne z ní vzhůru po horském svahu armáda cedrů. Stačí jediné sémě!

CXXV

Kdybych ti daroval bohatství už hotové, jako je tomu v případě nečekaného dědictví, v čem bych tě učinil větším?

Kdybys ti daroval černou perlu z mořského dna, ale nepodřídil tě obřadu potápění, v čem bych tě učinil větším? Rosteš jen tím, co proměňuješ, neboť jsi setba. Žádného daru pro tebe není. A proto tě chci upokojit, aby sis nezoufal nad ztracenými příležitostmi. Žádné ztracené příležitosti nejsou. Někdo vyřezává ze slonoviny a promění ji v tvář bohyně či královny, v tvář, jež promlouvá k srdci. Jiný ciseluje ryzí zlato, a možná že výsledek, kterého dosáhne, nebude už pro lidi tak jímavý. Zlato ani prostá slonovina nebyly tomu ani onomu dány. Jeden i druhý byli jen cestou a přechodem. Všechno je pro tebe pouze stavební hmotou, z níž má být vystavěna bazilika. Kameny vždycky najdeš. I cedr vždycky najde zemi. Země však nemusí vždy nalézt cedry a může zůstat kamenitým úhorem. Na co si naříkáš? Žádná příležitost není ztracená, neboť tvým úkolem je, abys byl setbou. Nemáš-li zlato, vyřezávej ze slonoviny, nemáš-li slonovinu, vyřezávej ze dřeva. Nemáš-li dřevo, vezmi kámen. Onen břichatý ministr s těžkými víčky, jehož jsem vyňal ze společenství svého lidu, nenašel na svém panství, ve všech svých hromadách zlata a sklepech plných diamantů jedinou příležitost, již by užil. Ten však, kdo zakopne o kámen, zakopl o nádhernou příležitost.

Naříká-li si někdo, že ho svět minul, byl to on sám, kdo se minul se světem. Naříká-li si někdo, že mu láska neposkytla naplnění, mylí se v tom, co je to láska: lásku nemůžeš dostat jako nějaký dárek.

Vždy najdeš příležitost, abys miloval. Staň se vojákem královny. Královna tě znát nemusí, a ty budeš přesto naplněn. Viděl jsem, jak byl můj geometr zamilován do hvězd. Dokázal proměnit paprsek světla v duchovní zákon. Byl prostředkem, cestou a přechodem. Byl včelou na kvetoucí hvězdě, kterou proměňoval v med. A též jsem viděl, jak šťastnou smrtí umíral jen proto, že se směnil za několik znaků a vzorců. Stejně jako můj zahradník, když se mu na zahradě rozpuke pod rukama růže. Hvězdy nemusí vždy najít svého geometra. Zahrada nemusí vždy najít zahradníka. Avšak ty vždycky najdeš hvězdy, zahrady i kulaté oblázky u rtů moří. Neříkej mi, žeš chudý. Proto jsem také pochopil, jak je tomu s mými hlídkami v hodině odpočinku nad polévkou. Sedí tu lidé, kteří jedí. Žertují. Navzájem se pošťuchují. A všichni nenávidí obchůzku a hodinu bdění. Radují se, že úkol skončil. Ten úmorný úkol je jejich nepřítelem. Zajistě. Nepřítelem, avšak zároveň i podmínkou. Jako válka a láska. Jak jsem už říkal, milenec získává svou záři od válečníka. A válečník svou hodnotu zas od milence, který nastoupil do války. A když pak umírá uprostřed pouštního písku, neumírá v něm pouze ponurý stroj. Řekne ti: "Postarej se o mou milou, nebo o můj dům či o děti ..." Potom jeho oběť opěvuješ.

Dobře jsem si všiml, že berberští uprchlíci ani neuměli mezi sebou žertovat, ani se navzájem nepošťuchovali. Nedomnívej se však, že tu jde o prosté působení protikladu, o něco podobného, jako když se cítíš spokojený, protože ti vytrhli zkažený zub. Síla protikladu je ubohá a slabá. Pravda, účinnost vody můžeš podpořit tím, že si poručíš napít se jen jednou denně, neboť hasíš-li svou žízeň v každém okamžiku, kdy se ozve, voda ti nic neposkytuje, i kdyby však tvé potěšení vzrostlo, pořád by bylo jen potěšením břicha, jež má jen chabý význam. A bylo by to stejné, pokud by jídlo mých hlídek v hodině odpočinku znamenalo jen oddech po úmorném úkolu. Nic jiného bys tu neviděl, krom oživené chuti jedlíků. Bylo by však příliš snadné oživit Berbery tím, že bych je prostě donutil jíst jen o svátečních dnech ...

Své hlídky jsem zbudoval v hodině stráže. Sedí tu nad jídlem někdo, kdo kýmsi je. A potrava tu představuje cosi zcela jiného než jenom péči o to, aby dobytku narostlo břicho. Ten večerní chléb hlídek je cosi jako přijímání. Třebaže nikdo z vojáků to zajistě neví. Ale tak jako se obilí v chlebu skrze ně proměňuje v bdělost a pohled upřený k městu, tak se zas bdělost a pohled objímající město skrze ně proměňují v pobožnost chleba. Už to není týž chléb, který zde jedí. Oni sami nemají o svém tajemství tušení, a chceš-li je z nich vyčíst, hled' je přistihnout tehdy, když se ve vykřičené čtvrti ucházejí o ženy. "Stál jsem na hradbách," říkají, "a kolem uší mi zasvištěly tři kulky. Ani jsem se nepohnul, nepolekalo mne to." A s pýchou se zakusují do chleba. Ty si však jako hlupák, naslouchající slovům, pleteš stud lásky s chlubitostí žoldáka. Neboť líčí-li takto voják hodinu své obchůzky, nechce se ani tak ukázat velkolepým, jako spíš touží vychutnat pocit, který neumí vyslovit. Neumí sám sobě přiznat svou lásku k městu. Zemře ve jménu boha, kterého neumí pojmenovat. Už se mu odevzdal, na tobě však žádá, abys to nevěděl. A totéž žádá dokonce i od sebe. Nechce, aby to vypadalo, že se dal nalákat na velká slova, cítil by se tím pokoušen. Sám sebe neumí vyjádřit, pudově však odmítá vystavit svého křehkého boha ironii. Jak tvé, tak i své vlastní. Vidiš mé vojáky, jak si hrají na hrdiny a žoldáky --- a dělá jim dobře, když tě tím uvedou v omyl ---, ale to vše jen proto, aby v hloubi duše a jaksi potají vychutnali zázračný dar lásky. A řekne-li jim dívka: "Mnozí z vás ve válce padnou, jak je to kruté" slyšíš, jak hlučně přisvědčují. Ale jen s kletbami a hartusením. Zatímco v nich ta dívka probudila tajnou radost, že byli poznáni. Jsou těmi, kdo zemřou z lásky. A kdybys promluvil o lásce, vysmějí se ti do očí. Považuješ

je za hlupáky, z nichž mají květnatá slova vyždímat krev. Ano, jsou odvážní, ale z marnivosti. Hrají si na hrdiny, a zatím je to stud lásky. Dělalí však dobře, neboť se stává i to, že je chceš v skutku obalamutit. Lásky k městu využíváš k tomu, aby ti zachránili tvé sýpky. Jim však na tvých sprostých sýpkách nezáleží. Pohrdají tebou a budou ti proto radši předstírat, že jdou smrti vstříc jen z marnivosti. Ty vpravdě vůbec nevíš, co je to láska k městu. Oni to o tobě, ty sytý, vědí. Zachrání město, aniž by ti to řekli, a protože tvé sýpky leží ve městě, zachráněné ti je urážlivě hodí, jako by házeli kost psu.

CXXVI

Říkáš, že je ta kamenná ruka ošklivá, protože je mohutná a hrubá. Nemohu s tebou souhlasit. Než poznám ruku, chci nejdřív poznat sochu. Je to socha plačící dívky? Máš tedy pravdu. Je to socha šlachovitého kováře? Potom je ruka krásná. Stejně tak, neznám-li určitého člověka. Chceš mi dokazovat jeho hanebnost. "Lhal, zapřel, kradl či zradil ..."

Ale podle činů má rozhodovat biřic, neboť v jeho příručce jsou činy rozděleny na černé a bílé. A nechceš na něm, aby soudil, nýbrž aby udržoval pořádek. Stejně jako tě hodnotí šikovatel podle toho, jak se umíš otočit. I já se samozřejmě opírám o biřice, neboť kult obřadu je nadřazen kultu spravedlnosti: ustavuje člověka, kterého pak spravedlnost uchovává. Kdybych však kvůli spravedlnosti obřad zničil, zničím i člověka a spravedlnost nebude pak mít, pro koho by tu byla. Jsem spravedlivý v první řadě k oněm bohům, z nichž pocházíš. Tobě však nejde o to, abych nějakého neznámého člověka odsoudil k trestu nebo omilostnil --- úkol zalistovat v příručce přenechám biřici ---, nýbrž abych pohrdal anebo ctil, a to je něco jiného. Někdy si totiž vážím toho, koho odsoudím, a odsoudím toho, koho si vážím. Mnohokrát jsem přece vedl své vojáky proti milovanému nepříteli!

Stejně jako znám šťastné lidi, ale slovo štěstí mi nic neříká, neříká mi nic ani krádež, vražda, zapření či zrada, nejsou-li určitým činem takového a takového člověka. A stejně jako neřekne nic socha člověku, který ji nezná, tak ani chabý vítr slov nemůže nic říci o podstatě člověka.

Nějaký člověk v tobě tedy probouzí nepřátelství, pohoršení či nechuť (a možná ze stejně nejasných důvodů, z jakých někdy prcháš před určitou hudbou). A jako příkladem přede mnou máváš určitým činem, do něhož jsi vložil své zavržení, abys je přenesl do druhého. Stejně to dělá básník, když cítí například melancholii nějakého dosud slavného, ale už smrtí zasaženého osudu, a řekne "říjnové slunce". A jistěže tu nejde o slunce ani o ten jeden měsíc mezi ostatními. Nebo chci-li já do tebe přenést jistou krvavou noc, kdy jsem se v tichosti po měkkém písku přiblížil k spícímu nepříteli a rázem ho uspal na věky, stejně tak svážu jedno slovo s jiným a řeknu třeba "sněhové šavle", abych tím polapil do pasti určitý nevyslovitelný tichý pohyb, a také tu nepůjde o sníh ani o šavle. Podobně ty sis vybral určitý lidský čin, který by měl v básni hodnotu obrazu.

Tvé zášti se totiž potřebuje změnit v obvinění. Potřebuje nabýt tváře. Nikdo nesnese, aby byl obydlen přízraky. Po čem dnes večer touží tvá žena? Svěřit se se svou zlostí důvěrnici. Podělit svou zlostí okolí. Tak už jsi totiž stvořen, že nemůžeš žít sám. Cítíš potřebu své panství rozšiřovat cestou básně. A žena proto mrštným jazykem vypočítává tvé hanebnosti. A přítelkyně možná pokrčí rameny, neboť ty výčitky zcela zřejmě nemají žádnou váhu a nemohou ji dojmout. To však znamená, že existují jiné. Tvá žena se prostě nedokázala sdělit. Spatně zvolila obrazy. O svém pocitu pochybovat nemůže, ten existuje. Stejně jako je tomu s lékařem, když jsi nemocný. Uvádíš ten a ten důvod, anebo jiný. Máš o tom vlastní představu. Ale doktor ti dokáže, že to je omyl. Možné to je. Bude ti tvrdit, že vůbec nejsi nemocný. Ale to už se bráníš. Svou nemoc jsi popsal špatně, ale pochybovat o ní nelze. Hlupák je on, tvůj lékař. A můžeš popisovat dál a dál, dokud to nevyjasníš. A lékař může dál a dál popírat, ale tvou nemoc tím neodstraní, neboť ta je. Žena tě špiní kvůli tvé minulosti, kvůli tvým touhám, kvůli tvé víře. Nemá cenu se tomu obviňování bránit. Daruj jí smaragdový náramek.

Nebo jí zmrskej.

Pro tyto hádky a usmírování tě však lituji, neboť leží v rovině, jež není rovinou lásky. Láska je především tiché naslouchání. Milovat znamená nazírat Nadejde chvíle, kdy se má hlídka zasnoubí s městem. Nadejde hodina, kdy ve své milé dospěješ k tomu, co nebude pouze ten či onen její pohyb, ten či onen detail tváře, to či ono její slovo, nýbrž Ona sama. Přejde chvíle, kdy už pouhé její jméno bude jako modlitba, neboť k němu nebudeš mít co dodat. Přejde chvíle, kdy už nebudeš nic žádat Ani rty, ani úsměv, ani něžnou paži, ani dech její přítomnosti. Bude ti stačit, že Ona je. Přejde chvíle, a už se nad tím či oním krokem, slovem, nad tím či oním rozhodnutím, odmítnutím nebo mlčením nemusíš na nic ptát, abys je pochopil. Neboť Ona je. Některá žena však vyžaduje, aby ses ospravedlňoval. Otevře nad tvými činy proces. Zaměňuje lásku a vlastnictví. Proč bys jí odpovídal? Co můžeš v jejím naslouchání najít? Chtěl jsi být přijat především v tichu, a ne pro to či ono gesto, pro tu či onu vlastnost nebo slovo. Chtěl jsi být přijat v celé své bidě, takový, jaký jsi.

CXXVII

(...) Chci vybudovat obřad lásky, aby mne slavnost dovedla jinam. Neboť nic z toho, co hledám a po čem žízním a po čem žízní lidé, neleží v rovině stavební hmoty, již užívají. A zbloudil ten, kdo hledá mezi kameny, co není z podstaty kamenů, místo aby z nich vybudoval baziliku. Radost mu totiž nemůže poskytnout jeden určitý kámen mezi ostatními, nýbrž určitý obřad kamenů ve zbudované katedrále. Stejně tak rozkládám v rozličné i ženu, jestliže skrze ni neumím číst.

Proč by mi nemělo být, Pane, odměnou, když hledím na manželku, jak nahá spí, a je mi sladko nad tím, jak je krásná a jemných kotníků a vlahých řader? Ale pochopil jsem tvou pravdu. Je třeba, aby ta spící, kterou už brzy probudím jen pouhým vržením vlastního stínu, nebyla pro mne neprostupnou zdí, nýbrž dveřmi, jež vedou jinam --- a abych ji tedy nedělal v rozličný materiál a nehledal poklad, který zde není, nýbrž abych ji v tichu své lásky svíral pevně svázanou a jednu. Jak bych pak mohl být zklaman? Zklamaná je leda žena, jež dostala šperk. Smaragd je krásnější než tenhle tvůj opál. Diamant krásnější nad smaragd. Krásnější nad všechny diamanty diamant králův. Co si mám počít s nedokonalým předmětem, hýčkaným pro předmět sám? Nežiji z věcí, nýbrž z jejich smyslu.

Přesto však tento neumělý prsten, tato uvadlá růže, vyšíta na čtverci plátna, anebo konvice, třeba i cínová, ze které popiješ se svou milou před milováním čaj, mohou být pro tebe nenahraditelné, neboť to budou předměty kultu. Žádal jsem dokonalost pouze od onoho boha, a patří-li nyní ten hrubý dřevěný předmět k jeho kultu, i on se podílí na jeho

dokonalosti.

Stejně tak spící manželka. Budu-li na ni hledět jen pro ni samotnou, brzy mne to omrzí a obrátím se jinam. Není tak krásná jako jiné, má příkrou povahu, nebo je třeba i na pohled dokonalá, ale zase u ní nenacházím ten pravý tón zvonu, po jakém toužím, a když mi řekne "Pane můj, ty", zní to docela jinak než u té druhé ženy, na jejichž rtech je to hudbou pro srdce.

Má nedokonalá manželko, klidně však ve své nedokonalosti spí. Není tu přede mnou neprostupná zeď. Nejsi cíl ani odměna ani šperk, který má hodnotu jen v sobě a brzy by mne omrzel. Jsi cesta, prostředek a povoz. A kráčet k tomu, abych se uskutečnil, mne nikdy neomrzí.

CXXVIII

Takto jsem pochopil, co je to slavnost. Že to je okamžik, kdy přecházíš z jednoho stavu do druhého, když jsi byl zachovávaním obřadu přichystán ke zrodu. Už jsem to říkal o lodi. Nejdříve byla domem, který byl dlouho budován v rovině prken a hřebíků, a když je vystrojena, stane se nevěstou moře. A ty ji zasnoubíš. To je ten okamžik slavnosti. Spuštění lodi na vodu však není místem, v němž by ses usadil a žil.

Už jsem to říkat o dítěti. Okamžik jeho zrození je slavnost. Nebudeš si však denně po všechna příští léta mnout ruce nad tím, že se narodilo. Pro další slavnost vyčkáš proměny stavu, například dne, kdy plod z tvého stromu založí nový strom a tvůj rod poporoste dál. Už jsem to říkal o sklizení zrna. Je slavnost svázení do stodoly. Pak setba. Pak slavnost jara, které tvou setbu promění v travu, sladkou jako nádrž svěží vody. Pak čekáš dál a přijde slavnost žní a znovu svázení do stodoly. A tak pořád dál, od jedné slavnosti ke druhé, neboť neexistuje hotová sklizeň. A neznám slavnost, k níž bys nepřicházel odněkud, a skrze niž bys zase nekráčel jinam. Šel jsi dlouho. Dveře se otevřely. To je ten okamžik slavnosti. Přesto však nebudeš z tohoto sálu živ víc než z jiného. Chci však, aby ses radoval, že jsi překročil práh, jenž kamsi vede, a schraňuji tvou radost pro chvíli, kdy protrhneš svou kuklu. Neboť jsi plamen nevelké síly a ani voják na hlídce nezáhí jasně každou minutu. Schraňuji ten jas, pokud je to možné, pro dny polnic, bubnů a vítězství. Je v tobě totiž cosi podobného touze, a to si k svému zotavení žádá častého spánku. Zvolna kráčím hlubinami svého paláce, pomalu našlapuji tu na zlatou a tu zas na černou dlaždici. Pro svěžest, jež tu je v poledne zajatá, mi palác připomíná cisternu. Jdu, kolébán svým vlastním krokem: neúnavný veslař stále v tom jednom směru. Neboť již nejsem z této vlasti. Zvolna se odvíjejí stěny chodby, a když zvednu oči vzhůru do klenby, vidím, že se jemně kolébá jako oblouk mostu. Pomalu našlapuji tu na zlatý a tu zas na černý čtverec, zvolna konám svou práci, jako když četa hloubí studnu a vynáší na povrch zeminu. Pravidelně se ozývá provaz pod jejich pružnými svaly. Vím dobře, kam jdu, a nejsem již z této vlasti.

Jdu z chodby do chodby, stále svou cestou. A stěny vypadají tak a tak. A ornamenty na nich zavěšené tak a tak. Obejdu velký stříbrný stůl se svícny. Přejedu rukou po jednom z mramorových pilířů. Je chladný. Vždycky. Ale teď přicházím do obydlených končin. Jejich zvuky ke mně doléhají jako ve snu, neboť už nejsem z této vlasti. Přesto mi ten ruch domácího života připadá sladký. Důvěrná píseň srdce se člověku vždy líbí. Nic nespí nikdy docela. I tvůj pes někdy ve spánku nakrátko zakňučí ze sna a záhybe jím vzpomínka. A stejně tak můj palác, i když ho poledne uspalo. Odkudsi bouchnou do ticha dveře. Patrně služky, ženy, při nějaké práci. Nejspíš to bude z jejich království? Složily do košů čisté prádlo. Po dvou pak vyšly, aby je přenesly. A když je uložily, zavírají teď vysoké skříně. Kdesi tam proběhl určitý pohyb. Byl splněn určitý úkol. Cosi bylo právě dokončeno. Teď přijde nejspíš chvíle odpočinku, ale co mohu vědět? Nejsem již z této vlasti.

Z chodby do chodby, z černého čtverce na zlatý obcházím zvolna oblast kuchyni. Rozeznávám zpěv porcelánu. A pak zpěv stříbrné konvice, s níž kdosi do něčeho narazil. Pak kdesi hluboko tichý zvuk dveří. A potom ticho. A potom spěšné kroky. Někde se na něco zapomnělo a spěcháš honem zpátky, přeteklo mléko, vykřiklo dítě, anebo náhle ustal známý bzukot. Nějaká součástka se zasekla v pumpě, v rožni či mlýnku na mouku. Pospícháš uvést zas do chodu pokornou modlitbu ... Ale hluk kroků se rozplynul, patrně bylo mléko zachráněno, dítě zas utiшено, pumpa, rozen či mlýnek spustily zase rytmus své litanie. Hrozba byla odvrácena. Zapomenutí napraveno. Jak? To nevím. Nejsem již z této vlasti.

A nyní vcházím do království vůní. Můj palác je jako komora, jež zvolna připravuje med svých plodů, aroma svých vín. Jako kdybych tu plul přes jakési nehybné provincie. Zde zralé kdoule. Zavřu oči a ještě dlouho je cítím. A tady santalové dřevo truhlic. A tady prostě jen čerstvě umyté dlaždice. Každá vůně si v průběhu generací vymezila svou říši, takže by se tu vyznal i slepý. Patrně nad těmi oblastmi panoval už můj otec. Ale já jdu a vlastně na to ani nemyslím. Nejsem již z této vlasti. Potkal jsem otoka, který se přede mnou přitiskl ke zdi, jak velí rituál. Já mu však ve své dobrotě řekl: "Ukaž mi svůj košík," aby měl pocit, že i on něco na světě znamená. Lesklými, v oblouk sepnatými pažemi ho opatrně sňal z hlavy. A s úctou, se sklopeným zrakem mi ukázal své datle, fíky a mandarinky. Dlouze jsem přivoněl. Pak jsem se usmál. A jeho úsměv se rozšířil a navzdory tomu, co káže rituál, pohlédl mi zpřímě do očí. A pažemi sepnatými do oblouku postavil košík zpátky na hlavu a pořád na mne hleděl tak zpřímě. "Co znamená ta rozsvícená lampa?" řekl jsem si. "Vzpoura i láska se dokážou rozšířit jak požár. Jakého druhu je ten skrytý oheň, jenž plane tam za zdmi, v hloubi mého paláce?" A zahleděl jsem se na toho otoka, jako bych hleděl do mořských hlubin. A řekl jsem si: "Ach, veliké je tajemství člověka!" A šel jsem dál, aniž jsem hádanku rozřešil, neboť jsem již nebyl z této vlasti. Kráčel jsem přes sál odpočinku. A přes sál poradní, kde se mé kroky rozlehly. A pak jsem zvolna, stupeň po stupni, sešel po schodech k

poslední chodbě. A když jsem po ní vykročil, náhle jsem zaslechl tlumenou ránu a cinkot zbraní. Shovívavě jsem se usmál: hlídky patrně usnuly, můj polední palác je jako spící úl, jehož pohyb náhle zpomalený nanejvýš lehce zvíří několik neposedných, kteří nedovedou spočinout, či zapomnětlivých, utíkajících za tím, na co zapomněli, či onen věčný neklid, který neustále něco opravuje, zdokonaluje, rozbíjí. Ve stádu koz se vždycky najde jedna, která mečí, z města, jež usnulo, se vždycky zvedá jakési nejasné volání, a i tím nejtišším hřbitovem prochází vždycky alespoň noční hlídač. A šel jsem proto zvolna a se sklopenou hlavou dál, abych neviděl, jak se mé hlídky spěšně upravují, neboť co na tom záleželo: nebyl jsem již z této vlasti.

Hlídky pak ztuhly, pozdravily a otevřely obě křídla dveří. Přimhouřil jsem oči před ostrým sluncem a na okamžik jsem zůstat na prahu stát. Neboť v tu stranu jsou pole. Oblé pahorky, vyhřívající na slunci révu. Čtvercové lány úrody. Půda vonící křídou. A jiná hudba, hudba včel a kobylek a cvrčků. A já v tu chvíli přešel z jedné kultury do druhé, abych se nadýchl poledne nad svou říší. A právě jsem se zrodil.

CXXIX

Návštěva u mého přítele, jediného skutečného geometra.

Dojímalo mne, jakou pozornost věnuje čaji a ohni, kotlíku a zpěvu vody a potom prvnímu ochutnání ... a potom čekání, neboť aroma se z čaje uvolňuje zvolna. A líbilo se mi, jak byl při tom krátkém rozjímání víc zaujatý čajem než nějakým geometrickým problémem: "Ty, který víš, přesto nijak nepohrdáš pokornou prací ..." On mi však neodpověděl. Teprve potom, když všecek spokojený naplnil naše sklenice:

"Já, který vím ... co tím myslíš? Proč by měl hráč na kytaru pohrdat obřadem čaje jen proto, že ví něco o vztazích mezi notami? Já zase něco vím o vztazích mezi stranami trojúhelníku. Ale přesto se mi líbí zpěv vody a obřad na počest mého přítele krále ..." Zamyslel se a řekl:

"Co vůbec vím ... nemyslím, že by mi mohly mé trojúhelníky mnoho povědět o potěšení z čaje. Ale je možné, že mi potěšení z čaje poví něco o trojúhelnících ..."

"Co říkáš, geometře!"

"Když něco cítím, potřebuji to popsat. Když jsem zamilován do nějaké ženy, budu ti vykládat o jejích vlasech a brvách, o jejích rtech, o jejích pohybech, které jsou hudbou pro srdce. Ale mohl bych o těch pohybech, o těch rtech, brvách a vlasech hovořit, kdyby tu nebyla určitá ženská tvář, kterou skrze ně čtu? Ukazuji ti, v čem je její úsměv sladký. Ale nejdřív tu byl úsměv ..."

Nebudu převracet hromadu kamení, abych v nich našel tajemství meditace. Meditace v rovině kamenů nic neznamená. Musí tady být chrám. Pak je mé srdce náhle jiné. A začnu rozjímat nad povahou vztahů mezi kameny ... Nebudu hledat vysvětlení pomerančovníku v zemských živinách. Pomerančovník v rovině zemských živin nic neznamená. Ale když spatřím, jak pomerančovník roste, vysvětlím skrze něj stoupání zemských živin. Nejprve musím pocítit lásku. Nazřít jednotu. Pak začnu teprve rozjímat o stavební hmotě a jejím seskupení. Nebudu však zkoumat stavební hmotu, dokud jí nevládne něco, k čemu bych tíhl. Nejprve jsem nazřel trojúhelník. Potom jsem začal hledat v trojúhelníku zákony čar. I ty sis nejprve zamiloval obraz člověka určité vnitřní horoucnosti. Z něho jsi potom vyvodil svůj obřad, aby tu horoucnost polapil do pastí jako kořist a tím jí pojistil trvání v říši. Ukaž mi sochaře, jenž by se zajímal o nos, ucho a bradu jen pro ně samé. A jaký obřad bys chtěl přikázat, aby měl smysl sám o sobě? A co mohu odvodit z čar, nejsou-li úsečkami trojúhelníku?

Nejprve se poddám nazírání. Budu-li moci, pak to vypovím. Proto jsem nikdy neodmítl lásku. Odmítnout lásku je pouhá domýšlivost. A leckdy jsem ovšem uctíval ženu, která o trojúhelnících nic nevěděla. Zato však daleko lépe než já znala umění úsměvu. Viděl jsi někdy úsměv?" "Jistěže, geometre ..."

"Beze vši námahy dovedla vytvořit z bezvýznamné hmoty, z tkáně své tváře a ze svých řas a úst tak nenapodobitelné veledílo, že když jsi její úsměv spatřil, obklopil tě mír věcí a věčnost lásky. Pak v jediném mžiku, že by ses stačil sotva pohnout, zase své veledílo rozebrala a tys byl náhle v jiné vlasti, a tady ti zase připadala tak jímavá, že bys byl nejradši založil požár, abys ji z něho mohl zachránit jako vykupitel. Mel jsem snad onou ženou pohrdat jen proto,

že po tom, co vytvářela, nezůstávaly žádné stopy, jimiž by se dalo obohatit muzeum? Já snad umím něco říci o katedrálách již postavených, ona mi však katedrály stavěla ..." "Ale co nového ti pověděla o vztazích mezi čarami?" "Věci vazbami spojené nejsou tak důležité. V první řadě je třeba naučit se číst vazby. Jsem starý. Zažil jsem, jak přede mnou umírali nebo se vyléčili lidé, které jsem měl rád. Jednoho večera schýlí tvá milá hlavu a odmítne nabízený hrnek mléka, jako když novorozeně, odříznuté už od světa, odmítne prs, neboť mu mléko zhořklo. Jaksi omluvně se při tom usměje, neboť ví, že ti působí bolest, nechce-li už tvou potravu. Teď už tě nepotřebuje. A ty jdeš k oknu, abys skryl slzy. A venku před tebou je krajina. V tu chvíli pocítíš své pouto s věcmi jako pupeční šňůru. Pole ječmene, žita, kvetoucí pomerančovník, připravující potravu pro tvé tělo, slunce, jež od počátků světa roztáčí mlýn studánek. Zalehne k tobě hluk od stavby vodovodu, který má napájet město místo jiného, už opotřebovaného časem, nebo prostě

drkotání dvoukoláku, nebo krok osla, nesoucího pytel. Náhle si uvědomíš ten všeobecný koloběh mízy, jež zajišťuje věcem trvání. A vrátíš se zvolna zpátky k lůžku. Osušíš tvář lesknoucí se potem. Tvá milá je dosud u tebe, ale už všechna zaujata umíráním. Krajina už pro ni nezpívá píseň vodovodu, ani dvoukoláku, ani klusajícího osla. Vůně pomerančovníku už pro ni není, ani tvá láska. Tehdy si vzpomeneš na dva kamarády, kteří se měli rádi. Kolikrát přišli jeden za druhým uprostřed noci, jen aby spolu zažertovali, jeden druhému poradili, či aby byli prostě spolu. A když jeden z nich odcestoval, navzájem si chyběli. Pak se však pro nějaké hloupé nedorozumění poškorpili. A když se teď potkají, tváří se, jako by se neviděli. Zvláštní však je, že ničeho nelitují. Stesk po lásce je pořád ještě láskou. A přitom to, co si navzájem dávali, jim nemůže dát nikdo na světě. Každý z nás má totiž svůj vlastní způsob, jakým žertuje, radí či prostě dýchá. Jsou tedy o cosi chudší, menší, ale nedokážou to poznat. Tváří se dokonce pyšně a jako by cosi získali, neboť teď mají víc volného času. A procházejí se okolo výkladů každý sám pro sebe. Už nepromarní čas s přítelem! Každý pokus znovu je připoutat k sýpce, z níž čerpali svou potravu, odmítnou. Ta jejich část, která z ní žila, je totiž mrtvá, a proč by tedy měla něco žádat, když už nežije ?

Ale ty tudy jdeš jako zahradník. A vidíš, co stromu chybí. Ne z hlediska stromu, protože z hlediska stromu nic stromu nechybí: je dokonalý. Ale z hlediska tvého, který jsi bohem stromu a roubuješ větve tam, kde je třeba. A zase spojíš přetržené vlákno a pupeční šňůru. Usmíříš je. A hle, jak odcházejí, opět plní horoucnosti.

I já jsem dokázal usmířit a vím, co je svěží jítro, v němž milá požádá o kozí mléko a měkký chléb. Skloněn nad ní podpírám ji jednou rukou šíjí, druhou zvedám mléko k bledým rtům a dívám se, jak pije. Jsi cesta, prostředek a povoz. Máš pocit, jako kdybys ji neživil, neléčil, ale zase spojoval s tím, z čeho pocházela, s krajinou, obilím, studánkami, sluncem. Od této chvíle bude slunce roztáčet zpívající mlýn studánek tak trochu pro ni. Tak trochu pro ni teď budují vodovod. Tak trochu pro ni drkotá dvoukolák. Připadá ti toho rána dětská, jako by netoužila po žádných hlubokých moudrostech, ale spíš po novinkách z domu a po hračkách a přátelích, a proto jí řekneš: 'Poslouchej ...' A ona pozná dupot osla ... A rozesměje se a obrátí se k tobě, svému slunci, neboť žízni po lásce. Takto jsem se vyškolil já, starý geometr, neboť vztahy existují pouze tehdy, pokud jsi je objevil. Řekneš: 'Podobně, jako ...' A zemře jedna otázka. Vrátil jsem někomu touhu po příteli: usmířil jsem ho. Vrátil jsem určité ženě touhu po mléce a lásce. A řeknu: 'Podobně, jako ...' Vyléčil jsem ji. A když jsem vyjádřil určitý vztah mezi padajícím kamenem a hvězdami, co jsem učinil jiného? Řekl jsem: 'Podobně, jako ...' A když jsem takto vyjádřil určitý vztah mezi čarami, řekl jsem: 'Podobně je tomu s tím či oním v trojúhelníku ...' A takto od jedné mrtvé otázky ke druhé pozvolna putuji k Bohu, ve kterém už žádná otázka není kladena."

Rozloučil jsem se se svým přítelem a pomalu jsem odcházel. Já, který léčím své hněvy sám, neboť vyšplhám-li na vrchol své hory, panuje odtud skutečný mír. Mír, který neznamená smíření ani zřeknutí se, smíšení ani rozdělení, neboť kde druzí vidí rozpor, vidím já podmínku. Podobně jako mé násilí, které je podmínkou svobody, anebo zákony, jež spoutávají lásku a přitom jsou její podmínkou, anebo milovaný nepřítel, který je podmínkou mne samotného, protože nebýt moře, neměla by loď tvar. I já sám putuji od jednoho usmířeného nepřítele k druhému --- ale i od nového nepřítele zase k novému --- a šplhám vzhůru k božímu míru --- a vím, že není dobré, když je loď pod útoky moře povolná, ani když ji moře příliš hýčká, protože se buď potopí, nebo zakrní v plochou loďku praden --- že je však naopak důležité v té nelitostné válce, která je podmínkou míru, nepovolit, ani se neusmiřovat z falešné lásky, ale naopak nechávat na cestě mrtvé, kteří jsou podmínkou lásky, přijímat odřikání, které je podmínkou slavnosti, a strnulost kukly, která je podmínkou křídel, neboť ses rozhodl, Pane, svázat mne výš, než kam dosahuji, a nepoznám míru ani lásky, leda až v Tobě. Jen v Tobě najdeme usmíření --- protože naplnění --- my oba, jak ten, koho jsem musel přes všechnu úctu odsoudit, tak já, neboť je tomu tak, že pouze v Tobě, Pane, všechny rozpory nakonec padnou a láska i podmínky lásky spolu splynou v celé své jednotě.

CXXX

Hierarchie je jistě nespravedlivá, protože tě brzdí a brání ti, aby ses uskutečňoval. Jenomže v boji s onou hierarchií půjdeš a postupně zbouřáš jednu stavbu za druhou, až zůstane jen stojatý močál, v němž se ledovce slily. Chceš, aby byli jedni jako druzí, neboť rovnost s totožností je pro tebe totéž. Kdežto já říkám, že jsou si rovni, ne když se co nejvíce podobají jedni druhým, nýbrž když všichni stejně slouží říši.

Podobně jako při šachové hře: je vítěz a je poražený. Někdy se stává, že vítěz nasadí posměšný úsměv, aby poraženého pokořil. Takoví už lidé jsou. Ty však v duchu své spravedlnosti zakážeš, aby někdo v šachové hře zvítězil. A řekneš: "Jakou má vlastně vítěz zásluhu? Bud' to byl chytřejší, nebo lépe ovládal hru. Vítězství je u něho jen výrazem určitého stavu. Kdyby byl červenější v tváři nebo mrštnější, kdyby měl více či méně vlasů, proč by za to měl být oslavován? ..."

Já jsem však zažil, jak takový poražený vydrží v naději na slavné vítězství hrát v šachy celá léta. Už tím, že je možné, tě vítězství obohacuje, i kdyby nebylo určeno tobě. Tak jako perla na mořském dně.

Neklam se totiž v tom, co je závist: je to jen znamení určité silokřivky. Zavedu třeba nějaké vyznamenání. A vyvolení, kteří dostali na prsa můj kamínek, se pyšně natřásají. Začneš jim závidět. A přijdeš se svou spravedlností, která však pochází jen z ducha vyrovnání. A rozhodneš: "Ať nosí kamínek na prsou každý." A věru, kdo by od té chvíle toužil po podobné ozdobě? Nežils pro onen kamínek, nýbrž pro jeho smysl.

Nu vida, řekneš. Zmenšil jsem lidskou bídu. Vyléčil jsem lidi z touhy po kamíncích, které nemohou mít všichni. Tvá úvaha vychází ze závisťi, neboť závisť působí bolest. Předmět závisťi je proto cosi špatného. A nenecháš žít nic, čeho nelze dosáhnout. Dítě natáhne ruku a bude volat po hvězdě. V duchu své spravedlnosti ji tedy budeš muset uhasit. Podobně jako s drahými kameny. Ty je ukládáš do muzea. Říkáš: "Patří všem." Ovšem, za deštivých dnů budou okolo vitrín proudit lidé. A nad sbírkami smaragdů budou jen zívat, neboť tu už nebude obřad, jenž by smaragdy ozářil smyslem. Oč budou pak zářit víc než broušené sklo? Dokonce i diamant jsi zbavil jeho jedinečné povahy. Mohl být totiž pro tebe. Tys ho však připravil o záři, jež pocházela z toho, že po něm člověk toužit. Stejně tak, proměníš-li ženu v zakázané ovoce. I kdyby pak byla sebekrásnější, bude to jen loutka z vosku. Nikdy jsem neviděl, že by někdo zemřel pro obraz ženy, zachovaný na basreliéfu sarkofágu až do jeho doby, i kdyby to byl obraz jakkoli nádherný. Může působit kouzlem či melancholií minulosti, ne však krutostí touhy.

Ani tvůj diamant nezůstane týž, nebude-li ho moci nikdo získat. On totiž zářil právě tím. Znamenal pro tebe slávu a poctu a zvyšoval tvůj lesk. Ale tys proměnil diamanty v ozdoby vitrín. Budou tedy poctou pro vitríny. Protože však sám netoužíš stát se vitrínou, nezatoužíš ani po diamantu.

Když potom vhodíš diamant do ohně, abys tou obětí dodal slavnostnímu dni vznešenosti a aby se tvůj duch a srdce tím víc rozzářily, nevhodíš vlastně do ohně nic. Nebudeš to už ty, kdo obětoval diamant. Bude to pouze dar tvé vitríny. A té je to zcela lhostejné. S diamantem, který ti k ničemu není, nemůžeš už hrát. Nebo kdybys ho zazdil do tmy chrámového pilíře, abys ho daroval bohům, také nezazdíš nic. Pilíř bude jen jakési skladiště, které ho ukryje o trochu lépe než vitrina, pokud však slunce vytáhne lid z města, bude ukryt ve vitrině stejně dobře. Takový diamant už nemá hodnotu daru, protože není věcí, kterou lze dát. Je to věc určená k uložení. Tam nebo onam. Ztratil svou magnetickou sílu. Svě božské silokřivky. Cos tím získal? Já naopak příkazuji, že se nikdo, kdo nepochází z proroka, nesmí oblékat červeně. Poškodím tím snad ostatní? Nikdo se červeně neoblékal. Červená barva neměla smysl. Ale teď každý sní o tom, chodit v červených šatech. Viskl jsem červené barvě určitou moc a tys její existencí obohacen, i když třeba není pro tebe. A závisť, kterou cítíš, je znamením nové silokřivky.

Tobě však říše připadá dokonalá, jestliže ten, kdo usedne se zkříženými nohama uprostřed města, zemře na místě hladem a žízni. Neboť nebude mít nic, co by jej táhlo spíš nalevo či napravo, kupředu nebo dozadu. A nikdo mu nebude nic příkazovat, stejně jako nebude nic příkazovat on. A nic ho nebude pudit za nedosažitelným diamantem ani za kamínkem na prsou ani za červenými šaty. A u kupce s pestrými látkami bude celé hodiny zívat, čekaje, až vtisknu jeho touhám nějaký směr a smysl. Zakážu-li však červenou, pohled, jak začne šilhat po fialové ... anebo je-li vzpurný a svobodný, nenávidí-li pocty a přehlíží konvence a je mu k smíchu smysl barev, podřízených mé libovůli, nechá si v krámě vyprázdnit všechny police a prohrabe celý sklad, jen aby našel barvu co nejvíc opačnou červené, třeba křiklavou zeleň, a bude ohrnovat nos tak dlouho, dokud nenajde to nejdokonalejší z nejdokonalejšího. A v téhle křiklavé zeleni, pln pohrdání k mé hierarchii barev, si bude slavně vykračovat po městě. Nicméně jsem mu tím dodal života na celý jeden dlouhý den. Jinak by, oblečen červeně, zíval někde v muzeu, neboť prší.

"Když ustavím nějaký svátek," říkal otec, "neustavuji tím svátek, nýbrž určitý vztah. A odbojníci se hned začnou pošklebovat a proti mému svátku si schválně určí jiný. Tím však pouze utvrdí týž vztah a pomohou mu trvat. Trochu jich tedy pozavírám, abych jim udělal radost, neboť si přejí, aby byl jejich obřad brán vážně. A totéž chci i já."

CXXXI

Přijímám tě takového, jaký jsi. Možná že trpíš chorobnou potřebou schovat do kapsy každou zlatou tretku, která ti padne do oka, ale přitom jsi básník. Přijmu tě tedy z lásky k poezii. A zlaté tretky si z lásky k nim zamknu.

Možná že zacházíš s tajemstvími, která ti někdo svěří, jako žena s diamantovou ozdobou. Jde na slavnost. A ten vzácný předmět vystavuje na odív, aby jí dodal slávy a významu. Přitom jsi však možná tanečník. Přijmu tě tedy z úcty k tanci, ale tajemství si z úcty k nim nechám pro sebe. Ale možná, že jsi prostě můj přítel. Přijmu tě tedy z lásky k tobě a takového, jaký jsi. Jestliže kulháš, nebudu chtít, abys tančil. Jestliže nenávidíš toho či onoho člověka, nebudu ti je vnucovat za společníky. Jestliže potřebuješ najíst, obsloužím tě.

Abych tě poznal, nebudu tě nijak rozdělovat. Nejsi ani tento nebo jiný skutek, ani jejich souhrn. Nejsi ani toto nebo jiné slovo, ani jejich souhrn. Ani podle těch slov, ani podle těch skutků tě soudit nebudu. Ona slova a skutky budu naopak soudit podle tebe.

Zato si však od tebe budu žádat pozornosti. Nevím, co bych si počal s přítelem, který by mne neznal a jemuž bych se musel vysvětlovat. Přenést sama sebe v chabém větru slov, takovou moc nemám. Jsem hora. Horu lze nazírat. Ale na dvoukolák ji nenaložíš.

Mohu snad vysvětlit, co nepochopila už předtím láska? A mohu leckdy vůbec hovořit? Slova jsou někdy nevhodná. Jak jsem to říkal o vojácích v poušti. V předvečer bitvy je tiše pozoruji. Spočívá na nich celá říše. Zemřou pro říši. A smrt jim bude touto směnou zaplacená. Znáš tedy jejich pravou horoucnost. Co by mi mohl říci vitr slov? Ze si stěžují na trní, že nenávidí svého desátníka, že dostávají málo jídla, že je ta oběť hořká? ... Je dobře, když tak hovoří. Nemám důvěru ve vojáka, který je příliš lyrický. Touží-li zemřít pro svého desátníka, bude patrně tak zaujat přednášením své

básně, že nezemře vůbec. Nemám důvěru v housenku, která si myslí, že miluje křídla. Taková housenka se nikdy nezakuklí a sama pro sebe nezemře. K takovému větru slov jsem hluchý a ve vojákově vidím to, čím je, a ne to, co říká. A tenhle voják přikryje v bitvě svého desátníka vlastní hrudí. Přítel je pro mne určité hledisko. Potřebuji slyšet řeč, pronášenou právě tam odtud, odkud on hovoří, neboť v tom je pro mne přítel jedinečná říše a nevyčerpatelná zásoba. I když mlčí, dokáže mne naplnit. Hledím pak jeho očima a vidím svět jinak. Stejně tak žádám i na něm, aby znal především místo, z něhož hovořím já. Jen tak mne může slyšet. Neboť slova jsou vždycky svárlivá.

CXXXII

Přišel mne zase navštívit onen prorok tvrdého pohledu a navíc šilhavý, v němž doutnal dnem i nocí posvátný hněv.

"Je třeba zachránit spravedlivé," řekl. "Jistěže," odpověděl jsem, "nevidím také žádný důvod, proč by měli být trestáni." "Je třeba odlišit je od hříšných."

"Jistěže" odpověděl jsem. "Ten nejdokonalejší nechť je povýšen, aby byl příkladem. Nejlepší sochu toho nejlepšího sochaře také postavíš na piedestal. Dětem také čteš ty nejlepší básně. Za královnu také toužíš mít tu nejkrásnější ženu. Neboť dokonalost je směr, který je třeba ukazovat, i když jí nemůžeš dosáhnout." Ale prorok se rozohnil:

"A potom, až bude onen národ spravedlivých vybrán, musí zůstat zachován jen on, aby tak byla jednou provždy vyhlazena všechna zkaženost."

"Ach, to ses nějak příliš rozběhl," řekl jsem. "Chceš oddělovat květ od stromu. Zušlechtit úrodu tím, že zrušíš hnůj. Zachovat velké sochaře tím, že špatným sražíš hlavu. Já však znám pouze lidi více či méně nedokonalé a strom, který vyrůstá od rašeliny do květu. A říkám, že dokonalost říše spočívá na hříšných." "Ctíš tedy hříšnost!"

"Tak jako ctím tvou hloupost, neboť je dobré vytyčit ctnost jakožto plně žádoucí a zcela dosažitelný stav dokonalosti. Je dobré, když je tu obraz člověka naprosto ctnostného, i když takový člověk nemůže existovat protože jednak lidský tvor je slabý a jednak naprostá dokonalost, ať v čemkoli, přivozuje smrt. Je však dobré, má-li směr podobu cíle. Kráčet k nedostižnému předmětu by tě unavilo. Vím, co to je plahočit se tvrdě pouští. Zpočátku má člověk pocit, že ji nedokáže překonat. Udělám si však šťastný přístav z některé daleké duny. Dojdu k ní a ona ztratí svou moc. Udělám si šťastný přístav z krajů na obzoru. Dojdu k němu a ono ztratí svou moc. Zvolím si další cílový bod. A od cíle k cíli se postupně vynořím z pouště."

Budťo je hříšnost známkou prostoty a nevinnosti jako u gazel, a když ji poučíš, změní se v ctnostnou něhu. nebo čerpá potěšení z útoku proti mravnosti. Mravnost je její půda. Z mravnosti hříšnost žije a ji ustavuje. Když jdou opilí vojáci, běží matky za dcerami a nedovolí jim se ukázat. Ale vojáci v tvé utopické říši by jen cudně klopili oči, jako by tu ani nebyli, takže kdyby se dívky koupaly třeba nahé, neviděl bys v tom nic nepatřičného. Mravnost v mé říši je však cosi jiného než jen nedostatek nemravnosti (nejmravnější by pak byli ti, kdo zemřeli). Mravnost mé říše je skrytá horoucnost, zdrženlivost a úcta k sobě samému a odvaha. Ochrana hotového medu ve jménu lásky. A jde-li tu někde opilý voják, pak jenom utvrzuje mravnost."

"Přeješ si tedy, aby opilí vojáci začali vykřikovat své oplzlosti ..."

"Naopak, já je trestám, abych tím utvrdil i jejich vlastní mravnost. Jenomže čím víc ji utvrdím, tím je i lákavější na ni útočit. Šplhat na horský štít ti přinese víc radosti než šplhat na oblý kopec. Přemoci tvrdého protivníka ti přinese víc radosti, než přemoci hlupáčka, který se nebrání. Jen tam, kde chodí ženy zahalené, hoříš touhou spatřit jejich tvář. Napětí silokřivek v určité říši posuzují podle toho, jak tvrdými tresty je tu udržována žádostivost v rovnováze. Vystavím-li v horách říční přehradu, rád měřím sílu jejího zdiva. Je znamením mé moci. Proti ubohé louži totiž stačí hradba z lepenky. A proč by se mi mělo líbit, kdybych měl z vojáků kleštěnce? Chci, aby se opírali do hradeb plnou vahou. Jen tehdy budou velcí jak ve své hříšnosti, tak v tvorbě, která onu hříšnost překlene." "Chceš tedy, aby byli plni vilných choutek ..." "Nikoliv. Nic jsi nepochopil," řekl jsem.

CXXXIII

Jindy na mne zase kdosi přišel s otázkou po spravedlnosti.

"Co je správný čin, to možná vím" řekl jsem, "ale co je spravedlnost, nevím. Je správné, abys byl živen podle své práce. Je správné, aby se ti dostalo v nemoci ošetření. Pokud ses nedopustil zločinu, je správné, abys byl svobodný. Taková samozřejmost však daleko nevede ... Správné je to, co odpovídá obřadu."

Je-li třeba obvázat raněného, vyžadují na lékaři, aby se plahočil přes poušť třeba po ruku a po kolenou, i kdyby šlo třeba o nevěrce. Neboť tím utvrzují úctu k člověku. Ale povede-li má říše s říší onoho nevěrce válku, pak pošlu přes poušť vojáky, aby tam rozeseli v slunci jeho vnitřnosti. Neboť tím utvrdím říši." "Nerozumím ti, Pane ..."

"Mám rád, když kováři zpívají písně hřebíků a hledí, jak kvůli hřebíkům ukrást náčiní tesařům. Mám rád, když tesaři hledí, jak kvůli prknům pokazit práci kovářům. Mám rád, když stavitel, který je nad nimi, drží tesaře na uzdě ve jménu

hřebíků a kováře ve jménu prken. Z tohoto napětí silokřivek se totiž zrodí loď, a od tesařů, kterým chybí vášeň a mají úctu k hřebíkům, ani od kovářů, kterým chybí vášeň a mají úctu k prknům, nemohu nic čekat." "Chváliš tedy nenávist?"

"Nenávist strávím a překlenu, chválím však lásku. A láska se neschová ve tvar lodi jinak, než nad prkny a hřebíky." A když jsem pooděšel, vznesl jsem k Bohu tuto modlitbu: "Pro tuto chvíli, Pane, musím obě ty protichůdné pravdy přijmout, i pravdu vojáka, který hledá, jak zasadit ránu, i pravdu lékaře, který se snaží léčit. I když nemohu ze své roviny postřehnout jejich klenbový svorník. Nechci však smířovat horké nápoje s ledovými a vyrábět z nich nápoj vlažný. Nechci, aby se zasazovaly rány nebo aby se léčilo umírněně. Ztrestám lékaře, který odmítne léčit, ztrestám vojáka, který odmítne bojovat. A je mi jedno, jsou-li slova svárlivá. Neboť jen do této pasti, složené z rozličné stavební hmoty, mohu svou kořist chytit v plné jednotě, jednotě, jež představuje člověka určité povahy, a ne jiné. Tápavě hledám tvé božské silokřivky, a protože nemohu vidět, co neleží v mé rovině, říkám, že jsem zvolil rituál svého obřadu správně, jestliže se v něm cítím volný a lehce se mi dýchá. Tak jako sochař, Pane, který zleva trochu zmáčkne hlinu a cítí uspokojení, třebaže by nedovedl říci, proč. Má pocit, že právě tím způsobem obdařil hlinu určitou mocí.

Směřuji k Tobě jako strom, který se rozvíjí podle silokřivek svého semene. Slepec, Pane, také nezná oheň. Ale v dlaních jsou silokřivky, které jsou na oheň citlivé. A půjde třeba trním, neboť proměna je vždy bolestná. Podle tvé milosti, Pane, směřuji k Tobě po onom svahu, který vede k uskutečnění.

Ty nesestoupíš k tomu, co jsi stvořil, a nemám naději, že by mne poučilo něco jiného než teplo ohně či napětí semene. Tak jako housenka, která o křídlech nic neví. Nedoufám, že by mne poučilo loutkové divadlo archandělských zjevení. Nemohlo by mi povědět nic, co by za to stálo. Hovořit housence o křídlech nebo kováři o lodi nemá cenu. Stačí, když vášeň stavitele vytvoří pro loď silokřivky. Když semeno vytvoří silokřivky křídel. A zrna silokřivky stromu. A když Ty, Pane, prostě jsi. Má samota mne, Pane, někdy mrazí. A v poušti samoty si žádám nějakého znamení. Tys mne však v onom snu poučil. Pochopil jsem, že jakékoli znamení je marnost, neboť kdybys byl z mé roviny, nenutil bys mne růst. A co bych si, Pane, počal se sebou, tak jak jsem?

A proto jdu a vznáším modlitby, na něž není odpovídáno, a jsem tak slepý, že se musím řídit jen slabým teplem na uvadlých dlaních, ale Tebe, Pane, přesto chválím, že mi neodpovídáš, neboť kdybys našel, co hledám, už bych se nemusel uskutečňovat.

Kdybys v podobě archanděla vykročil prostě sám od sebe k člověku, byl by člověk dovršen. Přestal by řezat prkna, kovat hřebíky, přestal by bojovat, starat se o nemocné. Přestal by zametat pokoj i zbožňovat svou milou. Kdyby Tě, Pane, mohl nazřít, chtěl by ti potom vzdávat hold lásky onou tápavou oklikou skrze lidi? Je-li chrám postaven, vidím jen chrám, a ne už kameny.

Pane, jsem už starý a slabý jako stromy v zimním větru. Unavený nepřáteli stejně jako přáteli. Neuspokojený pomyšlením, že musím současně zabíjet i léčit, neboť jsi do mne vložil onu potřebu zvládat rozpory, pro kterou je můj osud tak krutý. Právě proto však musím stoupat stále výš, od jedné zemřelé otázky ke druhé, vstříc Tvému tichu. Ach, Pane, uspi mne v hloubi těch písečných pustin, na nichž jsem poctivě pracoval, a dej, ať my všichni, i můj milovaný nepřítel, který odpočívá na severu říše, i můj přítel, který byl jediným skutečným geometrem, i já sám, který jsem přešel přes horský hřeben a od té chvíle jsem nechal své pokolení jakoby na druhém svahu hory, dej, ať my všichni se spojíme k Tvé slávě v jedno."

CXXXIV

Divím se. že tak pohrdáš hlinou. Vážíš si jenom uměleckých předmětů:

"Proč ty přátele navštěvuješ, když jsou tak nedokonali? Jak můžeš toho člověka snést, když má tu a tu chybu, nebo tak a tak páchne? Znáš jiné, kteří jsou tě hodni." Jako bys řekl stromu: "Proč zapouštíš kořeny v mrvě? Já si vážím jenom ovoce a květů."

Žiji však pouze z toho, co proměňuji. Jsem prostředek, cesta a povoz. A tys jako mrtvý, neboť z tebe nic nevzejde.

CXXXV

Nebudeš soudit podle součtu vlastností. "Od oněch lidí nelze nic čekat," říkáš. "Jsou hrubí, ziskuchtiví, sobečtí, bojácní, oškliví." Takto však můžeš mluvit o kamenech, ty jsou opravdu drsné, tvrdé, nemotorné a těžké, ale nemůžeš tak mluvit o tom, co z kamenů dobýváš: o soše nebo chrámu. Vím velmi dobře, že se člověk skoro nikdy neprojevuje tak, jak by se tomu zdálo nasvědčovat jeho části. Když vezmeš v sousední zemi každého člověka zvlášť, zjistíš, že každý nenávidí válku a nijak netouží opustit svůj krb, protože má rád svou ženu a děti a sváteční stolování, ani netouží prolévat krev, protože je dobrý a krmit svého psa a hladí osla, a loupit jinde ho také neláká, protože s láskou pečuje o vlastní dům, leští každý kus dřeva, natírá zdi a naplňuje svou zahradu vůní květů --- a řekneš: "Ti lidé jsou ztělesněná mírumilovnost." A přesto je jejich říše jediná obrovská mísa, v níž to vše válkou. A jejich добрota a mírnost, jejich soucit s poraněným zvířetem i láska ke květům jsou jenom kouzelné přísady, ze kterých vzejde třesk zbraní, tak jako se zrodí v tobě ze směsi sněhu, lakovaného dřeva a teplého vosku velké bušení srdce, přestože kořist jak tady, tak tam je zcela jiné podstaty než past. Hodláš strom soudit podle jeho hmoty? Chceš mluvit o pomeranči tak, že budeš soudit

jeho kořeny, povahu jeho vlákna, lepkavou nebo vrásčitou kůru či rozložení větví? Nic se o tu stavební hmotu nestarej. Pomerančovník suď podle pomeranče.

Stejně když pronásleduješ ty a ty lidi. Neboť každý zvlášť jsou takoví a takoví. Mne to však nezajímá. Čas od času mi ten strom zplodí několik duší z ocele, jež budou ochotné, na rozdíl od zbabělé většiny, obětovat své tělo na mučidlech, a pár jasnozřivých, kteří dokážou zbavit pravdu zbytečných přívěsků a vyloupnout ji jako plod ze slupky a na rozdíl od sprostého vkusu většiny budou z okna podkrovního pokojíku hledět na hvězdy a budou žít z paprsku světla --- a to mi stačí. Neboť to, co pro tebe je rozpor, je pro mne podmínka. Strom je podmínkou ovoce, kámen podmínkou chrámu a lidé podmínkou duše, jež ozařuje národ. A tak jako na jedné straně dobrotu, snívou mírnost a lásku k domu klidně rozšlápnu, neboť to budou přes všechno zdání jen polévkové přísady, z nichž by mohl vzejít jen zločin, mor a hlad, tak zase nedostatek dobrotu, snivosti či lásky k domu (možná že byli dlouho kočovníky) třeba odpustím, jestliže právě tyto přísady budou podmínkou k tomu, aby tu vyrostlo několik ušlechtilých. Budu-li však řadit slovo ke slovu, nic z toho všeho nedokážu předem odhadnout, neboť žádná logika člověku nepomůže přenést se z jedné roviny do druhé.

CXXXVI

Jsou zemdlelí a chtěli by ti namluvit, že dnem i nocí žhnou. Lžou však.

Lže hlídka na hradbách, zpívá-li ti dnem i nocí o lásce k městu. Dá před ním přednost polévce. Lže básník, který hovoří dnem i nocí o svém básnickém opojení. Stačí, aby ho trochu rozbolelo břicho, a pustí všechny básně z hlavy.

Lže zamilovaný, jestliže tvrdí, že má dnem i nocí před očima obraz své milé. Dokáže ho od něho odvrátit pouhé kousnutí blechy. Anebo prostě nuda, a on začne zívat. Lže cestovatel, jestliže tvrdí, že je dnem i nocí v opojení svých objevů. Stačí jedna hlubší vlna, a začne vrhnout. Lže světec, jestliže tvrdí, že dnem i nocí nazírá Boha. Tak jako mořský odliv, i Bůh se od něho občas odvrací. A světec je náhle vyprahlejší než kamenité pobřeží. Lžou ti, kdo dnem i nocí lkají nad mrtvým. Proč by nad ním měli dnem i nocí lkát, když ho přece dnem i nocí nemilovali? Byly i chvíle hádek, únavy nebo myšlenek na jiné věci než na lásku. Pravda, mrtvý je přítomnější než člověk živý, neboť je nazírán v jednotě, která přesáhla rozpory. Ty jsi však nevěrný i mrtvým. Ti všichni lžou, neboť nic nepochopili a své chvíle vyprahlosti chtějí zapírat. A ty pak začneš pochybovat sám o sobě, protože to věčné ujišťování o jejich horoucnosti tě nakonec přesvědčí, že jsou opravdu tak stálí; a začneš se za svou vyprahlost stydět, a když pak sám propadneš smutku, začneš před pohledy druhých měnit svůj hlas i tvář.

Ale já neznám nic, co by v tobě mohlo být trvalé, krom nudy. A nuda pochází z neduživosti ducha, jenž není s to vyčíst ze stavební hmoty nějakou tvář. Jako když někdo sleduje šachovou hru jen hmotně, aniž ví, že je v ní vepsán určitý problém. Jestliže je ti občas dopřáno, jako odměna za věrnost v kukle, poznat na vteřinu jas hlídky, básníka, věřícího, milence či cestovatele, nenaříkej, že onu strhující tvář neumíš nazírat věčně. Jsou totiž i tváře tak palčivé, že toho, kdo je vidí, sežehnou. Slavnost není pro každý den.

Mýlíš se tedy, jestliže podobné jako ten šilhavý prorok, v němž dnem i nocí doutnal posvátný hněv, odsuzuješ lidi pro jejich navykklá hnutí. Až příliš dobře vím, že v běžném životě poklesá ctnost v pouhý ústupek bincům. Až příliš dobře vím, že v běžném životě poklesají vyšší zákony spravedlnosti v zástěnu špinavých her. Ale co na tom záleží? Vím také, že člověk někdy musí spát. Mám si snad tehdy naříkat na jeho nehybnost? Vím také, že strom není ještě květ, nýbrž podmínka květu.

CXXXVII

Chtěl jsem v tobě probudit lásku k bratru. A probudil jsem současně i smutek z vašeho odloučení. Chtěl jsem v tobě probudit lásku k manželce. A probudil jsem současně i smutek z vašeho odloučení. Chtěl jsem v tobě probudit lásku k příteli. A zároveň jsem probudil i smutek z vašeho odloučení. Tak jako ten, kdo buduje studny, buduje tím zároveň i jejich nepřítomnost.

Když jsem však viděl, jak nesmírnou bolest ti to odloučení působí, chtěl jsem tě vyléčit a poučit tě o tom, co je přítomnost. Neboť pro člověka, který umírá žízni, je nepřítomná studna ještě pořád sladší než svět, v němž studny vůbec nejsou. A hoří-li tvůj dům, pláčeš, i když jsi kdesi daleko a navždy ve vyhnanství.

Vím, že přítomnost bývá někdy velkodušná jako strom, který doširoka rozprostírá své větve, aby poskytl stín. Neboť jsem ten, jenž bydlí, a chci ti ukázat tvé obydlí. Vzpomeň si, jak chutná láska v onu chvíli, kdy rozbřesk vrátí barvu tvé zelenině, kterou se chystáš prodat na trhu, a ty obejměš ženu a začneš zeleninu nakládat v poněkud vratké pyramidě na svého osla. Žena se na tebe usmívá. Stojí na prahu připravena k práci stejně jako ty, bude zametat dům a leštit nádobí a chystat jídlo a bude na tebe myslet, aby tě mohla překvapit nějakou dobrotou, a sama pro sebe si bude říkat: "Jen aby se nevrátil moc brzy, aby mne nepřekvapil a nezkazil mi radost ..." Zdánlivě tedy odcházíš kamsi daleko a ona si přeje, aby ses vrátil pozdě, a přesto ji od tebe nic nedělí. A s tebou je to stejné, neboť svou cestou posloužíš domu, který je sešlý a potřebuje opravit a získat zpátky svůj veselý vzhled. Chystáš se koupit z výdělku nějaký tlustý koberec a ženě stříbrný náhrdelník. Proto si cestou zpíváš, a třebaže zdánlivě odcházíš pryč, bydlíš v láskyplném míru. Zatímco vedeš osla a urovnáváš koše a protíráš si oči --- je totiž časné ráno --- drobnými krůčky své hole buduješ svůj dům. V tu chvíli patříš manželce víc než jindy ve chvíli zahálky, kdy stojíš doma na prahu a hledíš k obzoru a ani ti nepřijde na mysl, aby

ses obrátil a vychutnal něco ze svého království, neboť v tu chvíli máš v hlavě nějakou dalekou svatbu, na niž bys rád šel, nebo nějakou nudnou dřinu, nebo přítele. A když jste se teď už poněkud probudili a tvůj osel se konečně uráčí projevít trochu horlivosti, nasloucháš jeho dupotu, který, byť asi dlouho nepotrvá, zní na kamení jako píseň, a přemýšlíš o tom, co všechno dopoledne uděláš. A usmíváš se. Víš už, v kterém krámě budeš smlouvat o stříbrný náramek. Starého kupce znáš. Tvá návštěva ho potěší, jsi jeho nejlepší přítel. Zeptá se na tvou ženu. Ví, že je drobná a křehká, bude se tedy vyptávat na její zdraví. Pováží ti o ní tolik, ale tolik dobrého a tak přesvědčivým hlasem, že kdyby tu chválu slyšel i ten nejméně bystrý kolemjdoucí, usoudil by, že si ta žena zaslouží náramek ze zlata. Ale ty povzdechneš. Takový už je život. Nejsi král. Jsi jenom zelinář. A kupec také povzdechne. A když se patřičně navzdycháte na počest onoho nedosažitelného zlatého náramku, sám ti přizná, že stříbrné náramky jsou vlastně lepší. "Náramek má být především těžký," bude ti vysvětlovat. "A zlaté náramky jsou vždycky lehké. Takový náramek má tajemný smysl. Je prvním článkem řetězu, který vás oba spojuje. Tíha řetězu je v lásce sladká. Když se paže půvabně zvedne, aby ruka upravila závoj, náramek svou tíhou hned zahovoří k srdci." A vrátí se z pozadí krámu s tou nejtěžší ze všech svých obručí a bude chtít, abys zavřel oči a sám ho potěžkal, protože tak nejlíp poznáš, jaké potěšení ti to způsobí. A ty tu zkoušku podstoupíš. A přisvědčíš. Ale zase povzdechneš. Takový už je život. Nejsi vůdcem bohaté karavany. Jsi jenom oslař, který má svého osla. A ukážeš na osla, který čeká venku a nevypadá ani trochu bujaře. A řekneš: "Celé mé bohatství je taková troška, že pod tím nákladem dokázal dnes ráno klusat." A kupec tedy povzdechne také. A když se patřičně navzdycháte na počest onoho nedosažitelného těžkého náramku, přizná ti, že lehké náramky jsou nakonec lepší, protože ciselování je na nich jemnější. A ukáže ti ten, který sis přál. Mudroval jsi nad tím totiž celé dny jako nějaký státník. Část měsíčního výdělku musí zbyť na tlustý koberec, další na nové hrábě a další konečně na běžné jídlo ... A teď začne teprve ten pravý tanec, neboť kupec zná lidi. Když vytuší, že se ryba chytila, nepustí už vlasec z ruky. Ty řekneš, že je náramek moc drahý, a začneš se loučit. On tě však zavolá zpátky. Je přece tvůj přítel. A pro tvou krásnou manželku už něco obětuje. Nesmírně by ho mrzelo, kdyby se měl ten jeho poklad dostat do rukou nějaké šeredy. Začneš se tedy vracet, ale pomalu. Jako bys šel jen na procházku. A ohrnuješ nos. Náramek potěškáváš. Když není náramek těžký, moc velkou cenu nemá. A stříbro se neleskne. Nevíš, máš-li koupit tenhle ubohý šperk nebo spíš krásnou barevnou látku, které sis povšiml v jiném krámě. Ale příliš pohrdavé se zase tvářit nesmíš, nebo se kupec vzdá naděje. Že by ti něco prodal, a nechá tě odejít. A ty pak se budeš červenat za nepovedenou záminku, s níž se k němu, pokoktávaje, vrátíš.

Ten, kdo by vůbec neznal lidi, viděl by v tom tanci ovšem tanec lakoty, ačkoli je to tanec lásky, a vida tě, jak vykládáš o svém oslu a zelenině, nebo jak mudruješ nad zlatem a stříbrem, nad jeho objemem či jemnou prací, a tímto zdlouhavým okolkováním oddaluješ svůj návrat, pomyslel by si, že jsi teď věru daleko od svého domu, ačkoli právě v tom okamžiku v něm doopravdy bydlíš. Patří-li totiž tvé kroky k obřadu lásky či k obřadu domu, pak nejsou pro tebe dům ani láska nepřítomné, ani když se z nich vzdálíš. Nejsi svou nepřítomností odloučen, ale svázán, nejsi skrze ní odtržen, ale spojen. A dokázal bys vůbec říci, kde leží mezník, za nímž se nepřítomnost stává odtržením? Pokud má obřad pevně vazivo, pokud dobře nazíráš boha, v němž jste spolu propojeni, a pokud je ten bůh dost palčivý, kdo by tě mohl od tvého domu či od přítele odloučit? Poznal jsem syny, kteří říkali: "Otec zemřel dřív, než stačil dostavět u svého obydlí levé křídlo. Já je dostavím. Ještě než stačil vysázet všechny stromy. Já je vysázím. Otec zemřel a dal mi za úkol pokračovat v jeho díle dál. Já tedy pokračuji. Nebo abych zůstal věrný jeho králi. Zůstávám tedy věrný." V takových domech jsem nikdy necítil, že by byl otec mrtvý.

Hledáš-li pro sebe a svého přítele společný kořen jinde než v sobě či v něm, je-li tu pro vás dva pod rozličností stavební hmoty určitý božský uzel, který svazuje věci, pak vás žádná vzdálenost ani žádný čas nemohou rozdělit, neboť taková boží, na nichž je založena vaše jednota, se vysmívají zdem i mořím.

Znal jsem jednoho starého zahradníka, a ten mi vyprávěl o svém příteli. Než je život rozdělil, žili dlouho jako dva bratři, popijeli spolu večer čaj, svítily stejné svátky, a když potřebovali poradit nebo se svěřit, chodili jeden za druhým. Mnoho co říci si samozřejmě neměli, spíš je bývalo vidět, jak se po práci procházejí a mlčky si prohlížejí květiny, zahrady, nebe a stromy. Ale když jeden z nich potřásl hlavou a dotkl se prstem některé rostliny, hned se sehnul i druhý a také potřásl hlavou, neboť poznal stopu housenek. A z rozvitéch květů měli oba stejné potěšení. Ale stalo se, že jakýsi kupec jednoho z nich najal, aby po několik týdnů provázal jeho karavanu. Přepadli je však lupiči, a různé životní náhody, války mezi říši, bouře, ztroskotání, neštěstí, smutky a shánka živobytí potom tím člověkem smýkaly po dlouhá léta jako moře sudem, až ho od zahrady k zahradě dostrkaly na druhý konec světa. Po létech tichého stáří dostal můj zahradník náhle od svého přítele dopis. Ví bůh, kolik let ten dopis putoval. Ví bůh, jaké poštovní cesty, jací jezdci, lodě, karavany ho s vytrvalostí mořských vln postupně dopravili až k jeho zahradě. A jak byl toho rána všecek rozzářen štěstím, o něž se toužil podělit, prosil mne, abych si ten dopis přečetl. Jako kdyby mi nabízel k přečtení báseň, a napjatě sledoval mou tvář, jak mne ta četba vzruší. A bylo tam ovšem jen pár slov, neboť oba zahradníci ovládali mnohem lépe rýč než pero. Četl jsem prostě toto: "Dnes ráno jsem prořezal růžové keře ..." A když jsem se zamyslel nad tím podstatným, které tu zřejmě nebylo k vyslovení, potřásl jsem hlavou, stejně jak by to udělali oni.

Od té chvíle neměl můj zahradník klidu. Mohls ho slyšet, jak se vyptává na zeměpis a plavbu, na kurýry, karavany a války mezi říši. Po třech letech jsem náhodou poslal jakési poselství na druhý konec země. Dal jsem svého zahradníka zavolat: "Můžeš napsat svému příteli." Trochu na to doplatily mé stromy a zelenina v zahradě a housenky teď měly hotové hody; začal totiž po celé dny vysedávat doma a s povystrčeným jazykem, jako dítě nad úlohou, čmáral a škrtal a začínal znovu a znovu, neboť věděl, že potřebuje říci cosi naléhavého a že se musí svému příteli tlumočit celý,

v celé své pravdě. Potřeboval vybudovat svou vlastní lávku přes propast a skrze prostor a čas dosáhnout oné druhé části sebe sama. Potřeboval vyslovit svou lásku. Konečně mi celý zrudlý přinesl svou odpověď a zase s napětím sledoval mou tvář, aby spatřil odlesk oné radosti, kterou se tentokrát rozzáří adresát, a aby tak vyzkoušel sílu svých důvěrných sdělení. A já jsem četl v jeho pečlivém a neobratném rukopise, který byl jako hluboce přesvědčená modlitba (a skutečně to bylo také to nejdůležitější, co mu mohl říci, neboť tak jako stařenám, které si ničí oči nad knitajícím jehlou, aby ověnčily svého boha, i jemu šlo hlavně o to, zač se směňoval), tato prostá slova: "I já jsem dnes ráno prořezal růžové keře ..." Když jsem to přečetl, zmlkl jsem a zamyslel se nad tím podstatným, které se mi začínalo jevit už lépe, neboť aniž to věděli, Pane, ti dva oslavovali Tebe, nad svými růžovými keři se spojovali v Tobě.

Ach, Pane, svůj lid jsem poučil, jak nejlépe jsem uměl, a teď se pomodlím za sebe. Neboť jsem od tebe dostal příliš velký úkol, než abych se mohl se svou láskou obracet k jednotlivci. Toto obcování jsem si musel odříci, i když jen ono jediné poskytuje srdci radost. Je sladké navracet se na určité místo, a ne jinam, sladce znějí hlasy jednotlivců a dětské svěřování ženy, když si myslí, že pláče pro ztracený šperk, zatímco už pláče kvůli smrti, která odlučuje od všech šperků. Tys mne však odsoudil k mlčení, abych za větrem slov dokázal slyšet smysl, neboť je mi určeno sklánět se k lidské úzkosti, z níž hodlám lidi vyléčit. Ovšem, chtěl jsi mne ušetřit tlachání, v němž bych promrhal čas, i pekla rozkladů nad ztraceným šperkem (a nikdo nikdy se z takového problému nevymotá, protože nejde o šperk, nýbrž o smrt), stejně jako nad přátelstvím nebo láskou. Neboť tím pravým poutem přátelství či lásky můžeš být jen Ty, a rozhodl jsi tak, že jich mohu dosáhnout jen skrze tvé mlčení.

Ale čeho se mi tedy dostane, když vím, že není tvou starostí, ani neodpovídá tvé důstojnosti navštěvovat mne v mé rovině, a když nic neočekávám ani od loutkového divadla archandělských zjevení? Já sám mám mnoho co dát, neboť se neobracím k jednotlivci, nýbrž k rolníku stejně jako k pastýři, ale nemám co dostat. Můj úsměv možná dokáže opojit vojáka na hlídce --- neboť jsem král a ve mně se svazuje říše stvořená z jejich krve a skrze mne a můj úsměv jim říše jejich krev splácí ---, ale co mně samému, Pane, může dát úsměv nějaké ženy? Naprosto nežádám, aby mne jedni nebo druhí milovali, ani mi příliš nevdají, jestliže mne snad nenávidí. Chci pouze tolik, aby ve mně ctili cestu k Tobě, z něhož pocházejí jak oni, tak i já. Jen pro Tebe si žádám lásky, a proto jejich hnutí svazuji ve snop holdu, který předávám Tobě. Stejně jako nepřijímám úkon hlídky kvůli sobě, ale předávám ho říši, neboť já nejsem zeď, ale zrno, jež pracuje, aby z hlíny vydobylo větev a nabídlo je slunci.

Já však nemám žádného krále, jehož úsměv by mne odměnil, a musím takto jít až do té chvíle, kdy mne přijmeš ve své milosti a spojiš s těmi, které jsem měl rád. Ale stává se, že mne má samota někdy unavuje a toužím přidružit se opět k svému lidu, neboť nejsem asi ještě dost čistý. A když vidím, jak byl šťastný onen zahradník, jenž obcovoval s přítelem, občas zatoužím spojit se v duchu jejich boha se zahradníky své říše. A někdy se stane, že chvíli před svítáním sestoupím zvolna po palácovém schodišti do zahrady. Zaměřím k růžovým sadům. Prohlížím to a ono, pozorně se sehnou k některému stvolu. Já, který budu v poledne rozhodovat o milosti nebo smrti, o míru nebo válce. O životě nebo zničení říši. Potom se od své práce s námahou zvednu, neboť jsem už starý, a v srdci prostě řeknu všem živým i mrtvým zahradníkům, abych se s nimi sjednotil tou jedinou účinnou cestou: "I já jsem dnes ráno prořezal růžové keře." A nezáleží příliš na tom, putuje-li takové poselství třeba po celá léta, a dostihne-li toho nebo onoho. V tom jeho poslání nespočívá. Abych se sjednotil se svými zahradníky, pozdravil jsem prostě jejich boha, kterým je růžový keř v rozbřesku dne. Stejně tak je to, Pane, i s mým milovaným nepřítelem, i s ním se sjednotím teprve tehdy, až sebe sama přesáhnu. A protože on se mi podobá, je tomu stejně tak i s ním. Já chápu spravedlnost v duchu své moudrosti. On zase v duchu své. Obě tyto moudrosti se zdají protichůdné, a když se střetnou, probudí válku. Ale po těch protichůdných cestách sledujeme svými dlaněmi my oba, on i já, silokřivky stejného ohně. A ty silokřivky se setkávají v Tobě, Pane. A když skončím svou práci, je duše mého lidu krásnější. A když on skončí svou práci, je duše jeho lidu krásnější. Třebaže neexistuje řeč, ve které bychom se setkali, já myslím na něho a on na mne, a když jeden jako druhý vykonáme soud, přikážeme obřad, potrestáme nebo odpustíme, můžeme jeden druhému říci: "Dnes ráno jsem prořezal růžové keře ..."

Neboť ty jsi, Pane, společnou mírou nás obou. Ty jsi onen uzel, který svazuje podstatu rozličných činů.